HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A TARTALOMBÓL:

Zachar József
RÁTTKY GYÖRGY KURUC EZERESKAPITÁNY, FRANCIA GENERÁLIS (?–1742)

Farkas Márton
TÉLI HADJÁRAT A KÁRPÁTOKBAN (1915. JANUÁR 23–MÁRCIUS 22.)

Kornis Pál
A VORONYEZSI FRONT TÁMADÓ HADMŰVELETÉNEK ELŐKÉSZÍTÉSE A NÉMET „B" HADSEREGCSOPORT DÉLI SZÁRNYÁNAK (2. MAGYAR HADSEREG, 8. OLASZ HADSEREG RÉSZEI) SZÉTZÚZÁSÁRA (1943 JANUÁR)

3

XXIX. ÉVFOLYAM · BUDAPEST, 1982

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

3

1982

ÚJ FOLYAM · BUDAPEST · XXIX. ÉVFOLYAM

A HADTÖRTÉNELMI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Kornis Pál ny. ezredes (Budapest), *Szántó Imre*, a történelemtudományok kandidátusa, tanszékvezető egyetemi tanár, József Attila Tudományegyetem, (Szeged); *dr. Csendes László* alezredes, *Farkas Márton*, a történelemtudományok kandidátusa, *Nádor Tibor* alezredes, *Viniczai István*, *Windisch Aladárné*, *Zachar József*, a történelemtudományok kandidátusa, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos munkatársai.

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum folyóirata

Szerkesztő bizottság:

Balázs József (főszerkesztő), Benda Kálmán, Farkas Márton, Godó Ágnes, Háncs Ernő, Hetés Tibor, Liptai Ervin (a szerkesztő bizottság elnöke), Mucs Sándor, Nagy Gábor, Nádor Tibor, Ölvedi Ignác, Tóth Sándor, Urbán Aladár

Szerkesztő:

Csákvári Ferenc

Szerkesztőség:

Budapest I., Kapisztrán tér 2—4. Postacím: Budapest, Pf. 7. 1250
Telefon: 360-764

A kiadásért felel a Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó igazgatója

Kiadja:

a Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest VIII., Kerepesi út 29/b.
Postacím: Budapest, Pf. 22. 1440. Telefon: 330-933
Megjelenik negyedévenként. Előfizetési díj: 1 évre 52,— Ft, negyedévre 13,— Ft

Terjeszti:

a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodájában (Budapest V., József nádor tér 1. Telefon: 180-850. Postacím: Posta Központi Hírlap Iroda, 1900 Budapest) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Index: 25 371 HU ISSN 0017—6540

82.2707/2-03 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Vágó Sándorné vezérigazgató

TANULMÁNYOK

ZACHAR JÓZSEF

RÁTTKY GYÖRGY KURUC EZERESKAPITÁNY, FRANCIA GENERÁLIS (?—1742)

A 17. század elejétől kezdve felbukkannak a Habsburg-ellenes függetlenségi harcokra vonatkozó forrásokban a Ráttkyak. Így van ez a Rákóczi-szabadságharccal kapcsolatosan is. A hazai geneológiai munkák mégis vajmi keveset tudnak a Rákóczi-szabadságharc idején felbukkant és hamar vezető szerephez jutott Ráttky Györgyről. A francia hadilevéltári iratokban ismétlődő néhány adat szerepelt mindeddig a korai magyar feldolgozásokban még a származásával kapcsolatosan is. Ezek a Nagy Francia Forradalom idejéből származó tábornoki személyügyi anyaggyűjtő szavaival a következőket közlik: „Báró Ráttky György, Ráttky György és Balogh Zsuzsanna fia a magyarországi Salamonfa kastélyában született."[1] Az anyaggyűjtőben szereplő iratok alapján el kell fogadnunk, hogy Sopron vármegye csepregi járásában, a Salamonfa nevű kisközségben, a helyi birtokos nemes család sarjaként látta meg a napvilágot tanulmányunk hőse. Születési időpontjára vonatkozóan mindeddig egyetlen adat sem bukkant fel. Későbbi életrajzi adatai arra utalnak, hogy az 1670/80-as évek fordulója körül kellett születnie. Apja akkoriban Sopron vármegye alispánja volt. Bárói méltóságát bizonyító hiteles forrással mindeddig nem rendelkezünk. Minden valószínűség szerint egész fiatalon bekapcsolódott a törökellenes visszafoglaló háborúk utolsó szakaszába. Erre vonatkozó adatok sem bukkantak azonban eddig elő.

A spanyol örökösödési háború (1701—14) kitörése tette lehetővé számára, hogy a katonai pályát folytassa. Ismét nem világos, hogy a Habsburg-haderő valamelyik magyarországi feltöltésű ezredében kezdte-e szolgálatát, vagy azonnal a szembenálló hatalmakhoz igyekezett. Mindenesetre 1702-ben már a bajor választófejedelem hadseregében, az akkor szervezett és zömében elszökött magyarokból álló huszárszázadban szolgált.[2] Ez a mintegy száz fős kötelék 1703-

1 Archives du Service Historique de l'Armée, Paris-Vincennes (a továbbiakban: *ASHA)*, Fasc. MC-1637/1. fol. 1. Megjegyezzük, hogy Ráttky neve számos francia forrásban és feldolgozásban Georges Bor de Rattsky (Ratsky, Ratzky) alakra, anyja neve Balogti-ra, szülőhelye pedig Salamanza-ra torzult. Ezt ismétli meg a legutolsó e témában megjelent franciaországi mű, *M. Boulin* tanulmánya is: Quelques hussards français 1692–1830. In: Vivat Hussar (Tarbes), No. 17. (1982), 90. o.

2 *Lemon:* Abrégé de la Carte Général du Militaire de France. Paris, 1739. (a továbbibakban: *Lemon)*, II. k. 18. o., *Pascal, A.:* Histoire de l'Armée et de tous les régiments depuis les premiers temps de la Monarchie Française jusqu'à nos jours. Paris, 1847. (a továbbiakban: *Pascal)*, II. k. 188. o., Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. Kiad.: K. k. Generalstab, Abteilung für Kriegsgeschichte. Wien, 1876–1893. (a továbbiakban: *Feldzüge)*, IV. k. 61. o. Ezt a tényt tévesen datálja 1697-re *Mangold L.:* Magyar eredetű francia huszárezredek. Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban: HK), 1894. 267. o. és nyomában a korai hazai szakirodalom.

ban a Tirolban támadó erők között került bevetésre. A bajor hadak előrenyomulásakor elsődlegesen felderítéssel, biztosítással és portyázással bízták meg, de jelentősebb harccselekményekben is alkalmazták a magyar huszárokat. Így derekasan helytálltak Kufstein június 20-i elfoglalásakor, a július 2-i innsbrucki bevonuláskor, a július 23-i, Wiltau melletti összecsapásban és különösen a szeptember 23-i (első) höchstädti csata során.[3] Ráttky György tetteire vonatkozóan ezekkel az eseményekkel kapcsolatosan sem rendelkezünk bővebb ismeretekkel.

1703 azonban már a Rákóczi-szabadságharc kirobbanásának az éve volt. Ráttky György hamarosan azok között bukkant fel, akik elsők között siettek haza, hogy idegen szolgálat helyett a kuruc ügyet vállalják. Hazatérésének pontos időpontja is ismeretlen. Ez nagy valószínűséggel a téli szállásra vonulás idején következhetett be, és talán felesége vagy anyja közvetítésével a kuruc hadvezetés megkeresésére indult haza. 1704. február 6-án keltezte ugyanis Ráttky Györgyné Kismartonban Károlyi Sándor generálishoz intézett levelét, amelyben a következő homályos kifejezést használja: „Én Csomai Máté kapitány Urammal Kismartonban beszállottam [...] s a dolgokban eljártunk."[4]

Másnapról pedig magának Ráttky Györgynek Károlyi Sándorhoz intézett jelentése ismert. Ez arról tanúskodik, hogy akkor már a kuruc hadakban szolgált: „Tegnap is informáltam Nagyságodat, hogy bizonyossan Fehéregyház- és Feketevárosban feles német ellenségink legyenek, melyre nézve Sz-Györgyre helyeztetvén, két zászló alatt levő katonáimat, kik untalan ez éjjel újóbban recognoscáltak, és újóbban tapasztaltatik, hogy feles az ellenség azon helységekben, mely helyek mindkettő erős kőfallal kerétve, ha mi nem, az katonaság nem sokat tehet nekik. Mi tévő legyek, elvárom."[5] Ugyanezen a napon az egyenrangúak hangvételével levelet írt Ráttky György Ocskay László ezereskapitánynak is: „Mi már igen készültünk Csomay urammal, ha kívánt volna ostromolni bennünket a német, amennyire magam láttam egészen őket, és a fehéregyházi emberek, ahol egy éjjel háltak, referálták: nem több ezernél, noha én annyinak sem mondhatnám, egy része ment Szározvámra, egy része Nagy-Heftlányban vagyon. Azért ha lehet, tudja Kegyelmed némethez dolgát: ha helyibül mozdulni valahová kévánna is, avagy valamit próbálni akarna, hajnal előtt szokott indulni, s próbálni, ha azért jó erővel van Kegyelmed, éjfél után induljon meg, hogy hajnal előtt megüthessük őket, reménlem, Isten által megvernénk."[6]

Soraiból a tapasztalt harcosra következtethetünk, aki tudatosan és elkötelezetten állt Rákóczi zászlója alá. Mivel a „két zászló alatt levő katonáim" kifejezést használja, feltételezhetjük, hogy már a bajor seregben tiszti rangban szolgált és nem egyedül, hanem legalábbis harcosai egy részével tért haza. Francia források szerint is 1704 elejétől állt magyar szolgálatban.[7] Akkor viselt rangjára vonatkozóan Winner György 1704. február 9-én Kismartonban kelt és Károlyihoz intézett levele nyújt felvilágosítást. Ő „kapitány Ráttky György uramnak" nevezi.[8] Ez is tisztként való hazatérését erősíti meg. Hősünk bizonyára ütőképes, önálló alakulattal rendelkezett a nyugati végeken, mert 1704. február 18-án Pereszlényben keltezett levelében Esterházy Dániel generális

3 *Feldzüge*, V. k. 42. skk. o., 425. skk. o., 478. skk. o., 553. skk. o., *Pascal*, II. k. 188. o.

4 II. Rákóczi Ferenc levéltára. Archívum Rákóczianum, I. osztály. Kiad.: MTA. (Szerk.: Thaly K.) Pest, 1873–1889. (a továbbiakban: *AR*), I. k. 101. o.

5 Uo. 102. o.

6 Uo. 103. o.

7 *Fieffé, E.:* Histoire des Troupes Étrangères en service de France. Paris, 1854. (a továbbiakban: *Fieffé*), I. k. 255. o. *Lemon*, II. k. 18. o., *Pascal*, II. k. 188. o.

8 *AR*, I. k. 104. o.

arra kérte Károlyit, hogy azt erősítésként hozzá ossza be: „Kérem Kegyelmedet, expressus ordere által parancsolja meg Ráttky György kapitány uramnak: hadd maradhasson mellettem Kegyelmed előtt detegált okokra nézve, — mivel még az vármegye regimenti is nincsenek rendbe véve."[9]

A további harccselekményekben való részvételére vonatkozóan ismét csak kevés forrással rendelkezünk. Az bizonyos, hogy továbbra is a Dunántúlon tevékenykedett. Működésére a Habsburg-hadvezetés felfigyelt. 1705. március 19-i jelentésében maga Savoyai Jenő herceg, a Habsburg hadak főparancsnoka közölte az uralkodóval, hogy a Szombathely—Sárvár—Sopron közti terepszakaszon végrehajtott kuruc összpontosításban kapott feladatot Ráttky György is.[10] Május 23-án Nyitrán kelt levelében Bercsényi Miklós főgenerális is arról számolt be II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek, hogy Esterházy „Dániel úrral ment Ráttky György uram", tudniillik a Dunántúlra.[11] Addigra, eddig még pontosan nem ismert időpontban, Bercsényi előterjesztésére, a fejedelem ezereskapitánynak nevezte ki Ráttky Györgyöt.[12]

Az 1706-ra vonatkozó szórványos további adatok szerint akkor ugyancsak a Dunántúlon folyt harccselekmények részese volt. Február 10-én jelentette Nagyszombatból Bercsényi Rákóczinak: „Ezen órában érkezik Ráttky György uram postán az Dunántúl, ki is ha maga nem együtt volna, még most sem tudtam volna az elmúlt szombati szerencsétlen actussokat túl, kit is mivel még csak magától tudok, hogy jobban megmondhassa Nagyságodnak, postán küldtem fel ő kegyelmét."[13] Akkori, már jelentősebb szerepére utal Bercsényi újabb, február 25-i jelentése, amelyben beszámolt, hogy visszaküldte Ráttkyt a Dunántúlra: „Már ugyan praevie is két curirt, most pedig Ráttky György uramot postán küldtem által, s megírtam, hogy ne legyenek úgy elhánva szélylyel az falukon, hanem inkább az gyalogságot az Rába mellé szállítván, csuportossan legyen két felé Haister és Pálfi ellen excubáló lovas hadok."[14] A továbbiakban is személyesen tájékoztatta hősünk a dunántúli helyzet alakulásáról a szabadságharc felső vezetését. Március 13-án Somorjáról írta Bercsényi Rákóczinak: „Tudom, impatienter várja Nagyságod, Ráttky György uram által való hír után tudósításomat."[15] Ugyanezen a napon keltezte a fejedelem főgenerálisához intézett sorait, amelyben többek között ez áll: „Úgy látom, meg nem csalattattam az szerencsétlen híreknek várásában, Rátki Györgytül és az Kegyelmed leveléből értvén az Dunán túl való híreknek mivoltát."[16]

Az 1707-es év hozott döntő változást Ráttky György ezereskapitány életének folyásában. E fordulatnak a megértéséhez szükséges tárgyalásunk menetében kitérőt tenni.

A Rákóczi-szabadságharc időben egybeesett a spanyol örökösödési háborúval, és II. Rákóczi Ferenc kezdettől szövetségesének tartotta a szintén Habsburg-ellenes küzdelmet folytató Francia Királyságot és Bajor Választófejedelemséget. Ugyanígy vélekedett számos magyar is, aki még a szabadságharc kirobbanása előtt a Habsburg-haderő kötelékében bevetésre került a francia vagy

9 Uo. 297. o. Károlyi Önélet írásában (Kiad.: Szalay L., Pest, 1865.) egyenesen Ráttky 6-700 harcosáról ír. (77. o.)
10 Feldzüge, VII. k. 423, o.
11 *AR*, IV. k. 537. o.
12 OL, RSzL, G. 16. l. 2. D. Fol. 298 Czigány István kollégám szíves szóbeli közlése, amelyért ezúton is őszinte köszönetet mondok.
13 *AR*, V. k. 13. o.
14 Uo. 20. o.
15 Uo. 51. o.
16 *AR*, I. k. 489. o.

bajor seregek ellen. Ezt az érzést fokozta az a tény, hogy a 17. században erősek voltak a magyar függetlenségi mozgalmak és a franciák közti kapcsolatok, sőt a Thököly-felkelés hanyatló szakaszától kezdődően egyre több magyar bujdosó vállalta, hogy a francia hadseregbe áll be. Mivel ezek közül a magyarok közül többen a századfordulón is a franciák soraiban harcoltak, ők közvetlen vonzerőt is jelentettek. A francia hadvezetés elsődlegesen a huszárokra tartott igényt, mivel ez a csapatnem akkoriban volt terjedőben, és előnyeiről meggyőzően tanúskodtak a Habsburg-hadakbeli magyarok sikerei, nem egy esetben éppen a nyugati hadszíntéren is.[17]

A huszárság azonban még csak születőben volt ekkor. A magyaroknak nem a létszáma, hanem a harci tapasztalata, felkészültsége volt a döntő, bármelyik hadviselő felet nézzük is. A századfordulón például a Habsburg-hadvezetés az erődítményekben állomásozó erőkön kívül a birodalomból mintegy 89 000 gyalogos és 33 000 lovas kiállítását tervezte, ám a lovasoknál csak 2400 magyar huszárral számolt.[18] De még ennek a létszámnak a kiállítása sem sikerült, a 800 fős előírt ezredlétszámból 1701-ben a Kollonits-huszároknál 750 fő, az Ebergényi-huszároknál 612 fő, míg a Deák-huszároknál alig 363 fő volt adott.[19] Ugyanebben az időben a teljes francia haderő az udvari alakulatokon kívül 224 000 gyalogost és 29 000 lovast tett ki. Míg a gyalogosok közül mintegy 90 000 idegenbeli zsoldos volt,[20] a lovasok között alig kétszáz Habsburg-szolgálatból átszökött huszárt találunk.[21] Hogy közülük mennyi volt a magyar, azt ma már nem tudjuk. A fennmaradt kevés irat alapján 27 magyar név szerint is kimutatható. Közülük legmagasabb rangot az 1704. augusztus 13-i (második) höchstädti csatában elesett benyói Benyovszky Pál alezredes érte el, de ő is csak századparancsnoki beosztásban szolgált.[22]

A háború kitörésekor kimutatható létszámokból kell kiindulnunk a továbbiak helyes megítélése érdekében. 1702 áprilisra a franciákkal harcérintkezésbe került Ebergényi-huszárok közül már 66 fő, a Deák-huszárok közül pedig 32 fő a veszteség, december végére további 105, illetve 115 fő.[23] A Kollonits-huszároknál ez a folyamat eddig adatok hiányában nem mutatható ki, de méreteit tekintve feltételezhetően hasonló volt. A veszteség a másik oldalon nyereségként jelentkezett. Az itáliai hadszíntér francia hadvezetése az átszökött Deák- és Ebergényi-huszárokból ugyanebben az időben két, egyenként 50 fős huszárszázadot tudott szervezni.[24] Az elesettek számát nem ismerve is, jelentősnek kell

17 Lásd erről bővebben: *Zachar J.:* A Francia Királyság 18. századi magyar huszárai. Történelmi-statisztikai tanulmány. HK. 1980/4. (a továbbiakban: *Zachar, 1980.)*, 523. o.

18 *Feldzüge*, III. k. 83. skk. o.

19 Uo. 466. ill. 481 o..

20 *Feldzüge*, I. k. 511. o.

21 *Choppin, H.:* Les Hussards. Les vieux régiments 1692–1792. Nancy, 1898. (a továbbiakban: *Choppin)*, 29. skk. o. A huszárokra vonatkozóan: *Zachar, 1980.* 524. o.

22 *Choppin*, 26. o. Az ő nyomán: *Forster Gy.:* Gróf Berchényi László, Franciaország maréchalja. Budapest, 1925. (a továbbiakban: *Forster)*, 130. o. Itt említjük meg, hogy idegen anyanyelvű írnokok írták le a magyarok nevét. Így a hangzás utáni írásmód számos félreértésre vezetett. Benyovszky neve például leggyakrabban Benuzki alakban fordul elő. Ez vezette félre mások mellett *H. Reinach-Foussemagne-t* (Les Hussards Hongrois sous l'Ancien Régime. In: Revue de Hongrie, Budapest, 1910. V. k.), aki Beniczkinek azonosította. De ugyanígy például a „Beaudiany kapitány" alakban írt nevet *Kropf L.* (Magyar eredetű francia huszárezredek. In: HK, 1897.) és nyomában mások Bódi Jani helyett tévesen Batthyánynak vélték. A keresztnév leggyakrabban nincs is feltüntetve. Az ekkoriból ismert további magyarok: Bánóczy kornétás, Berzeviczy huszár, Bohán (?) János huszár, Baukner (?) huszár, Bonnyck (?) hadnagy, Bornemissza István huszár, Brinyof (?) huszár, Budai hadnagy, Ekecsy (?) hadnagy, báró Esterházy Sándor alezredes, Fábry hadnagy, Forrai (?) huszár, Géczy kornétás, Győry huszár, Hevessy huszár, Kárpáti huszár, Kiss huszár, Komádi Mihály huszár, Lindaw (?) hadnagy, Nógrády hadnagy, Pohándy (?) kornétás, Radulovics huszár, Rajz János hadnagy, Sárváry hadnagy, Simonsits hadnagy.

23 *Feldzüge:* IV. k. 656. ill. 699. o.

24 *d'Ivry, O.:* Histoire du 1er Régiment de Hussards. Valence, 1901. (a továbbiakban: *d'Ivry)*, 11. o., *Zachar, 1980.* 525. o.

minősítenünk a szembenálló félhez átszököttek arányát. A Habsburg-hadvezetés is egyértelműen „dezertált huszársvadronról", „magyar dezertőrök svadronjáról", „az ellenséghez átszökött huszárokról" szólt, amikor ezeket a francia hadsereg kötelékében felbukkant új alakulatokat kívánta megnevezni.[25]

A Rákóczi-szabadságharc kitörését követően az elszökések még gyakoribbakká váltak, bár akkor már a többség elsődlegesen haza igyekezett. Ezért rendelte el az 1703. november 3-i császári leirat, miszerint felfogó osztagokat kell kiküldeni a magyar határ irányába, hogy a hadszínterekről hazaszökni kívánó magyarokat törekvésükben megakadályozzák.[26] Ez nem sok sikerrel járt. Jól mutatják ezt a következő adatok is. 1703-ra a Habsburg-hadvezetés 125 000 fős hadsereg kiállításával, ezen belül mintegy 12 000 magyarral számolt.[27] A korábbról fennállt három huszárezredet és az újonnan felállított öt huszárezredet egyaránt egyenként ezer főre kívánták feltölteni. Ez eleve kudarcot vallott kísérlet volt. A hadszíntérre azonban még kevesebben érkeztek ki. Itáliában 462 Deák-huszár helyett csak 351 fő, 859 Ebergényi-huszár helyett 842 fő volt kimutatható, míg a rajnai hadszíntérre 509 Kollonits-huszárból csak 385 fő, 902 Gombos-huszárból 872 fő, 777 Forgách-huszárból 487 fő, Esterházy Antal 888 fős ezredéből csupán 281 huszár, Esterházy Gábor 878 fős ezredéből 320 huszár, Csonka bég 965 fős ezredéből 853 huszár érkezett meg. Összesen a hadszíntéren felbukkant 4391 magyar huszár közül pedig 1432 fő, vagyis közel egy harmad gyalog szolgált, azaz a huszárszolgálat ellátására alkalmatlan volt.[28] A hajdúezredeknél is hasonló volt a helyzet. Az ismert 1704-es adatok szerint az előírt 1000 fő helyett útnak indított 896 Andrássy-hajdúból 333, 101 Bagossy-hajdúból 49, 560 Batthyány-hajdúból 201 érkezett Itáliába.[29] Hasonló lehetett az arány a magyar földön bevetett Molnár-hajdúknál is, de erre vonatkozóan egyelőre még nincs adatunk. A hadszíntéren ezután további, rendkívül gyors és erős fogyás következett be a magyar alakulatok létszámát illetően. Már 1704. szeptember 26-án így írt erről az Itáliában állomásozó Deák-huszárokkal kapcsolatosan a főparancsnok Savoyai Jenő herceg helyettesének, gróf Guido Stahremberg táborszernagynak: „Ami Deák Pál ezredét illeti, egyáltalán nem lep meg dezertálásuk, miután látom, mi történik Magyarországon."[30]

Ez az az időpont, amikortól kezdve a kortársak számára a hadszíntéren a dezertált magyar huszár fogalma azonosult a kuruc fogalmával. 1703. december 27-én, az itáliai Concordia melletti francia visszavonulásról és osztrák üldözésről szóló beszámolójában így fogalmazta ezt meg naplójában gróf Gyulai Ferenc alezredes, aki végig kitartott a Habsburg-hadak soraiban: „Az Pál Deák katonáit, a franczia kuruczczal egyelesleg lévén, éppen reám hajtotta, kiket megsegítettem és az francziát viszszapuskáztam. Az kuruczot úgy értse akárki, ezek desertor magyarok az franczianál."[31] Megfogalmazását megismételte a Piemontba vezető menetről szóló összefoglalásában is, a következőképpen: „Az kurucz és franczia az Pál Deák katonáiban egynehányat reám hajtott, kiket megsegítettem és az kuruczot és francziát róllok viszszapuskáztam. Az kuruczot úgy kell érteni, ezen ez földön az az kurucz, az kik az magyar regementekből általszöktek az francziához és mind desertorok."[32]

25 *Feldzüge*, IV. k. 169., 224., 259. o.
26 *Feldzüge*, V. k. 239. o.
27 Uo. 88. skk. o.
28 Uo. 664. skk. o.
29 *Feldzüge*, VI. k. 808. o.
30 *Feldzüge*, V. k. 2. r. 125. o.
31 *Márki S.* (Kiad.): Gróf Gyulai Ferenc naplója 1703–4. Budapest, 1928. (a továbbiakban: *Gyulai*), 130. o.
32 *Gyulai*, 172. o.

Ráttky-huszár, 1712. A „Historiques des corps de troupe de l'armèe française 1569—1900" című Párizsban 1900-ban megjelent mű illusztrációja

Minderről folyamatosan értesülve, II. Rákóczi Ferenc a Habsburg-haderő gyengítésére a szülőföldtől való viszonylag nagy távolság ellenére még több magyart kívánt ösztönözni az elszökésre, a kockázatos hazatérési kísérlet helyett pedig francia és bajor szolgálatvállalásra. 1704. szeptember 1-én a lőrinci táborban bocsátotta ki azt a pátensét, amelyben a következő felszólítást intézte a Habsburg-hadsereg kötelékében az itáliai, a flandriai és a Rajna-menti hadszíntéren a spanyol örökösödési háborúban a franciák és azok szövetségesei ellen bevetett honfitársaihoz: „Valakik a magyar vérbül magát azon császár szolgálattyában levő magyarság közzül lenni tudgyák, a felséges franczia király és bavariai herczeg szövetcségekbül lett nemzecséges boldogulásunk folyását s kívánatos régi dicsőségünknek hellyre állítását kívánnyák, igaz magyar szívét s elméjét a szerint igazgassa, a császár mint nemzecségünk ellenségének szolgálattyát megvetvén, mennyenek által a felséges franczia király és bavariai herczeg szolgálattyára s táborára, holott is lészen már recommendátionkbul promotiojuk, s onnand édes hazájában üdővel bátorságos viszsza utazásuk."[33]

Ugyanezen a napon keltezte a fejedelem megbízólevelét, amellyel ezeknek a Habsburg-seregekből elszökött magyaroknak az élére kinevezte vetési Kökényesdi Lászlót: „Küldöttük nemzetes vitézlő vetési Kökényesdi László hivünket a felséges bavariai herczeghez oly véggel hogy a kik az idegen német nemzettül s annak irtóztató és kegyetlen szolgálattyától el szakadván említett hívünk mellé magukat transzferállyák, s hozzá gyülekeznek és a bavariai herczeg, üdővel penig hazájok s nemzetek mellett is inkáb, hogy sem az idegen német nemzet mellett hűségeskedni kívánnak, ismervén magok kapitányának a felséges franczia király és bavariai herczeg dispositioi és parancsolati után mindenekben parancsolatitul kész engedelmességgel függeni, ahoz magokat alkalmaztatni semmiképpen el ne mulaszszák, hogy azzal is hazájokhoz és nemzetekhez való hűségeskedéseket és szíves szeretetüket constálván, az haza s nemzetnek szabadságában részesülhessenek."[34]

Október elején indult Kökényesdi a bajor választófejedelemhez és magával vitte a fejedelmi felhívás példányait is. Ennek hatása nem maradt el. Amint Kökényesdi Brüsszelben jelentkezett az ott tartózkodó Miksa Emmánuel bajor választófejedelemnél, az őt azonnal alezredesi rangban egy, a magyarokból szervezendő önálló kötelék parancsnokává nevezte ki.[35] Rákóczi felhívására és erre a hírre pedig folyamatosan érkeztek a Habsburg-alakulatokból elszökött magyarok. Kökényesdi egy év múlva, 1705. október 23-án azt jelenthette Rákóczinak, a választófejedelemnek „hatvan katonája volt, hogy idejöttem, most pedig urunk kegyelmes parancsolattyára gyűltenek vala többen négyszáznál."[36] Ezeket a bajor szolgálatba került magyar katonákat a kortárs közvélemény szintén kurucnak tekintette és nevezte. Bercsényi Miklós 1705. február 1-i, Rákóczihoz intézett levele is erről tanúskodik: „Együtt egy katona impériumból, az ki bavarus kurucz katonája volt, mert úgy hívják ott is őköt."[37]

Megszaporodtak a francia hadseregbéli kurucok is a fejedelmi felhívás hatására. Az elszökött magyarok száma lehetővé tette, hogy 1705-ben egyszerre

33 *Benda K.–Maksay F.* (Kiad.): Ráday Pál iratai 1707–1708. Archívum Rákóczianum, I. osztály XIV. k. Budapest, 1961. (a továbbiakban: *Ráday*); 169. o.

34 *Ráday*, 170. o.

35 Uo. 168. o., *Köpeczi B.–Kovács I.* (Kiad.): II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról 1703-tól annak végéig. Archívum Rákóczianum, III. osztály, I. k. Budapest, 1978. (a továbbiakban – *Rákóczi*) 500. o. A bajor választófejedelem azért tartózkodott Brüsszelben, mert a spanyol és osztrák Habsburgok akaratából Spanyol-Németalföld kormányzója is volt.

36 *Ráday*, 44. o.

37 *AR*, IV. k. 319. o.

három huszárezredet szervezzen a francia hadvezetés a korábban szolgáltakból és az újonnan érkezettekből.

Itáliában 1705 derekára a kezdeti két század helyett már nyolc századnyi huszár szolgált a francia hadak soraiban. Ezekből 1705. szeptember 25-i hatállyal szerveztek önálló huszárezredet.[38] A mintegy négyszáz magyar és más nemzetiségű huszár élére az 1704. március 30-án Casalnál francia fogságba esett mihályi Deák Pál huszárezredest állították.[39] A harcokban ezek a huszárok nagy veszteségeket szenvedtek. Magyar vezénylet alatt is csupán 1706. szeptember 7-ig állottak. Akkor ugyanis a turini csatát követően az ezredtulajdonos visszaszökött a Habsburg-hadakhoz. Vele tartott vagy hetven harcosa is.[40] A következő ismert, 1707 októberi mustra szerint a francia vezénylet tűvé vált és Monteil ezredes tulajdonába átkerült huszárezredben akkor már csak 24 tiszt, 219 altiszt és huszár szolgált.[41]

A Rajna-menti hadszíntéren 1705. november 6-i hatállyal szervezte meg a francia hadvezetés a Verseilles tábornok tulajdonába adott huszárezredet. Zömét a július folyamán a Csáky- és Lehoczky-huszárezredből elszökött magyarok tették ki, hiszen rövid néhány nap alatt az addig csupán 25 fős francia huszárszázadhoz 52 fő csatlakozott közülük. A létszám az ezredalakulás időpontjáig közel háromszázra nőtt, és e harcosokból 12 századot formáltak. Ennek az ezrednek is igen nagyok voltak a veszteségei, az 1706-os muszták során már csak 134, illetve 160 fő volt kimutatható.[42] A további harccselekmények során ismét nagyobb csatlakozási hullám következett be, és 1707 júniusára a Verseilles-huszárezred újra megközelítette a kezdeti 300 fős létszámot.[43]

Ugyancsak a Rajna-menti hadszíntéren 1706. január 1-i hatállyal szervezték meg a francia hadseregbéli további magyar és más nemzetiségű huszárokból a

38 Lásd erre vonatkozóan: *Zachar, 1980.* 525. o.

39 Deák Pál ezredes fogságba esését *Gyulai* naplójában így örökítette meg: „30. Marty. Három ezerig való lovas és gyalog franczia Casálnál a hídon általjövén circiter 60 kuruczczal, az mi mezei strásánkat béhajtotta és el is fogott bennek. Ebergényi óbester uramnál lévén, óbester Pál Deák, óbester Bagossi Pál és az itt való német commendáns is, Martini uram, ki is már tituláris óbesterré lett, az lármára az óbesterek kinyargaltanak, mivel éppen délben volt az lárma, hozzájok érkezvén Generál Vauban is, az óbesterekkel edgyütt az mi mezei strásánkat viszsza helyben viszik. Érkezvén a körüllevő falvakban való quartélyban levő német regementek, a francziát viszszanyomják. Óbester Pál Deák és Ebergényi magyar óbesterek utánna rugaszkodván a francziáknak s kuruczoknak, Pál Deák óbester alatt az lovat ellövik, kit más lóra akartak felvenni, de félittas lévén, fel nem ülhetett más lóra, rajta csoportozván a franczia és az kurucz, elfogták Pál Deák óbestert és rabul Casálban az franczia armada commendánsának, Dux de Vandomnak béviszik. Azzal a franczia viszsza ment." (205. o.) Megjegyezzük, annak ellenére, hogy az 1696 óta önálló huszárezred élén Habsburg-szolgálatban állt Deák Pál ezredest már 1702-ben méltánytalanság érte a bécsi udvar részéről, mivel a szolgálataiért korábban nyert birtokaiból távollétében kiforgatták, nehezen szánta el magát a francia szolgálatvállalásra. Csak miután a Habsburg-hadvezetés hiábavalóan fáradt kicserélése érdekében, akkor döntött a fogolystátus helyett a kényszerű fegyverfogás mellett. (*Feldzüge*, IV. k. 352. skk. o., VII. k. 2. r. 362. o.)

40 *Feldzüge*, VIII. k. 271. o., *Gräfer*: Geschichte der k.k. Regimenter, II. k. Wien, 1812. 132. o. Megjegyezzük, hogy a Habsburg-hadvezetés kényszer hatása alatt vállalt szolgálatnak minősítette Deák Pál ezredes rövid francia hadseregbéli szereplését. Nemcsak teljes büntetlenséget nyert, hanem Savoyai Jenő herceg, mivel Deák ezredét addigra Viszlay András ezredes kapta meg, azt indítványozta, hogy az uralkodó Deákot nevezze ki generális-főstrázsamesterré és állítsa az itáliai hadszíntéren a Viszlay- és az Ebergényi-huszárezredből létrehozandó csoportosítás élére. (Feldzüge, VIII. k, 2, r, 291. o.). Deák Pál további sorsára vonatkozó adatra eddig még nem bukkantunk.

41 *Choppin*, 37. skk. o., *Zachar, 1980.*, 525. o. A meglehetősen töredékes iratanyagból csak néhány magyar mutatható ki. Ezek a következők: Bottyán kornétás, Bourgk (?) huszár, Csolényi hadnagy, Csepregi strázsamester, Demeter strázsamester, Damó strázsamester, Kuti kornétás, Szokoli huszár, Teleki kornétás.

42 *Choppin*, 45. skk. o., *Zachar, 1980.* 525. o., *Feldzüge*, VII. k. 333. skk. o. A szintén töredékes iratanyag szerint bizonyítottan legalább 28 magyar szolgált ebben az ezredben: Bánóczy kapitány, Bányay kornétás, Csendessy kornétás, Dániel hadnagy, Dessőffy Bálint kapitány, Dessőffy Miklós hadnagy, Gönczy kornétás, Hajdú kornétás, Kimli (?) huszár, Koszády kornétás, Kozáry hadnagy, Krucsay hadnagy, Laczkó hadnagy, Lajos hadnagy, Landory (?) kornétás, Muslaky kapitány, Pasics kornétás, Pongrácz hadnagy, Pohándy(?) kapitány, Romány kornétás, Sándor hadnagy, Sulyok(?) huszár, Sümeghy kornétás, Szabados hadnagy, Szemes huszár, Szilágyi kornétás, Tatay kornétás, Zay kapitány.

43 *Anquetel* (Kiad.): Vie du maréchal duc de Villars écrite par lui-même. Paris, 1784. (a továbbiakban: *Villars*), I. k. 431. o.

Saint-Genièz dragonyosezredes tulajdonába helyezett ezredet. Kezdetben szintén francia vezénylet alatt állt, és megközelítőleg ugyancsak 300 fő szolgált benne. Itt is nagyok voltak a veszteségek, ezek pótlása sajátos úton történt.[44] Ennek megértéséhez vissza kell térnünk a bajor szolgálatban állt magyarokhoz.

A Kökényesdi alezredes alárendeltségében álló magyar huszárok értékét a bajor hadvezetés nem ismerte fel. Súlyos tévedésként várvédelemre osztotta be őket,[45] amelyhez természetesen nem érthettek. Kudarcuk után egyszerűen túl akart rajtuk adni a választófejedelem. 1705. október 23-án a flandriai hadszíntérről Ráday Pálhoz intézett levelében így panaszkodott Kökényesdi: „Az választó némely gonosz tanácsos akaratokbul az maga magyarit az királynak akarja adni, az mely mind Kegyelmes Urunknak, mind az egész nemzetnek kisebbségére, nékünk pedig, kik Urunk kegyelmes parancsolattyábul itten édes hazánkért szenvedünk, nagy kárunkra szolgál, mert némely becsületes nemes emberek gyermeki minden jószágok el hagyásával, Kegyelmes Urunk parancsolattyának engedelmeskedvén, mellém jöttenek, most pedig ha az király gratiájában megyünk, nemzete belieket akarnak előnkben fű tiszteknek tenni. Én ugyan memorialist attam be az választónak, meg válik, mit felel rája." Saját maga befolyásában nem bízott Kökényesdi, ezért Rádayt, illetve Rákóczit kérte közbenjárásra: „Kérem azért mint bizodalmas jó akaró Uramat Kegyelmedet, ne terheltessék Kegyelmes Urunknak mellettünk instálni. Méltóztassék Kegyelmes ő Nagysága maga méltóságos személlye, s az egész nemzet becsületit nem engedni, s az választónak iratni, ha már oda ád is bennünket, vegye consideratioban ő Nagysága méltóságos személlyét s az nemzetet, és ne engedjen bennünket meg nyomorítani."[46] Vagyis Kökényesdi a maga és tiszttársai nevében nem a bajor helyetti francia szolgálat ellen panaszkodott, hanem a francia vezénylet alá kerülésből fakadó hátrányoktól tartott.

A továbbiakból kiderül, hogy nem sikerült megakadályozni a bajor szolgálatban állt magyaroknak a francia hadseregbe való átkerülését. Kökényesdinek ugyancsak Rádayhoz intézett 1705. december 10-i levele erről így tanúskodik: „Az mellettem levő magyarságot az választó az királynak adta, az király pedig adott előnkben egy francziát fű commendánsnak, melly ellen remonstrálván elsőben a fű commendóság iránt nekem adatott kegyelmes pátenset Kegyelmes Urunk ő Nagyságának. Másodszor, hogy ezen katonaság nem az király fizetésére vagy az választóéra, de egyedül Kegyelmes Urunk parancsolattyára jöttenek mellém. Nem használván semmi remonstratiom, az királynak az ő Nagysága nekem adott kegyelmes pátensét in paribus által küldvén, továb való Kegyelmes Urunk parancsolattyáig protestáltam. És ez szolgálván az ő Nagysága kisebbségére, egészlen és egy átallyában mind addig commendansomnak nem agnoscalom, valameddig Kegyelmes Urunk ez iránt, mi tevő legyek és agnoscallyam e commendansomnak, nem parancsol."[47] December 23-án újabb segélykérő levéllel fordult Kökényesdi Rádayhoz Brüsszelből: „Vala is az híre, hogy az magyaroknak is Spanyor Országba kellene menni, mindazonáltal nem

44 *Choppin*, 65. skk. o., *Zachar, 1980.* 525. o. A kimutatható legtöbb magyar ebben az ezredben szolgált. Személyük ismertetését lásd később. *Choppin* (65. o.) nyomán egyébként teljesen tévesen terjedt el az a nézet, hogy a Saint-Genièz-huszárezred magját 1701-ben bajor szolgálatból átadott magyar huszárok képezték volna. Akkor semmiféle átengedés nem történt, de bekövetkezett egy századra való Habsburg-huszár átszökése a franciákhoz, akikhez a bajor szolgálatban álltak, ahogyan a továbbiakban bemutatjuk, csak később csatlakoztak. A mintegy 1400 francia és bajor szolgálatban állt huszár súlya egyébként akkor válik igazán érthetővé, ha ezzel szembeállítjuk azt a tényt, hogy a Habsburg-hadakban akkor már csak alig 3700 magyar huszár mutatható ki. (*Feldzüge*, VI. k. 84. skk. o., VII. k. 164. skk. o.)

45 *AR*, IV. k. 319. o.

46 *Ráday*, 440. o.

47 Uo. 483. o.

vagyok benne bizonyos, ha pedig úgy találna lenni, szeretettel kérem Uram Kegyelmedet, informállyon engemet mennél hamarébb Kegyelmes Urunk irántam levő parancsolattya felől."[48]

Kökényesdi helyzetét különösen megnehezítette az a tény, hogy nemcsak a bajor szolgálatban állt magyarok parancsnokaként, hanem egyúttal II. Rákóczi Ferenc diplomáciai megbízottjaként is tevékenykedett a választófejedelem mellett. Ezért sem fogadhatta el a maga részéről a francia—bajor megállapodást, amelynek értelmében egyébként Kökényesdi parancsnokságával, az egész köteléket egybentartva, kívánta azt átvenni a francia hadvezetés.[49] II. Rákóczi Ferenc fontosabbnak tartotta Kökényesdi diplomáciai megbízatását, ezért 1706. január 22-én a következő utasítást küldte neki Miskolcról: „Az mi illeti az katonáknak az Francziára való meneteleket, és hogy Kegyelmed helyett nekiek mást praeficiáltatnak, arról ugyan nem tehetünk, ki-ki maga hadával szabad lévén, de hogy Kigyelmed commendója alatt lehessen — nem lehet. Kihezképest inkább tisztit resignálván, continuálja lakását az Elector mellett. Az katonák végett irattattunk az mellettünk lévő követ által, kívánván: inkább más szolgálatban applicálják őket, mintsem Spanyolországba küldjék."[50]

A további eseményeket ismét Kökényesdinek Rádayhoz intézett brüsszeli levelei tükrözik. Március 30-án tudatta: „Az itten lévő katonaságot, kit én Nagyságod kegyelmes parancsolattyábul resignáltam, adta az király Marquis de Saint Geniez-nek."[51] Vagyis miután Kökényesdi nem vállalhatta alezredesi rangjában a francia király katonai szolgálatát, a bajor szolgálatból érkezett magyarokat a francia hadvezetés beosztotta az addigra nagy veszteségeket szenvedett és legközelebb diszlokált Saint-Geniez-huszárezredbe. Kökényesdi továbbra is Brüsszelben maradt, ahogyan április 5-én írta: „Urunk kegyelmes parancsolattyábul az ő Nagysága kegyelmességébül reám bízatott magyarság commendóját resignáltam, hogy ő Nagysága kegyelmes parancsolattya szerint lakásomat az választó mellett continuálhassam."[52]

Miután a Habsburg-hadak soraiból elszökött és a szembenálló hadviselő feleknél, a szabadságharc államával szövetségesnek tekintett hadaknál katonáskodni hajlandó magyarok immár mind a francia hadsereg kötelékébe, egyúttal közvetlen francia vezénylet alá kerültek, II. Rákóczi Ferenc szükségesnek látott egy újabb lépést. Ez a közvetlen francia vezénylet ugyanis megtorpanást okozott a magyarok elszökésében. Ezért megszületett a fejedelem elhatározása, hogy megbízható és jól képzett kuruc tisztet küld a francia hadsereg rendelkezésére.

Itt értünk vissza Ráttky György életpályájához. Az a tiszt ugyanis, akit erre a megbízatásra kiválasztott, Ráttky György ezereskapitány volt. Ez a tény mindeddig elkerülte a történeti irodalom figyelmét, bár az erre vonatkozó források nagyrészt régen kiadottak és így hozzáférhetőek.[53]

A diplomáciai előkészítő tevékenység után 1707. május 7-én Debrecenben keltezte II. Rákóczi Ferenc azokat az ajánló sorokat, amelyeket Torcy francia

48 Uo. 485. o.

49 Uo. 168., 315. és 511. o.

50 *AR*, I. k. 977. o.

51 *Ráday*, 576. o.

52 Uo. 556. o.

53 A hazai szakirodalom mindeddig a következő állítást ismétli: Ráttky György ezereskapitány a magyarországi hadszíntéren a harccselekmények során Habsburg-fogságba esett. Ezt követően közlegényként a Habsburg-seregbe kényszerítették és a nyugati hadszíntéren a franciák ellen bevetették. Ott a hadműveletek adta első alkalommal átszökött a franciákhoz, akik rangját visszaadva alkalmazták. Korábban magunk is e nézetet ismételtük meg: Bercsényi László 1689–1778. HK, 1978/1. (a továbbiakban: *Zachar, 1978.*), 79. o. ill. *Zachar, 1980.* 526. o.

külügyminiszterhez intézett. Ez a következőképpen hangzik: „Uram! Lovasezredesem, Rátki úr, jelen levelem átadója éppen olyan ragaszkodással és vitézséggel szolgált engem, mint amennyire mindig az volt a vágya, hogy leghasznosabban áldozza fel magát hazája szolgálatára. Ezért nem választhatott volna az ő szándékainak és az én érdekeimnek megfelelőbb szolgálatot, mint Őfelségéét, a Legkeresztényibb Királyét. Nemcsak örömmel adtam meg a távozási engedélyt számára és a kíséretében levő két nemes számára, hanem érdemei méltóvá tették, hogy külön Excellenciád figyelmébe ajánljam és kérjem Önt, fogadja pártfogásába, biztosítson számára olyan alkalmazást Őfelsége, a Legkeresztényibb Király huszárságánál, amely megfelel csapataimnál viselt rangjának." További diplomáciai nyelvezetű, a pártfogásért viszonzást ígérő szavak után az utóiratban a fejedelem az iránt is intézkedést kért, hogy a szabadságharc államának biztosított francia segélypénzekből fedezzék a Rátky ezredesnek kért havi kegydíjat.[54]

Tulajdonképpen diplomáciai státusúnak szánta Rákóczi Ráttky franciaországi helyzetét, mert a következőkben együtt szerepel az ezereskapitány a diplomáciai megbízott Kökényesdivel, akinek feladata 1706-tól kibővült, a francia udvarnál is ő képviselte a fejedelmet.[55] Az 1707. augusztus 16-án keltezett fejedelmi utasítás ugyanis például a következőképpen intézkedett: „Az követjeink számára rendeltetett pénzek, tudniillik [...] Kökényesdinek Párizsban 6000, Rátki Györgynek ugyanott 2400 tallér."[56]

Hősünk franciaországi katonai szolgálatának kezdete 1707. november 1. volt. E napi hatállyal kinevezte őt XIV. Lajos a Saint-Genièz-huszárezred vezénylő ezredesévé. Ezzel eleget tett Rákóczi kérésének, a legjelentősebb létszámú huszárezredben szolgáló magyarokat közvetlen magyar vezénylet alá helyezte. Ráttky bizonyára hamarosan tanújelét adta nagy tapasztalatának, a hadimesterségben való magas fokú jártasságának, vitézségének és szervezőképességének. 1707. december 14-i hatállyal ugyanis a francia uralkodó a vezénylete alatt álló ezred élén tulajdonosezredessé tette meg őt, és elrendelte, hogy a jövőben az addigi Saint-Genièz-huszárezred immár az új tulajdonos, Ráttky György ezredes nevét viselje.[57]

Arra vonatkozó adat eddig még nem került elő, mikor vette át hősünk a parancsnoki, illetve ezredtulajdonosi beosztást. A kinevezések időpontjában ugyanis az alárendeltségébe került huszárok a flandriai francia csoportosítás keretében ott téli szállásra vonultak.[58] Ráttky ezredes járhatott ugyan előbb is a hadszíntéren, de december 6-án bizonyosan Párizsban volt. II. Rákóczi Ferenc ugyanis 1708. június 19-én keltezett levelében erről így tanúskodik: „Párisbul tavaly 6-ta X-bris költ levele Kegyelmednek csak szintén e napokban került — ennyi időtül való kerengése után — kezünkhöz." Bizonyára a huszárok rendbeszedésén túlmenően egyéb megbízatásokat is kapott Ráttky a fejedelemtől. Talán a szabadságharc hadserege számára szükségesnek vélt tüzér- és mérnöktisztek megnyerése is ezek között volt. Rákóczi ugyanis fenti levelét így folytatta: „Az mely báró Edlach nevű óbrist-lajdinant bizonyos secretum revelatiója végett hozzánk kívánkozása felül ír Kegyelmed: Des Alleurs uramnak iránta noha eléggé beszéllettünk, de nem reflectálván magát, hogy

54 *Fiedler, J.* (Kiad.): Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczy's und seiner Verbindungen mit dem Auslande. II.: Aus den Papieren Johann Michael Klement's 1708–15. Wien, 1858. (a továbbiakban: *Klement*), 475. o.

55 *Ráday*, 43. o.

56 *AR*, II. k. 81. o.

57 *ASHA*, Fasc. MC–1637/1. Fol. 1. A két különböző dátum oka az, hogy a korai szakirodalomban nagy a bizonytalanság a francia szolgálatvállalás pontos időpontját illetően.

58 *ASHA*, Fasc. A[1]–2080. Fol. 169.

Ráttky-huszárok 1719-ben. A. Pascal 1847-es művének illusztrációja

valaha ismerte volna, egyebet nem gondolhatunk benne, hanem hogy ezen alkalmatosság által akarná ezen báró magát szolgálatunkban bépracticálni, melyre egyébiránt szükségünk nincsen, mindazáltal Kegyelmed adja értésére, disponálja is, hogy ha mi oly secretumot tudna, az melynek tudása javunkra szolgálna: az Kegyelmed clavisira fordítván, küldje kezünkhöz, s megértvén a dolognak mivoltát, fogunk azonnal iránta rescribálni."[59]

Az 1708-as hadrakeléskor Ráttky György ezredes átvette huszárezredének parancsnokságát, maga is a flandriai hadszíntérre érkezett és egész évben ott tevékenykedett. Kezdetben felderítési, portyázási, biztosítási feladatokat kapott. Július 11-én azután huszárai élén ő is részt vett a főerőkkel vívott oudenarde-i csatában. Ennek megvívásához a Habsburg- és a szövetséges angol hadvezetés 129 gyalogzászlóaljat és 112 lovassvadront vonultatott fel. Velük szemben a francia csoportosításban 131 gyalogzászlóalj és 205 lovassvadron állt. A kor legkiválóbb hadvezérei kerültek egymással szembe, Marlborough és Savoyai Jenő, illetve Vendôme és Bourgogne marsall. A csatához való felvonulást az angol erők kezdték. Velük szemben kezdetben sikereket arattak a Vendôme által vezényelt erők, köztük a Ráttky-huszárok. Amikor azonban a szövetségesek meggyorsították a főerők gyülekeztetését és felvonultatását, majd az angol és osztrák lovasegységek váratlan hevességgel rajtaütöttek a franciákon, Bourgogne, a főparancsnok, nem sietett erőivel a megtámadottak segítségére, hanem kapkodva a teljesen felesleges elsáncolási manőverhez kezdett. Marlborough és Savoyai Jenő kihasználta a lehetőséget, előbb Vendôme kötelékeit szorította vissza, majd Bourgogne egységeit verte ki sáncaiból. A szerencsétlen hadvezetés miatt a franciák veszteségei voltak nagyobbak, mintegy háromezer halottat és négyezer sebesültet vesztettek, míg az angol—osztrák erők csak alig ezer halottat és kétezerötszáz sebesültet. A Ráttky-huszárok veszteségei egyelőre nem ismertek.[60]

A fejedelemmel állandó kapcsolatban maradt Ráttky az oudenarde-i csatáról a francia udvarban maradt Kökényesdin keresztül küldött haza beszámolót. Erről tanúskodik a diplomáciai megbízott július 18-án Fontainebleau-ban kelt és Rákóczihoz intézett levele: „Volt szerencsém Önnek megküldeni az oudenarde-i csata részleteit, amelyeket Rátki úr küldött meg nekem."[61] Ez a beszámoló sajnálatos módon mindeddig nem került elő.

Maga Ráttky ezredével továbbra is Flandriában tevékenykedett. A Genthez való elvonulás utáni időből kiemelést érdemel, hogy a francia szolgálatban állt Ráttky-huszárok sorozatosan a Habsburg-seregek Kollonits- és Splényi-ezredbéli magyar huszáraival kerültek szembe. Így július 25-én Lens-nél csaptak összse, augusztus derekán a Deule folyó mentén, majd több ízben Lille térségében.[62] Ezekről a harccselekményekről is hűségesen beszámolt Ráttky Rákóczinak, ahogyan Kökényesdi október 11-én Párizsban kelt levele ismét bizonyítja: „Egész szeptember hónap folyamán nem volt megírni érdemes esemény, csak a flandriai hírekről volt szerencsém Felségednek írni, amelyeket Rátky úr és más barátaim küldtek nekem."[63]

A Habsburg-hadak sikerei ellenére a francia hadvezetés nem gondolt a három huszárezrede összpontosítására. Míg a Ráttky-huszárok Flandriában küzdöttek, a Monteil-huszárokat Itáliában, a Verseilles-huszárokat pedig a Rajna men-

59 *AR*, II. k. 392. o.

60 *Lemon*, II. k. 18. o., *Pascal*, II. k. 188. o., *Feldzüge*, II. k. 23. skk. o., X. k. 358. skk. o., *Reinach-Foussemagne*, 318. o.

61 *Fiedler, J.* (Kiad.): Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczy's und seiner Verbindungen mit dem Auslande. I.: Aus den Papieren Ladislaus Kökényesdi's von Vetes 1705–15. Wien, 1865. (a továbbiakban: *Kökényesdi*), 100. o.

62 *ASHA*, Fasc. A[1]–2080., *Feldzüge*, X. k. 369. skk. o.

63 *Kökényesdi*, 115. o.

tén vetették be. A téli szállásra vonulás is a harccselekmények színhelyén történt.[64]

Miután az év eleji békepuhatolózások kudarcát követően 1709-ben kiújultak a harcok, a flandriai hadszíntéren Lille, Warneton, Menin és Courtray birtokában a szövetséges osztrák és angol hadak előtt lehetőség nyílott volna a Francia Királyság mélységébe való betörésre. A szembenálló erők azonban lényegében változatlanok maradtak, a szövetségesek 170 gyalogzászlóaljával és 263 lovassvadronjával szemben a franciák 135 gyalogzászlóaljat és 257 lovassvadront tudtak felsorakoztatni. A huszárok létszáma a franciák számára vált kedvezőbbé. Míg a Habsburg hadvezetés létszám- és felszerelési gondokat jelentett, a Ráttky-huszárezredet sikerült négy svadronra, azaz nyolc századra növelni, elsősorban a szembenálló Kollonits- és Splényi-huszárezredből elszökött magyarokkal. Így a Ráttky-huszárezred nagyjából a szintén négy svadronnyi Splényi-huszárezreddel vált azonos harcértékűvé. A Dessőffy István ezredes alárendeltségébe került korábbi Kollonits-huszárezred továbbra is hat svadronból állt.[65] A francia hadvezetés kerülte a főerőkkel való összeütközést. Ezt a szövetségesek sem szorgalmazták, hanem Tournay erődjét vették körül és ostromolták meg. E harccselekmények során ismét gyakran szembekerültek a két táborban szolgáló magyar huszárok.[66]

Valamennyiök számára legemlékezetesebbé a végül is bekövetkezett azévi döntő küzdelem, a szeptember 11-i malplaquet-i csata vált. Ennek előzményét az jelentette, hogy Villars marsall, francia főparancsnok, minden mozgósítható erejét összevonta Mons ostromának a megakadályozására. Amikor a szövetségesek hadvezérei, Marlborough és Savoyai Jenő, ezt észlelték, azonnal intézkedéseket tettek egy minden adott erővel végrehajtandó támadásra. Ennek tüzérségi előkészítése angol részről már szeptember 9-én megkezdődött. A meglepett Villars igyekezett elsáncolni hadait. Elképzelése kezdetben sikert eredményezett. A tüzérségi tüzet követő ellenséges gyalogsági támadást, amelyet a szárnyakon a lovasság támogatott, a jobbszárnyon két óra, a balszárnyon öt óra hosszat sikerült visszaverni, és a szövetséges angol—osztrák—holland hadak nagy veszteségeket szenvedtek. Amikor a közép ingott meg, ugyancsak sikeres volt a francia lovasság bevetése, a Ráttky-huszárok is derekasan küzdöttek. Csupán az újabb tüzérségi tűz késztette őket meghátrálásra. A túlerő végül is a franciákat mindenütt visszavonulásra ösztönözte, naplemente után Villars elrendelte a harc megszakítását és az elvonulást. A szövetségesek súlyos veszteségeik miatt nem is gondoltak üldözésre. A veszteséglistán a szövetségeseknél 23 000 halott és sebesült, míg a franciáknál 11 000 halott és sebesült volt.[67] A Quesnoy és Valenciennes közti térségben téli szállásra vonult Ráttky-ezred veszteségeit ismét nem ismerjük. Valószínűleg azonban nagyok lehettek, mert a francia hadvezetés a továbbra is a Rajna-mentén állomásozó Verseilles-huszárezred egyik svadronját, azaz két századát áthelyezte a Ráttky-huszárezred kötelékébe.[68]

A Ráttky-huszárok 1710-ben tulajdonosezredesük vezényletével ismét a flandriai hadszíntéren kerültek bevetésre. E hadjárat során is az osztrák—angol hadak voltak kezdeményezőek. Nagyjából a korábbi évhez hasonló erőviszonyok alakultak ki. A szövetséges hadvezetés további pozícionyerés érdekében

64 *Choppin*, 55. skk. o., *Feldzüge*, X. k. 311. skk. o., *Vansen, G:* Un capitaine des hussards de Ratky. In: Carnet de la Sabretache (Paris), 1895. (a továbbiakban: *Vansen*), 139. skk. o.

65 *ASHA*, Fasc. A[1]–2134., *Feldzüge*, XI. k. 61. skk. o.

66 *ASHA*, Fasc. A[1]–2135, 2137., *Feldzüge*, XI. k. 77. skk. o.

67 *ASHA*, Fasc. A[1]–2140, *Feldzüge*, XI. k. 97. skk. o.

68 *ASHA*, Fasc. A[1]–2141., *Vansen*, 140. o.

mindenekelőtt Douay erődjét kívánta elragadni a franciáktól. Miután a körülzárást a francia hadak nem tudták megakadályozni, felmentő csoportosítást hoztak létre. Mintegy százezer főt gyülekeztetett Villars marsall május folyamán Cambray és Péronne térségében. Ebbe osztották be a Ráttky-huszárezredet is, mégpedig a gyülekezés idejére közvetlenül Cambray-nál táboroztatták a tartalékcsoportosítás kötelékében. A francia felmentő seregek május 25-én indultak meg, a huszárok addig felderítő portyákat hajtottak végre. Ugyanez volt a feladatuk, amikor Lens-nél a szövetségesek jobbszárnyába ütköztek a francia erők. Ennek során egyetlen fő veszteség nélkül százötven osztrák lovast ejtettek foglyul.[69]

Miután Villars marsall úgy döntött, hogy nem kockáztat meg támadást a Douay ostromát folytató szövetségesek ellen, táborát Oisyban ütötte föl. Kikülönített egy csoportosítást, hogy ez legalább a kevésbé jelentős Bouchain erőd ostromát akadályozza meg. Június 17-i jelentésében a francia főparancsnok ezzel kapcsolatosan a következőket írta: „Tábort verve, Coigny gróffal kiküldtem egy dragonyosköteléket Valenciennes és Bouchain közé, hogy ragadja el az ellenségtől az Escaut folyó átkelőhelyeit és hidakat készíttettem, hogy támogassam. Az ellenség megközelítette leghátulsó alakulatait, amelyek a huszárok voltak. Ratsky ezredes, aki őket vezényelte, meghátrált és látszólag fejvesztetten visszavonult, hogy magára vonja az ellenséget. Az valóban követte és eltávolodott a zömtől. Ratsky visszafordult, rájuk rontott és elég nagyszámú fogollyal tért vissza."[70] Az egyik svadront vezénylő Dessőffy Miklós kapitány visszaemlékezése ezt megerősíti. Egyébként hozzáteszi, hogy csupán ő huszonöt foglyot ejtett harcosaival.[71]

Ezek a kisebb diadalok nem ellensúlyozhatták azt a tényt, bármennyire derekasan küzdöttek is a francia hadseregbéli huszárok, hogy a szövetséges angol—osztrák hadak nagy sikert arassanak: június 27-én elfoglalták Douay-t. A szövetséges hadak ezt követően azonnal Arras erődjének ostromára tettek előkészületeket. Villars marsall az erőd megerősítése mellett Ypernhez vezényelt egy többezer fős különítményt, hogy fedezze ezt az erődöt. A kikülönített csoportosításba nyert beosztást a Ráttky-huszárezred is, amelynek újra felderítő portyázások jelentették a fő feladatát. Ismét elsődlegesen a Habsburg-szolgálatban állt Dessőffy- és Splényi-huszárokkal kerültek szembe. A huszárütközetek váltakozó eredménnyel végződtek. Annál sikeresebbek voltak a Ráttky-huszárok rajtaütései az osztrák és angol vérteseken és dragonyosokon, például Saint-Omer, Quesnoy, Wimy térségében, de különösen szeptember 19-én Coutray-nál. A téli szállásra vonulás idejéig már csak ezek a kisebb összecsapások nyújtottak lehetőséget Ráttky György ezredesnek és huszárainak a helytállásra.[72]

Ezzel kapcsolatosan feltétlenül ki kell emelnünk, hogy Ráttky ezredes neve és tettei vonzerőt jelentettek a spanyol örökösödési háborúban bevetett magyar huszárok számára. Nemcsak a Habsburg-seregek soraiban harcolóknál volt ez így. A francia uralkodó a spanyol királynak adományozta 1709. július 18-i hatállyal az addig Itáliában bevetett és korábban 1706-os hazatéréséig Deák Pál ezredes alárendeltségében állt mintegy kétszáz magyar és más nemzetiségű Monteil-ezredbéli huszárát.[73] Az Itáliából az Ibériai félszigetre került magyarok számára a szülőföldtől való távolság elviselhetetlenné vált. Így 1709-ben és

69 *ASHA*, Fasc. A1–2219., *Feldzüge*, XII. k. 138. skk., 594. skk. o., *Vansen*, 140. o.
70 *Villars*, II. k. 124. o. Íme az ősi magyar harceljárás egy késői sikeréről szóló tanúságtétel.
71 *Vansen*, 140. o., Dessőffy Miklós életrajzi vázlatát lásd: *Zachar, 1980.* 544. o.
72 *ASHA*, Fasc. A1–2222, *Feldzüge*, XII. k. 178. skk. o., *Vansen*, 141. o.
73 *Choppin*, 40. o., *Zachar, 1980.* 525. o.

1710-ben közülük többen csoportosan visszaszöktek, hogy legalább ismét a francia király szolgálatában maradhassanak, mert így Rákóczi korábbi — idézett — felhívása értelmében nagyobb reményük lehetett a majdani hazatérésre. Ezek a huszárok Ráttky ezredesnél jelentkeztek, az ő keze alatt kívántak szolgálni.[74] Közülük többen név szerint is ismertek, megérdemlik, hogy itt szerepeltessük őket. E tizennyolc fő a következő volt:

Név	születési hely és idő	francia szolg. kezdete
ifj. Benyovszky Pál	Cambermay, 1697	1708 ezredfiként
Bicskei János	Bicske, 1667	1703 huszárként
Horváth János	Csáktornya, 1674	1704 huszárként
Kertész Boldizsár?	?	1707 kapitányként
Kolonits György	Fraknó, 1661	1703 huszárként
Oláh György	Brassó, 1679	1702 huszárként
Potyondi?	?	? kapitányként
Kispéter János	Bethlen, 1665	? huszárként
Szabó Miklós	Vágsellye, 1664	? huszárként
Diószegi Jakab Bertalan	Ádámos, 1677	? huszárként
Dudás Ignác	Lugos, 1669	? huszárként
Görgényi János	Simontornya, 1673	? tizedesként
Kényei Péter	Kény, 1669	? huszárként
Rácz Mihály	Törökország, 1674	? huszárként
Rátz Péter	Kanizsa, 1669	? huszárként
Sipos János	Dina? 1669	? huszárként
Szabó András	Pozsony, 1679	? huszárként
Tóth Péter	Simonfalva, 1676	? huszárként.[75]

Sajnálatos módon a Ráttky-huszárezred egészére vonatkozóan mindeddig nem rendelkezünk a fentihez hasonló, értékelhető forrással. Így még azt sem tudjuk pontosan, hány magyar szolgált ebben az ezredben. A francia hadvezetés mindenesetre igen elégedett volt e huszárok teljesítményével. Villars marsall, a Flandriában bevetett francia erők főparancsnoka, 1711-ben így vélekedett az alárendeltségében küzdő Ráttky-huszárokról: „Tanúsítanom kell, hogy egyetlen alakulat sem szolgál nagyobb bátorsággal, nagyobb veszteséggel, egyik sem szenved el több lövést, egyiknél sincs több megölt harcos és ló." Jelentése végén még hozzátette: „Bizonyosan sohasem hadakoztak jobban emberek, mint ezek. Hála Istennek, hogy lovasságunk ilyen hadiszellemmel rendelkezik."[76] Ez a hadiszellem és a hadimesterségben jelzett nagyfokú jártasság, amely halálmegvető virtussal párosult, arra enged következtetni, hogy a zöm valószínűleg magyarokból állt. Ugyancsak figyelmet érdemel, hogy a kiemelt súlyos veszteségek ellenére minden hadjáratot megelőzően sikerült biztosítani az ezred előírt létszámát. Ez azt is jelenti, hogy folyamatosan szöktek el a Habsburg-hadakban szolgáló magyar huszárok ebbe az alakulatba.

Villars marsall egyébként a huszárok parancsnokáról is csak a legteljesebb elismerés hangján tudott nyilatkozni. Fenti jelentésében így fogalmazott vele kapcsolatosan: „Rattsky ezredes — vitéz férfi, jól helytáll és sokszor kockáztatja életét."[77]

74 *ASHA*, Fasc. 3Y^{c}–311.

75 *ASHA*, Fasc. Y8^{c}–21, X^{c}–80, 81.

76 Idézi *Choppin*, 69. o. és *Reinach-Foussemagne*, 319. o.

77 Uo. Kökényesdi ekkor jelenti: „ Valamennyi külföldi közt őt szeretik, becsülik, tisztelik leginkább az ármádában." Közli: *Szalay K.*: II. Rákóczi Ferenc bújdosása. Pest, 1864. I. k. 233.o.

Az 1711-es hadjárat során a Ráttky-huszárok ismét a flandriai hadszíntéren Villars marsall alárendeltségében harcoltak. Az év elején a főhadiszállást biztosító erők között voltak. Érdekességként megjegyezzük, hogy ugyanakkor felbukkant egy, nem ebbe az ezredbe tagolt francia hadseregbéli huszársvadron is a flandriai tartalékcsoportosításban.[78] Ez alapján arra következtethetünk, hogy az elszököttek száma olyan nagy lehetett a Habsburg-szolgálatban állt Dessőffy- és Splényi-huszárezrednél, hogy nemcsak a Ráttky-huszárezred létszámát sikerült teljesen feltöltöttként biztosítani, hanem még két további századra valóan e köteléken kívül is maradtak.

A Ráttky-huszárok a Tournay melletti táborból portyázásokat hajtottak végre. Május 2-án maga a főparancsnok jelentette: „A huszárok nagy hasznomra voltak a szolgálatot tekintve. Ratsky ezredes nagy ellenséges őrjáratokat mert megtámadni, és foglyul ejtett egy nyolcvan és egy harminc főből állót."[79] A másik oldalról Savoyai Jenő jelentette, hogy az Arleux térségében elhelyezkedő osztrák csoportosítást a franciák nyugtalanították: „Rantzau állásait ismételten kifürkészte Villars, valamint Coigny altábornagy és Ratky ezredes."[80] Dessőffy Miklós kapitány, aki szintén a Ráttky-huszárokkal portyázott, emlékirataiban később ezzel az évvel kapcsolatosan azt idézte fel, hogy Casteletnél holland dragonyosokkal, Saint-Guillain térségében Habsburg-szolgálatban állt huszárokkal, Mons-nál dán gyalogosokkal vívott találkozóharcot.[81]

Az 1711-es portyázások közül kiemelkedett az, amelyet július 11-ről 12-re virradóra felderítési célzattal hajtott végre a Ráttky-huszárezred. Villars marsall ezt így idézte fel: „Rábukkantam az ellenség Douay előtti, elég rosszul elhelyezett táborára, amely hihetőleg sikerrel megtámadható. Miután ezt felismertem, kiküldtem Ratsky bárót, hogy megszemlélje, nem akadályozza-e valami, hogy lovasalakulataimmal reájuk menjek. Éjjel kétszáz lépésre megközelítette a zászlókat."[82] Ráttky felderítését értékelve, a francia főparancsnok úgy döntött, hogy másnap, július 12-én kiküld e tábor ellen egy 22 vértes svadronból, 14 dragonyossvadronból és három Ráttky-huszársvadronból álló csoportosítást.[83]

A hajnali rajtaütésről Villars marsall részletesen beszámolt. A huszárokról a következőket írta: „Huszáraink azt mondják, hogy mindegyikőjük megölt öt vagy hat embert. Miután láttam, milyen ügyesen forgatják ezek az urak a szablyát, ez számomra egyáltalán nem hihetetlen." A gazdag zsákmányról szólva, kiemelte, hogy összesen mintegy ezerkétszáz lovat sikerült hatalmukba keríteni, és „több, mint nyolcvanat a huszárok szereztek".[84] Osztrák hadijelentések szerint a huszárok készítették elő a rajtaütést, ők emelték ki és hallgattatták el az őrszemeket az osztrák tábor körül, amelyben Rantzau tábornok 12 gyalogzászlóaljat és 10 vértessvadront helyezett el. Ezek a források egyébként csak ötszáz ló elvesztéséről szólnak, de kiemelik, hogy a franciák az osztrákok elmenekülése után felgyújtották a tábort.[85]

Ebben a rajtaütésben a huszárai élén bátran küzdő Ráttky ezredes súlyosan megsebesült. Erről a tényről ismét a főparancsnoknak, Villars marsallnak a

78 *Feldzüge*, XIII. k. 469. o.
79 *Villars*, II. k. 165. o.
80 *Feldzüge*, XIII. k. 165. o.
81 *Vansen*, 141. o. Lásd még: *ASHA*, Fasc. A1–2300.
82 *Villars*, II. k. 173. o.
83 *ASHA*, Fasc. A1–2301
84 *Villars*, II. k. 177. o.
85 *Feldzüge*, XIII. k. 166. o.

szavai tanúskodnak. Így írt: „Nagyon féltem Ratsky urat, akinek a testén áthatolt egy golyó. Felkerestem, azzal biztatnak, hogy bár sebesülése nagyon súlyos, mégsem halálos." A jelentése végén érdemeire tekintettel az udvartól Villars marsall „több elismerést kér Ratsky huszárezredes úrnak."[86]

Miután Ráttky ezredes hosszabb időre harcképtelenné vált, huszárai élére az ezredbéli rangidős tiszt, Dessőffy Bálint alezredes került.[87] Ráttky György ezredesnek a francia udvar elismerésére viszont még évekig kellett várnia. Huszárai, akik ismét alig háromszázan maradtak, a flandriai hadszíntéren kisebb harccselekmények részesei voltak, miközben ő az életéért viaskodott. A téli szállásra vonuláskor a Ráttky-huszárokat Charleroi és Charlemont térségében helyezték el. Egyúttal átszervezést hajtottak végre, az ezredet három svadronra, svadrononként három századra tagolták, miközben egyrészt abba beépítették a flandriai hadszíntéren korábban önállóan tevékenykedett két huszárszázadot, másrészt visszahelyezték a Verseilles-huszárezredbe a korábban onnan elvont két századot. A Verseilles-huszárok szervezését a Rajnamenti hadszíntéren egyébként ugyanígy hajtották végre. Ez azt jelenti, ismét biztosított volt a Habsburg-hadakból elszöktekkel a teljes előírt hadilétszámon tartás mindkét hadműveleti területen.[88]

1712 elején a Ráttky-huszárok a flandriai hadszíntéren kezdetben a tartalékcsoportosításban nyertek beosztást.[89] Az azévi hadműveletek bevezetéseként a Schelde folyó mentén felderítő portyázásokat hajtottak végre. Ezekbe hamarosan bekapcsolódott a súlyos sebesüléséből felépült ezredtulajdonos is. Nem változott az ezred feladata akkor sem, amikor a francia hadvezetés májusban mintegy hetvenezer fős flandriai csoportosítását Arras, Cambray és Péronne térségében vonta össze. Az angol politikai irányváltozás, a különbéke irányában való tapogatózás és a hadműveletek megszakítása következtében ugyanis ezúttal az alig huszonnégyezer fős Habsburg-haderő kerülte a jelentősebb összecsapást. Támadásra a francia hadvezetés is csupán a politikai erőviszonyok tisztázásakor és Quesnoy erődjének július 6-i elvesztését követően szánta el magát. A Denain melletti ütközet, amelyből a Ráttky-huszárok is derekasan kivették a részüket, francia diadalt eredményezett. Ez lehetővé tette, hogy további ügyes hadmozdulatokkal a franciák körülzárják, megostromolják és szeptember 8-án visszafoglalják az egyik legjelentősebb, korábban elvesztett erődöt, Douay-t.[90]

Az erőd birtoklásáért vívott harcokban jelentős szerepet játszottak mindkét oldalon a huszárok. A francia Gassion altábornagy az erőd visszafoglalásáról készített jelentésében így emlékezett meg Ráttky ezredes harcosairól: „Aligha tudom megmondani a zsákmányolt zászlók számát, mivel azokat a huszárok vették magukhoz, és nem lehet tőlük elvenni, hiszen az csak azt eredményezné, hogy megsértenénk sajátos szokásukat és gyengítenénk keménységüket, veszélyességüket."[91] Ezek a sorok határozottan arra utalnak, hogy a hadműveletek folyamán a Ráttky-huszárok derekasan helytálltak. az osztrákoktól számos zászlót elragadtak, és egész tevékenységük az ellenség számára állandó veszélyt jelentett. Bizonyára önállóan, saját harceljárási szokásaik szerint tevékenykedtek, és harcértéküket még azzal sem kívánta a francia hadvezetés gyengíteni, hogy a hadizsákmányt jelentő, egyúttal a sikert jelképező ellenséges zászlókat tőlük az udvarba való küldés céljából elveszi.

86 *Villars*, II. k. 178–179. o.
87 *ASHA*, Fasc. A[1]–2301., *Choppin*, 69. o. Életrajzi vázlatát lásd: *Zachar, 1980.* 544. o.
88 *ASHA*, Fasc. A[1]–2301., *Feldzüge*, XIII. k. 173. skk., 387. skk., és 483. skk. o.
89 *Feldzüge*, XIV. k. 389. o.
90 Uo. 99. skk., 143. skk. és 195. skk. o.
91 Közli: *Reinach-Foussemagne*, 318. o.

A Habsburg-hadak nem tudták megakadályozni, hogy a nagyobb erőt felvonultató franciák újabb sikereket arassanak. Miközben az osztrákok állandó visszavonulásban kénytelenek voltak feladni korábbi szerzeményeiket, a franciák sikeresen visszafoglaltak egy sor további határerődítményt. A Ráttky-huszárezred e harcok során különösen a Quesnoy birtoklásáért vívottakban tűnt ki. Szeptember 16-án felderítés közben megütközött a Habsburg-szolgálatban állt Dessőffy- és Splényi-huszárokkal, majd jelentős szerepet játszott az erőd október 3-i visszafoglalása során is.[92]

A néhány nap múlva bekövetkező téli szállásra vonuláskor a francia hadvezetés a következő hadjárat szempontjából immár fontosabbnak tartott Rajna-menti területen helyezte el nemcsak a Verseilles-, hanem a Ráttky-huszárezredet is.[93]

Itt kell kitérnünk röviden arra, hogy ebben az időben a Ráttky-huszárok harcértéke jelentősen növekedett azáltal, hogy közéjük álltak számosan azok közül, akik korábban a Rákóczi-szabadságharcban küzdöttek, a szatmári béke után pedig úgy döntöttek, hogy Rákóczit követve francia földre, a francia hadsereg kötelékébe igyekeznek. E harcosok közül adatszerűen kimutatható a következők ekkori szolgálatvállalása: Béri Balogh Boldizsár hadnagy (a hírneves Béri Balogh Ádám fia), Csepreghy? hadnagy, Bácsmegyei Simon (Rákóczi Nemesi Kompániájának korábbi tagja), Horváth István (Győr, 1698—Brandeis, 1745, a később Szent Lajos-renddel kitüntetett, hősi halált halt kapitány), Kováts István (született Németújváron, 1679-ben), Németh Károly (Kőszeg, 1676—?, 1731), Palásti Miklós (?—Saint-Jean-Pied-de-Port, 1719), Sulyok ? hadnagy, Tolnay ? hadnagy.[94]

Miután 1713. április 11-én a Francia Királyság Utrechtben békét kötött Angliával, Savoyával, Portugáliával, Poroszországgal és Németalfölddel, a Habsburg-birodalom egyedül maradt az ellene viselt spanyol örökösödési háborúban. A harcok súlypontja áthelyeződött a két birodalom határterületére, a Rajna-mentére. A Bodeni tótól Bonnig húzódott az a vonal, amelyen felsorakoztak a bécsi udvar által erre kijelölt alakulatok. A velük szemben gyülekeztetett francia kötelékek között volt a Ráttky- és a Verseilles-huszárezred is.

A Ráttky-huszárok abban a csoportosításban jutottak szerephez, amelyet Landau körülzárására és elfoglalására jelölt ki a francia hadvezetés. Több ízben találkozóharcra került sor a Habsburg-szolgálatban állt magyar huszárokkal. Így július 31-én Grünstadt körzetében Csonka bég ezredes huszáraival csaptak össze a Ráttky-huszárok. Ezek az összecsapások azt követően is folytatódtak, hogy az osztrákok augusztus 20-án kénytelenek voltak feladni Landau erődjét. Az elvonulást a huszároknak kellett fedezniük, így a francia hadvezetés is huszárokat rendelt ki üldözésükre. A Ráttky-huszárok közül Dessőffy Miklós kapitány két századdal egy hetvenkét fős ellenséges huszárkötelék nyomába eredt, amely háromszázötven rekvirált tüzérlóval vonult el. Kervillers és Feninghen között került sor az összecsapásra, amelyben a Bécs szolgálatára kényszerült magyarok zöme elesett, tizenegy fő fogságra adta magát. A Ráttky-huszárok vesztesége nem ismert, de visszaszerezték a lovakat a francia hadvezetésnek.

Természetesen nem ez a ténykedés volt a döntő, amikor a Habsburg-hadvezetés 72 gyalogzászlóalja és 138 lovassvadronja ellenében francia részről

92 *Feldzüge*, XIV. k. 217. skk., o., *Reinach-Foussemagne*, 318. o.

93 *Vansen*, 142. o.

94 *ASHA*, Fasc. X^{c}–80, 81, Y8^{c}–21, A^{1}–2770., *Bánkúti I.*: Egy kuruc nemesifjú útja a laki udvarháztól a francia emigrációig. In: Arrabona (Győr), 1971/13. (a továbbiakban: *Bánkúti*), 251. skk. o., *Zachar, 1980*. 546. o.

153 gyalogzászlóalj és 211 lovassvadron vette fel a küzdelmet. A források mégis számos esetben kiemelik a két ezredben szolgáló hét svadronnyi huszár szerepét a francia hadsereg tevékenységével kapcsolatosan, mivel ezt nélkülözhetetlennek vélték a szemben álló fél hat huszárezrede elleni küzdelemben.

Ezt teszik akkor is, amikor a szeptemberi eseményeket, Freiburg francia részről való körülzárását idézik fel. A Ráttky-huszárok a körülzáráshoz vonuláskor elővédben tevékenykedtek, majd a zárógyűrű fedezésére portyákat hajtottak végre. Ezek közül kiemelést érdemel a szeptember 25-i, amikor a Fekete-erdőbeli Sankt Georgen mellett táborozó dragonyosokkal csaptak össze, a szeptember 30-i közvetlenül Freiburg előtt, amikor az osztrák előőrsökön való rajtaütésben három halottat és huszonhét sebesültet vesztettek. Miután november 20-án a francia erők elfoglalták Freiburgot, a többi kötelékhez hasonlóan a Ráttky-huszárezred is téli szállásra vonult.[95]

A következő év nem hozott újabb harccselekményeket, a spanyol örökösödési háború lezárásaként a Francia Királyság és a Habsburg-birodalom között is békekötésre került sor. A lehetőséget kihasználva Ráttky György ezredes Párizsba sietett, ahová időközben megérkezett II. Rákóczi Ferenc is. Hét esztendő után ismét személyesen találkozhattak, hiszen hősünk nem habozott, hogy újra felkeresse fejedelmét. Ezt követően Rákóczi franciaországi időzése idején gyakran találkoztak, sokszor együtt vadásztak.[96] Bizonyára számot vetettek nemcsak saját, hanem hazájuk sorsával is. A felső-magyarországi kuruc szervezkedés véres felszámolásakor nem láthatták reálisnak a közeli hazatérés reményét. Élni pedig kellett, mert éltette őket a remény, hogy a hazatérésre egyszer mégis sor kerülhet. Ezért Ráttky György tulajdonosezredes a francia udvarnak tett addigi fegyveres szolgálatára hivatkozva kérte honosítását. Ezt 1715 januárjában elnyerte.[97]

Miután a béke tartósnak látszott, az európai hatalmak csökkentették hadseregeik létszámát. Így járt el a francia udvar is. Ennek során 1716. március 9-i hatállyal a régensherceg megszüntette az addigi Verseilles-huszárezredet, amelynek állományát beleolvasztotta az Itáliában diszlokált Ráttky-huszárezredbe.[98] Az átkerültek közül tizenöt magyar neve ismert. Ezek a következők:

Név	születési hely, év		rang
Dávid Zsigmond	?	?	kapitány[99]
Baranyay ?	?	?	kapitány
Csepreghy János	Kőszeg,	1672	huszár
Csizmadia György	Korpona,	1676	huszár
Flórián Mihály	Lenti,	1683	huszár
Horváth János	Szombathely,	1688	huszár
Káldy Dániel	Szombathely,	1680	huszár
Kováts András	Kőrösszeg,	1690	tizedes
Kováts Ferenc	Esztergom,	1679	huszár
Légrády Mihály	Légrád,	1676	huszár
Mezey Mihály	Várad,	1681	huszár
Monyai János	Kékkő,	1679	tizedes
Selmeczy János	Selmec,	1686	huszár
Szabó János	Baté,	1676	huszár
Veres István	?	1676	tizedes[100]

95 Az 1713-as hadműveletekben való részvételre lásd.: *Vansen*, 142. o., *Feldzüge*, XV. k. 1. r. 138. skk.. 284. skk.. 509. skk. o., 2. r., 153. skk. o.

Ráttky ezredes ebben az időben megosztotta idejét ezrede itáliai táborhelye és Párizs között. 1717-ben, amikor a keleti emigrációban élt kuruc vezetők megújították a konföderációt és a török melletti hadbaszállásra szólítottak fel, hősünk is szívesen török földre távozott volna a szintén oda készülődő Rákóczival. A politikai feltételek azonban ennek nem kedveztek, míg a francia udvar továbbra is igényt tartott szolgálataira. Így újra búcsút kellett mondania a fejedelemnek.[101]

Ugyancsak ugyanebben az időben Ráttky ezredesnek anyagi gondjai is voltak. Legalábbis erről tanúskodik egyetlen eddig ismert sajátkezű, nyelvileg és helyesírás szempontjából nem egészen kifogástalan, francia nyelven írt beadványa. Ez a felségkérelem 1718. szeptember 30-án kelt és a következőképpen hangzik: „Ő Királyi Felségének, az Orleans-i Régensherceg Úrnak. Báró Ráttky huszárezredes kénytelen Ő Királyi Felsége szokott jósághoz fordulni 1715-ös és 1716-os évi ezerhatszáz livre összegnyi hadi kegydíja tárgyában. Ez őt megilleti, és egy éve Ő Királyi Felsége abban a kegyben részesítette, hogy Couturié úr révén az elosztási jegyzékbe vétette, anélkül azonban, hogy eddig fizettek volna neki. A legalázatosabban ezért Ő Királyi Felségéhez folyamodik, tegyen véle jót mindenkor, szíveskedjék engedélyezni, fizessék ki neki kegydíját a mondott évekre, hogy rendezhesse párizsi tartozásait." Ez esetben nem hiába fordult hősünk a régensherceghez, kérelme hátoldalára rávezették, hogy nemcsak ezt az összeget, hanem más elmaradt járandóságait is rendezték vele szemben, és összesen 4620 livre összeget fizettek ki kezéhez.[102]

Az ügy intézése egybeesett az újabb hadielőkészületekkel. Miután a Spanyol Királyság 1717-ben kísérletet tett az utrechti békével elszakított itáliai területei visszaszerzésére, ez 1718-ban a Francia Királyság, a Habsburg-birodalom, az Angol Királyság és a Savoyai Királyság négyesszövetségét eredményezte. Egyúttal világossá vált, hogy közel a közvetlen francia—spanyol összecsapás is.

A Ráttky-huszárok akkoriban már a flandriai Philippeville-ben állomásoztak, míg tulajdonosezredesük ideje nagy részét Párizsban és Versailles-ban töltötte. A Spanyolország megleckéztetésére létrehozott francia csoportosításba beosztották a Ráttky-huszárezredet is. Hadilétszámra való feltöltésre Verdunbe vezényelték.[103] Az ekkoriban beállott magyarok közül csak kevesen ismertek. Kiemelést érdemel Ráttky földije, Kisfaludy Boldizsár, aki kapitányként még 1718 végén állott be.[104] Mellette Kertész Boldizsár két kornétás fivéréről tudunk, valamint a bottyánvári 35 éves Feleky András és a kunhelyi, szintén 35 éves Kunhelyi Gábor huszárról.[105]

Feltétlenül ki kell emelnünk, hogy Ráttky mindenkor igyekezett a maga ereje szerint támogatni bujdosó társait. Ezért fogalmazott így vele kapcsolatosan a Rákóczi mellől ezredébe került Kisfaludy: „Rátky uram igen jó akarattal van hozzám, és égérte recomendatióját." Továbbá: „Jó attyámfia, az Isten

96 *Chérnel* (Kiad.): Mémoires complets et authentiques du Duc de Saint-Simon sur le siècle de Louis XIV et la régence Paris, 1856–1858.(a továbbiakban: *Saint-Simon*), X. k. 144. skk. o., *Márki S.*: II. Rákóczi Ferenc. Budapest, 1908–1910. (a továbbiakban: *Márki*), III. k. 429. o. A személyes kapcsolatot egyébként bensőséges levelezés előzte meg.

97 *ASHA*, Fasc. MC–1637/1. Fol. 1.

98 *Choppin*, 59. skk. o., *Zachar, 1980.* 525. o.

99 Életrajzi vázlatát lásd: *Zachar, 1980.* 545. o.

100 *ASHA*, Fasc. Y8c–21., *Choppin*, 60. o.

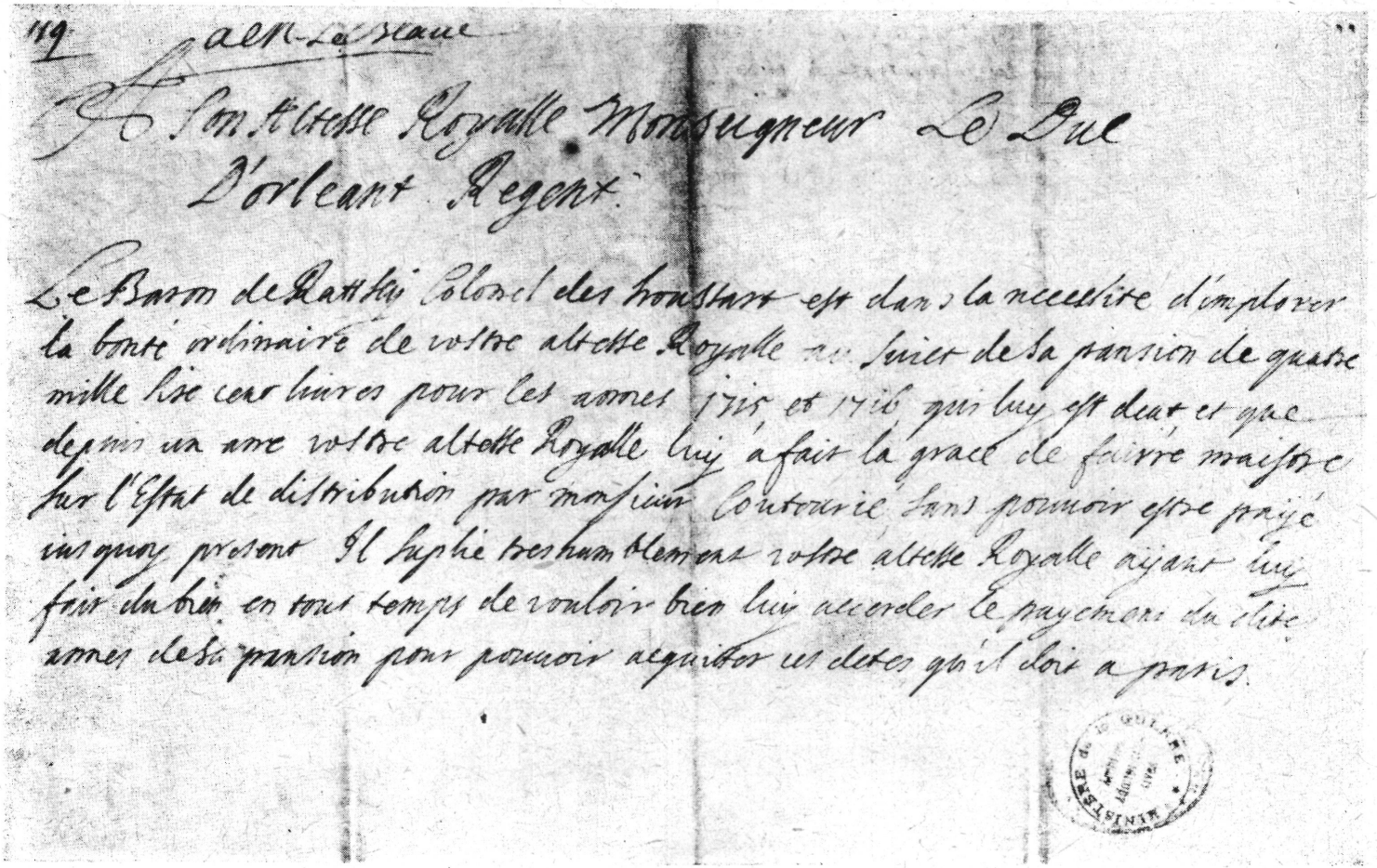
101 *Márki*, III. k. 368. o.

102 *ASHA*, Fasc. MC–1637/1. Fol. 119.

103 *ASHA*, Fasc. A1–2513.

104 *Bánkúti*, 256. o. Életpályáját lásd uo.: 229. skk. o.

105 *ASHA*, Fasc. Xc–80. Y8c–21.

119 Laon-Lasseaue

A Son Altesse Royalle Monseigneur Le Duc
D'orleans Regent.

Le Baron de Rattki Colonel des hongrois est dans la necessite d'employer
la bonté ordinaire de vostre altesse Royalle au sujet de sa pension de quatre
mille livres pour les années 1717 et 1718 qui luy est deuë et que
depuis un arrest vostre altesse Royalle luy a fait la grace de faire mettre
sur l'Estat de distribution par monsieur Contrerie sans pouvoir estre payé
iusqu'a present Il supplie tres humblement vostre altesse Royalle ayant luy
fait du bien en tout temps de vouloir bien luy accorder le payement de trois
années de sa pension pour pouvoir acquitter les dettes qu'il doit a paris.

Rátky György ezredes 1718. szeptember 30-i felségkérelme. (ASHA, Fasc. MC-1637/1. Fol. 119.)

áldgya meg." Egyéniségét minden körülírásnál jobban elénk tárja Ráttky 1718. május 26-án Philippeville-ben kelt szép magyar nyelvű levele, amelyben igyekezett megnyugtatni a fia sorsáért aggódó Pongrácz Zsuzsannát, Kisfaludy anyját: „Kedves Angyom Aszony. Kegyelmed levelét vettem tegnapi napon, mellibül értem kegyelmed nyukhatatlanságát kedves fia éránt, írhatom kegyelmednek bizoniosan hogy Parisban vagyon fris egissighben s nem gondolom hogy onnéd el távozik olli hertelen, minden héten veszem Párisbul levelit s semmit sem cselekszik ollyast az ki tutomra ne agyon, nem szüksigh kedves angyom Aszoni hogy kegyelmed busicsa elméiét éránta, mert olly qualificatus iffiu hogy maholnap örömire lehet az egisz familiaiának, bizonios lehet benne kegyelmed tudván kegyelmed úri házához valo igaz kötelességemet keresek minden alkalmatosságot nekie megh mutatnom minden földet szandiktyában hogy voltam és vagyok, s kegyelmednek is kedves angyom Aszony kegyelmed igaz köteles szolgáia G. Ráttky."[106]

Jelentős elismerésben részesült a hadielőkészületek során a francia hadsereg akkori egyetlen huszárezredese. 1719. február 1-i hatállyal a régensherceg Ráttky Györgyöt lovasbrigadérossá nevezte ki.[107] A magasabb rang magasabb beosztást is eredményezett, saját ezredén kívül immár a Berwick marsall alárendeltségébe került francia csoportosítás más lovaskötelékei is keze alá kerültek. Ennek következtében a Ráttky-huszárok vezénylő ezredesévé nevezte ki a francia hadvezetés Bercsényi Lászlót, Franciaország későbbi marsallját.[108]

Bár Franciaország szövetségesei Itáliában már 1718-ban megkezdték a spanyolok elleni hadműveleteket, Berwick marsall francia csoportosítása csak a szükséges előkészületeket követően, 1719 márciusában vonult a valamivel több, mint száz mérföld hosszú francia—spanyol határra. Kisfaludy Boldizsár kapitány ezt így fogalmazta meg a Ráttky-huszárokkal kapcsolatosan anyjához intézett július 2-i levelében: „A mi Regimentüket is Verdüni Qvártélyunkbul a spaniolok ellen comandérozták, amint hogy még Martiusban meg indulván szüntelen fel s alá macséroztunk Spaniol Ország szélén a Pireneus hegyek alatt és az ellenséget observáltuk."[109] Ennek az állandó vonulásnak az értelmét a főparancsnok, Berwick marsall így fogalmazta meg: „Mivel lehetetlen volt egyszerre minden oldalról megtámadni Spanyolországot és mivel ilyen nagy kiterjedésű oldalról támadtunk, egyúttal szükséges volt minden más oldalról való védelemre gondolni."[110]

Ráttky brigadéros a Navarra irányában összeköttetést biztosító csoportosításban nyert beosztást, míg a nevét viselő ezredet a határ menti spanyol erődök ellen vonuló alakulatok fedezésére hasznosította a hadvezetés. A Vizcayai öböl mentén fekvő Los Pasages kikötő április végi, Iruñ erődítményének május közepi elfoglalása után maga Berwick marsall Fuenta Arabia ostromához kezdett, míg Castel Leon ostromát Bonas altábornagyra bízta. A kettévált sereg közti összeköttetést ekkortól a Ráttky-huszárok biztosították. A spanyolok Castel Leont június 11-én, Fuenta Arabia-t június 18-án adták fel. Ráttky brigadéros Ernani-nál került bevetésre a spanyolok ellen, míg a Ráttky-ezred elvo-

106 *Bánkúti*, 250., 252., ill. 235. o.

107 *ASHA*, Fasc. MC–1637/1. Fol. 1.

108 *ASHA*, Fasc. A¹–2513., *Aubert, F. A.*: Le politique vertuex. La candeur et le bonne foi sont plus nécessaire à l'homme d'État que la ruse et la dissimulation. Nancy, 1761. (a továbbiakban: *Aubert*), XXVIII. o. Életútjára lásd: *Zachar, 1978.* 68. skk. o., ill. *Zachar, J.*: Bercsényi László, a Rákóczi-szabadságharc kapitánya, Franciaország marsallja. Válogatott források. Folia Rákócziana, I. k. Vaja, 1979. (a továbbiakban: *Zachar, 1979.*), 13. skk. o.

109 *Bánkúti*, 257. o.

110 Kampagnen der Franzosen in den Niederlanden, am Rhein und in Italien unter dem Marschall von *Berwick* von ihm selbst erzählt. Bern, 1793. (a továbbiakban: *Berwick*), II. k. 294. o.

nult San Sebastian ostromára. E csoportosítás elővédje egy előrenyomuló spanyol köteléket Tolozette-nél vert szét.[111]

Minderről így számolt be fent már idézett levelében Kisfaludy kapitány: „Már a Franczia Spaniol Országban, Castel Leont, Irunt, Fontarabia erősségeket és némely passusokat, és tengeri portusokat meg vévén, Spaniol Országban egy nagy armadával ben van, Maréchal Bervik comandója alatt, mi is a mi regimentünkkel itt vagyunk Szent Sebastian alatt levő táboron, ezen Várot már környül vették a mi hadaink, s első nap lőni is fogják, három ezer spaniol van benne, a vár erős, de még erősebb a mi armadánk, a spaniolnak pedig nincs annyi ereje, hogy meg segíthesse, azért a mieink nagyon bíznak hozzá hogy meg veszik, a mi katonáink már Tolozáig voltak, s egy Spaniol Obriszt Laydinantot, két Capitányt s edgynihány dragonyost fogtak lovastul, már naponként lészen dolgunk."[112]

San Sebastian ostroma valójában június 30-tól augusztus 19-ig tartott.[113] Kisfaludy kapitány is csak augusztus 31-i újabb levelében közölhette anyjával az erődítmény birtokba vételét: „Már a Franczia Szent Sebastian erős várat meg vett a spanioltul, s még az idén reméljük hogy többet el fogunk venni, s vélünk is úgy adhattya Isten hogy ellenség kárában hasznunk lehet."[114]

A francia hadvezetés elképzelése szerint a hadjárat során el kellett még foglalni két stratégiailag fontos pontot, a Magas-Pireneusok-béli Urgel és a Földközi tenger parti Rosas erődjét. Nehéz menetet követően, a kedvezőtlen időjárás miatt csak szeptember végén kezdhettek Urgel ostromához, amelyet a spanyolok október 12-én adtak fel. Október 24-én 40 gyalogzászlóalj és 60 lovasvadron, köztük a Ráttky-huszárok, összevonásával Berwick marsall a huszárezred felderítését követően megkísérelte rohammal elfoglalni Rosas erődjét. Ez nem sikerülhetett, s a franciák súlyos veszteségeket szenvedtek. A gyilkos ágyútűz a Ráttky-huszárokat is szinte megtizedelte a roham alatt. Szükség volt a módszeres ostrom megindítására, de ezzel sem sikerült elérni Rosas erődítményének a feladását. Az ostromot a francia hadvezetés végül december 17-én megszakította, és a teljesen kimerült, leharcolt kötelékeket téli szállásra hazaküldte.[115]

A következő évben nem volt szükség a hadműveletek felújítására, a spanyol udvar meggyőződött a francia uralkodó körök határozottságáról és XIV. Lajos unokája, V. Fülöp spanyol király kénytelen-kelletlen újólag elismerte a spanyol örökösödési háborút lezáró korábbi békekötés feltételeit.

Az elkövetkező, a kortársak által viszonylag hosszúnak tekintett békeidőszakból ismét alig van ismeretünk Ráttky brigadéros sorsáról. Viszonylagos anyagi biztonságban élhetett, mivel a francia udvar évi ötezer livre kegydíjban részesítette.[116] Bizonyára rendben mindig megkapta ezt az összeget, mert személyügyi anyaggyűjtőjében nem maradt fenn elmaradt járandóság kérésére vonatkozó beadványa. Ugyanígy a békeidőszakból semmi érdemesnek vált feljegyzést sem helyeztek el vele kapcsolatosan a hadvezetés részéről.[117]

Huszáraival kapcsolatosan több információval rendelkezünk. A Ráttky-ezred nagyszerű helytállása alapozta meg, hogy teljesítették a vezénylő ezredes, Ber-

111 *ASHA*, Fasc. A1–2513 és 2619., *Berwick*, II. k. 297. skk. o., *Feldzüge*, XVIII. k. 195. skk. o.

112 *Bánkúti*, 258. o.

113 *ASHA*, Fasc. A1–2619., *Berwick*, II. k. 306. skk. o., *Feldzüge*, XVIII. k. 196. o.

114 *Bánkúti*, 259. o.

115 *ASHA*, Fasc. A1–2619., *Berwick*, II. k. 314. skk. o., *Reinach-Foussemagne*, 321. o., *Zachar*, *1978*. 81. o. Sajnálatos módon Ráttky brigadéros személyes tevékenységéről e hadjárattal kapcsolatosan mindeddig alig tudunk valamit.

116 *Reinach-Foussemagne*, 324. o.

117 *ASHA*. Fasc. MC–1637/1.

csényi László önálló huszárezred alapítására vonatkozó kérelmét. Miután Bercsényi ezredes megállapodott ebben Ráttky brigadérossal, a francia hadvezetés ahhoz is hozzájárult, hogy az új huszárkötelékbe helyezték át a Ráttky-huszárok néhány tapasztalt tisztjét: Kisfaludy Boldizsár kapitányt, Dávid Zsigmond kapitányt, Csepreghy, Sulyok és Tolnay hadnagyot a magyarok közül.[118] Bizonyára több tapasztalt közhuszárt is átvezényeltek Bercsényi ezredes keze alá, új magyar harcosok jelentek meg ugyanis az ismét Dessőffy Bálint alezredes vezénylete alá került Ráttky-huszárok között is. Sajnos nem rendelkezünk egyelőre olyan adattal, mint a Bercsényi-ezreddel kapcsolatosan. Ott ugyanis kimutatható, hogy 1720—1732 között közel 300 huszár állt be, közülük pedig 137 egyenesen magyar földről érkezett, de a magyarok száma ennél még magasabb volt. Néhányan ugyanis előbb máshol próbálkoztak, 22 magyar Havasföldről, 1 Moldvából, 6 Lengyelországból, 6 Oroszországból, 3 az Oszmán—török Birodalomból jött, hogy a francia király huszára legyen. A Habsburg-hadseregtől, osztrák területekről érkezetteknél és a francia földön élők közül beálltaknál egyelőre nem tudjuk kimutatni a magyarok számát. Az azonban így is megállapítható, hogy a többség bizonyára mindig magyar volt a Bercsényi-huszároknál.[119]

Így kellett ennek lennie a Ráttky-huszárezrednél is. Az 1720—1732 között beállt magyar közhuszárok közül azonban sajnálatosan eddig csak 26 személye ismert.[120] Ezek a következők:

Név	szül. hely és idő		szolgálat kezdete
Kerner György	Arad,	1696	1720
Balassi András	Szeged,	1696	1720
Hajdú György	Zsámbék,	1675	1720
Lakits Ferenc	Sopron,	1692	1720
Potyondy János	Turócz,	1706	1720
Sass János	Székesfejérvár,	1681	1720
Freisinger István	Kőszeg,	1696	1721
Koháry György	Komárom,	1691	1721
Barta János	Marosluca,	1693	1723
Horváth Mátyás	Csáktornya,	1675	1723
Horváth Ignác	Verdun,	1714	1724 (ezredfi!)
Palocsay János	Kassa,	1700	1724
Koncz Károly	?	1705	1725
Ágoston Miklós	Fülek,	1688	1728
Beregszászy Sámuel	Beregszász,	1681	1728
Berger András	Siklós,	1699	1728
Bogdán György	Kolozsvár,	1692	1728
Kertész Boldizsár	?	?	1728
Nagy Sándor	Győr,	1696	1729
Szolnoki János	Szolnok,	1705	1730
Virág János	?	1696	1730
Dorogi Mátyás	?	1702	1730
Gábor Mihály	?	1694	1730
Hosszu Jakab	Pozsony,	1698	1730
Mátyás Mihály	?	1702	1730
Nyitrai Tamás	?	1701	1731

118 *ASHA*, Fasc. A[1]–2770. Fol. 13. skk., *Zachar, 1978.* 81. skk. o., *Zachar, 1979.* 85. skk. o., *Zachar, 1980.* 526. o.

119 *ASHA*, Fasc. 3Y[c]–313., *Corvisier, A.:* L'armée française de la fin du XVIII[e] siècle au ministère de Choiseul. In: Le soldat. I. k. Paris, 1964. (a továbbiakban: *Corvisier*), 655. o.

120 *ASHA*, Fasc. Y8[c]–21, X[c]–80.

A Ráttky-huszárok békeidőbeli létszámára csupán következtethetünk, mivel a fennmaradt források töredékesek. Ebben az időben a Bercsényi-huszárezred legénységi létszáma 400 és 800 fő között hullámzott, a tiszteké pedig 30 és 56 fő között.[121] A Ráttky-huszárezred 1732-es mustrája az első négy századra vonatkozóan áll rendelkezésünkre. Ez 245 főt mutat ki, akik közül 60 fő magyar.[122] Mivel ekkoriban a szervezés szerint nyolc század alkotta a huszárezredeket, az ismert létszámot megkétszerezhetjük, hogy megközelítőleg helyes adathoz jussunk. Itt említjük meg, hogy a Habsburg-haderő magyar huszárezredei is nagyjából ilyen erőt jelentettek ebben az időben. A Korzikán 1731-ben bevetett Csonka bég-huszárezred két századból álló svadronjának a létszáma például 119 fő volt.[123]

Ráttky György brigadéros és a Ráttky-huszárezred 1733-ban léphetett ismét a tettek mezejére. Közismert módon a lengyelországi kettős királyválasztást követően kirobbant a lengyel örökösödési háború, amely a hagyományos itáliai és Rajna-menti hadszíntéren ismét közvetlen Habsburg—Bourbon összecsapást is eredményezett. A diszlokálásnak megfelelően a Ráttky-huszárokat Itáliában, míg a Bercsényi-huszárokat a Rajna-mentén vetette be a francia hadvezetés. Ezt megelőzte a hadilétszámra való feltöltés. A Ráttky-ezreddel kapcsolatosan ismét csak következtethetünk a létszámra. Mivel az összes francia hadseregbéli huszár számát 1300 főben adták meg,[124] a Bercsényi-huszárok létszáma pedig 38 tiszt, 625 altiszt és közhuszár volt,[125] ugyanilyen létszámot tételezhetünk fel a három osztályba, osztályonként négy századra tagolt Ráttky-ezreddel kapcsolatosan is.

A mintegy 30 000 gyalogosból és 8000 lovasból álló, 43 ezrednyi itáliai francia csoportosításban ismét nem a létszám, hanem a funkció tette jelentőssé a huszárok jelenlétét. Ugyanígy volt ez egyébként a Habsburg-haderőben is, amely a háború kitörésekor 108 000 gyalogosból és 38 000 lovasból állt, de csupán három huszárezredben szolgáltak magyarok. Közülük a Csáky- és a Csonka bég-ezredbéliek állomásoztak — mintegy 14 000 főnyi — hét gyalogezreddel együtt Itáliában. Bár létszámuk valamivel magasabb volt a francia szolgálatban álltakénál, harcértékük nagyjából azonos lehetett. A 949 fős Csáky-huszárezredben 247 fő gyalog szolgált, vagyis valódi huszárfeladatok ellátására alkalmatlan volt. A Csonka bég-huszárezredben pedig eleve csak 741 fős volt a létszám.[126]

A század addigi háborúi során világossá vált a huszár csapatnem szükségessége, ezért a hadviselő felek újabb alakulatok felállítását rendelték el. A bécsi hadvezetés magyarokból felállítandó újabb huszárezred alapítására adott pátenst még 1733-ban Splényi Gábor és Hávor János ezredesnek, majd 1734-ben Károlyi Sándor lovassági tábornoknak, Ghillányi János és Pestvármegyey József ezredesnek. Ugyanakkor csupán egy magyar gyalogezred felállítására tartott igényt, s erre a Rákóczi-szabadságharcból jól ismert Kökényesdi László ezredes kapott pátenst.[127] E folyamatot tapasztalva Szász Móric altábornagy fogalmazta meg a francia uralkodónak tábornoktársai nevében az igényt: „Felséged tábornokai, Sire, egy huszárkötelék felállítását indítványozzák Önnek,

121 *Choppin*, 84. o., *d'Ivry*, 16. o., *Dupont, M.*: Nos vieux houzards. Paris, 1934. (a továbbiakban: *Dupont*), 3. o., *Zachar 1978*. 83. o.

122 *ASHA*, Fasc. Y8[c]–21.

123 *Feldzüge*, XVIII. k. 274. o., ill. 386. o.

124 *Denison, G.*: Geschichte der Cavallerie. Berlin, 1879. (a továbbiakban: *Denison*), 611. o.

125 *d'Ivry*, 17. o.

126 *Feldzüge*, XIX. k. 56. o., 101. o., XX. k. 6. o.

127 Uo. XIX. k. 107. skk. o.

mivel érezték annak hasznosságát Flandriában. Valójában a huszárok diadala a Franciaország elleni háború, mivel a franciáknak csak egy maréknyi huszára van, míg a császár seregében mindig öt- vagy hatezer."[128] A spanyol örökösödési háborúra való visszautalás helyénvaló volt, XV. Lajos is elismerte újabb huszárezred alapításának szükségességét. Nem volt azonban honnan vennie huszárokat. Mindenesetre a korábbi tapasztalatok alapján bízott a Habsburg-szolgálatban álló magyarok újabb elszökési hullámában, és 1733. december 21-én ezredalapítási pátenst bocsátott ki az addig a Bercsényi-ezredben alezredesként szolgált Esterházy Bálint József részére.[129] A Rákóczival mindvégig kapcsolatban maradt Ráttky brigadéros a fejedelem közbenjárását kérte ennek az ezrednek a feltöltéséhez. Rodostói magányából Rákóczi szerény környezete két tagját, az ötvenéves Kisst és a harmincéves Kováchot küldte Ráttky rendelkezésére.[130]

A francia hadsereg, miután betört Lombardiába, azonnal a határ menti osztrák erődöket vette körül, és október közepétől december közepéig sorra elfoglalta Paviát, Pizzighettonét, Cremonát, Leccét, Fuentest. A huszárok feladata elsődlegesen az összeköttetés biztosítása volt. A Ráttky-huszárokat ismét az időközben tulajdonosezredesi rangba kinevezett, de önálló ezredhez nem jutott Dessőffy Bálint vezényelte. Maga Ráttky brigadéros magasabb beosztásban, két vértesezred élén tevékenykedett. Az ő feladata is elsődlegesen az ostromló hadak biztosítása volt. Az 1733-as hadműveletek befejezését követően a francia hadak téli szállásra tértek, a Ráttky-huszárok Gazzuolo és Calcio térségében. Fő feladatuk a harc szünetelése idején is annak megakadályozása volt, hogy a Habsburg-hadak átkeljenek a Pó folyón.[131]

1734 elején az osztrák hadvezetés valóban erre készült, ezért Ráttky brigadérost erősítésként vérteseivel a huszárok segítségére vezényelte Broglie altábornagy, az itáliai francia erők főparancsnoka. Így közölte ezt az udvarral január 8-i jelentésében: „Megszaporodtak az ellenséges felderítések, amelyek a Gazzuolo melletti híd állapotára irányultak. Többüket megöltük. Kivezényeltem Ratsky urat, hogy igyekezzék tájékozódni mozgásukról."[132] A portyázó Ráttky brigadéros ezt követően számos találkozóharcot vívott Habsburg-kötelékekkel, köztük nem egy esetben a magyar összetételű huszárezredekkel.[133]

Több ízben említést tett erről a francia főparancsnok. Március 16-i jelentésében például ezt közölte: „Ratsky úr, a huszárok parancsnoka, rábukkant egy 3—400 lóból álló portyázó császári kötelékre, amely erőteljesen nyomult előre, és egy ellenséges tisztet nyolc lovassal foglyul ejtett."[134] Még részletesebben idézte fel a huszárok és Ráttky brigadéros tevékenységét március 23-i újabb tájékoztatásában: „Tegnapelőtt éjjel Dessoffy huszár-alezredes urat kétszázötven karabélyossal, ötven La Mothe-ezredbéli vértessel, ötven huszárral

128 *Pérau, A.* (Kiad.): Mes réveries. Ouvrage posthume de Maurice Comte de Saxe. Amsterdam–Leipzig, 1757. (a továbbiakban: *Maurice de Saxe*), 149. o.

129 *Choppin*, 135. o., Esterházy életére l.: *Zachar, 1980.* 545. o.

130 *Kont I.*: Les dernières années de François Rákóczi II. In: Revue de Hongrie (Budapest), 1910. V. k. (a továbbiakban: *Kont*), 183. o.

131 *ASHA*, Fasc. A[1]–2702, X[c]–80., *Feldzüge*, XIX. k. 54. skk. o., La vie politique et militaire de M le Maréchal duc de *Belle-Isle*, Prince del'Empire, Ministre d'État de S. M. T. C. etc. etc. La Haye, 1762. (a továbbiakban: *Belle-Isle*), 35. skk. o., Merkwürdiges Leben und Thaten des berühmten französischen Marschales, Herrn *Joh. Franz Desmarets Marquis v. Maillebois*. Bremen, 1743. (a továbbiakban – *Maillebois*), 16. skk. o., *Espagnac, M.*: Histoire de Maurice comte de Saxe, duc de Courlande et de Sémigalle, Maréchal-Général des Camps et Armées de Sa Majesté Très-Chrétienne. Lausanne-Neuchâtel, 1774. (a továbbiakban: *Espagnac*), I. k. 100. skk. o.

132 *Közli: Choppin*, 69. o.

133 *ASHA*, Fasc. A[1]–2757., *Maillebois*, 25. skk. o.

134 Közli: *Choppin*, 70. o.

Voyez Cénard.

MINISTÈRE
DE LA GUERRE.

2e DIRECTION.
(COMPTABILITÉ GÉNÉRALE.)

BUREAU
DES LOIS ET ARCHIVES.

N°

RELEVÉ DE SERVICES

Délivré ———

en réponse à sa demande du ———

(Extrait des registres matricules et documents déposés au Bureau.)

NOM ET SIGNALEMENT DU MILITAIRE.	DÉTAIL DES SERVICES.
de Rattsky (George Bor), Baron, fils de George & de Suzanne Balogti, né au château de Salamonfa, en Hongrie, naturalisé Français au mois de Janvier 1715.	Admis au service de France comme maître de camp réformé à la suite des régiments de Hussards, le 1er Nov.e 1707 Maître de camp d'un régiment de Hussards de son nom le ——— 14 Déc.e 1707 Brigadier de cavalerie le ——— 1er Fév.r 1719 Maréchal de camp le ——— 1er Août 1734 Mort à Prague en Bohême, le 5 Sept.e 1742 Campagnes : 1708, 1709, 1712, en Flandre ; 1713, Au Rhin ; 1719, Espagne ; 1733 Lorraine ; 1734 & 1735, Italie, 1741 & 1742, Bohême.

MINISTÈRE de la GUERRE Archives Bibliothèques Lois

Ráttky György tábornoki személyügyi gyűjtőjének első lapja. (ASHA, Fasc. MC-1637/1. Fol. 1.)

és száz gránátossal kivezényeltem, hogy támadjon meg egy lovasosztagot. [...] Dessoffy úr éjfél után egy órakor érkezett Rivaltába, ahol akkor az osztag még lóról szállva, gyalog tartózkodott. Sokan gyalog menekültek, hátrahagyták mellvértjüket, mivel nem volt idejük, hogy azt magukhoz vegyék. Dessoffy úr különítményével akadálytalanul átkelt a Mincia folyón, és éppen indult, hogy megtámadjon két ulánust. De hirtelen köd támadt, olyan sűrű, hogy semmit sem lehetett látni, ez az ellenség nagy szerencséje volt. Dessoffy úr belezuhant egy árokba, nem tudván, hová került, és több huszár és karabélyos hasonlóképpen járt. Többen lőtt sebet okoztak sajátjaiknak. Végül alakulataink visszatértek anélkül, hogy üldözték volna őket [...] Ratsky urat a hozzá beosztott Beumont ezredes úrral, százötven karabélyossal, La Mothe ötven vértesével, száz gránátossal és száz puskással Dessoffy támogatására vezényeltem arra az esetre, ha Mantua és Goito földjéről erre jönne táborozni."[135]

Miután a Habsburg-hadak erősítése megérkezett, május elején sikerült áttörniök a franciák vonalát és átkeltek a Pó folyón, majd tovább nyomultak előre. Elővédben küzdöttek a Csonka bég-huszárezred magyarjai, akik rendszeresen harcérintkezésbe kerültek a franciaországi Ráttky-huszárokkal. Küzdelmeikből kiemelést érdemel a Colorno város elleni június 1-i osztrák rajtaütés, amelyet megelőzően a felderítés, majd a várost feladó franciák elvonulása során csaptak össze a szembenálló huszárok. Miután a francia főerők június 3-án átkeltek a Pó jobb partjára, csak a Ráttky-huszárezred maradt Oglio térségében e hadmozdulat fedezésére. Ezt olyan sikeresen végezték, hogy másnap a francia főerők visszatérhettek Colorno-hoz, ott vereséget mértek az osztrák alakulatokra, amelyek kénytelenek voltak kiüríteni a várost is. Az ezt követő francia üldözésben is jelentős szerepet játszottak a Ráttky-huszárok és maga Ráttky brigadéros is. A további kisebb összecsapásokból kiemelést érdemel a június 29-i eldöntetlenül végződött pármai csata.[136]

Az újabb háborúban való kimagasló helytállás méltó elismeréseként XV. Lajos 1734. augusztus 1-i hatállyal tábornokká, korabeli magyar szóhasználattal generálissá nevezte ki Ráttky Györgyöt. A francia szolgálatban állt magyarok közül elsőnek részesült ebben a megtiszteltetésben. A francia uralkodó ezt még azzal tetézte, hogy ezzel egyidejűleg kitüntette a Szent Mihály-rend parancsnoki keresztjével. Itt jegyezzük meg, hogy franciaországi pályafutása során, eddig még bizonytalan időpontban, valószínűleg azonban 1733-ban, elnyerte a Szent Lajos-rend lovagkeresztjét is.[137]

A mester tanítványai is méltónak bizonyultak elismerésre. Más előléptetések mellett a Ráttky-huszárezred vezénylő ezredese, Dessőffy Bálint, brigadérosi kinevezésben részesült.[138]

További kisebb harccselekményeket követően az évben még szeptember 15-én Quistello-nál, majd Guastalla-nál csaptak össze a csatára készülődő erőket fedező Habsburg- és a francia szolgálatban állt huszárok. Közben a Ráttky-huszárezred Bondanello térségében egy osztrák vértesezreddel is szembekerült. A vértesek húzták a rövidebbet, 72 halottat és 52 foglyot vesztettek, majd elmenekültek. A főerőkkel vívott szeptember 19-i véres guastallai csatában, amelyben a győztes franciák 5828 főt, a visszavonulni kényszerülő osztrákok 5946 főt vesztettek, ismét példamutató helytállást tanúsítottak a Ráttky-huszárok, és Ráttky generálisra is ismét felfigyelt a hadvezetés. Ugyanígy kitűnt

135 Uo. 71. o.
136 *ASHA*, Fasc. A1–2761. *Feldzüge*, XIX. k. 309. skk. o., *Vansen*, 42. skk. o.
137 *ASHA*, Fasc. MC–1637/1. Fol. 1., *Boulin*, 90. o.
138 *ASHA*, Fasc. Brigadier d'Ersoffy, Fol. 1.

a huszárgenerális és a huszárezred Mirandola sikertelen októberi francia ostroma idején. Ezt követően a seregek téli szállásra vonultak. A huszárok szállásköre Cremona, Reggio és Modena városában volt.[139]

Itt kell legalábbis röviden arra utalnunk, hogy a franciaországi huszárok híre ismét vonzotta a Habsburg-seregekben szolgáló magyarokat. Sok magányoson kívül Itáliában csoportosan is elszöktek, hogy inkább a francia király magyar tábornokának alárendeltségében, annak magyar többségű ezredében szolgáljanak. Példaként álljon itt, hogy a Bécsbe érkezett jelentés szerint júniusban Syracusa-ból, ahol 300 Csáky-huszár állomásozott, egyetlen napon 37 dezertált lovával és teljes felszerelésével.[140] Az e háború folyamán a Ráttky-huszárokhoz került magyarok közül sajnálatos módon csak tíznek a neve ismert:

Név	születési hely és idő		rang
Dunai Nagy János	Buda,	1708	huszár
Fogarassy János	Erdőd,	1711	huszár
Halászy János	?	1714	huszár
Hollósy István	Szombathely,	1717	huszár[141]
Karvasits Mátyás	Muraszombat,	1703	huszár
Kerekes Sándor	Csallóköz,	1713	hadnagy
Rózsa Imre	?	1697	huszár
Simonsits Pál	Nagyszombat,	1718	kornétás[142]
Székely József	?	1716	tizedes
Szilágyi Mihály Károly	Radna,	1714	hadnagy[143]

A Rajna mentén bevetett francia hadseregbéli Bercsényi-huszárezredhez is szöktek át velük szembekerült magyarok. Belőlük kerültek ki azok, akikből létrehozták 1735. január 25-i hatállyal az Esterházy-huszárezredet. A magyar részvétel súlyát mutatja, hogy a mindössze egyetlen svadronból, azon belül négy századból álló egység 12 tisztjéből és 124 fős legénységéből akkor 87 magyar volt.[144]

Az 1735-ös hadjáratban a Ráttky-huszárokat továbbra is Itáliában, míg a Bercsényi- és az Esterházy-huszárokat a Német-római Birodalomban vetette be a francia hadvezetés. Maga Ráttky tábornok rangjához méltó beosztásban részesült, a Beuvron, Vilcourt és Vichy brigadéros alárendeltségében állt három lovasdandár parancsnokává nevezték ki. Egyetlen huszárezred, 663 fő helyett így immár hat vértesezred, 2748 fő élére került, és tevékenysége jelentősen befolyásolta az eseményeket. A Ráttky-huszárok feladata az év elején elsődlegesen az összeköttetés biztosítása volt, ezért két század a főhadiszállásnál Cremonában, két század Maillebois altábornagy törzsénél San Benedettóban, két század az Oglio folyó menti csoportosításnál, míg a zöm, hat század, az elmúlt évhez hasonlóan a főerőknél, Guastallánál teljesített szolgálatot.

A harccselekmények közül elsőként a februári Guastalla környéki találkozóharcok érdemelnek említést. Ismét több ízben kerültek szembe az ellenségként egymás ellen küldött magyar huszárok, így például Castel Léon előtt csapott

139 *ASHA*, Fasc. A^1–2761., *Vansen*, 143. o., *Feldzüge*, XIX. k. 372. skk. o.

140 *Feldzüge*, XX. k. 30. o.

141 Életére lásd.: *Zachar, 1980.* 545. o.

142 Életrajzi vázlatát lásd: *Zachar, 1980.* 547. o.

143 Életére lásd: *Zachar, 1980.*, 547. o. A többiekére vonatkozóan: *ASHA* , Fasc. X^c–80, 81, 82, 83, $Y8^c$–2, 21, Y^b–594, 595.

144 *ASHA*, Fasc. $Y8^c$–12., *Zachar, 1980.* 527. o.

össze egy portyázó Ráttky-osztag Csonka bég egy különítményével. Júniusban a visszavonuló Hávor- és Csonka bég-huszárezreden ütött rajta a Ráttky-huszárezred. A kisebb csatározások júliusban velencei területen folytatódtak, sőt a Ráttky-huszárok egészen Tirolig követték a visszavonuló Habsburg-kötelékeket. Ezeknek a rajtaütéseknek a november végi fegyverszünet vetett véget. Amikor azonban a téli szállásra kezdtek visszavonulni a francia és szövetséges alakulatok, a fegyverszünet ellenére többször megtámadták ezeket egyes osztrák egységek. A Ráttky-huszárokon például 1736. január 2-án Coreccio-nál ütöttek rajta. A harcban a huszárokat jelentős veszteség érte, mások mellett elesett a Ráttky-ezredet vezénylő Dessőffy Bálint brigadéros is. Mivel a végleges békekötés késett, 1736 végéig Itáliában maradtak a francia hadak, így köztük a Ráttky-huszárok.[145]

Feltétlenül szólnunk kell arról, hogy II. Rákóczi Ferenc nagy reményeket fűzött a lengyel örökösödési háború idején Ráttky György személyéhez. A francia uralkodóhoz eljuttatott utolsó, 1735 februári tervezetében azt indítványozta, hogy a magyar szabadságharc megújítására törekvő belső mozgolódás támogatására a moldvai, havasalföldi és lengyelországi előkészületekkel párhuzamosan készítsenek elő egy dalmáciai francia partraszállást. A partra teendő 3—4000 fős csoportosítás élére egykori ezereskapitányát, a francia uralkodó tábornokát kérte kinevezni. Bizonyára úgy vélte, hogy az a bizalmas híve, ismert nevű kuruc tisztje a legalkalmasabb erre a feladatra, aki a legtöbb haditapasztalatot érte el.[146] A francia diplomácia akkoriban más terveket kovácsolt, ezért nem méltatta figyelemre a száműzetésben élő magyar fejedelem valóban csak sok nehézséggel megvalósítható elképzelését.

Az újra bekövetkező békeidőszakból sajnálatos módon ismét semmilyen adattal sem rendelkezünk Ráttky György tábornokról. Ezekről az évekről ismét hallgat a tábornoki személyügyi anyaggyűjtő.[147] A továbbra is tulajdonában maradt és az elesett vezénylő ezredes halála után annak unokafivére, az alezredessé előléptetett Dessőffy Miklós keze alá került huszárezredről sincsenek hitelt érdemlő információink. Csak következtetni tudunk még a létszámára is. Az egyetlen svadronból, azon belül négy századból álló Esterházy-huszárezred 1740-es békelétszáma 254 fő volt. Ugyanakkor a Bercsényi- és a Ráttky-huszárezred békeszervezése megegyezően két svadronban nyolc századdal számolt.[148] Így e két ezredre vonatkozó létszámkimutatás hiányában logikusan azt feltételezhetjük, hogy körülbelül 500 huszár szolgálhatott a Ráttky-ezredben. A köztük levő magyarok számára vonatkozóan még feltételezésünk sem lehet.

1740-től ismét adatszerűen követhetjük Ráttky György generális életét. Miután október 20-án elhunyt VI. Károly német-római császár (III. Károly néven magyar király), egész Európa az osztrák Habsburg-örökség sorsára figyelt, a szembenálló hatalmak pedig már a fegyveres összecsapásra készülődtek. Így a katonák ismét a figyelem középpontjába kerültek. Különösen odafigyelt minden állam hadvezetése a huszárokra, e csapatnem újabb jelentős teret nyert az európai hadviselésben. Ebben éppen a Habsburg-birodalom példáját követték,

145 Az 1735- ös hadjáratra vonatkozóan lásd: *ASHA*, Fasc. A[1]–2761. Brigadier d'Ersoffy, *Feldzüge*, XX. k. 180. skk. o., 309. skk. o., *Maillebois*, 78. skk. o., *Massuet, P.:* Histoire de la dernière guerre et des négotiations pour la paix. Amsterdam, 1736. (a továbbikban: *Massuet*), II. k. 18. skk. o.

146 *Szekfű Gy.:* A száműzött Rákóczi. Budapest, 1913. (a továbbiakban: *Szekfű*), 330. o. A szerző téved abban, hogy azért „a legalkalmasabb személy", mert Ráttkynak „nagy rokonsága van a Dráva–Duna tájékán." Valójában a Ráttky-család Sopron vármegyei volt, míg a Délvidéken és Horvátországban a Rátkay-családnak voltak kiterjedt birtokai, és ott e család tagjai játszottak figyelemreméltó szerepet.

147 *ASHA*, Fasc. MC–1637/1.

148 *ASHA*, Y8[e]–12., *Choppin*, 135. skk. o., *d'Ivry*, 18. o.

hiszen míg az 52 gyalogezred közül csupán kettő volt magyar feltöltésű, a 40 lovasezredből nyolc magyar huszárezred volt.[149] A szembenálló országok hadait vizsgálva, a poroszoknál három huszárkötelék volt, összesen 14 svadron, a szászoknál pedig két, egyenként 635 fős könnyűlovas-ezred.[150] A megközelítőleg kétszázezer fős francia hadsereg formálisan ugyan három huszárezreddel rendelkezett, gyakorlatilag azonban a feltételezésünk szerinti optimális számítás szerint is csupán 1300 huszárt tudott kiállítani. Ezért sietve elrendelte a francia hadvezetés, hogy mindhárom huszárezredet egyenként 1200 fős hadilétszámra kell feltölteni, hat svadronba, svadrononként négy, egyenként ötven fős századdá kell átszervezni.[151] Az új huszárok nagy része természetszerűleg nem lehetett magyar, ennyien nem éltek beosztás és így megélhetés nélkül francia földön. A létszám meghatározásánál valószínűleg nem is azonnali feltöltésre gondoltak, hanem a hadműveletek alatt a Habsburg-hadaktól elszökőkre is számítottak.

Elsődlegesen diplomáciai megfontolásokból, de a szükséges hadszervezési feladatokra tekintettel sem törekedtek a Francia Királyság mérvadó körei 1740 végén arra, hogy azonnal támadó hadműveleteket kezdjenek. Azt azonban sietett kinyilvánítani XV. Lajos, hogy a Német-római Birodalomban a császári trónra vonatkozóan Mária Terézia ellenében Károly Albert bajor választófejedelem igényét támogatja. Még 1741 első felében is a diplomáciáé volt a terep. Május 18-án francia közbenjárásra a nymphenburgi megállapodás értelmében és az itáliai Habsburg-birtokok megszerzésének a reményében a Spanyol Királyság is a bajor választófejedelem trónigényének támogatójaként jelentkezett. Ezt követően a francia diplomácia elérte, hogy a Habsburg-örökség fölötti osztozkodást rögzítő szerződéshez csatlakozzék Szászország, Szardínia és a Szilézia birtokáért már háborúzó Poroszország. Végül sikeres volt az a francia törekvés is, hogy Anglia a bajor választó trónigényének elismerése mellett nyilvánítsa ki semlegességét az elkövetkező háborúban.

Míg a diplomaták tárgyaltak és egyezkedtek, a katonák gyülekeztek és készülődtek. A francia hadvezetés 1741 tavaszán a közeli háborúra kijelölt alakulatait Elzászban gyülekeztette. Ráttky generális és a Ráttky-huszárezred a Leuville altábornagy alárendeltségében állt csoportosításba nyert beosztást, mégpedig a d'Aubigné altábornagy által vezényelt második hadoszlopba. Ez a hadoszlop Strasbourgtól északra, közvetlenül a határterületen készült az osztrákok elleni hadbavonulásra. A hadszíntérre való elvonulás azonban csak augusztus 17-én következett el. Fort Louis mellett keltek át a huszárok a Rajnán, ugyanígy vértesezredeivel Ráttky tábornok is. A további menetvonal Bruchsalon át Donauwörth-höz vezetett. Ott a hadoszlopot szeptember 7-én behajózták és Passauhoz szállították. Ezt a várost a korábban megindult bajor hadak már július végén birtokukba vették. Formálisan a francia király a választófejedelem támogatására küldte csapatait, mintegy segélyhadként. Passaunál Ráttky generális és a Ráttky-huszárok átkerültek a Szász Móric altábornagy alárendeltségében levő első lovas-hadoszlopba. Miután a francia kötelékek gyülekeztetése befejeződött, szeptember 29-én indultak tovább az Enns folyó menti táborba. Minthogy Felső Ausztria elismerte főhercegének a bajor választófejedelmet, a további területekre is igényt tartó Károly Albert október 1-én elrendelte az Alsó-Ausztriába való betörést. Elővédben éppen a Ráttky-huszárok tevékenykedtek, akik Ybbs-ig nyomultak és ott foglaltak állást, hogy bevárják a vértes- és dra-

149 *Wrede, A.*: Geschichte der k. und k. Wehrmacht. Wien, 1898–1903. (a továbbiakban: *Wrede*), I. k. 15. o.

150 Österreichischer Erbfolge-Krieg 1740–1748. Kiad.: K. u. k. Kriegsarchiv. Wien, 1896–1914. (a továbbiakban: *Erbfolgekrieg*), I. k. XVI. és XVII. sz. mell.

151 *Pajol, C.*: Les guerres sous Louis XV. Paris, 1881. (a továbbiakban: *Pajol*), VII. k. 298. o., *d'Ivry*, 19. o.

gonyosköteléket, köztük azokat, amelyek névadójuk alárendeltségében küzdöttek. Október 11-én nyomultak előre Melkhez, akkor azonban a francia tüzérség fedezése lett a feladatuk. Október 13-án ismét az elővédbe osztották be a huszárokat, akik fontos szerepet játszottak a Sankt Pöltenig tartó menet biztosításában. Az előrenyomuló ellenséges hadak elől akkor menekült el Mária Terézia Bécsből Pozsonyba.[152]

A birodalmi székváros azonban váratlanul megmenekült. Miután Károly Albert hírt szerzett arról, hogy szövetségese, de a cseh korona területeit illetően riválisa, a szász választófejedelem húszezer fős csoportosításával a csehországi betörésre készül, megállította a bajor és francia hadak előrenyomulását. Október 30-án azután Ráttky generális és a nevét viselő huszárok azt a parancsot kapták, hogy vonuljanak vissza Enns-hez, mivel ismét Leuville altábornagy csoportosításába nyernek beosztást és feladatuk a felső-ausztriai megszállás biztosítása lesz.

Valódi feladatuk hamarosan világossá vált. A francia—bajor főerők november első napjaiban átkeltek a Dunán és egyértelműen Prága felé vették az irányt, a visszamaradt alakulatoknak kellett biztosítani az összeköttetést és az utánpótlás eljutását. Ez azt jelentette, hogy a huszároknak a főerők mozgását kellett követniök. November 7-én újra Melkhez vonták őket előre, másnap Mauthausennél ők is átkeltek a Dunán. November 12-én érkeztek Freistadt magasságába. Ezt követően Ráttkynak és a huszároknak egyaránt az volt a feladata, hogy csehországi területre átlépve, Budweis körzetében biztosítsák a Prága felé előrenyomuló és a Felső-Ausztriában visszamaradó erők közti összeköttetést, egyúttal az utánpótlás előrejuttatását. November 22-én Tábor körzetébe vonták előre őket, mivel a bajor—francia főerők addigra már hat kilométerre megközelítették Prágát, észak felől pedig beérkeztek a szász hadak is. November 25-én Königsaal-nál más lovasköteléekkel együtt azt a feladatot kapták, hogy fedezzék a Prágát megrohanó erőket. Így csak közvetett szerepük volt abban, hogy november 26-án Prága francia—bajor—szász kézre jutott. Továbbra is ott maradtak, majd december első napjaiban a Sázava folyó mentén, Prágától mintegy ötven kilométerre délre, Ondrejov és Pisej térségében tértek téli szállásra.[153]

Míg a Ráttky-huszárok portyázó ellenséges huszárokkal vívtak kisebb küzdelmeket, Ráttky György generális és az addigra szintén generálissá kinevezett Bercsényi László december 8-án jelen lehetett Prágában annál a fényes aktusnál, amelynek keretében a cseh rendek Károly Albert bajor választófejedelmet cseh királlyá koronázták.[154] Ezt követően az új cseh királyt 1742. január 4-én a frankfurti fejedelmi gyűlés császárrá választotta és február 12-én VII. Károly néven a német-római birodalmi trónra emelte. Mária Terézia támasza egyedül a magyar nemesség lehetett, amely a pozsonyi országgyűlésen sietett megszavazni 21 600 főt, vagyis hat új gyalog- és három új huszárezredet a magyar királynő trónjának védelmére.[155]

A szembenálló fél huszárveszteségeit nem kellett külön rendelkezéssel pótolni. A Habsburg-seregekből annyian szöktek el, főleg magyarok, a két francia

152 *ASHA*, Fasc. A1–2912., *Erbfolgekrieg*, IV. k. 15. skk., 101. skk., o., *Espagnac*, I. k. 204. skk., o., *Crousse, F.*: La guerre de la Succession d'Autriche dans les provinces belgiques. Campagne de 1740 à 1748. Paris-Bruxelles, 1885. (a továbbiakban: *Crousse*), 13. skk. o.

153 *ASHA*, Fasc. A1–2912. *Pajol*, II. k. 131. skk. o., *Erbfolgekrieg*, IV. k. 168. skk. o., V. k. 15. skk. o., Campagnes, de Messieurs les Maréchaux de Maillebois, de Broglie, de Belle-Isle, de Noailles et de Coigny l'an 1741–1744. Amsterdam 1760–1773. (a továbbiakban: *Campagnes*), III. k. 17. skk. o.

154 *ASHA*, Fasc. A1–2912. *Erbfolgekrieg*, V. k., 63. skk. 190. skk. o., *Campagnes*, II. k. 344. skk. o., III. k. 153. skk. o., IV. k. 490. skk. o., V. k. 146. skk. o.

155 *Wrede*, I. k. 15. o.

szolgálatban álló magyar huszártábornok ezredéhez, hogy az eredeti magas, 1200 fős hadilétszámot mindegyiknél sikerült biztosítani. Ezen felül még négy szabad századra való is maradt belőlük, akiket Ráttky generális elöljárójának, Gassion altábornagynak a csoportosításába osztottak be. Sőt Prágában a megszálló bajor erők kötelékében is létrehoztak átszökött huszárokból egy hamarosan négyszáz főből álló svadront.[156] Ezért fogalmazott így 1742. január 1-i, Bercsényi tábornokhoz intézett utasításában Broglie marsall: „Kívánatos lenne, hogy a huszárezredekbe elvegyítsenek néhány francia tisztet."[157] Válaszában Bercsényi László joggal hivatkozott XV. Lajos utasítására, miszerint „az alkalmazásnál részesítsék előnyben a magyarokat a többi nemzetbélivel szemben."[158]

1742 tavaszán a francia hadvezetés felismerte, hogy a Bajorországgal és Elzásszal való összeköttetés biztosítása érdekében feltétlenül szükséges a nyugatcsehországi Éger erődjének az elfoglalása. E feladat végrehajtására márciusban önálló csoportosítást hoztak létre, és ebbe beosztották Ráttky tábornokot is. A hadmozdulat fedezésére több lovasköteléket a Prága és Pisek közti térségben helyeztek el, így a Ráttky-huszárezredet is. Éger francia ostroma április 7-én kezdődött, és már április 19-én sikerült elfoglalni. Közben a Prága körüli francia erőket fenyegető osztrák csoportosítást sikeresen kötötték le az erre kijelölt lovasalakulatok. Május 17-én azután a porosz erők mértek vereséget ezekre a Habsburg-egységekre a chotusitzi csatában. Az osztrák hadvezetés erre a Budweistől hét kilométerre északra fekvő stratégiai fontosságú Frauenberget kívánta visszafoglalni a franciáktól. A francia hadvezetés a lovasköteléket sietve Sahajhoz vezényelte. Az elővédet alkotó Ráttky- és Bercsényi-huszárok a Habsburg-hadak huszáraival május 23-án Protivinnél, majd május 25-én Vodnanynál vívtak találkozóharcot. Ugyancsak május 25-én a főerők is megütköztek Sahajnál. Miként az elővédek összecsapásából, ebből a küzdelemből is a franciák kerültek ki győztesen, a Habsburg-erők ugyanis elvonultak. A veszteségek egyik oldalon sem voltak nagyok, az osztrákok 101 halottat és 115 sebesültet, valamint 6 foglyot vesztettek, a vérteseken és huszárokon kívül dragonyosokból álló francia csoportosítás vesztesége 208 halott és 240 sebesült volt. A huszárok közül a Ráttky-ezredből két halott és két sebesült, a Bercsényi-ezredből négy halott és három sebesült szerepelt közöttük.[159]

Mivel ebben az időben formálódott az osztrák—porosz különbéke, amelynek előzetes aláírására június 1-én került sor Boroszlóban, a francia kötelékeket visszavonták Prága biztonságosnak ítélt falai köré és mögé. Különösen indokolta ezt egyrészt az utánpótlás késése, másrészt a felélénkült franciaellenes osztrák harccselekmények sikere, amelyet például Pisek francia részről való elvesztése jelzett. A francia haderő június 14-i átcsoportosítása során Ráttky generális alárendeltségébe került a Vignancourt és Argenteuil brigadéros által közvetlenül vezényelt hat vértesezred. Ugyanakkor Bercsényi tábornok alárendeltségébe négy vértesezredet helyeztek, míg a két huszárezredet a tartalékhadtestbe vezényelték és Biron tábornok kezére adták. Ezzel egyidőben sietős védelmi intézkedéseket tett a francia hadvezetés, mivel világossá vált, hogy a Habsburg-haderő főparancsnoka, Lotharingiai Károly herceg Prága, illetve a francia hadak körülzárására készül.

156 *ASHA*, Fasc. A1–2912., 2954., *Erbfolgekrieg*, V. k. 86. skk., 499. skk., 603. skk. o. Itt említjük meg, hogy a francia hadseregbéli Esterházy-huszárezred e hadjárat idején Flandriában volt diszlokálva.

157 *ASHA*, Fasc. A1–2969. Fol. 32.

158 Uo. Fol. 320.

159 *ASHA*, Fasc. A1–2954., *Campagnes*, IV. k. 99. skk. o., *Erbfolgekrieg*, V. k. 93. skk. o., *Espagnac*, I. k. 237. skk. o., *Belle-Isle*, 129. skk. o.

A körülzárás július 26-án vált teljessé. Július 29-én a körülzárt francia erők megkísérelték áttörni a zárógyűrűt. Ez Trojánál eredményes volt, és a lovasság számára nélkülözhetetlen takarmányt megszerezve tértek vissza a város falai mögé. Derekasan küzdöttek a huszárok is; a Ráttky-ezred vesztesége 35, a Bercsényi-ezredé 57 fő volt. Az osztrákok ostromelőkészületei augusztus 7-re befejeződtek. Harminchat ostromágyú kezdte meg a falak rombolását. A beszorult francia erők, közel 26 000 fő, sorsa egyre kilátástalanabbnak tűnt. Különösen az élelem- és takarmányhiány volt kínzó. Ez augusztus 19-re virradóra elszánt kitörési kísérlethez vezetett, amely eredménnyel járt. Az utánpótlás megszerzéséért kiválóan küzdöttek a huszárok is. Augusztus 22-én ismét a huszárok törtek ki sikeresen és jutottak el Sankt Margareth-ig. Szétverték és felgyújtották az osztrákok ostromanyagát, miközben gazdag zsákmányt szereztek. A harci szellem szításában bizonyára jelentős szerepet játszott a Vysehrad negyedben elhelyezett erők élére állított Ráttky tábornok is. A kitörésekkel kapcsolatos közvetlen ténykedése eddig még nem ismert. Számára ezek közül az utolsó a szeptember 3-i lehetett.[160]

A Ráttky György generálisra vonatkozó utolsó hivatalos francia személyügyi feljegyzés röviden csak ezt adja tudtul: „1742. szeptember 5-én elhunyt a csehországi Prágában."[161] Az ismert kortársi adatok ehhez azt teszik hozzá, hogy „Ráttky tábornok úr Prágában gutaütés következtében meghalt."[162]

Ezzel véget ért egy nagyszerű katonai pálya, lezárult a francia hadsereg első magyar huszárgenerálisának karrierje. Halála pontos körülményei sajnálatos módon nem ismertek. Ez mindenesetre harc közben történt. Olyan időpontban következett be egyébként, amikor éppen változás állt be a hadihelyzetben, a Prágában körülzárt seregek felmentésére Csehországba érkezett Maillebois marsall csoportosítása, és erre való tekintettel, szeptember 14-én az osztrákok felhagytak Prága ostromával. Ráttky generális elhunytát, a körülmények pontos ismerete nélkül is, hősi halálnak tekinthetjük.

A Ráttky-huszárezred élére az addig vezénylő ezredesként tevékenykedett Dessőffy Miklós került, ahogyan ezt többek között a csehországi francia hadak főparancsnokának, Belle-Isle marsallnak a miniszterelnökhöz, Fleury bíborosához intézett 1743. január 31-i, Ambergben keltezett levele tudtul adja: „Ratsky úr elhunyt Prágában [...] Broglie marsall úr ezt az ezredet Dessoffy úr számára kérte és szerezte meg."[163] Az éppen brigadérosi kinevezésért folyamodó Dessőffy Miklóst ezredtulajdonossá nevezte ki XV. Lajos és így állította az addigi Ráttky-huszárok élére.[164] Belle-Isle marsall ugyanakkor a csehországi hadszíntér két huszárezredét, továbbá négy dragonyosezredet és két gyalogzászlóaljat rendelt a további táborozás idejére Bercsényi tábornok alárendeltségébe. Egyúttal intézkedett a súlyos veszteségeket szenvedett huszárezredek feltöltéséről. A csehországi francia csoportosítás december közepéig táborozott Prágában és környékén, akkor váratlan hadmozdulattal a nyugat-csehországi Égeren, németrómai birodalmi területen át egészen Elszászig vonult vissza.[165]

Az újra francia felségterületre érkezett addigi Ráttky-huszárok Dessőffy ezredes 1743 júniusi hősi halála után az 1756. október 30-i hatállyal elrendelt fel-

160 *ASHA*, Fasc. A1–2954., *Erbfolgekrieg*, V. k. 117. skk., 609. skk. o., *Crousse*, 16. skk. o., *Campagnes*, IV. k. 227. skk. o., V. k. 46. skk., 373. skk. o., *Espagnac*., I. k. 268. skk. o.

161 *ASHA*, Fasc. MC–1637/1. Fol 1.

162 *Campagnes*, VII. k. 377. o., *Espagnac*, I. k. 255. o.

163 Közli: *Choppin*, 75. o.

164 *ASHA*, Fasc. MC–1637/1., *Zachar*, *1980.* 544. o.

165 *ASHA*, Fasc. A1–2954., *Campagnes*, VI. k. 322. skk. o., VII. k., 131. skk. o., IX. k. 71. skk., o., *Erbfolgekrieg*, V. k. 226. skk., 626. skk. o., *Belle-Isle*, 168. o., *Maillebois*, 185. skk. o.

oszlatásig a német Lynden ezredes (később tábornok) alárendeltségében szolgáltak. Létszámukra vonatkozó adatra sajnálatos módon mindeddig nem bukkantunk. A valószínűleg azonos harcértéket képviselő Bercsényi-huszárokról sincs adatunk az osztrák örökösödési háború idejéből. A hasonló felépítésű, de a flandriai hadszíntéren bevetett Dávid- (a korábbi Esterházy-) huszárezred kimutatása szerint abban 1744-ben 771 fő szolgált, közülük azonban csak 51 fő volt a magyar.[166] A Ráttky-huszárezrednél valószínűleg jobban sikerült megtartani az előírt 1200 fős hadilétszámot, és feltételezésünk szerint több magyar is szolgált benne. A békekötés után erősen csökkentett létszámú ezredek közül ugyanis a Bercsényi-huszároké még mindig 923 főből állt, és közül 259 fő akkor is magyar volt.[167] A további hét huszárezredben összesen akkoriban 2113 fő szolgált, akik közül ugyancsak még mindig 623 magyar volt.[168] Valami oknál fogva a Lynden-ezredből menekülésszerűen távoztak a magyar huszárok. Legalábbis erre következtethetünk abból a tényből, hogy a fenti adatoktól élesen különbözve és azokkal szöges ellentétben, az 1749-ből ismert 245 Lynden-huszárból csak három volt a magyar: Kassai József (Kassa, ?), Szilágyi Mihály (Kolozsvár, 1719), Varga Ferenc (Kolozsvár, 1717).[169] Ugyanez volt a helyzet a tiszteknél is. Míg a többi nyolc huszárezredet tekintve a kapitányok 87%-a még akkor is magyar volt, tehát a kiképzés szinte teljesen magyar irányítás alatt maradt,[170] a Lynden-huszárezredben egyetlen magyar kapitány sem szolgált, csak két hadnagy: Vass Péter és Fodor Antal, továbbá egy altiszt: Handlé (?) János strázsamester (Eperjes, 1715).[171]

Az olvasó meglehetős hiányérzettel vetheti fel, hogy tanulmányunk során nem szóltunk egyetlen szót sem Ráttky György magánéletéről. Ennek az az egyszerű, egyúttal sajnálatos magyarázata, hogy erre vonatkozó adatra mindeddig nem bukkantunk. Nem tudjuk, hol telepedett meg francia földön, volt-e otthona, ahová hazajárt a hadak útjáról, alapított-e családot, amely hazavárta, voltak-e, akiknek körében a békeéveket töltötte. Erre vonatkozóan nem látjuk közvetett pozitív bizonyítéknak, hogy a Colonel-général huszárezred kötelékében 1791-ben egyszercsak felbukkant egy Ráttky nevű hadnagy.[172] Könnyen lehetséges, hogy a család egy hazai földön élt sarja került akkor francia szolgálatba, bár nem lehet az sem kizárt, hogy hősünk franciaországi leszármazottjáról van szó.

Ráttky név ragyogása Ráttky György 1742-es hősi halálával, ezredének más tulajdonába kerülésével véget ért. Csupán azt feltételezhetjük, hogy a továbbra is francia szolgálatban maradt magyar honfitársai, főleg egykori alárendeltjei, bajtársai nem felejtették el.

Nem felejtheti el a késői utókor sem ezt a kiváló katonát, aki csupán a történelem kényszerítő hatására vált kuruc ezereskapitányból generálisként és ezredtulajdonosként a francia hadtörténelem jelentős személyiségévé.

166 *ASHA*, Fasc. Y8^{c}–3. Az ezredre vonatkozóan lásd: *Zachar, 1980.* 527. o.
167 *ASHA*, Fasc. Y8^{c}–2.
168 *ASHA*, Fasc. Y8^{c}–1, 14, 15, 16, 20, 22, 23.
169 *ASHA*, Fasc. Y8^{c}–18.
170 *André Corvisier* professzor (Paris, Sorbonne) szíves szóbeli közlése, amelyért ezúton is őszinte köszönetet mondok.
171 *ASHA*, Fasc. X^{c}–80, 81, Y8^{b}–595. Fodor Antal életére vonatkozóan lásd: *Zachar, 1980.* 546. o.
172 *ASHA*, Fasc. X^{c}–83.

Йожеф Захар

ТЫСЯЦКИЙ КУРУЦЕВ, ФРАНЦУЗСКИЙ ГЕНЕРАЛ ДЬЁРДЬ РАТТКИ (?—1742)

Резюме

Военная эмиграция куруцев зарождалась по существу в период освободительной борьбы под руководством Ракоци. В войне за испанское наследство, которая по времени совпала с этой освободительной борьбой, в составе Габсбургских войск находились и венгры. Многие из них пытались дезертировать, но затем по призыву князя Ференца Ракоци II они перешли на сторону Французских и баварских войск, которые они считали союзными, и включились в борьбу с Габсбургами. Так как именно в этот период стал распространяться своеобразный венгерский род войск — гусары, из этих воинов формировали первые французские и баварские гусарские полки. Приостановка перебежки венгров была вызвана тем, что баварские венгры были также переданы французской армии, где они были поставлены под командование французов. Поэтому Ракоци для обеспечения неёосредственного венгерского командования решил направить к ним венгерского офицера. Выбор пал на переведенного недавно из сотников в тысяцкие Дьёрдя Раттки, состоявшего в начале на воинской службе в Баварии, а затем героически и самоотверженно участвовавшего в освободительной борьбе Ракоци.

В 1707 году французский король Людовик XIV. назначил Раттки содержателем полка и поставил его во главе одного из трех гусарских полков Франции Тысяцкий Раттки продолжал борьбу с Габсбургами на театре военных действий в Фландрии. В числе причего он участвовал в знаменитой битве при Уденарде в 1708 году, в сражении при Мальплаке в 1709 году, а затем в менее крупных боевых операциях в 1710 году До конца прослеживая жизни венгерского предводителя гусаров, автор статьи останавливается и на судьбе венгерских гусар вообще. Так он показывает, что введенный ранеесражение в Италии гусарский полк Монтейл правитель Франции подарил королю Испании. Однако венгры оттуда бежали назад и присоединились к полку Раттки. Дьёрдь Раттки был тяжело ранен при Дуэ в 1711 году, но в 1712 году он уже вновь сражался во главе своих гусар в битве при Дэнэн. Вместе с этим полком он воевал в бассейне Рейна, где его и застало перемирие. В 1716 году в его полк влили и гусарский полк Версейл.

Гусары Раттки проявили свое мужество также во французско—испанской войне 1719 года. Перед этим Раттки был назначен кавалерийским бригадиром. В 1720 году несколько полковых офицеров помогали сформировать гусарский полк Берчени. Гусары Раттки участвовали в войне за польское наследство 1733—1735 гг. против Габсбургов на Итальянском ТВД. Из перебежчиков того времени французкосе военное руководство сформировало гусарский полк Эстерхази. Раттки, снискавшему славу доблестного командира гусар и совершившего ряд выдающихся подвигов, король Людовик XV в 1734 году присвоил звание генерала. В 1741 году Раттки во главе шести полков латников, как и его гусары, воевал с Габсбургами в войне за австрийское наследство. Он участвовал в австрийской и чешской кампании. 5 сентября 1742 года он полиб, как герой, в оборонительных боях за Прагу. Но его гусарский полк пережил своего предводлтеля и уже под командованием других офицеров оставался в составе французской армии вплоть до 1756 года.

József Zachar

KURUTZENOBERST, FRANZÖZISCHER GENERAL GYÖRGY RÁTTKY (?—1742)

Resumé

Die Emigration der Kurutzensoldaten war eigentlich bereits zur Zeit des von Rákóczi geführten Freiheitskampfes im Entstehen. In dem Spanischen Erbfolgekrieg, zu dem dieser Freiheitskampf zeitlich parallel verlief, setzte man in den Habsburger Heeresverbänden auch ungarische Soldaten ein. Viele von ihnen versuchten heimzufliehen, andere flohen auf dem Aufruf des Fürsten Ferenc Rákóczi II. zu den französischen und bayrischen Truppen, die in dem Kampf gegen die Habsburger als Verbündete betrachtet wurden. Da für diese Epoche die Verbreitung der typisch ungarischen Truppengattung, der Husaren charakteristisch war, bildete man aus diesen Soldaten die ersten französichen und bayrischen Husarenregimenter. Das Fliehen hielt inne, als man auch die Ungarn aus Bayern der französichen Armee, in der über sie von Fremden Kommando geführt wurde, übergab.

Aus diesem Grunde beschloß Rákóczi einen ungarischen Offizier zur Sicherung des unmittelbaren ungarischen Oberbefehls zu schicken. Seine Wahl traf György Ráttky, der anfangs im bayrischen Dienst stand und später in dem Freiheitskampf parteiisch und heldenhaft kämpfte und vom Kapitän zum Obersten befordert wurde. Nachdem im Jahre 1707 der französiche König Ludwig XIV. Ráttky zum Regimentsinhaber ernannt hatte, stellte ihn der König an die Spitze des einen von den drei bestehenden Husarenregimentern. Der Held der Studie setzte den Kampf gegen die Habsburger auf dem Kriegsschauplatz in Flandern fort. Er nahm u. a. an den berühmten Schlachten von Oudenarde im Jahre 1708 und Malplaquet im Jahre 1709, später an den kleineren Gefechten des Jahres 1710 teil. Die Studie verfolgt nicht nur Ráttkys Leben, sondern auch das Schicksal der ungarischen Husaren. So weist sie darauf hin, daß der Souverän das früher in Italien eingesetzte französische Husarenregiment Monteil im Jahre 1709 dem spanischen König schenkte. Die Ungarn flohen aber zurück und schlossen sich Ráttkys Regiment an. Ráttky wurde 1711 bei Donay schwer verletzt, stand aber im Jahre 1712 in dem Gefecht bei Denain wieder an der Spitze seiner Husaren. 1713 wurde er mit seinem Regiment den Rhein entlang eingesetzt. Er war dort, als der Friedensvertrag abgeschlossen wurde. Im Jahre 1716 wurde auch das Husarenregiment Verseilles in sein Regiment eingegliedert. Die Ráttky-Husaren konnten sich später in dem französisch-spanischen Krieg im Jahre 1719 behaupten. Noch davor wurde Ráttky zum Kavalleriebbrigadier ernannt. 1720 halfen mehrere Offiziere seines Regiments das Bercsényi-Husarenregiment organisieren. Die Ráttky-Husaren kämpften in dem Polnischen Erbfolgekrieg von 1733/35 auf dem italienischen Kriegsschauplatz gegen das Habsburger-Heer. Die französische Heeresleitung bildete aus den damaligen Überläufern das Husarenregiment Esterházy Ráttky, der hervorragende Waffenerfolge erreicht hatte, wurde vom Ludwig XV. im Jahre 1734 in den Rang eines Generals befördert. 1741 zog Ráttky an der Spitze von sechs Kürassierregimentern, zusammen mit seinen Husaren im Österreichischen Erbfolgekrieg gegen die Habsburger ins Feld. Er kämpfte in den österreichischen und böhmischen Feldzügen. In den Verteidigungskämpfen um den Besitz von Prag fand er am 5. September 1742 den Heldentod. Sein Husarenregiment überlebte und bestand in der Untergebenheit fremder Inhaber im Verband des französischen Heeres bis zum Jahre 1756 weiter.

FARKAS MÁRTON

TÉLI HADJÁRAT A KÁRPÁTOKBAN
(1915. január 23—március 22.)

Az első világháború első nagy periódusa 1914. november—decemberében lezárult. A szemben álló imperialista koalícióknak a háború gyors megnyerését célzó hadászati tervei összeomlottak, s velük együtt az az elmélet, amely a modern gépi háborút egy minden erőt koncentráló hadjárat, vagy hadászati hadművelet révén pusztán katonai eszközökkel eldönthetőnek vélte. Mégis, a hadműveleteket irányító hadvezetőségek egyike sem számolt egy több éves háború lehetőségével, ellenben a döntést egy-másfél év alatt elérhetőnek ítélte.

Ez a felfogás mindenekelőtt az anyagi és élőerő tekintetében ellenfeleivel szemben hátrányos helyzetben levő központi hatalmak hadvezetőségét uralta, s egyben arra sarkallta, hogy a győzelem kiharcolását 1915 folyamán megkíséreljék. A győzelem elérésére hivatott hadászati-hadműveleti koncepció eredményezte az osztrák—magyar és a német haderő 1915 első negyedében végrehajtott, s minden eddigi veszteséget felülmúló két nagy kárpáti támadó hadműveletének összeomlását, a körülzárt Przemysl várának elestét és a német hadseregnek a Mazuri tavaknál elért, az általános katonai helyzetet azonban nem befolyásoló hadműveleti sikereit. Az alábbiakban kísérletet teszünk az Osztrák—Magyar Monarchia 1915. január 23—március 22. közötti hadászati hadműveleteinek hadtörténeti felvázolására. Az 1915. március 19-én kibontakozó orosz ellentámadással s az osztrák—magyar, valamint a német hadsereg védelmi hadműveleteivel (amelyek április 30-ig tartottak) nem volt szándékunkban foglalkozni, mivel a jelzett hadműveletek külön vizsgálatot igényelnek.[1]

Hadászati-hadműveleti elgondolások 1915 elején

A háború említett periódusában a mozgóháború állásháborúvá merevedésével a hadviselő felek között bizonyos erőegyensúly alakult ki. A katonai erőegyensúly azonban nem jelentette az esélyek egyensúlyát. A központi hatalmak 1914 súlyos harcaiban elszenvedett vereségeinek és veszteségeinek hatása sokkal inkább hátrányosan jelentkezett, mint az anyagi-, és élőerőfölényben levő antant szövetségnél. Különösen állott ez az Osztrák—Magyar Monarchiára, amelynek

1 A kérdésre vonatkozó bőséges irodalomból csak az alábbiakra hivatkozunk: Österreich-Ungarns Letzter Krieg, Wien 1938., A világháború 1914–1918. Bp., 1939. VIII. k., *R. Kiszling:* Die hohe Führung der Heere Habsburg im Ersten Weltkrieg., *Julier Ferenc:* A világháború magyar szemmel, Bp. 1933., *Galántai József:* Az első világháború., Bp. 1980., *H. Otto – K. Schmiedel:* Der Erste Weltkrieg, Berlin, 1977., *P. Graf Kielmansegg:* Deutschland und der erste Weltkrieg, Frankfurt-Main, 1968.

fegyveres ereje 1914/15 fordulójára történelme legsúlyosabb válságába került, külpolitikai helyzete pedig a mélybe zuhant. A hadsereg kiképzett emberállományának nagy részét elvesztette s az új pótlások bevonulásával mindinkább egy milliós nagyságrendű, második vonalbeli tömeghadsereggé alakult át. Az orosz és a balkáni front egymást követő kudarcai ugyanakkor a hadsereg erkölcsi-politikai szilárdságát megingatták. A Monarchia katonai tekintélyének megrendülése megsokszorozta a központi hatalmak koalíciójához lazán kapcsolódó két szövetséges: Olaszország és Románia antanthoz való átállásának veszélyét, amelynek bekövetkeztével a Monarchia katonai összeomlása elkerülhetetlennek látszott.

Az osztrák—magyar legfelső katonai (és politikai) vezetés hadászati-hadműveleti tervezését 1914 végén a Monarchia rendkívül kedvezőtlen hadászati és külpolitikai helyzete határozta meg. A katonai vezetés, élén Conrad vezérkari főnökkel, a kettős szorításból a Monarchia fő ellenfele, a cári Oroszország elleni győzelmes csapással kereste a kiutat, függetlenül attól, hogy a hadsereg legnagyobb vereségeit 1914 folyamán az orosz haderőtől szenvedte el. A katonai vezetés azonban azt is látta, hogy e gigantikus feladat megoldása az erősebb szövetséges, a császári Németország közvetlen segítsége nélkül megoldhatatlan. 1915 hadászati-hadműveleti koncepcióját így a szövetséges egyetértésével kellett kialakítani, ami a két hadvezetőség nemegyszer a szakadásig elmenő belső harcának eredményeként végül is a Monarchia érdekeinek megfelelően alakult ki.

Conrad vezérkari főnök a német hadsereg vezérkari főnökével, Falkenhayn tábornokkal folytatott tárgyalásokon, a központi hatalmak hadászati helyzetét elemezve, a nyugat-európai hadszíntéren kiharcolandó hadászati döntést kilátástalannak ítélte és követelte a háború súlypontjának keletre való áthelyezését. Falkenhayn, jóllehet a globális hadászat (az antant egyidőben történő leverése) kudarcát elismerte, a nyugat-európai hadszíntér elsődlegességének fenntartása mellett az ellenséges koalíció felbomlasztását sürgette Oroszország diplomáciai úton történő leválasztásával, mely utóbbi gyengítését a keleti arcvonalon indított korlátozott célú hadműveletekkel elérhetőnek vélte. Conrad a Falkenhayn-nal folytatott vitában szövetségesül nyerte meg a keleti arcvonalon álló német csapatok főparancsnokát, Hindenburg tábornagyot és vezérkari főnökét, Ludendorff tábornokot, akik — a globális stratégia híveként — elkeseredetten harcoltak Falkenhayn „nyugati hadászata" ellen, s akik a szélsőséges porosz militaristák, sőt Bethman-Hollweg kancellár támogatását is élvezték. A német legfelső katonai vezetésben dúló viták kapcsán Ludendorff egy Kelet-Poroszországból és a Kárpátokból kiinduló kettős átkaroló hadművelet feltétlen sikerét ecsetelte, amely rövid idő alatt az orosz főerők bekerítéséhez és megsemmisítéséhez vezet, amely egyben meghozza az orosz különbékét is. Ennek bekövetkeztével a francia—brit haderő megsemmisítése a nyugat-európai hadszíntéren már csak idő kérdése. Az 1915. január 1-én Berlinben lefolyt tanácskozáson Conrad ezt azzal pontosította, hogy a Kelet-Poroszországból támadó német hadseregnek Siedlec térségében kell találkoznia a Kárpátokból kiinduló s közben Przemyśl várát felszabadító osztrák—magyar erőkkel.[2] A tűzbe jött Ludendorff felajánlotta 3—4 német hadosztály átvezénylését a Kárpátokba, hogy a Monarchia hadseregének ütőképességét fokozzák.[3]

2 Österreich-Ungars Letzter Krieg (a továbbiakban: ÖULK), Wien 1938. II. k. 91–98. o.

3 *Conrad*, Aus meiner Dienstzeit, Wien 1923. V. k. 928. o. Conrad köszönettel fogadta Ludendorff ajánlatát. A későbbiek folyamán ezek egyrészéből alakult meg az ún. déli német hadsereg. A felajánlott hadosztályokat a 9. (Mackensen) hadseregtől vették el.

Falkenhayn monológja a jelzett hadművelet kiáltástalanságáról a tanácskozást zsákutcába juttatta. Falkenhayn szerint az orosz hadvezetőség — közismert manőverezési készségével — olyan gyors visszavonulást, illetve átcsoportosításokat hajtana végre, amelyek paralizálnák a tervezett szárnycsapásokat és a szövetségesek haderejét magukkal rántanák a végtelen orosz térségbe. (A vita hevében Falkenhayn először fogalmazta meg egy Nyugat-Lengyelországból intézendő frontális támadás gondolatát, amelynek lehetőségét az iránta való ellenszenv hatása alatt sem Ludendorff, sem Conrad nem fogta fel.)[4] Január 2-án Falkenhayn Conradhoz intézett táviratában[5] az osztrák—magyar csapatoktól csupán a helytállást követelte meg Lengyelországban, Nyugat-Galíciában és a Kárpátokban, s e helytállást elősegítendő, kilátásba helyezte a 9. német hadsereg tehermentesítő támadását a Pilica folyó mentén.

Január 5-én Conrad kimerítő jelentést küldött az uralkodónak, Ferenc Józsefnek.[6] A súlyos hadászati helyzet okának a német hadsereg nyugat-európai kudarcát (Marne, Ypern) és Potiorek Szerbia elleni két offenzívája összeomlását állította be. Mindezek következményeként Olaszország és Románia hadbalépése a Monarchia ellen még ez év tavaszán várható. Mindkét állam háborútól való visszatartásának eszköze az Oroszország elleni gyors katonai siker, amely a Kárpátokból kiinduló támadással meghozná a november 6-a óta körülzárt Przemyśl felszabadítását is. A főcsapást a 3. hadsereg (Boroević) jobb szárnyának kell végrehajtania.[7] A főcsapást kisegítő csapásoknak kell kísérni, ezek végrehajtói: a Boroević jobb szárnyától keletre felvonuló német hadosztályokból álló önálló seregtest és az Erdős-Kárpátokból kiindulóan a Pflanzer—Baltin-féle seregcsoport. A támadással egyidőben szükséges a körülzárt Przemysl helyőrségének többszöri kitörése. (A jelentés megfogalmazásakor Conrad már értesült Hindenburg poseni főhadiszállásának közlése alapján 4—5 német hadosztálynak a Kárpátokba való indításáról, amely azután 2 és fél gyalogos és 1 lovashadosztályra csökkent).[8]

A Hadseregfőparancsnokság (Armeeoberkommando — AOK), függetlenül attól, hogy az uralkodó a hadműveleti elgondolást elfogadja-e, már január 4-én elrendelte annak előkészítését és január 7-én utasította a 3. (Boroević) hadsereg parancsnokságát a konkrét hadműveleti terv kidolgozására.[9] Az AOK-t az sem tartotta vissza, hogy Falkenhayn új javaslattal állt elő:[10] a 9. (Mackensen tábornok) német hadsereg és jelentékeny osztrák—magyar erő Szerbia elleni offenzívájának régóta dédelgetett tervét terjesztette elő abban a meggyőződésben, hogy a Balkánon elért siker egyrészt Törökország zavartalan hadianyagellátását teszi lehetővé, másrészt a Monarchia tekintélyének növekedésével a diplomáciai erőfeszítések Olaszországot visszatarthatnák, amennyiben a Habsburg-állam bizonyos területi engedményeket helyezne kilátásba.[11] Conrad felháborodott válasza nemcsak elutasította Falkenhayn tervét, hanem a

4 Az 1915 május Gorlice-Tarnow-i áttörés.

5 Hadtörténeti Levéltár, Bp. (a továbbiakban: HL) AOK Op. Nr. 6005-ben Telegr. Nr. 468.

6 HL AOK Op. Nr. 5999. Conrad természetesen nem tett említést az általa vezetett „északi" hadsereg sorozatos vereségeiről.

7 E célból e szárnyat a 37. gyalog-, a 38. honvédhadosztállyal (1. hds.), a 40. honvéd hadosztállyal és az ún. kombinált hadtesttel (5. hds.) kell megerősíteni.

8 A csökkentés oka: a 9. német hadsereg sikeres hadműveletei Bolinow és a Rawa térségében nem tették lehetővé az eredetileg tervezett 4-5 gyaloghadosztály kivonását. Egy ideig még a 2 és fél gyalog- és 1 lov. ho. átirányítása is kérdésessé vált, mert Bendzin szénbányakörzet gazdasági kiaknázása ügyében súlyos ellentétek merültek fel a németekkel.

9 HL AOK Op. Nr. 6081.

10 HL AOK Op. Nr. 6058-ban Telegr. Nr. 472. Törökország 1914. november 3-tól hadban állt az antanttal.

11 *E. Falkenhayn:* Die Oberste Heeresleitung 1914-1916 in ihren wichtigsten Entscheidungen. Berlin, 1929. 48. o.

német uralkodó köröket is mélyen sértette ama kitételével, hogy a háborúnak azonnal véget lehetne vetni, ha Németország lemondana Elzász-Lotharingiáról.[12]

Január 8-a azonban kedvező változást hozott: Falkenhayn táviratilag értesítette Conradot, hogy II. Vilmos német császár a tervezett hadműveletekhez hozzájárult és a Ludendorff által kilátásba helyezett 2 és fél gyalogos, valamint 1 lovashadosztályt útbaindítja a Kárpátokba.[13] A jelzett erőkből, valamint osztrák—magyar alakulatokból állították fel azután a német déli hadsereget, élére Linsingen német vezérezredest, vezérkari főnökévé pedig — általános meglepetésre — Ludendorff tábornokot nevezték ki.[14] A déli hadsereg várható felhasználásának módját illetően újabb ellentétek merültek fel. A már kidolgozás alatt álló osztrák—magyar hadműveleti terv szerint a déli hadseregnek az Uzsoki szorostól keletre, az Erdős-Kárpátokban kellett felvonulnia és a főcsapást mérő 3. (Boroević) hadsereg jobb szárnyát támogatnia. Falkenhayn az erdős-hegyes terephez nem szokott, hegyi kiképzést nem kapott német csapatok felvonulási területét rendkívül kedvezőtlennek tartotta,[15] amellett, hogy a német nehéztüzérség és trénszállítmányok úttalan utakon való mozgatását az egész vállalkozás Achilles-sarkának tekintette. Conrad nagy mennyiségű könnyű szállító jármű, hegyi ütegek s egyéb eszközök kilátásba helyezésével Falkenhayn aggodalmát igyekezett eloszlatni.[16]

Január 16-án újabb megbeszélés volt a két vezérkari főnök között a legfelső német hadvezetőségen. Conrad, egy kissé Hindenburg szócsöveként is, követelte a felállítás alatt álló négy német hadtest átirányítását a keleti frontra, hogy az a Visztula folyó jobb partjáról támogassa a Monarchia támadó hadműveletét. Falkenhayn e követeléshez „nehéz szívvel" hozzájárult s ezzel a háború súlypontja keletre helyeződött át: január 26-án, a közben megindult osztrák—magyar támadás harmadik napján, Falkenhayn közölte Conraddal, hogy a (négy új hadtestből álló) 10. német hadsereg v. Eichorn vezérezredes parancsnoksága alatt február 7-én Kelet-Poroszországban megkezdi hadműveleteit. Amilyen örvendetes volt az AOK számára az új német hadsereg megjelenése a keleti fronton, olyan nagy csalódást keltett annak felvonulási területe és tervezett hadműveletének színhelye.

A német erősítések keletre irányításával Falkenhayn feladta eredeti koncepcióját. A nyugat-európai hadszíntéren beállott egyensúlyi helyzet megváltoztatásához szükséges erők hiánya, az Osztrák-Magyar Monarchia súlyos helyzete, amely a duklai horpadásban álló orosz csapatok Magyarországba történő behatolásával a legfontosabb szövetséges kapitulációjának lehetőségét vetette fel, nemkülönben Kelet-Poroszország veszélyeztetettsége az orosz hadsereg által (amely Hindenburg tannenbergi és a Mazuri tavak menti győzelmei ellenére változatlanul fennállt), Falkenhaynt arra indították, hogy engedjen a Hindenburg—Ludendorff-csoport és az osztrák—magyar hadvezetőség nyomásának s jelentékeny erő átirányításával a háború súlypontját keletre helyezte át.

Falkenhayn azonban mindezt úgy tette, hogy a Conrad—Ludendorff hitte

12 HL AOK Op. Nr. 6058-ban Conrad válasza.

13 HL AOK Op. Nr. 6127-ben Telegr. Nr. 480.

14 Ludendorff elválasztása Hindenburg tábornagytól fokozta a Falkenhayn elleni felháborodást a keleti főparancsnokságban. Az intézkedés célja nyilvánvalóan az volt, hogy Falkenhayn a keleti hadműveletek irányítását kivegye a rivális Hindenburg–Ludendorff hadvezéri páros kezéből. Később Ludendorffot visszahelyezték, miután Hindenburg lemondással fenyegetődzött.

15 HL AOK Op. Nr. 6154-ben Teleg. Nr. 482.

16 Uo. Conrad válasza. Január 11-én a breslaui találkozón Conrad élőszóval is igyekezett eloszlatni Falkenhayn aggályait. Egyébként Conrad ama kérését, hogy Triesztben, Görzben és Brassóban tüntetőleg német zászlóaljakat vonultassanak fel Olaszország és Románia megijesztésére, Falkenhayn visszautasította. Conrad e kérését január 20-án megismételte (HL AOK Op. Nr. 6474.), de ismét elutasítást kapott.

hadászati jelentőségű győzelem iránt nagy kétségei voltak. Falkenhayn a keleti hadműveletektől változatlanul csak azt várta, hogy azok Oroszországot a különbéke felé tereljék. Ennek megtörténtével a hadászati csapást továbbra is a nyugat-európai arcvonalon akarta kierőszakolni.

*

A háború eddigi eredményei az antant hatalmakat is új hadászati koncepció kialakítására kényszerítették. Az antant szövetség számára a „külső vonal" adta objektív lehetőségek a koordinált hadműveleteket írták elő, de a koalíción belüli ellentétek 1915-ben is meghiúsították az egységes hadászati vezetést.

Bár a nyugat-európai hadszíntér elsőbbsége az angol—francia hadvezetés számára axióma volt, s ennek megfelelően több áttörő hadműveletet terveztek, a brit imperializmus nyomására mindinkább előtérbe került az „indirekt hadászat": a német imperializmus fokozatos megrendítése a szövetségeseire mért csapásokkal, s azoknak a háborúból való kikapcsolásával. A szövetséges haditanács ennek megfelelően hozott döntést 1915. január 28-án a Dardanellák elleni akcióra, melynek sikere Törökország kikapcsolását és a balkáni út megnyitását jelentette volna.

Ugyanakkor az antant katonai vezetése azzal is számolt, hogy a háború legfőbb terhét 1915-ben is a cári Oroszország vállalja magára. A nyugati szövetségesektől függő cári hadvezetőség hosszú ideig a Németország elleni hadászati csapást tekintette elsődleges célnak az orosz hadsereg és a brit—francia haderők koordinált hadműveleteivel. A hadvezetőség mind erősebbé váló ellenzéke, a délnyugati front főparancsnoksága azonban — élén Ivanov tábornokkal — az osztrák—magyar haderő, s vele együtt a Közép- és Délkelet-Európa szlávjait elnyomó Habsburg-állam megsemmisítésében látta a háború megnyerésének következő láncszemét. Ivanov az „orosz nemzeti érdekek" (értsd az orosz imperializmus) szempontjából ítélte meg a balkáni és a Földközi tengeri célok elérését a nyugati szövetségesekkel szemben.

Ivanov elképzeléseinek szinte „alájátszott" a német erőknek a Kárpátokban való megjelenése, és — függetlenül a hadvezetőségtől — megkezdte Bruszilov 8. hadseregének felkészítését a duklai horpadáson át történő betörésre Magyarország területére. 1915. január 20-án a cári hadvezetőség Ivanov intézkedéseihez kénytelen-kelletlen hozzájárult, de sem elvben, sem gyakorlatban nem adta fel a nyugati szövetségesek által követelt, Kelet-Poroszország elleni támadást. Mindezek az erők megosztásához vezettek. Ivanov a kért erősítéseknek csak egy részét kapta meg, miközben az északnyugati front sem rendelkezett elegendő erőkkel a német hadsereg elleni támadáshoz.

Az orosz felderítés által részleteiben is feltárt, küszöbön álló osztrák—magyar offenzíva Ivanovot és Bruszilovot egyaránt arra késztette, hogy az ellenség főcsapásának irányában a 8. orosz hadsereget kellően megerősítsék és védelembe helyezzék, s annak elhárítása után az Ivanov tervezte duklai támadó hadműveletet elindítsák.

Így az osztrák—magyar hadvezetőség kárpáti téli hadjárata megerősített védelemben levő, s egyben az ellentámadásra felkészült orosz erőkbe ütközött.

A kárpáti téli hadjárat hadműveleti terve

A konkrét hadműveleti terv kidolgozását Conrad 1915. január 3-án rendelte el. A munka az AOK hadműveleti osztályára és a főcsapást végrehajtani hivatott 3. (Boroević) hadsereg parancsnokságára hárult.

A tervezés munkáját nehezítette a Monarchia kedvezőtlen katonai és politikai helyzetéből adódó időkényszer.

A hadműveleti terv kialakításánál meghatározó szempont volt az osztrák—magyar és német csapatok, valamint a velük szemben álló orosz csapatok topográfiai elhelyezkedése és ereje. 1914 december közepétől, az orosz támadások átmeneti szüneteltetésétől, az osztrák—magyar csapatok arcvonala a nyugat-lengyelországi Nida folyótól Bukovináig egy észak—dél—keleti irányú félkörívet írt le, amelyben a csapatok elhelyezkedése az alábbi volt:

A Nida folyó menti arcvonalszakaszt az 1. hadsereg tartotta Dankl tábornok parancsnoksága alatt,[17] ettől délre a 4. hadsereg (József Ferdinánd főherceg) állott a Dunajec folyó—Gorlice—Gladyszow szakaszon,[18] a Jaslo—Krosno—Sanok—Lisko vonalakkal szemben, az ún. duklai horpadásban az Uzsoki hágóig a 9 hadosztálynyi 3. (Boroević) hadsereg, (szemben vele a 8. orosz hadsereg kb. 13 hadosztálya) s ettől keletre Uzsoktól Bukovina határáig 4 és fél osztrák—magyar hadosztálynyi erő, több harci csoportban.[19] Északról az osztrák—magyar arcvonalhoz csatlakozott Tomaszov és a Felső-Nida vonalán Woyrsch német vezérezredes hadserege, alárendeltségében a 2. osztrák—magyar hadsereggel,[20] még északabbra Mackensen német vezérezredes 9. hadserege.[21] A kettő közötti Lubich—Tomaszov szakaszt (kb. 30 km) német várőrségi csapatok és lovasság biztosították.

Mindezt mérlegelve, az AOK az említett félkörív középső részének a Kárpátokból kiinduló, erdős-hegyes terepen végrehajtandó támadó hadműveletе megtervezésére adott parancsot. A hadművelet első szakaszában a főcsapást végrehajtó 3. (Boroević) hadseregnek kellett Lisko—Sanok térségében megnyitni az utat Przemysl felé. A második szakaszt a körülzárt erőd felmentése képezte volna. A hadművelet harmadik szakaszában, a kisegítő csapásokat végrehajtó erőkkel együtt, valamint a közben Nyugat-Lengyelországból, vagy Kelet-Poroszországból támadó német hadsereggel az orosz délnyugati front kettős átkarolása, zömének bekerítése és megsemmisítése volt a hadműveleti cél. Utóbbi elérésére az AOK számításaiban hadászati jelentőséggel bírt.

A tervezés munkáját beárnyékolta Conrad és munkatársai nagyfokú voluntarizmusa: a térképasztalon állományukban feltöltött, a szükséges kiképzést megkapott, erkölcsileg-politikailag intakt, fegyverrel és lőszerrel kellőképpen ellátott csapatok zászlócskái mozogtak. A meteorológiai és terepviszonyok a feladatok meghatározásánál különösebb figyelmet nem kaptak, legfeljebb annak megállapítása hangzott el, hogy a feladat ugyan nehéz, de nem megoldhatatlan. A szemben álló ellenséges erőről alkotott kép, bár a felderítés kellő anyagot szállított, felületes és megalapozatlanul optimista volt. Bizonyítéka ennek, hogy a főcsapást végrehajtani hivatott, az orosz hadsereg csapásaitól eddig legtöbbet szenvedett 3. hadsereg várható teljesítményével kapcsolatban semmiféle aggály nem merült fel.

A 3. hadseregre osztott feladat kettős megfontolásból adódott. E hadsereg arcvonala volt a legkritikusabb, mivel a duklai horpadás Magyarország kapuját

17 8 és fél hadosztálynyi erő, vele szemben kb. 9 orosz hadosztály .(Itt és a továbbiakban is a helységneveket az osztrák-magyar hadvezetőség és a korabeli sajtó által használt alakban adjuk.)

18 13 osztrák–magyar és a német 47. tartalékhadosztály, vele szemben 11 orosz hadosztály.

19 Az Erdős-Kárpátokkal szemben nem volt kiépített orosz arcvonal, a mintegy 7–8 hadosztálynyi orosz erő szétszórva fontos utak, átkelők, városok mentén; ebből Przemysl körül 3 hadosztály helyezkedett el.

20 9 német hadosztály + 7 osztrák–magyar hadosztály. A 2. osztrák–magyar hadsereget 1914 őszén a Kárpátokból vezényelték ide német Szilézia védelmére az „orosz gőzhenger" ellen. (Parancsnoka: Bőhm-Ermolli tábornok.) Orosz erők: kb. 17 hadosztály.

21 22 hadosztály 33 és fél orosz hadosztállyal szemben. Adatok: ÖULK, Beilage II. k. 4. sz. mell.

jelentette, másrészt a körülzárt Przemysl és közte légvonalban a legrövidebb távolság adódott. A Boroevićnek adott irányelvek nagyjából körvonalazták a főcsapás végrehajtásának módját. Ezek szerint a 3. hadsereg erős keleti szárnnyal Lisko—Sanok irányban megnyitja az utat Przemysl felé. A hadsereg keleti szárnya — helyi túlerő létrehozására — megkapja a Nida folyó mentén (Nyugat-Lengyelország) álló 1. (Dankl) hadseregtől az V. hadtestet (33. közös és 37. honvédhadosztály), s alárendeltségébe kerül az Uzsoki hágótól a Csontos helységig visszaszorított ún. Uzsoki csoport azzal a feladattal, hogy a szoros visszafoglalásával a főcsapást jobb felől biztosítsa. A 3. hadsereg támadásának balról történő biztosítására a Dunajec folyó—Gorlice—Gladyszow vonalában álló 4. (József Ferdinánd) hadsereg hivatott. Az AOK egyben elrendelte a 3. hadsereg gondos felkészítését, majd közölte, hogy az áttörés után nyugati szárnya Rymanow, Krosno és Jaslo irányában zárkózzék fel a főcsapáshoz.[22]

Boroević ellenjavaslatait január 6-án tette meg. Az AOK magabiztossága nem tudta elragadni: mint frontparancsnok, csapatai állapotát, teljesítőképességét sokkal borúlátóbban ítélte meg. Bár a főcsapás irányával egyetértett, s annak sikerétől Przemysl felszabadítását remélte, a számításba vett erőket kevésnek tartotta (6 gyalogos és 1 lovashadosztály). Nyomasztó gondja volt továbbá az Uzsoki szoros, ahonnan a főcsapást mérő erők oldalba támadhatók voltak. Visszafoglalását szükségesnek tartotta, de a nagy támadó hadművelet januári megindítását kifogásolta. Pontos információkra támaszkodva javasolta a január második felére jelzett orosz támadás bevárását és az ellentámadásból kibontakozó főcsapást, s egyben követelte a keleti szárny további erősítését, valamint az Uzsoki szoros visszafoglalását célzó akció mielőbbi megindítását.[23] Német mondásának élét ugyanakkor a keleti szárny egységes vezetés alá helyezésével igyekezett tompítani.[24]

Az AOK január 8-án Boroević javaslatát elvetette[25] és a támadás időpontját január 20-a utánra kitűzte. Közölte továbbá a keleti szárny újabb 3 gyaloghadosztállyal történő megerősítését január 12—17 között,[26] majd kilátásba helyezte még 3 gyalog- és 1 lovashadosztály odairányítását január 22-ig és elrendelte az Uzsoki szoros visszafoglalását a V. hadtesttel.

Január 10-én az AOK közölte Boroević-csel a német déli hadsereg felállítását. A már említett 2 és fél német hadosztály és 1 lovashadosztály — osztrák—magyar alakulatokkal kiegészítve — Ökörmező, Polna és Munkács térségében január 22-ig eléri hadműveleti készségét és a kisegítő csapás feladatát vállalja magára. Támadási iránya Dolna—Stryj—Synowodsko. Innen — a 3. hadsereg helyzetének alakulásától függően — Drohobycz—Boryslawon át annak harcába beavatkozik, vagy — amennyiben Boroević Sambor—Przemysl térségét már elérte — Lydaczow, Zurawno és Martynowon át a visszavonuló ellenség oldalába és hátába nyomul. Ha nagyobb ellenséges erők jelennének meg Stanislau—Nadworna—Kolomea térségében, a déli hadsereg ezek ellen fordul. Ez esetben a Pflanzer—Baltin-féle csoportot is alája rendelik,[27] azt az állományában

22 HL AOK Op. Nr. 5924. A parancs intézkedett a hadsereg hadrendjéről is: a keleti szárny a Krautwald-csoportból, a XVIII. és az V. hadtestből tevődött össze, míg a nyugati szárnyat a X., VII. és III. hadtest alkotta.

23 HL 3. AOK Op. Nr. 2770. Boroević közölte, hogy január 23-ig a beérkező pótlásokkal a hadsereg harcállománya mindössze 110 000 puska, 8000 lovas és 2800 „ló nélküli lovas" lesz.

24 XVIII., V. hadtest és 8. lov. ho. „Puhallo táborszernagy-csoportba" való összefogása. HL 3. AK. Op. Nr. 2713. (Az V. hadt.-be tartozó 33. gy. ho-t Lupkov térségébe irányították, mint hadseregtartalékot.)

25 HL AOK Op. Nr. 6081.

26 A XIX. hadtestről volt szó (27. és 7. gyaloghadosztály) és a 40. honvéd hadosztályról.

27 HL AOK Op. Nr. 6158. A későbbiek folyamán viták tárgyát képezte a déli német hadsereg bevetési helye. Számosan úgy ítélték meg, hogy a keleti szárnyhoz közvetlenül kapcsolódva, tehát az Uzsoki szorostól nyugatra, a hadsereg nem ragadt volna a Kárpátokban és kedvezően befolyásolta volna az események alakulását. Vö. A Világháború, Bp. 1928. VIII. k. 79. o.

meglehetősen gyenge erőt is, amely az Erdős-Kárpátokból kiindulva Bukovinában és Kelet-Galíciában mérné a második kisegítő csapást.

Amikor Boroević január 12-én az AOK-nak megküldte hadseregének támadási tervét, a déli hadsereg kisegítő csapását nem kalkulálta be. Tervében a keleti szárnyat ketté bontotta: Puhallo táborszernagy csoportja a támadás első fázisát hajtotta volna végre Ustrzyki D. térsége ellen, ahol a felderítés adatai szerint gyenge orosz erők álltak. Visszavonulásuk magával rántotta volna a Krautwald altábornagy csoportja előtt álló ellenséget, így annak előnyomulása Baligrodon és Kulasznén át Sanok—Lisko felé jelentősen megkönnyebbedett volna. A második fázisban a hadsereg nyugati szárnya (József főherceg és Colerus gyalogsági tábornok csoportja) az előbbiekhez zárkózott volna fel.[28]

A déli német hadsereg megjelenése Boroević hadseregére azzal a következménnyel is járt, hogy hegyi kiképzéssel rendelkező 7. hadosztályát, amelyet a Puhallo- és Krautwald-csoport mögött hadseregtartalékként helyezett el, az immár Szurmay néven működő uzsoki csoportnak kellett leadnia, hogy vállalkozása a szoros ellen sikeres legyen. A déli német hadsereg Kárpátokból való kitörése ugyanis éppúgy a szoros birtoklásának volt függvénye, mint a főcsapásé (az alárendelés január 18-án történt meg.) Az Uzsoki szoros elleni roham sikere érdekében Linsingen vállalta, hogy bal szárnya szintén támadó jellegű vállalkozást hajt végre.[29]

Az AOK emellett nagy súlyt helyezett a támadó arcvonal szélső jobb szárnyán elhelyezkedő Pflanzer—Baltin-seregcsoport kisegítő csapására. Első lépésként ennek bal szárnya Nadworna térségének elfoglalását, jobb szárnya az ellenség Kirlibaba—Jacobeny-n át irányuló betörésének elhárítását kapta. Ezt követően a seregcsoport csatlakozott volna az általános offenzívához, úgy, hogy az Erdős-Kárpátokon áttörve és északi irányban előnyomulva szétrombolja a Stryjbe és Lembergbe keletről és északról vezető vasútvonalakat. Tisza István magyar miniszterelnök nyomására a seregcsoport feladatát kibővítették és állományát — főleg a Balkánról (XIII. hdt.: 36. gy. ho. és 42. honv. ho) — megerősítették.[30] A seregcsoport a Románia felőli biztosítás, nemkülönben a Bukovinába való behatolás feladatát is megkapta, hogy azzal Romániát a háborútól visszatartsa, illetve Bukovina visszafoglalásával fedezze a seregcsoport bal szárnyának északi csapását. A csapaterősítések elhúzódása azonban meghiúsította a 3. hadsereggel való egyidejű támadást, a seregcsoport a vázolt feladat megoldásához csak a hónap végén foghatott hozzá.

Január 22-én, amikor a Szurmay-csoport megkezdte vállalkozását az Uzsoki szoros ellen, az AOK kiadta a támadás általános parancsát, amely valamennyi, az orosz fronton harcoló osztrák—magyar magasabbegység feladatát rögzítette és az offenzíva időpontját január 23-ban jelölte meg.[31]

A parancs ezután külön részletezte a 4. hadsereg (!) feladatait, amelynek lényege az volt, hogy annak támadással el kell érnie az orosz csapatok elvonását a Nida folyó mentén álló 1. osztrák—magyar hadsereg elől, s ezáltal lehetőséget biztosítani az 1. hadsereg és a német Woyrsch-féle csoport keleti irányú előnyomulására. Úgy tűnik, mintha a kárpáti offenzívát elindító parancs megszületésekor az AOK figyelme már nem is az offenzívát követte volna, hanem az 1. hadsereg által végrehajtható átkarolás délibábját kergette. Ezt látszik alátámasztani a keleti német erők főparancsnokához eljuttatott kérés is a német támadások felújításáról, hogy — úgymond — azok akadályozzák meg az ellen-

28 HL 3. AK. Op. Nr. 2832.
29 Boroević és Linsingen január 20-án Sátoraljaújhelyen tartott megbeszélésének határozata.
30 Eredetileg csak a 6. gy. ho., az 5. honv. lov. ho. és a 10 lov.ho. volt tervbe véve erősítésül.
31 HL AOK Op. Nr. 6517.

séget a *Pilica folyótól délre* illetve a Kárpátokba való csapateltolásban.[32] Az említett parancs további részében a 2. osztrák—magyar hadseregnek is támadó feladatot adott Nowe Miasto—Drzewicza irányában, hogy a visszavonuló ellenséget üldözve érlelje a harapófogó északi szárnyának bezárását.[33]

Január 23-án az AOK asztalán a háborút keleten véglegesen eldöntő hadászati-hadműveleti elgondolás feküdt: a Kárpátokból kiinduló északi irányú főcsapás, az Erdős-Kárpátokon át kísérő két kiegészítő csapással Przemysl felszabadításáért s az orosz erők délről történő átkarolásáért, majd az 1. és 2. osztrák—magyar hadsereg keleti előnyomulása — amelynek részletei egyelőre nem kerültek kidolgozásra —, az északról való átkarolás az ellenség zömének bekerítéséért és megsemmisítéséért. A hadászati-hadműveletek sikerének egyik feltétele Przemysl kitartása volt, amely az AOK-t ez idő tájt különösebben nem foglalkoztatta, mivel a vár parancsnokának jelentése szerint március elejéig a készletek elegendők voltak, s az AOK 1915 február hónapjára nemcsak az erőd felszabadítását, hanem a háború eldöntését is biztosra vette.

Erőviszonyok

~~A hadászati hadműveleti terv véglegesítésekor~~ az AOK az alábbi hadrendet alakította ki:

Csapásmérő erők:

I. Főcsapás irányában: *3. hadsereg* (Boroević gyalogsági tábornok) ~~a Gladyszow—Duklai szoros—Uzsoki hágó közti arcvonalon, az ún. duklai horpadásban~~
1. Nyugati szárny:[34] III. hdt., VII. hdt.
2. Keleti szárny:[35] X. hdt. (Krautwald-csoport) XVIII. hdt. V. hdt., XIX. hdt. (Puhallo-csoport) Szurmay-csoport

Összesen: 174 zlj., 90½ lovasszázad, 151 üteg, 130 709 puska, 8716 lovas, 742 löveg.

II. Kisegítő csapások irányában:
1. *Déli német hadsereg*[36] ~~(Linsingen vezérezredes) (Vezérszállás—Volóc—Ökörmező—Szinevár közti vonalon az Erdős-Kárpátokban.)~~ K. u. K. Hofmann-csoport, XXIV. német tartalék hdt.

Összesen: 81 zlj., 47 lov. szd., 67 üteg, 48 565 puska, 4854 lovas, 325 löveg.
2. Pflanzer-Baltin seregtest: ~~(Pflanzer-Baltin lovassági tábornok)~~ 6. gy. ho.; 54. gy. ho.; Schreiter-csoport: 123. Lst. ddr., Békési-csoport; XIII. hadt. (szállítás alatt a szerb arcvonalról) 36. gy. ho., 42. honv. ho. (Rehman gyalogsági tábornok)

Összesen: 72½ zlj., 23½ lov. szd., 44 üteg, 52 259 puska, 2051 lovas, 191 löveg.

32 ÖULK II. k. 112. o.

33 Uo.

34 III. hdt. (Colerus gy. tbk.): 28. gy. ho., 22. löv. ho., 4. lov. ho., VII. hdt. (József főherceg lov. tbk.): 17. gy. ho., 20. honv. ho., 1. lov. ho.

35 X. hdt. (Krautwald altbgy.): 2. gy. ho., 24. gy. ho., 34. gy. ho., 43. löv. ho., Puhallo-csop.: XVIII. hdt. (Tschurtschenthaler altbgy.): 44. löv. ho., V. hdt. (Puhallo tbszgy.): 33. gy. ho., 37. honv. ho., XIX. hadt. (Trollmann altbgy.): 29. gy. ho., Szurmay-csop. (Szurmay altbgy.): 7. gy. ho., 40. honv. ho., 75. honv. ddr., 128. honv. népf. ddr., 8. lov. ho., 1. honv. huszár népf. ddr.

36 K. u. k. Hofmann-csop. (Hofmann altbgy.): 5. gy. ho., német 1. gy ho., 131. gy. ddr., XXIV. német tartalék hdt. (Gerok gy. tbk.): 19. gy. ho., német 48. tart. ho., 10. lov. ho., 5. német lov. ho., német 3. gárda gy. ho. (utóbbi pk-nak közvetlenül alárendelve.)

III. Várőrségek:

1. *Przemysl:* 23. honv. ho., 85. löv. ddr., 93. Lst. ddr., 97. honv. népf. ddr., 108. Lst. ddr., 111. Lst. ddr.

Összesen: 42 zlj., 6 lov. szd. (800 lovas), 18 üteg (108 löveg), 8 vártüzér zlj., 50 000 puska.

2. *Krakkó:* 20 zlj., 7 üteg (42 löveg), 9,5 vártüzér zlj. 13 950 puska.

IV. Egyéb erők:

A) *Woyrsch-féle hadsereg*[37] (~~Woyrsch német vezérezredes~~) a) 2. osztrák—magyar hds. (~~Böhm-Ermolli lovassági tábornok~~), (Gallwitz-hdt., IV. hdt., XII. hdt.) b) Woyrsch-seregtest (~~Woyrsch vezérezredes~~)

Összesen: 113,5 zlj., 81 lov. szd. (9606 lovas), 91 üteg (486 löveg), 83 045 puska.

B) *1. hadsereg*[38] (~~Dankl lovassági tábornok~~) (II. hdt., I. hdt., Martiny-csoport)

Összesen: 86 zlj., 41 lov. szd. (4256 lovas), 64 üteg (323 löveg), 68 003 puska.

C) *4. hadsereg*[39] (~~József Ferdinánd főhercseg gyalogsági tábornok~~) (XVII. hdt., XIV. hdt., XI. hdt., Arz-csoport: VI. hdt., Bartheldy-csoport, IX. hdt.)

Összesen: 168 zlj., 1 kerékpáros zlj., 72 lov. szd. (6513 lovas), 160 üteg (798 löveg), 106 713 puska.

Az orosz fronton álló K. u. K.-erők (benne német csapatok): 757 zlj., 1 kerékpáros zlj., 361 lovas század, (37 246 lovas), 17½ vártüzér zlj., 553 244 puska, 3015 löveg.

Az első pillanatban feltűnik a főcsapást hordozó 3. hadsereg erőinek elégtelensége. Az ún. keleti szárny XVIII. hadteste egyetlen lövészhadosztályból, az osztrák 44. Landwehr-hadosztályból állott 13 zlj-al, 3 lov. szd.-dal, 11 üteggel, 8763 puskával, 264 lovassal és 52 löveggel, IX. hadteste (33 gy. ho. és 37 honv. ho.) 22 zlj.-t, 4 lov. szd-t, 19,5 üteget, 17 633 puskát, 438 lovast, és 112 löveget jelentett. A hadsereg tartaléka, a XIX. hdt., 14 zlj., 4 lov. szd., 11 üteg, 10 940 puska, 486 lovas és 44 löveg erőt képviselt. **Valamivel jobb volt a helyzet a** Szurmay-csoportnál: (7. gy. ho., 40. honv. ho., 75. honv. ddr., 128. honv. népf. ddr., 8. lov. ho., 1. honv. népf. huszárddr.) 38 zlj.. 26 lov. szd., 33,5 üteg, 30 985 puska, 2463 lovas, 133 löveg volt az állomány. Bár nehéz feladat előtt állt, figyelembe véve a déli német hadsereg megígért segítségét, nem tűnik indokoltnak a Puhallo-csoporttal majdnem azonos tűzereje. A Krautwald-csoport (X. hdt.: 2. gy. ho., 24. gy. ho., 34. gy. ho. és 43. löv. ho.) 41,5 zászlóaljat tett ki, és 12 lov. szd-dal, 26 üteggel, 31 337 puskával, 1007 lovassal és 146 löveggel rendelkezett. A Puhallo- és Krautwald-csoport ereje (leszámítva a Szurmay-csoportot) a hadsereg nyugati szárnyához képest indokolatlanul gyengének tűnik, sőt a Puhallo- és Krautwald-csoport közötti aránytalanság is szembeszökő (35:41,5 zlj.). Az AOK később sem tudott, ill. akart magyarázatot adni arra, hogy mi indokolta a 4. hadsereg 168 zászlóalját, és egyéb erejét a **háború sorsát eldönteni** hivatott Boroević-hadsereg 174 zászlóaljával szemben? Egyáltalán: milyen okok

37 2. osztrák–magyar hds.: Galwitz hdt.: 35 gy. ho., 27. gy. ho., IV. hdt. (Tersztyánszky lov. tbk.): 31. gy. ho., 32. gy. ho., XII. hdt. (Kövess gy. tbk.): 16. gy. ho., német 35. tart. ho.; hds. pk-nak alárendelve: 3. lov. ho., 7. lov. ho., 8. lov. ho., Woyrsch-seregcsop.: 3., 4. német gy. ho-k, Bredow gy. ho. (német).

38 1. hds.: II. hdt. (Kirbach altbgy.): 25. gy. ho., 4. gy. ho., I. hdt. (K. Kirchbach lov. tbk.):.5. gy. ho., 46. löv. ho., Martiny-csop. (Martiny altbgy.): 14. gy. ho., 106. Lst. ddr., 2. lov. ho.

39 4. hds.: XVII. hdt. (Kritek gy. tbk.): 121. gy. ddr., 41. löv., ho., XIV.hdt. (Roth altbgy.): 3. gy. ho., 8. gy. ho., német 47. tart. ho., 3 zászlóaljból álló népf. csop. XI. hdt. (Ljubičić altbgy.): 11. gy. ho., 15. gy. ho., 30. gy. ho., 6. lov. ho. és Véver alez. különítménye, Arz csop.: VI. hdt. (Arz altbgy.): 39. gy. ho., 12. gy. ho., 45. löv. ho., Bartheldy-csop.: 38.. honv. ho., honv. kombinált ho., IX. hdt. (Kraličeк altbgy.): 10. gy. ho., 13. löv. ho., 26. löv. ho., 11. honv. lov. ho., 5. lov. ddr.; hadseregközvetlen: 88. gy. e., 5. táb. ágyúsezred, lengyel légió (Pilsudski ezr.); a hadrendi elosztás: ÖULK II. k. 114–121. o.

vezették az AOK-t, hogy a döntést hordozó 3. hadsereg 151 ütegben 742 löveggel rendelkezett a 4. hadsereg 160 ütegbe szervezett 798 lövegével szemben. Az AOK később arra sem adott választ, hogy a nehéz, erdős-hegyes terepen megvívandó harcokhoz miért nem a hegyi felszerelést és kiképzést kapott 4. hadseregbeli hadosztályokat vonultatta fel.[40] Vajon mi indította az AOK-t arra, hogy a 3. hadsereg nyugati szárnyán levő III. hadtest[41] is csak később kapjon szerepet?

Éppen Boroevićnak az AOK-hoz küldött előterjesztései tükrözik, hogy a csapatvezetés szót emelt az erőelosztás, nem különben a siralmas létszámviszonyok miatt. Boroević egyik előterjesztésében hadseregének 130 000 puskára való feltöltését csak január végére tartotta lehetségesnek. A 3. hadseregbe besorolt hadosztályok puskalétszáma végül is elérte a 130 000 főt, ami azt jelentette, hogy a hadosztályok a kötelezően előírt 12 000—15 000 puskalétszám felével, tehát egy hadilétszámra emelt ezred erejével rendelkeztek, sőt nem egy volt közülük, amely 2 vagy 3 hadilétszámú zászlóalj erejét mondhatta magáénak. Mindez arra utalt, hogy a háború első öt hónapjában elszenvedett 1,25 milliós veszteséget a kárpáti téli hadjáratig pótolni nem tudták és a háború sorsát eldöntőnek tekintett hadműveletet az 1914 augusztusában frontra küldött állomány felével akarták megvívni.[42]

Kétségtelen: a hadvezetőség mindent elkövetett a létszámhiány pótlására. Már a mozgósításkor behívták az 1914-es, október—november hónapban az 1915-ös rekrutaévfolyamot és gyorsított eljárással megtörtént az idősebb évfolyamok felülvizsgálata (szupermustrálása), továbbá megkezdődött a felgyógyult sebesültek, betegek nagy tömegének frontra indítása. Kb. 1 millióra volt tehető a hátországban betegség alatt állók száma, de ezekből 1915 januárjában csak 126 000 érkezett ki a frontra,[43] a többi egyelőre a VI. menetzászlóaljakba való besorolását várta. A késedelmes kiszállítás részben a kiképzés elhúzódására, részben az anyagi-technikai ellátottság siralmas voltára volt visszavezethető. A fronthadsereg 1914 augusztusában mintegy 2,5 millió puskával jelent meg a harcmezőkön, amelyből az AOK megállapítása szerint 1914 őszének harcaiban kb. 1 millió darab elveszett, illetve az ellenség kezébe jutott (jó részüket a pánikba esett katonák eldobálták). Így a harcoló hadsereg állandó puskahiánnyal küszködött, s a tartalékosok, rekruták kiképzése a hátországban bottal folyt. A fronton elesettek és sebesültek összeszedett fegyvereiért az AOK magas prémiumot fizetett. Mindez azonban alig változtatott azon a tényen, hogy a puskahiány fronton-hátországban krónikus maradt s pl. a frontra kiérkező gyalogság hátországi kiképzése alatt többnyire nem jutott lövéshez.

A meglevő puskaállomány 7 típusból tevődött össze, legkorszerűbbnek az M 95-ös puska volt mondható. Még nehezebb feladat volt a hétféle puska lőszerszükségletének kielégítése.[44]

Beható vizsgálatok mégis azt mutatták, hogy a gyalogság szörnyű veszteségei nem kizárólag a puska- és lőszerellátás anarchiájára voltak visszavezethetők. 1914 őszének keserves tapasztalatai elsősorban a tüzérségi támogatás hiányát mutatták: a csapatok tüzérségi tűztámogatása a gyenge, elavult tábori tüzérséggel alig volt megoldható. A tábori tüzérség közép- és nagykaliberű lövegei

40 József Ferdinánd főherceg pl. egyszerűen nem volt hajlandó kiadni kezéből a XIV. (Innsbruck) hadtestet.
41 A grazi hadtest.
42 1914 veszteségeire és a fronthadsereg 1915 elejei létszámviszonyaira ld. ÖULK II. k. Beilage 1. Tabelle 1–4.
43 Az ún. V. menetzászlóaljakkal (Marschbataillonen).
44 HL AOK Op. Nr. 5643 és AOK Op. Nr. 6355.
45 HL AOK Op. Nr. 9207.

— beleértve a hegyi ágyúkat, tábori tarackokat és a 125 cm-es tarackokat — elöregedett konstrukciójukkal, állandó lőszerhiányukkal, vontatásuk megoldatlanságával a gyalogsági harcok támogatását megoldani nem tudták. Az AOK — jobb híján — már 1914 kora őszén a frontra irányította a 24 cm-es és 30,5 centiméteres nehézmozsarakat, amelyeknek az ellenségre gyakorolt pszichikai hatása ugyan jelentős volt, de az orosz tábori tüzérség fölényének leküzdése nem sikerült. A kárpáti téli hadjáratra való felkészüléskor az AOK még csak mérlegelte új ütegek felállítását olyan új lövegekkel (könnyű tábori ágyú, 10 cm-es ágyú, hegyi ágyú, modern tarack), amelyek egyelőre csak a gyárak tervező asztalán léteztek.[45] Mivel az AOK 1915 első negyedére a háborút már eldöntöttnek vélte, az 1915 februárjában életbe lépő új lövegprogramot, valamint a tüzérség ezzel kapcsolatos átszervezését inkább elméleti kérdésnek tekintette, s minden erejét a meglevő állomány lehető legjobb felhasználására összpontosította. Az akarat természetesen megbukott azon a könyörtelen tényen, hogy a lőszert adagolni, vagy a tüzérséget egyszerűen mellőzni kellett — lőszerhiány miatt. A téli hadjárat alatt pedig mindennapos jelenséggé vált, hogy az út- és időjárási viszonyok miatt mozgásképtelen löveganyag bevetésére alig volt mód. A háború sorsát eldönteni hivatott nagy offenzívát olyan időszakban erőszakolták, amikor a hadsereg létfontosságú fegyverneme, a tüzérség, addigi történelmének legsúlyosabb válságát élte át.

A „legdicsőbb fegyvernem", a lovasság, már 1914 őszének nagy csatáiban gyakorlatilag felmorzsolódott. A bravúros lovas „attaque" harcmód helyébe a karabélyokkal vívandó gyalogsági tűzharc, illetve roham lépett, amely egyben a lovasszázadokat is lövészalakulatokká formálta át. 1914/15 fordulóján e nagy átalakulás még csak a kezdet-kezdetén állott, amelynek szánalmas következményei gyakran komikus formát öltöttek: a lóról szállt lovasság szuronnyal el nem látott karabélyára sarkantyúját tűzte, s így vívta meg reménytelen közelharcát a kiépített állásokban védekező ellenséggel.[46]

Az anyagi-technikai elmaradottság, az ellátási nehézségek sokszorozódása kihatott a katona személyes tárgyaira, ellátottságára. A harctéri viszonyokra abszolút alkalmatlan csukaszürke ruházat felváltása tábori szürkével 1914/15 fordulóján kezdődött, s a hátországi ipar nem volt felkészülve rá: amellett, hogy a lerongyolódott ruházat pótlását sem tudta biztosítani, az új gyártásának is szinte leküzdhetetlen akadályai mutatkoztak. Ugyanekkor a nagy kereslet szükségszerűen rontotta a minőséget, ami a hadseregszállítók féktelen profitéhsége miatt az elviselhetetlenségig fokozódott.[47] A hadsereg ruházata 1915 elején igen tarka képet mutatott: a csukaszürkétől a tábori szürkén át a civil ruháig minden előfordult (Pflanzer-Baltin népfelkelőinek egy része civil ruhában, karszalaggal várta a támadási parancsot a Máramarosi havasokban). A korán fellépő nyersanyaghiány miatt csalánból és egyéb pótanyagokból gyártott ruházat nem védte a katonát a kemény télben, s a papírtalpú bakancsal együtt (amely a mesés profittal gazdagodó gyárosok lelkén száradt) sok tízezer katona fagyhalálának vagy sérülésének lett előidézője. Ha mindennél figyelembe vesszük, hogy az erdős, hegyes terep megkívánta hegymászó bakancsok a Kárpátokban harcoló csapatoknál jórészt hiányoztak (nem úgy a 4. hadseregnél), megérthető az a sok szenvedés, amely a katonáknak a téli hadjárat során osztályrészül jutott. A szenvedések tetéződtek az utánpótlás és egyéb szolgálat szervezetlensége miatt: a vonatoszlopok járműveinek alig használhatósága a hegyi terepen, vagy vonóerőhiánya napokig ellátatlanul hagyta a harcolókat, amellett, hogy az

46 Vö. ÖULK II. k. 19. o.
47 Vö. ÖULK II. k. 14. o.

egészségügyi szolgálatot is (sebesültek, betegek elszállítása) leküzdhetetlen feladatok elé állította.

A fent említett nehézségek, párosulva az elszenvedett vereségek és szörnyű véreszteségek pszichikai hatásával, már 1914 őszén kiváltották a háborúba való belefáradás érzését, különösen a soknemzetiségű hadsereg szláv és román elemeinél. A háború befejezésének reményei egyelőre a távoli jövő ködébe vesztek, az embereken 1914/15 fordulójára apátia lett úrrá. Voltak azonban olyan csapatok, amelyeknél a háború gyűlölete nyílt lázadásokban, az ellenséghez való átszökésben, másoknál a front mögötti és hátországi lógásokban vagy éppen az öncsonkítás legváltozatosabb formáiban nyilvánult meg.[48] E jelenségek kiváltásában kétségkívül szerepet játszott az orosz hadvezetőség ügyes propagandája, méginkább azonban a hátországban fellépő nyomor és hátországi terror csakúgy, mint a hivatásos tisztikar sokszor embertelen magatartása a legénységgel szemben. 1914 októberétől ismétlődő lázadások, parancsmegtagadások fordultak elő, amelyeket biztonsági (kordon-) alakulatokkal fékeztek meg. Így pl. a cseh többségű 35. gyalogezrednél és a 30. lövészezrednél; a szerb, isztriai, szlovén, olasz, galíciai, lengyel-rutén, erdélyi román többségű alakulatok megbízhatósága állandóan kérdéses volt, s harcbavetésük mindenkor a vállalkozás kudarcának lehetőségét hordozta.[49] A csapatok használhatósága mindenekelőtt a védelmi harcban volt kétséges: amellett, hogy ilyen jellegű kiképzést alig kaptak, az állásokban megmerevedő védelmi harc szinte kínálta az ellenséghez való átfutást, vagy éppen az állások pánikszerű elhagyását. Ez a körülmény is nagy szerepet játszott abban, hogy a hadvezetőség a támadást erőszakolta, nemcsak a mozgóháború újrafelvételének, az ellenség számbeli fölénye kiegyenlítésének, hanem a hadsereg összetartozásának eszközét is benne látta.

A kárpáti téli támadó hadműveletet így a hadászati, hadműveleti célok mellett katonapolitikai-politikai kényszerűségnek is motiválták. A nagy feladat megoldása pedig egy olyan hadseregre hárult, amely 1914/15 fordulójára — az AOK józanabb vezetőinek megítélése szerint is — „majdnem salakká kiégett" és „milicista sereggé" alakult át.

*

Az osztrák—magyar—német felderítés az orosz csapatok hozzávetőleges erejét és elhelyezkedését január közepéig feltárta, de az orosz vonalak mögött történtekbe nem nyert bepillantást. Tisztázódott, hogy a fő- és kisegítő csapások irányában összefüggő orosz arcvonal csak a Gorlice—Baligorod szakaszon van, ahol nyugatról-keletre a 8. (Bruszilov) hadsereg XXIV.,[50] XII.[51] és VIII.[52] hadteste helyezkedik el, míg attól keletre a román határig mintegy 4—5 hadosztálynyi erő, szétszórva, ún. megerődített körleteket véd.[53] Ez utóbbi a 11. orosz hadsereghez tartozott, amelyet Bruszilovnak alárendeltek. A 11. hadsereg többi hadosztálya[54] Przemyslt tartotta körülzárva. A délnyugati arcvonal főparancs-

48 ÖULK II. k. 27-30. o., HL AOK Op. Nr. 6129 tartalmazza az erre vonatkozó jelentéseket.

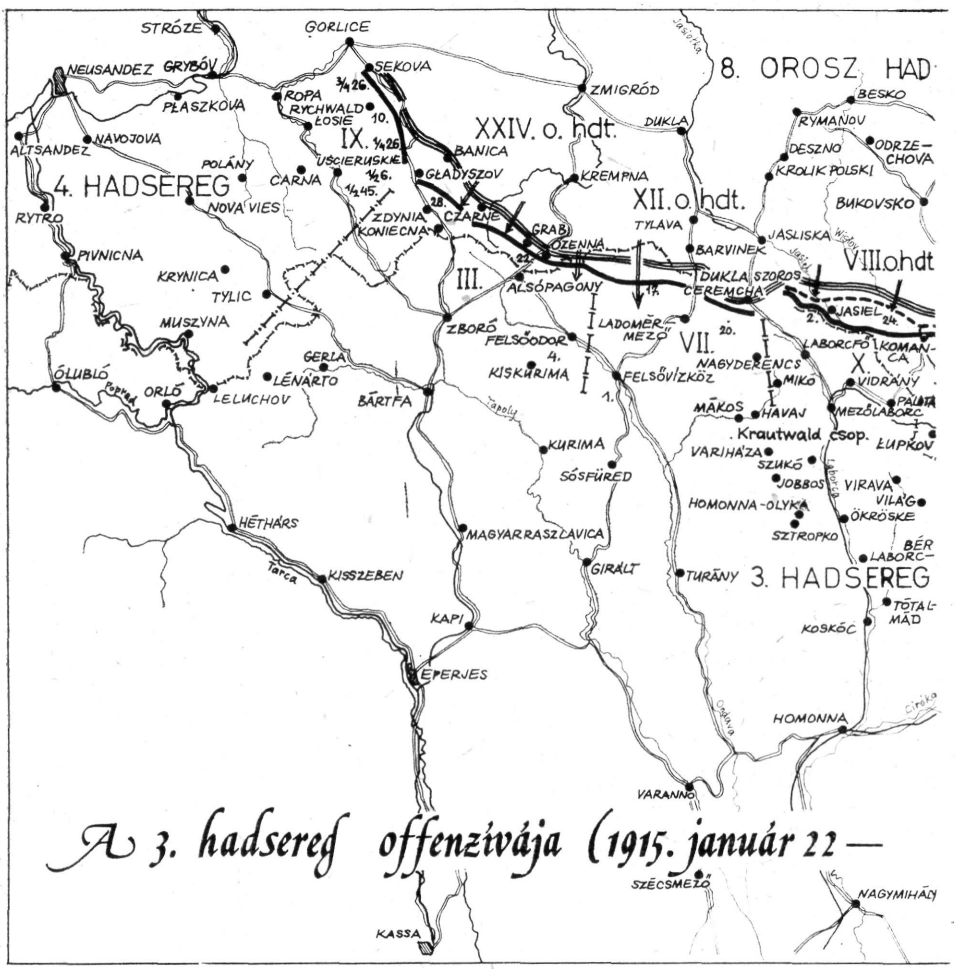
49 HL AOK Op. Nr. 6063. A csapatok körében uralkodó teljes apátia illetve konkrét lázadások, ellenséghez való átszökések, az egyes nemzetiségek megbízhatatlanságának érzékletes leírása. HL. AOK Op. Nr. 6465. IX. hdt.: IR 36, IR 98 cseh többségű legénységének zendülései, 13. ID: 14 IR-jének pánszláv fertőzöttsége, IR 95, IR 58 tömeges dezertálása, XI. hdt.: szerb nemzetiségű legénység megbízhatatlansága, 8. ID olasz katonáinak parancsmegtagadásai jelzik a hadsereg morális állapotát.

50 49. gy. ho., 48. gy. ho.

51 12. szibériai gy. ho., 12. gy. ho., 19. gy. ho., 3. löv. ddr., 4. löv. ddr.

52 15. gy. ho., 13. gy. ho., 69. gy. ho. kb. 3/4 része, 11. lov. ho., 3. kaukázusi kozák ho., 14. gy. ho., 58. gy. ho., 60. gy. ho.

53 34. gy. ho., 65. gy. ho., 12 lov. ho. és 2. komb. kozák ho.

noka, Ivanov tábornok, január 20-án adta ki parancsát Bruszilov tábornoknak az Eperjes—Kassa—Csap irányú főcsapás végső felkészítésére, amelynek végrehajtását a 8. hadsereg, kisegítő csapását pedig a 11. hadsereg említett hadosztályai végezték volna el az Erdős-Kárpátok ellen. A siker érdekében a lengyel fronton levő összes hegyi üteget a 8. hadsereghez irányították. Bruszilov az adott lehetőségeken belül felkészítette csapatait.

Az első kárpáti offenzíva kudarca (1915. január 23—február 25.)

Mint arról már említés történt, az offenzíva megindítását az AOK 1915. január 13-án kiadott parancsa január 23-ára rendelte el.[55] Január 14-én az AOK újabb parancsban utasította a 3. hadsereget,[56] hogy amennyiben a támadás meg-

54 81. gy. ho., 1/3 69. gy. ho., 82. gy. ho. és 9. lov. ho. Mindezekre nézve ld.: A Világháború, VIII. k. 76. o.

55 HL AOK Op. Nr. 6270. Egyes alakulatok az előretörést már 21-éről 23-ára virradó éjjel megkezdték. A közölt térkép a január 26-i állapotot rögzíti. Bruszilov 27-én kezdte meg az ellentámadást.

56 HL AOK Op. Nr. 6267. Megjegyzendő, hogy a parancs hadműveleti száma adminisztrációs okokból alacsonyabb, mint a támadást elrendelő parancsé.

kezdése előtt a 4. osztrák—magyar hadsereget a 3. orosz hadsereg részéről támadás érné, azonnal avatkozzék be és keletről kapja oldalba a Krakkó felé törő oroszokat.

Erre azonban nem került sor. A 3. hadseregnek az egyes harccsoportokhoz kiadott parancsa szerint[57] — az AOK irányelveknek megfelelően — a Szurmay-csoport már január 22-én megkezdte támadását az Uzsoki szoros ellen. Az arctámadást elkerülendő, iránya kelet—délkeleti volt, s különösebb orosz ellenállásba egyelőre nem ütközött. A támadási ütemterv szerint január 26-ig a csoportoknak el kellett érnie a Wysocko nz.—Borynia magaslatok vonalat, hogy ezáltal elősegítse a tőle balra levő Puhallo csoport Ustrzyki-D. irányú csapását, illetve a német déli hadseregnek az Erdős-Kárpátokból való kijutását. A csoport támadása a kezdeti lendület után lefékeződött: a hegyekben dühöngő hóvihar a mozgást szinte lehetetlenné tette, a csapatok menetteljesítménye nem érte el a napi 3—4 km-t, miközben emberek ezrei estek ki részint fagyás, sérülés, s egyéb betegség, részint a teljes kimerülés, és az utánpótlás szervezetlen-

57 HL 3. AK. Op. Nr. 2870.

sége, csődje miatt. Szurmay január 25-én kénytelen volt pihenőt elrendelni több nap óta szabadban éjjelezett s meleg ételt nem kapott csapatainak, a korábbi harcokból megmaradt fedezékekben. A katonák a támadás megindítása óta először jutottak fedél alá.

A támadás folytatására mind Boroević, mind az AOK megítélése szerint égetően szükség volt. Ezt elősegítendő, Boroević javasolta, hogy a Viharos és Havasköz helységek között felvonult és a déli német hadsereghez tartozó 3. német gárdahadosztály Szurmay jobbszárnyán Turka iránnyal, s ne az eredetileg tervezett Libuchora—Tucholka irányában mérjen csapást. Ez utóbbira elegendőnek tartotta Szurmay kikülönített 75. dandárját azzal a részfeladattal, hogy innen nyugtalanítsa a Vereckei szorosban álló gyenge orosz erőket. Az AOK mindehhez hozzájárult s ezt követően Szurmay folytatta csoportjának támadását.

Az új roham még nagyobb nehézségeket hozott: az utakat jégpáncél borította, vagy olyan — méteres vastagságú — hótömeg, hogy a gyalogság mozgása is megállt, illetve tovább haladásra csak a hó ellapátolása után kerülhetett sor (arról nem is beszélve, hogy a tüzérség egyszerűen mozgásképtelenné vált). Mivel az orosz csapatok ekkor még csak provizórikus ellencsapásokra vállalkoztak, az osztrák—magyar csapatoknak sikerült elfoglalniok Siankit.

Az erősödő orosz ellenállás azonban minden további erőfeszítést megakadályozott, s a kimerült Szurmay-csoport a havas hegyoldalakon a kemény tél és az orosz tűzhatás csapásai alatt várta sorsa további alakulását.

A Szurmay-csoport támadását követő főcsapás első fázisát végrehajtó Puhallo-csoport január 23-án indult támadásra. Hadműveleti célját az AOK (és a 3. hds. ság) Ustrzyki—D térségének elfoglalásában jelölte meg, mint a hadászati-hadműveleti cél elérésének előfeltételét.[58] A parancs egyben hangsúlyozta, hogy a csoport keleti szárnyán levő 33. hadosztályból egy dandárnyi erőt kell ki különíteni a Szurmay-csoport mozgásának biztosítására. Puhallo táborszernagy január 16-án adta parancsba az egyes csapattestek részfeladatait, illetve a feladatok megoldásához szükséges csapatmozgások végrehajtását.

A csapatoknak már a megindulási állásokba való felvonulásokkor embertelen nehézségeket kellett leküzdeniök. A menetelések igen sok nehézséggel jártak: a csapatok csak akkor tudtak előrejutni, ha az utakról a havat előzetesen ellapátolták. A lovasság, mihelyt az útról letért, hasig besüllyedt a hóba. A tüzérség lemaradt, s mindig csak éjjel, az utak teljes megtisztítása után tudott felzárkózni. Január 22-én a csapatok általában megindulási állásaikban voltak, de erejük egy része elveszett, teljesítőképességük lecsökkent a menetelések megpróbáltatásai nyomán.

A január 23-án tomboló hóviharban meginduló támadás ütemének fenntartása sehol sem sikerült: kikülönített alakulatok lapátolták a havat, s ahogy előre haladtak, a jeges úton csúszkálva, a hidegtől elgémberedve menetelt a gyalogság, és kapaszkodott fel a hegyekbe. Az időjárás pillanatnyi javulásával az ütem valamelyest javult, amit az is elősegített, hogy a szemben álló orosz erők ekkor még lovasköteléekekből álltak és kiépített védelmi állásokkal nem rendelkeztek. Az előretörő Puhallo-csoport és a megrekedt Szurmay-csoport között természetszerűleg rés keletkezett, ahová ellenséges csapatok betörhettek és Puhallo jobb oldalát veszélyeztették. Emiatt a Puhallo-csoport jobbszárnyát egy dandárral (66. sz.) megerősítették s biztosítva folytatta az előretörést. A csoport január 26-ig a Boberka—Lutowiska—Crewt helységek és a Solinka folyó által

58 Uo.

határolt vonalat elérte, miközben a mellette haladó Krautwald-csoport 43. lövészhadosztálya Baligorod városát birtokba vette.

A hadműveleti terv előírásának megfelelően a Puhallotól nyugatra levő, a főcsapás második fázisát hordozó Krautwald-csoport csak akkor kezdhette meg támadását, amikor Puhallo előtörésének hatása mutatkozni kezdett. Mivel 43. lövészhadosztálya Puhalloval együtt támadott, s jelentősen előbbre jutott. Krautwald másik három hadosztályával már január 24-én támadásba lendült. A nehéz terepviszonyok, s a szinte elviselhetetlen időjárás által erősen akadályozott támadás beleütközött az orosz fővédő vonalba, ahol a jól kiépített állásokban elhelyezett gyalogság s a mögötte igen hatásosan tüzelő tüzérség a támadást megállította. A csoport néhány kilométeres előnyomulás után elakadt, majd egyes részei az orosz ellenlökések nyomán visszaözönlöttek. A fedezék nélküli, napok óta csak hideg élelemre utalt, rendkívül kifáradt osztrák—magyar csapatoktól legfeljebb azt lehetett elvárni, hogy állásaikat megtartsák. A támadás folytatásáról szó sem lehetett, különösen azután, hogy Boroević a hadseregtartalék 29. hadosztály itteni bevetéséhez sem járult hozzá, mivel azt a keleti szárny újbóli támadásának megindításakor akarta felhasználni. A csoport január 25-én — Boroević hozzájárulásával — beszüntette támadását.

A hadászati-hadműveleti támadás főcsapása január 26-ig kifulladt, jóllehet a csapatok emberfeletti teljesítményt mutattak fel. Szurmay csoportja a borynai magaslatok előtt egyhelyben toporgott, illetve elhárító harcokba bonyolódott, Puhallo — jobb oldalát féltve Szurmay lemaradása miatt — mindkét itt levő hadosztályát leállította, így északi irányú támadása elvesztette lendületét és néhány kilométer mélységű elfoglalt területtel a hátában megrekedt. A Krautwald-csoport ugyanakkor — beleütközve az orosz fővédő vonalba — január 26-tól még arra is alig volt képes, hogy az orosz ellenlökést, majd ellencsapásokat elhárítsa.

Nagyjából ugyanezen kép bontakozott ki a kisegítő csapást mérő déli német hadseregnél is. A hadsereg osztrák—magyar alakulatokból álló nyugati csoportja (Hofmann-csoport) január 23-án kezdte meg támadását Tucholka és Tuchla iránnyal.[59] Január 26-ig a csoport elfoglalta Vezérszállás térségét és Volóc felé támadott. Az orosz ellenállás miatt üteme lelassult, ami jelentősen befolyásolta a hadsereg keleti csoportjának, a német XXIV. hadtestbe sorolt német és osztrák—magyar alakulatoknak egy nappal később kibontakozó támadását a Wyszkowi hegynyereghez vezető úton. A heves orosz ellenlökések nyomán a déli német hadsereg is megtorpant, s a hadászati-hadműveleti terv kisegítő csapása egyelőre kátyúba jutott[60] szinte azon a végzetes napon, január 26-án, amikor Bruszilov orosz tábornok 8. hadserege megrohanta a 3. osztrák—magyar hadsereg közepét és nyugati szárnyát.

A duklai horpadásban nagy erővel megindított orosz ellentámadás (a főcsapás végrehajtója VIII. orosz hadtest) **hadműveleti célja az volt, hogy az osztrák—magyar arcvonalat áttörve** és a Mezőlaborc—Lupkov—Cisna—Lucli vonalig előrejutva, a duklai horpadástól keletre a Kárpátokon levő osztrák—magyar—német erők kivonását kikényszerítse. Ennek elérését volt hivatva elősegíteni a hadsereg bal szárnyának kisegítő csapása a Puhallo-csoport által elfoglalt Chrewt—Smolnik—Lutowiska vonal ellen.

59 ÖULK II. k. 130. o. megjegyzi, hogy a Hofmann-csoport eredetileg az 55. gy. ho.-ból, a 131. gy. ddr.-ból és a német 1. gy. ho.-ból állott. Mikor kiderült, hogy a német ho. parancsnoka, Contha altábornagy rangidős Hofmannal szemben, a ho. a csoportból kivált s közvetlenül a német déli hds. pságnak alárendelve, önálló feladatként kapta az előnyomulást Tucholka felé.

60 A Pflanzer-Baltin-csoport kisegítő csapása a felvonulás elhúzódása miatt csak később indulhatott meg, így az offenzíva sorsára januárban nem lehetett befolyással.

Az AOK Bruszilov serege támadásának veszélyét egyelőre nem ismerte fel, s úgy ítélte meg, hogy a Szurmay-csoport és a déli német hadsereg mozgásba lendítésével azt ellensúlyozhatja. Január 27-én, amikor Szurmay az Uzsoki szorost meglepetésszerűen elfoglalta, utasította Linsingen tábornokot a német déli hadsereg további előnyomulására és a vereckei, illetve a lavocsnei út megtisztítására. Hangsúlyozta, hogy a német XXIV. hadtest helyi sikerei és Szurmay előnyomulása lehetővé teszik a Hofmann-csoport előtt álló orosz erők visszavetését is.[61] Ezt követően az AOK utasította Pflanzer-Baltint, hogy január 30-án kezdje meg előnyomulását seregteste nyugati szárnyával.[62] A január 29-én kiadott parancs még ennél is tovább ment: elrendelte a 3. hadsereg keleti szárnyával szemben levő Tuska elfoglalását, mivel biztosra vette, hogy Bruszilov balszárnyát a Puhallo-csoport simán visszaveri.[63]

A tescheni AOK-főhadiszállás túl messze volt az eseményektől és a hadseregfőparancsnokságnál uralkodó voluntarizmus egyszerűen nem vette tudomásul a csapatok állapotát. Helyette délibábokat kergetett és a csapatokat újabb szörnyű veszteségekbe hajszolta.

Január 30-ig a Boroević-hadsereg közepét és nyugati szárnyát az oroszok benyomták (XII., X. és III. hdt.), s az áttörés küszöbön állt. Az AOK ekkor a 4. (József Ferdinánd-) hadsereg keleti irányú csapására adott parancsot, amelynek az orosz erők oldalát kellett volna érnie.[64] A 4. hadsereg a parancs elől kitért, a támadást vállalni nem merte, helyette egy dandárt ajánlott fel a 3. hadsereg megsegítésére. Ez azonban kevésnek bizonyult: az orosz támadások pattanásig feszítették a 3. hadsereg helyzetét. Az AOK újabb hadosztályokkal próbálta megtámasztani Boroević hadseregét: a Dankl-féle 1. hadseregtől egy népfelkelő dandárt, a szerb hadszíntérről a (csehekből álló) 21. lövészhadosztályt Mezőlaborcra szállította, majd — ugyancsak a szerb hadszíntérről — a VIII. hadtestparancsnokságot és a 9. gyaloghadosztályt Uzsokra irányította.

Ezekben a napokban az aggodalom és kétségbeesés Mezőlaborc térségére összpontosult — bármennyire is igyekezett az AOK az itt folyó harcok jelentőségét kisebbíteni és a megrekedt főcsapást újból mozgásba hozni, ill. a Szurmay-csoport és a déli német hadsereg csapásainak erejét fokozni. Mezőlaborc elvesztése a Puhallo- és Szurmay-csoport ellátása szempontjából létfontosságú Mezőlaborc—Lupkov—Cisna vasútvonal (s az innen kiágazó erdei vasút) kikapcsolását jelentette volna. Február első napjaiban azonban mind az AOK-ban, mind a 3. hadseregben élt még a remény, hogy utóbbi a 4. hadsereg támogatásával Mezőlaborcot és térségét megtartja. Így az AOK február 3-i parancsa a szerb harctérről felhozott erőknek a keleti szárnyra való indulását megerősítette.[65]

A parancs kiadásakor még ismeretlen volt az AOK előtt, hogy Szurmay altábornagy február 2-án támadását abbahagyta és teljesen kimerült csapatának pihenőt rendelt el, sőt jobbszárnyát visszavonta. Szurmay parancsa ellen Linsingen óvást emelt mind az AOK-nál, mind a keleti front német főparancsnokánál (Hindenburg), sőt a Meziéres-ben (Franciaország) székelő Falkenhaynnál is. Linsingen szerint Szurmay eljárása nemcsak a mellette levő német 3. gárdahadosztályt veszélyezteti, hanem az egész déli német hadsereg mozgását is kedvezőtlenül befolyásolja. Ludendorff tábornok (Hindenburg ve-

61 HL AOK Op. Nr. 6652.
62 HL AOK Op. Nr. 6661.
63 HL AOK Op. Nr. 6706.
64 HL AOK Op. Nr. 6781.
65 HL AOK Op. Nr. 6850.

zérkari főnöke) az AOK-hoz intézett táviratában a déli hadsereg korántsem kielégítő eredményeiért egyenesen Szurmayt tette felelőssé.

Az AOK-ingerülten tiltakozott a neki alárendelt Linsingen lépése miatt, s az intermezzo a két hadvezetőség amúgy sem harmonikus viszonyát elmérgesítette. E személyi feszültségekkel teli napok légkörét méginkább elviselhetetlenné tette a 3. hadsereg február 5-i jelentése Mezőlaborc elvesztéről.

Az AOK tescheni főhadiszállásának első reagálása a 3. hadsereg vezetése, s személy szerint a Boroević elleni szemrehányások tömegében öltött formát.[66]

A Boroević-féle vezetés elleni támadásokhoz felzárkózott Tisza István magyar miniszterelnök is: az AOK-hoz eljuttatott táviratában erélyesen tiltakozott a II. hadtest parancsnokának, Colerus gyalogsági tábornoknak az eljárása ellen, akinek visszaözönlő csapatai — az ő utasítására — a kiürített falvakat porrá és hamuvá változtatták, a lakossággal szemben az atrocitások sorozatát követték el, ingó és ingatlan tulajdonukat elpusztították. E tábornok példáját a többiek is követték.

Az Alsópagony—Sósfüred—Sztropkó—Virava—Lupkov—Smolnik vonalig eljutott orosz csapatok valóban csak füstölgő rohamhalmazokat találtak, s természetesen foglyok tízezreit, kiknek nagy része fagyássérült, beteg, halálosan kimerült, mozgásképtelen katona volt.[67] Nagyjából hasonló volt a helyzet a Krautwald- és a Puhallo-csoport arcvonalain is, bár ellenük Bruszilov balszárnya csak a kisegítő csapást hajtotta végre. A Baligrodot kiürítő 43. lövészhadosztály állománya, pl. néhány száz főre apadt, a XVIII. és az V. hadtest állományukban nagymértékben lecsökkent erői folytonos visszafelé mozgásukkal a nagy támadás előtti megindulási helyeikhez közeledtek.

Az AOK említett parancsát olyan hadseregnek adta ki, amely 130 000-es puskalétszámából eddig 89 000-t elvesztett, vagyis állományának jóval több mint 50%-át, nem beszélve az anyagi veszteségekről, s a visszafelé özönlők kimerült, elcsüggedt, teljes apátiába süllyedt állapotáról.[68]

Boroević válaszában hadserege helyzetének enyhülését a 4. hadsereg támadásában jelölte meg, mivel azonban az attól újból elzárkózott, az AOK a 4. hadseregtől a XVII. hadtestet Boroević alá rendelte (annak balszárnyára helyezve) és utasította Mezőlaborc azonnali visszafoglalására.[69] A még aznap kiadott újabb parancsból kitűnően az AOK a 3. hadsereg középső szakaszán és balszárnyán, különösen Mezőlaborc és Sztropkó között kialakult válság feloldását a Lisko és Turka irányában (Puhalló és Szurmay által) intézett ellencsapásában látta, ami egyben lehetővé tenné a Przemysl felszabadítására irányuló új hadművelet kibontakozását.[70] Boroević az AOK iménti felfogásával nem értett egyet s nyomatékosan kérte, hogy a szerb harctérről felhozott VIII. hadtestet Sztropko térségében bevethesse[71] a XVII. hadtesttel együtt és az oroszokat a Duklai szoroson visszavetve teremthesse meg a feltételét a hadvezetőség által is szorgalmazott Lisko és Turka irányú csapásnak. (Keleti szárny.)

Az AOK erre adott parancsa Boroevićet kioktatta: a 3. hadsereg feladata Przemysl felszabadítása, s keleti szárnya hivatott arra, hogy Lisko—Sanok irá-

66 HL AOK Op. Nr. 6875.

67 A nagy vereséget később azzal igyekeztek magyarázni, hogy a XVII., VII., X. és XIX. hadtestek szláv ajkú katonái nem álltak helyt a „nagy testvér" elleni küzdelemben. ÖULK. II. k. 134. o.

68 Pitreich vőrgy.-nak a bécsi Kriegsarchivhoz 1929. szept. 20-án eljuttatott adatai szerint a veszteségek megoszlása: Szurmay-csop.: 14 500, V. hdt.: 16 600, XVIII. hdt. 8010., XIX. hdt.: 5440, X. hdt.: 22 200, VII. hdt.: 13 080 és III. hdt.: 9000 fő. ÖULK II. k. 141. o.

69 HL AOK Op. Nr. 6897. febr. 5.

70 HL AOK Op. Nr. 6898.

71 HL 3. AK Op. Nr. 3138.

nyában megnyissa az utat. A hadművelet segítői a déli német hadsereg, Szurmay csoportja és Pflanzer-Baltin seregteste, a kisegítő csapások végrehajtói. Ezért ragaszkodik a VIII. hadtestnek a keleti szárnyra való elindításához, s egyben megköveteli a nyugati szárnyon levő XVII. hadtest és a keleti szárnyra összevont erők együttes támadását.[72]

A valóságos helyzetet tudomásul venni még most sem akaró hadseregfőparancsnokság említett parancsa rendkívüli felháborodást váltott ki a 3. hadseregnél. Boroević azonnali válaszában a támadás erőszakolását az összeomlás elkerülhetetlenségével tette egyenlővé: „Súlyos kötelességet teljesítek, ha rámutatok, hogy a támadó előnyomulás folytatásának a jelenlegi időjárási viszonyok mellett — harcosok hiányában — össze kell omlania.[73]

A tescheni főhadiszállást Boroević sötét jóslata nem befolyásolta: mindenképpen az eredeti hadműveleti terv végrehajtását akarta, annál is inkább, mert a körülzárt Przemysl parancsnokának, Kuzmanek tábornoknak a jelentései a várőrség végső kitartásának idejét február közepére, majd március elejére tették.[74]

A politikai motiváció, amely a Przemysl felszabadítását célzó hadászati-hadműveleti terv kialakítását annak idején előidézte, február elején még erősebben érvényesült. A hadművelet látványos összeomlása, a főcsapást végző 3. hadsereg súlyos veresége, nemkülönben példátlan arányú veszteségei, megsokszorozták a hadvezetőség, s főleg Conrad vezérkari főnök makacsságát legalább a kisebb cél, Przemysl felmentésének elérésére. A hadászati célról, Oroszország leveréséről — a tények könyörtelen valósága miatt — egyre kevesebb szó esett.

Február 8—9-én és az azt követő napokban az AOK a támadás újrakezdésének eszközét, módját kereste, s végül ahhoz jutott el, hogy a Boroević-hadsereg jobbszárnyát önálló hadseregként részben újjászervezze, részben más arcvonalakról elvont csapatokkal megerősítse.[75] A keleti szárny 2. hadsereg néven szerveződött újjá, s élére Böhm-Ermolli lovassági tábornok került, a Nyugat-Lengyelországban eddig védelmi feladatot ellátó régi 2. hadsereg parancsnoka. Az új 2. hadsereg átvette a Beszkidi-hágótól Uzsokig terjedő arcvonalszakaszt, s állományába olvasztotta a 4. hadseregből a 38. és 41. honvéd gyaloghadosztályt, a 13. lövészhadosztályt, a régi 2. hadseregből a 27. gyaloghadosztályt, a 31. és 32. gyaloghadosztályt, megkapva még a 9. gyaloghadosztályt, így 7 hadosztálynyi erővel rendelkezett, amelyet a Szurmay-, Puhallo- és Krautwald-csoport súlyos veszteségeket szenvedett alakulatai egészítettek ki.[76]

A hadseregfőparancsnokság Boroevićhez intézett parancsa (február 8-án)[77] rendelkezett a 2. és 3. hadsereg új feladatairól. Ezek szerint: a 3. hadsereg, erőinek készenlétbe helyezése után, foglalja vissza Mezőlaborc térségét, a 2. hadsereg pedig készüljön fel a támadó hadművelet újbóli megindítására, amelynek kezdete február közepe utáni időpont. A Szurmay-csoport igyekezzen elfoglalni a boryniai magaslatokat, a Pflanzer—Baltin-csoport vegye birtokba Nadworna, Delatyn és Dolina térségét, hogy utat nyisson a déli német hadseregnek.

Részben személyi motívumoktól befolyásoltan, részben kellő számvetés alap-

72 VIII. hdt.: 9. gy. ho. és a fél 21. löv. ho., XVII. hdt.: 11. gy. ho., 45. löv. ho., 1. népf. ddr.

73 A világháború VIII. k. 110–111. o.

74 Az AOK és a várőrség közötti forgalom megélénkülése február elejére datálható. Ennek oka az offenzíva megrekedése, ill. az orosz ellentámadás sikere, amelyek a vár kitartásának további lehetőségét reflektorfénybe állították.

75 HL AOK Op. Nr. 6291.

76 HL AOK Op. Nr. 6915 és 6945.

77 HL AOK Op. Nr. 6986.

ján, Boroević megkísérelte a parancs visszavonatását: Teschenbe küldött vezérkari főnöke, Boog vezérőrnagy, a keleti szárnyon végrehajtandó új támadó hadművelet kilátástalanságáról igyekezett meggyőzni a hadseregfőparancsnokságot. Az AOK merev ellenállását azonban nem lehetett megtörni. Közben egy Falkenhayn-intermezzo is lejátszódott: február 8-án a német vezérkar főnöke Conradhoz intézett táviratában az osztrák—magyar haderő további támadó vállalkozásainak nem látta értelmét, s javasolta azok későbbre halasztását. Conrad február 11-i válaszában a déli német hadsereg egy hadosztállyal történő megerősítését kérte, amelyre néhány nap múlva kedvező választ kapott.[78] A segítségkérést nem kis mértékben motiválta, hogy Boroević 3. hadseregének XVII. hadteste február 10-én támadásba lendült a hadsereg balszárnyán a Mezőlaborcnál álló oroszok oldalba kapására, de a támadás még aznap véresen összeomlott.[79] Ugyanebben az időben az éppen 2. hadsereggé szerveződő keleti szárny egy váratlan orosz támadás nyomán kis híján megsemmisült. Félő volt, hogy mindez a Szurmay-csoportnál is megismétlődik, a kért német hadosztály voltaképpen a keleti szárny megtámasztásának szerepét töltötte be, amellett, hogy a déli német hadsereget is kimozdíthatta volna a holtpontról.

Érdemes pillantást vetni ennek a hadseregnek eddigi teljesítményére. A várakozással ellentétben, a déli német hadsereg nem tudta végrehajtani a rábízott feladatot. Támadásának megindulásától kezdve csak részsikereket ért el, nyugati szárnya, az ún. Hofmann-csoport, veszteségteljes harcokban igyekezett Tuchla felé nyomulni, a tőle balra harcoló német 1. gyaloghadosztály Zwinin helység birtokába jutott. A hadsereg keleti szárnyán a XXIV. német tartalékhadtest a Wyszkow-i nyerget ostromolta a Hofmann-csoportból kivált 209. dandárral együtt. Meg-megújuló rohamai, majd az egymást követő orosz ellencsapások következtében ereje kimerült és a front megmerevedett. A déli német hadsereg a Kárpátokban rostokolt, s egyelőre semmi reményt nem táplálhatott a galíciai síkságra való kijutásra.

A másik kisegítő csapást végrehajtó Pflanzer-Baltin-csoport nagyobb sikereket könyvelhetett el. Csapatai eleinte alig ütköztek ellenállásba, mivel a velük szemben álló orosz erők jelentéktelenek voltak, s néhány támpontszerűen kiépített övezetet védtek. A seregtest támadása egyébként akkor indult meg (január 30-án), amikor a küzdelem a főcsapás színhelyén az orosz hadsereg javára már eldőlt. Pflanzer-Baltin a nyugati szárnyát egyelőre egyedül alkotó 6. gyaloghadosztályt a Pantyr szoros ellen, keleti szárnyát, a 36. gyaloghadosztályból és az 54. és 52. gyaloghadosztály részeiből összeállított csoportot, január 31-én Kirlibabától délre a Moldva völgye ellen lendítette támadásba, miután seregtestének zöme, a XIII. hadtestparancsnokság és a 42. honvéd hadosztály, január 24-én Körösmezőtől délre még csak megkezdte a kirakodást és január 28-án indította el első egységeit a Tatárhágó felé. Február 1-én a 42. honvéd hadosztály, mint a seregcsoport nyugati szárnya (a 6. gyaloghadosztállyal együtt), a Tatárhágón át betört a Pruth folyó völgyébe, s négy napos harcban elérte a Worochta—Tatarow vonalat. Addigra állományának egyötödét elvesztette, a horvát többségű legénység a hóviharban a tartását elveszítve február 5-én súlyos megfegyelmezés alá került. Támadásának folytatása egyelőre nem volt lehetséges. A tőle nyugatra harcoló és alpesi csapatokból álló

78 A 9. (Mackensen) hadsereg egy hadosztályát adta le a déli német hadseregnek.

79 HL AOK Op. Nr. 7436. A 4. hadsereg parancsnoksága november óta jelentette a hadtest cseh legénységének russzofil beállítottságát. Az AOK szigorú vizsgálatot rendelt el s a „megfertőzött" katonákat bajtársaik szeme láttára főbelőtték. A hadtest megbízhatósága természetesen nem állt helyre. Mint kitűnt, a február 10-i támadás összeomlásában nagy szerepet játszott a legénység háború- és monarchiaellenes gyűlölete.

6. hadosztály és a kötelékében harcoló lengyel légióhoz hasonló sorsa jutott a Bysztricza völgyében.

A következő napok az orosz ellenlökések elhárításával és a támadások újra felvételével teltek el, mígnem a szemben álló gyenge orosz erők északi irányba kitértek. Így a seregtest előnyomulása nagyobb lendületet kapott és az AOK kezdeményezésére keleti szárnya is északi irányt vett fel. Úgy tűnt, hogy a seregcsoport elért sikerei kimozdíthatják a déli német hadsereget a Kárpátokból. illetve a Bruszilov-hadsereg háta és oldala mögötti kelet-galiciai síkságra bejutva, s az ottani közlekedési vonalakat elvágva, vagy elpusztítva, a 2. hadsereg offenzívájához áttételesen bár, de jó előfeltételeket teremtenek. Az energikus Pflanzer-Baltin, csapataitól igen nagy menetteljesítményt követelve s a gyenge orosz ellenállást kihasználva, eljutott Nadwornáig, Stanislauig és Kolomeáig, keleti csoportja pedig Czernovitzig, Bukovina fővárosáig. Ezután a seregtest északnyugatra fordult, hogy Przemysl irányába előtörve hátulról nyisson utat a déli német hadseregnek, illetve elősegítse a 2. hadsereg offenzíváját.

Mindezen elképzelések meghiúsultak az orosz hadvezetőség ellenintézkedésein: a 2. (Bőhm-Ermolli) hadsereg offenzívája összeomlásával szinte egyidőben a Kelet-Galiciában friss csapatokkal megerősített 11. orosz hadsereg ellentámadása a seregcsoportot csaknem a pusztulás szélére sodorta.

A második kárpáti offenziva összeomlása. (1915. febr. 27—márc. 22.)

A 2. hadsereg 1915. február 15-én 12 órakor vette át a Beszkidi hágótól az Uzsoki szorosig terjedő arcvonalszakaszt. A hadseregparancsnokság Ungvárott rendezkedett be. Boroević 3. hadseregének parancsnoksága továbbra is Kassán maradt.[80]

Bőhm-Ermolli tábornok nem kis magabiztossággal látott feladata megoldásához. Az egykori 3. hadsereg keleti szárnyán harcoló csapatok parancsnokai azonban korán lehűtötték: a háromhetes harcok a csapatokat annyira kimerítették, hogy egy hirtelen orosz támadás arcvonalukat bármikor áttörhette. A csapatok létszámvesztesége megdöbbentően nagy volt, a gyalogság harcállóképessége, tüzérségi támogatás híján, minimálisra süllyedt. A tüzérség — vonóerő szűkében — nagyrészt a frontvonal mögött állott. Bőhm-Ermolli a beérkező 27. gyalog- és 41. honvédhadosztály[81] első lépcsőit azonnal a legveszélyeztetettebb szakaszokra irányította és szorgalmazta a pótlások soron kívüli bevetését az első vonalakba.

A hadműveleti terv kialakítása február 19-ig megtörtént. A tervet az AOK — különösebb észrevétel nélkül — február 20-án jóváhagyta és parancsba adta.[82] A terv szerint a 2. hadsereg főerejével a Cisna—Baligorod főútvonal két oldalán Lisko irányában támad. A főerő gerincét a Tersztyánszky lovassági tábornok parancsnoksága alatt létrehozott 12 km szélességű és a XIX. hadtestben összefogott 50 000 fős támadó ék képezi.[83] Mivel a Tersztyánszky-csoport, s a

80 HL AOK Op. Nr. 7152 és 2. AK Op. Nr. 2150.

81 A hadosztályokat áthelyező parancsok: HL AOK. Op. Nr. 6915 és AOK Op. Nr. 45. (Utóbbi intézkedett a 35. gy. ho. és a 38. honv. ho. átdobásáról is.) Elsővonalbeli elhelyezésük: HL 2. AK. Op. Nr. 2153. és 2. AK. Op. Nr. 2178.

82 Kriegsarchiv, Bécs: AOK Op. Nr. 7362.

83 Tersztyánszky Károly lovassági tábornok a Monarchia „kérlelhetetlen" tábornokai közé tartozott. A támadó ék parancsnoki tisztére való állítása az AOK szerint az energikus végrehajtás biztosítéka volt. Tersztyánszky mint a IV. (budapesti) hadtest parancsnoka, kíméletlenségével, emberek ezreinek gátlástalan feláldozásával még a magyar uralkodó körök felháborodását is kiváltotta. Személyi ellentétei Tiszával, a m. kir. miniszterelnökkel s nem egy magyar politikai vezetővel, amelyek budapesti tényked ésének idejéből datálódtak, a „magyar ajkú" legénységgel szembeni különösen durva bánásmódban is lecsapódtak.

tőle jobbra álló XVIII. és V. hadtest utánpótlási vonala az egyetlen Takcsány—Cisna műútra korlátozódik, szükséges a Lupkov—Cisna közötti keskenyvágányú vasút üzembe állítása is. Ezért a XIX. hadtest bal szárnyának a támadás megkezdése előtt birtokba kell vennie a Mezőlaborc—Lupkov vasútvonal nagy kanyarját,[84] hogy a 3. hadsereg támadása nyomán visszafoglalt Mezőlaborcból a 2. hadsereg utánpótlását ezen a vasútvonalon is biztosítsák.[85]

A főcsapást kísérő kisegítő csapásokat a 3. hadseregnek és a Pflanzer-Baltin-seregcsoportnak kellett végrehajtania. A 3. hadsereg fő feladatát továbbra is Mezőlaborc térségének visszafoglalásában látták, míg Pflanzer-Baltin hadművelete Kelet-Galiciában az orosz erők lekötését, illetve a déli német hadsereg Kárpátokból való kitörésének elősegítését célozta. Pflanzer-Baltinnak e feladatra az AOK erősítéseket helyezett kilátásba.

Mielőtt a főcsapás megindult volna, Boroević február 20-án kilátástalannak ítélte Mezőlaborc visszafoglalását: a X. hadtest állapota minden támadó vállalkozást kizárt. Mezőlaborc nélkül viszont értelmét vesztette a Lupkov elleni támadás, így azt február 22-én elvetették. Közben felhőszakadásszerű eső árasztotta el a Cisna—Baligorod műutat és a 2. hadsereg utánpótlása teljesen leállt. Bőhm-Ermolli — tekintet nélkül a körülzárt Przemysl egyre súlyosbodó helyzetére — kérte a támadás elhalasztását.[86]

Az AOK a kérést nemcsak elutasította, hanem ragaszkodott a Lupkov elleni akcióhoz is, amelyet most már Boroević jobb, és Bőhm-Ermolli bal szárnyának közösen kellett volna végrehajtania. Az időjárás ismét közbeszólt: február 24-re a nagy esőzés következtében teljesen használhatatlanná vált a Takcsány és Cisna közötti műút, az utánpótlás megrekedt a vízárban, trénszekerek százai borultak az útmenti árkokba, a tüzérség mozdulatlanná merevedett, az emberek itt-ott derékig érő vízben haladtak előre. Böhm-Ermolli a támadás 48 órai elhalasztását parancsolta meg csapatainak.[87]

Az AOK, amely tescheni főhadiszállásán nem volt hajlandó tudomásul venni a természeti csapást, Bőhm-Ermollit személyében tette felelőssé a támadás február 27-i megindításáért. A 2. hadsereg parancsnoksága erre tábori csendőralakulatokkal az utakra hajtatta a civil lakosságot, s rendkívüli erőfeszítések árán az utakat többé-kevésbé járhatóvá tette.

Mindettől függetlenül a főcsapás rendkívül kedvezőtlen előjelekkel indult. Az eredetileg 7 hadosztályra tervezett támadó ék fokozatosan $4^1/_2$ hadosztályra zsugorodott, mivel a déli német hadsereg 3. gárdahadosztályát — az erősödő orosz nyomással szemben — a fél 38. honvédhadosztállyal kellett kisegíteni. A maradékot Szurmay csoportjának támogatására használták fel. Az V. hadtest a 27. gyaloghadosztály, a XVIII. hadtest a 9. gyaloghadosztály segítségére szorult.[88] Nemcsak az volt a baj, hogy az említett hadosztályokat szétszedték,

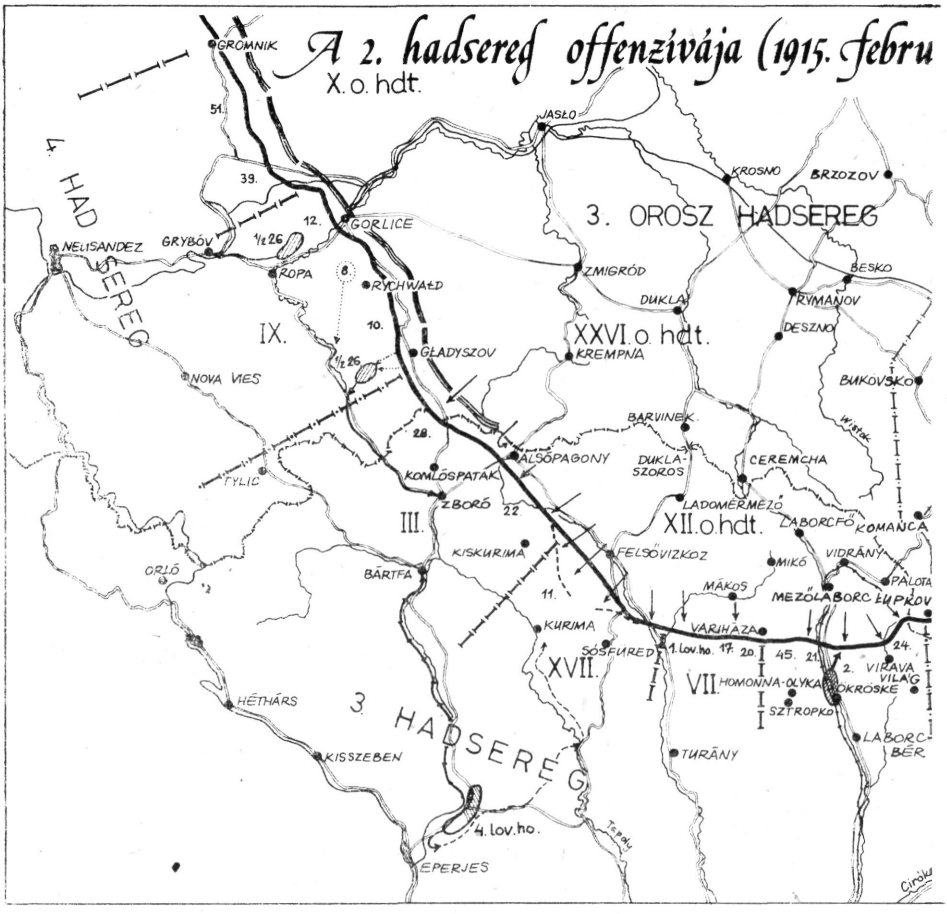
84 A Laborcza völgyében futó fővonal biztosította a kapcsolatot a 3. és 2. hadsereg számára a hátországgal. HL AOK Op. Nr. 7345.

85 A stratégiai fontosságú Mezőlaborc visszafoglalására az AOK elégségesnek tartotta az 1. Lst. ddr-ral megerősített XVII. hadtestet és a 21. gy. ho-al, a 9. gy. ho-al, s egy kombinált ddr-ral kiegészített VII. hadtestet. Ld. a már idézett AOK Op. Nr. 6971. parancsot. Mindezzel ellentétben állt Boroevićnek Mezőlaborc visszafoglalásával kapcsolatos szkepticizmusa.

86 HL AOK Op. Nr. 7511-ben 2. AK jelentése.

87 HL AOK Op. Nr. 7511.

88 XIX. hdt.: 34., 29. gy. ho., és 41. honv. ho. (Trollmann-csop. néven), 27., 32. gy. ho. és 43. löv. ho. (Schmidt-csop. néven) március 2-ig, (tartalék 31. gy. ho., útban 14. gy. ho.); március 20-án: 34., 29. gy. ho. és 41. honv. ho. + negyed 14. gy. ho. (Trollmann-csop. néven), 27., 13., 32. gy. ho. (Schmidt-csop. néven) és fél 14. gy. ho. és 43. löv. ho. (Martiny-csop. néven). A 31. gy. ho. egyideig a Schmidt-csop. mellett (jobbról) a 32. gy. ho.-al alkotta a Lütgendorff-csoportot, majd az V. hdt. mögé vezényelték. A 2. hadsereghez tartozó egyéb csapatok: XVIII. hdt.: 44. és 9. gy. ho. (Krautwald-csop.); V. hdt.: 37., fél 33. és fél 7. gy. ho. Szurmay-csop.: fél 7., 40. gy. ho., 38. honv. ho., 128. gy. ddr.

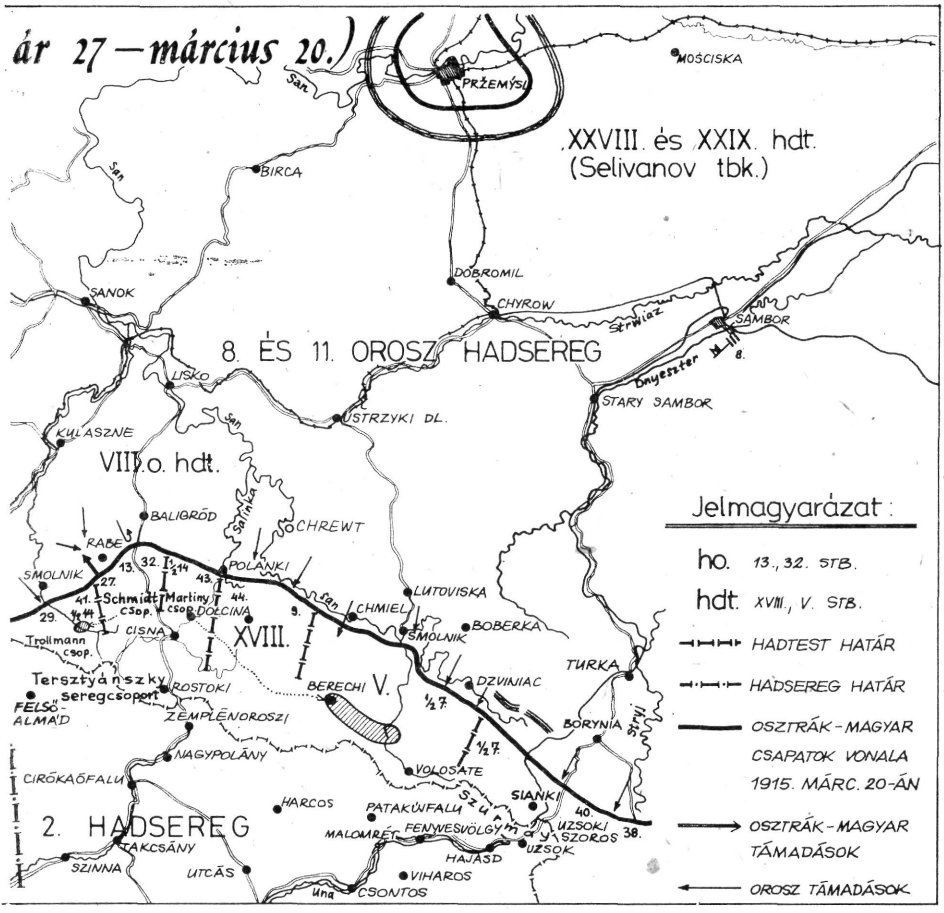
hanem az is, hogy a friss alakulatok összekeveredtek az addigi harcokban csaknem felőrlődött, morálisan megrendült csapatokkal. Az erőfeszítések végül is azt eredményezték, hogy Tersztyánszky támadó éke február 26-án este elérte megindulási állásait.

A 3. hadsereg parancsnoksága erre az időpontra a 45. lövészhadosztállyal erősítette meg a Mezőlaborc térségében változatlanul súlyos elhárító harcokat vívó X. hadtestét, hogy annak jobb szárnya (24. gy. ho.) együttes támadásba kezdjen a 2. hadsereg bal szárnyával (34. gy. ho.) Lupkov felé.

Február 27-én óriási hóförgetegben és sűrű ködben a két hadsereg egymás melletti (belső) szárnyai frontálisan megrohanták a Lupkov előtti orosz védelmi állásokat.

Az orosz hadsereg felkészülten várta a támadást: felderítő szolgálata kimerítő információkkal rendelkezett az osztrák—magyar hadsereg előkészületéről, főleg a russzofil beállítottságú civil lakosság révén.[89] Az orosz hadvezetőség nemcsak a támadó erők nagyságáról, hanem a támadás irányáról és időpontjáról is tájékozódva volt, s a szükséges ellenintézkedéseket megtette.

89 A hadművelet színhelyén a kárpátukrán lakosság ún. lemke csoportja élt, amely a máramarosi és bukovinai huculokkal ellentétben Monarchia- és lengyelellenes érzelmű volt s a cári csapatokban felszabadítóját látta.

A 2. és 3. hadsereg belső szárnyának támadása az orosz védőállások előtt összeomlott: Lupkov térsége, amely vasútvonala mellett a Tersztyánszky-csoport oldalbiztosítása szempontjából is igen nagy jelentőségű volt, az orosz hadsereg kezén maradt. Ezen az sem segített, hogy február 28-án Boroević hadseregének közepe is támadásba lendült, mert annak megtorpanása (különösen a X. hadtest alacsony teljesítménye miatt) Tersztyánszky-csoport főcsapását is kedvezőtlenül befolyásolta.

A lupkovi vállalkozást követően a Tersztyánszky-csoport Baligorod irányú főcsapása kezdeti sikerek után szintén megrekedt. Mozgásba hozására a 13. lövészhadosztályt és a 31. hadosztály részeit is odairányította az AOK, majd intézkedett a 14. gyaloghadosztály ideszállítására az 1. (Dankl) hadseregtől. Beérkezése március 4. utánra volt várható Homonna—Taksony térségébe. Ekkorra azonban már eldőlt, hogy a 2. hadsereg főcsapását sem újabb tartalékokkal, sem Boroević ismételt támadásával, sem a 2. hadsereg jobb szárnyán álló XVIII. és V. hadtest improvizált kisegítő csapásaival, sem a Kelet-Galiciában súlyos harcokba bonyolódott Pflanzer-Baltin-csoporttal, sem az egyhelyben topogó német déli hadsereg esetleges akcióival nem lehet mozgásba lendíteni. Mindez annál is inkább lehangoló volt, mivel a 2. és 3. hadsereg immár 21 hadosztályra nőtt erejével szemben mindössze 9—12 orosz hadosztály védekezett,

sőt március 2-án és 3-án Bruszilov VIII. és XII. hadtestével ellencsapásokat hajtott végre.

A következő napok csapások és ellencsapások jegyében teltek el. Az AOK újabb rohamra küldte a 2. és 3. hadsereg csapatait. s igyekezett mozgásba hozni a déli német hadsereget és Pflanzer-Baltin csoportját. A 4. hadseregnek pedig erős jobb szárnnyal a Jaslo—Wisloka vonalat délről megkerülve kellett tehermentesítő támadásokat kezdenie.[90] Ezek sikertelensége után a 2. és 3. hadsereg külső szárnyain levő erők (XVIII. és V. hdt., Szurmay-csoport, ill. VII. és III. hdt.) helyi csapásaival enyhíteni a belső szárnyakra nehezedő nyomást, s új tartalékok bevetésével (14. gy. ho.) újból felvenni a támadást Przemysl felé.[91]

A szakadatlan harcok a csapatokat felőrölték: támadó erejük egyre gyengült, a veszteségek addig nem tapasztalt nagyságrendet értek el. Március 13-án a Tersztyánszky-csoport bal oldalát Lupkov térségében az oroszok áttörték, s a teljes összeomlást csak azért kerülték el, mert az orosz csapatok a visszaözönlő osztrák—magyar alakulatokat nem üldözték. Ennek oka abban volt keresendő, hogy az orosz hadvezetőség figyelmét átmeneti időre a 4. osztrák—magyar hadsereg Arz altábornagy vezette csoportjának tehermentesítő támadása kötötte le Gorlice és Sztavtoszka városok térségében.

Az AOK kezdeményezésére (és a 4. hadseregparancsnokság ellenére) a 3. orosz hadsereg ellen végrehajtott akció véresen összeomlott, s a március 17-ig elhúzódó harcok az orosz csapatok elvonását Bőhm-Ermolli és Boroević arcvonalára nemcsak hogy nem akadályozták meg, de az orosz hadvezetőséget abban sem korlátozták, hogy tartalékaiból állandóan friss erőket vessen be az osztrák—magyar 2. és 3. hadsereg ellen.[92]

A támadás folytatásáról szó sem lehetett: Bőhm-Ermolli március 14-én az offenzívát leállította.[93] Az offenzíva összeomlása egyszer s mindenkorra meghiúsította Przemysl felmentésének reményét. Ezt azonban nem az AOK, hanem a német legfelső hadvezetés ismerte fel és vette tudomásul a keserű valóságot. Az AOK egyelőre az elemekre igyekezett hárítani a felelősséget, az első offenzíva összeomlásakor történt vádaskodásokat a csapatvezetés ellen nem ismételte meg, mert még mindig az offenzíva folytatásának lehetőségét mérlegelte. Conrad vezérkari főnök március 13-án Falkenhayn táviratára[94] adott válaszában a vesztes kétségbeejtő pozíciójából követelt 2—3 német hadosztályt a déli német hadsereg, még inkább Pflanzer-Baltin arcvonalához. Megítélése szerint a „legrövidebb út" nyomasztó kudarca után Przemysl erődje, „a hosszabb úton", azaz Pflanzer-Baltin kelet—nyugati irányú hadműveletével még mindig felszabadítható. A felszabadító hadművelet folytatását külpolitikai érvekkel igyekezett alátámasztani, nevezetesen: Pflanzer-Baltin leendő sikereivel akarta Romániát és Olaszországot féken tartani. Ez egyben elutasító válasz is volt Falkenhayn javaslatára, amely az Olaszországgal folyó tárgyalásokra több osztrák—magyar területi engedményt követelt, s a monarchia megmaradt katonai erejét — a keleti front összes támadó harci cselekményeinek egyidejű leállításával — régi terve megvalósítására, Szerbia lerohanására akarta felhasználni.[95]

Az AOK voluntarizmusa továbbra is az offenzíva „feltámasztásának" délibáb-

90 HL AOK Op. Nr. 7644.

91 HL AOK Op. Nr. 7682, 7807, 7896.

92 Az Arz csoport hadműveletére vonatkozó fontosabb AOK parancsok: Op. Nr. 7644, 7682.

93 HL 2. AK Op. Nr. 2642. Az AOK a támadás beszüntetését „megnyugvással" fogadta és elrendelte az általános védelmet. A világháború VIII. k. 342. o.

94 HL AOK Op. Nr. 8021. Kérés megismételve: AOK Op. Nr. 8075., elutasítás: AOK Op. Nr. 8120.

95 HL AOK Op. Nr. 7957 parancsában Falkenhayn elutasítása.

ját kergette. Bőhm-Ermolli parancsot kapott, hogy március 22-ig — Przemysl kitartásának várhatóan utolsó napjáig — törjön előre Ustrycky-D—Liskóig, hogy a vár védőinek reményt adjon, illetve megkönnyítse a várból kitörő védőrségnek a csapataival való egyesülését.[96] Bőhm-Ermolli, csapatai addigi szörnyű veszteségeinek és felhasználhatatlanságának teljes tudatában, nemet mondott.[97]

Felelősségre vonása „lázadás, dezertálás" miatt elmaradt, helyette az AOK arra kérlelte, hogy Szurmayval, az V. hadtesttel majd a XVIII. hadtesttel lendüljön támadásba észak, északkelet felé. Kezdeti kísérletek után mindegyik beszüntette akcióját, s legnagyobb erőfeszítéssel tartotta állásait az orosz ellencsapásokkal szemben. Március 17-ét követően — mint ismeretes — az Arz-csoport támadó vállalkozása is vérbe fulladt. Mindez még mindig nem bírta rá az AOK-t az orosz hadsereg elleni offenzíva abbahagyására. Március 17-én kiadott parancsa szerint a támadást folytatni kellett, immár *terminus nélkül,* mivel Przemysl felmentéséről végképp le kellett mondani. Elképzelése szerint a 4. hadseregnek a gorlicei út két oldalán keleti irányban, a déli német hadseregnek a Kárpátokból északi irányban kellett volna kettős átkarolást végrehajtania. A 2. és 3. hadsereg feladata középen az ellenség lekötése lett volna, Pflanzer-Baltiné pedig egy keleti irányú kisegítő csapás az ellenség tartalékainak elvonása céljából.[98] Az AOK elképzeléseinek az orosz ellentámadás vetett véget: Przemysl március 22-én bekövetkezett kapitulációja előtt 2 nappal az orosz Délnyugati Front, minden eddiginél hevesebb ellentámadásával, a kárpáti osztrák—magyar arcvonalat az összeomlás szélére juttatta.

A kisegítő csapások végleges kudarca

A Pflanzer-Baltin-seregcsoport február 26-ig birtokba vette Stanislau városát és Jezupol—Zaleszczyki között elérte a Dnyeszter-folyót. A seregcsoport zöme (XIII. hadtest) — mint ismeretes — az AOK parancsára nyugati, északnyugati irányt akart felvenni, hogy Dolyna és Kalusz elfoglalásával egyrészt a még mindig a Kárpátokban toporgó német déli hadsereg útját megnyissa (az előtte levő orosz erők hátának fenyegetésével), másrészt a Bőhm-Ermolli-hadsereg főcsapásának irányából orosz erőket vonjon el.

Február 27-én, Bőhm-Ermolli főcsapásának megindulásakor, Bruszilov tábornok a 9. orosz hadsereghez tartozó XI., XVII. és XXX. orosz hadtestekből összevont erőcsoportot Nadvorna—Delatyn-K irányú támadásba lendítette, hogy Pflanzer-Baltint a Kárpátoktól elvágja. A kisegítő csapást orosz lovas alakulatok Kalusz és Jezupol térségéből észak—déli irányban hajtották végre azzal a feladattal. hogy a Dnyeszteren átkelve Pflanzer-Baltint — az előbb említett csoporttal közösen — kettős átkarolással bekerítsék és megsemmisítsék.

Az orosz támadás nyomán a seregtestnél rendkívül kritikus helyzet alakult ki. A bal szárnyon harcoló XIII. hadtest, jóllehet a XI. hadtest 30. hadosztályával, az 5. német, és 6. osztrák—magyar hadosztállyal megerősítették, déli-délkeleti irányban özönlött vissza, miközben a seregtest közepén (Czibulka-csoport) levő erők egy részét — Stanislaunál és Nizniownál — az oroszok bekerítették

96 HL AOK Op. Nr. 8067.

97 Veszteségek: megszépített AOK adatok szerint 23 891 halott, 10 465 fogoly, 16 730 beteg, összesen 51 086 fő. Ebből 70% a Tersztyánszky-csoportra esett: HL AOK Op. Nr. 8077. Megjegyzendő, a hds. állománya márc. 1-én 148 848 főt tett ki.

98 HL AOK Op. Nr. 8121.

és megsemmisítették. A seregcsoport keleti szárnya viszonylag sikeresebben helytállt, mivel az oroszok csak kisebb erőkkel támadtak.

Az immár 28 000 főre lecsökkent seregcsoport megmentésének lehetősége abban adódott, hogy elszakadva az ellenségtől, technikailag jól kiépített hátsó védelmi vonalba vonuljon és felépítsen egy többé-kevésbé összefüggő arcvonalat. Az új 9. orosz hadseregben összefogott kelet-galiciai orosz erők óvatoskodó harcainak köszönhetően a seregcsoport megmenekült és arcvonalát a Bystrzyca folyó—Ottynia—Horodenka—Zalaszczyki—Czernovitz vonalban átmenetileg stabilizálta.

A Tucholka—Wyszkowi nyereg vonalában álló német déli hadsereg, a 2. osztrák—magyar hadsereg főcsapásával egyidőben, szintén támadásba lendült. A támadás súlypontja a hadsereg jobb szárnyán, a XXIV. német tartalékhadtestnél volt és az eddig sikertelenül ostromlott Wyszkowi nyereg birtokbavételét célozta. A méteres hóban rendkívül lassan előrejutó hadtest támadása március 2-ra kifulladt. Az AOK március 3-án a támadás újrafelvételét kényszerítette ki, sőt hadműveleti célul a Dolina—Stryj—Synowodsko városok térségének elfoglalását tűzte ki. Linsingen a támadáskor átcsoportosította erőit: a jobb szárnyon a XXIV. német tartalékhadtest maradt,[99] középen a 4. német hadosztállyal megerősített Hofmann-csoport,[100] bal szárnyán az ún. kombinált hadtest (Conta-csoport).[101] Linsingen hadseregparancsnok március 7-én kérte, hogy a Pflanzer-Baltin-csoporthoz átengedett német erő ismét alája kerüljön, de ehhez az AOK nem járult hozzá, ellenben kilátásba helyezte Szurmay csoportjának támogatását. A március 7-én 23 fokos hidegben újból megindított támadás — a nagy veszteségen kívül — semmi eredményt nem hozott. A csapatok elhasználódása olyan mérvű volt, hogy megismétlését legfeljebb március 20-a körül lehetett remélni. Maga Linsingen és az AOK is belátta, hogy amit egyáltalán el lehet érni, az a déli hadsereg állásainak megtartása az állandóan erősödő, s egyre elviselhetetlenebb ellencsapásokat végrehajtó orosz erőkkel szemben.

Március 18-án Linsingen II. Vilmos német császárnak és az AOK-nak jelentette, hogy a Kárpátokból való kitörés csak abban az esetben lehetséges, ha a Kárpátok északi lejtőjének vonalában, Delatynból és Kimpolungból kiindulóan (a Pflanzer-Baltin által már elfoglalt területről) erős harccsoport mér kelet—nyugati irányú csapást az orosz 8. hadsereg oldalába. Ehhez szükséges a déli német hadsereg zömének, a 2. osztrák—magyar hadsereg egy hadtestének s egy — más arcvonalról elvont — német hadtestnek a jelzett térségben való összevonása. A javaslatot március 23-án megismételte egy olyan időpontban, amikor Przemysl éppen kapitulált, Böhm-Ermolli és Boroević hadserege pedig a legsúlyosabb elhárító harcokban állt a március 19-én ellentámadásba lendült 8. orosz hadsereggel szemben.[102]

A javaslatot az idő és az események túlhaladták. A déli német hadsereg az elkövetkező napok-hetek harcaiban állásainak megtartására összpontosította megmaradt erejét, s a döntésért a duklai horpadásban folyó nagy harcokból csapatai egy részének odairányításával vette ki részét.

Mindebből kitűnően a Pflanzer-Baltin-seregcsoport és a déli német hadsereg kisegítő csapásai nem érték el céljukat. Jóllehet a Pflanzer-Baltin csoport politikailag jelentős területek birtokába jutott, miközben a déli német had-

99 19. gy. ho., 12. Lst. ddr., 48. ném. tart. ho.

100 55. gy ho., 131. gy. ddr.

101 Ném. 1. gy. ho. és 3. gárdaho.

102 A Pflanzer-Baltin seregcsoport és a déli német hadsereg hadműveleteire vonatkozó parancsok a 2. és 3. hds.-hez intézett parancsokban találhatók, nem elkülönítve, mivel azokat ugyanazon szöveggel mindegyik megkapta. Az eseményekre vonatkozólag ÖULK II. k. 190–195. o.

sereg még erre sem volt képes, a főcsapás színhelyén kibontakozó katasztrófa kialakulását egyik csapásmérő csoport sem tudta befolyásolni, így hadműveleti eredményességük egyértelműen negatív, tetézve a súlyos véráldozattal, s az anyagi-technikai erők nagymérvű pusztulásával.

Przemyśl eleste (1915. március 22.)

A Monarchia legnagyobb erődítménye a San folyó mentén, jóllehet kiépítésére, majd haditechnikai színvonalának fenntartására a háború előtti évtizedekben sok száz millió koronát költöttek, 1914 őszének súlyos harcaiban nem tudta betölteni feladatát, nevezetesen, hogy az osztrák—magyar hadsereg Oroszország elleni hadászati jellegű hadműveleteinek bázisa legyen, illetve megakadályozza az orosz hadsereg hasonló jellegű hadműveletei kibontakozását és a támadó hadműveletek menetében a hadászati védelmet támogassa. A kelet-európai hadszíntéren folyó mozgó háború időszakában az erődöt az orosz csapatok kétszer is körülzárták, előbb szeptemberben, majd november 6-án. A cári hadsereg hadműveleteit a vár körülzárása, illetve a körülzárt helyőrség ellenállása különösebben nem akadályozta. Az első körülzárás viszonylag rövid ideig tartott, a Visztula—San folyók térségében kibontakozott osztrák—magyar—német közös támadás nyomán az orosz hadsereg az osztrák—magyar arcvonallal szemben a San folyó mögé vonult vissza, így a vár felszabadult. Az október végén, november elején megindított nagy orosz támadás (az ún. orosz gőzhenger), amely az osztrák—magyar csapatokat Krakkó, a német csapatokat Lódz térségéig nyomta, november 6-án meghozta Przemyśl második körülzárását. Az orosz hadvezetőség nem tulajdonított jelentőséget a vár és környéke menetből történő elfoglalásának.[103] A várba zárt tekintélyes létszámú osztrák—magyar erő,[104] amely később a Kuzmanek-seregcsoport elnevezést kapta, eleinte a gyors felszabadulás reményeit táplálta, különösen a november végi ún. krakkói hadjárat idején, amely az orosz hadsereg Szilézia- és Csehország-irányú nagy támadását megállította és december elején a limanovai győzelmet eredményezte. A vár állományából, többségében a 23. (szegedi) honvéd hadosztályból, összeállított rohamcsoportok számos kirohanásukkal tették próbára a várat körülzárva tartó, többnyire másodvonalbeli alakulatokból álló 11. orosz hadsereget, s így közvetve segítséget adtak a 4. és 3. osztrák—magyar hadsereg harcaihoz. Ezen akciók hatásossága igen korlátozott volt. Az 1914 decemberében a Kárpátokból kiinduló újabb osztrák—magyar támadás, amelyet a 3. (Boroević) hadsereg hajtott végre, a 8. (Bruszilov) orosz hadsereg ellenállásán nemcsak megtört, hanem december 27-ig Boroevićet a duklai horpadáson át a Kárpátokba való hátrálásra kényszerítette. Przemyśl ezzel elvesztette a közeli felszabadulás reményét.

Przemyśl megtartásának, illetve felszabadításának katonai és politikai jelentőségét az AOK túlbecsülte. A vár november elejei esetleges kiürítésének politikai következményeit végzetesnek tartotta, megítélése szerint mind a szövetséges Németország, mind a semleges külföld, mind az ellenséges koalíció a Monarchia további kitartásának lehetőségét kérdőjelezte volna meg a k. u. k.-

103 A przemysli erőd elestének részletes történetét adja Szabó László: A nagy temető, (Bp. 1982.) c., a Kossuth Könyvkiadónál megjelent monográfiája. Tanulmányunkban a Przemysl-ben lezajlott eseményeket az AOK Oroszország katonai erejének megtörését célzó két hadászati hadművelet részeként ábrázoljuk, annak megjegyzésével, hogy a jelölt hadműveletek összeomlásával a hadászati célkitűzés fokozatosan a vár felszabadítására irányuló, politikai motivációjú hadműveletté devalválódott.

104 L. a hadrendi felállást: 36. sz. jegyzet.

hadsereg presztízse szempontjából oly fontosnak tartott erődítmény feladása, nem beszélve arról, hogy a hátországi közvélemény, elsősorban a Monarchia szláv lakossága, a további harc értelmetlenségének érzésével telítődött volna. Conrad gondolataiban a vár megtartásának katonai vonatkozásai még inkább előtérbe kerültek: a háború súlypontjának keletre való áthelyezéséhez a körülzárt Przemysl az érvek sorát szolgáltathatta.[105]

A Przemysl felmentését célzó hadászati-hadműveleti terv kialakítását sürgette a várba zárt helyőrség és polgári lakosság nagy száma: a 130 767 katona és a kb. 30 000 polgári személy hamar felélhette a szűkös készleteket.[106] December 18-a után, Boroević támadásának összeomlása, illetve visszavonulása után komoly aggodalmat okozott a vár kitartásának lehetősége. A várparancsnokság december 17-i készletfelmérése szerint az állomány élelmezése január 15-ig, a lovak takarmányozása január 10-ig volt biztosítva. A december 20-i újabb felmérés szerint — a tartalékok felkutatásával — a legénység január végéig volt élelmezhető, a lóállomány felét azonban (kb. 10 000 db) le kell vágni, hogy a takarmány január 25-ig elég legyen. A várparancsnok jelentése hangsúlyozta: amennyiben a levágott lovak húsát pástétomok, konzervek, kolbász formájában használják fel, az élelem február 18-ig biztosítva lesz. 1914. december 23—1915. január 6-a között 13 000 ló került levágásra, s ezzel számuk 7000 db-ra esett vissza.[107] Újabb jelentés szerint, a lóállomány felére csökkentésével az élelmiszerkészlet március 7-ig elegendő. Az AOK később erre engedélyt adott, a lovak levágása február 17-én történt meg.[108]

A legénység és a lakosság a lóhúst eleinte undorral fogadta, később megszokta. A feldolgozás során a faggyúból és zsírból szappant, gyertyát és a kézifegyverek, valamint lövegek kezeléséhez szükséges glicerint nyertek. Az egyéb élelmiszer (liszt, zöldség, só, cukor) pótlása a hadiszolgáltatási törvény alapján harácsolással történt: a készleteket razziázó különítmények felkutatták és elrekvirálták. Külön munkásosztagok szorgoskodtak a város környékén levő földek terményeinek összeszedésével, a megfagyott földből a burgonyát, tarlórépát, marharépát kiásták, s emberi táplálkozásra alkalmassá tették. Az állandósuló liszthiány miatt a kenyértésztába előbb korpát, majd nyírfa- és csontlisztet kevertek. Az ellátás nehézségei miatt a városban infláció dühöngött, a körülzárás ideje alatt a cukor ára 24-szeresére, az alkohol ára 25-szörösére, a nem ló eredetű hús ára 30-szorosára emelkedett. A megmaradt lóállomány, amely a tüzérség szempontjából létfontosságú volt, a zabkészletek elfogyása után a házak zsúpfedelét fogyasztotta, majd faforgácsot evett.

Mivel a szalma és a faforgács a lovak élelmezésére kellett, a legénység a hálóhelységek meztelen beton-, vagy fapadlóján feküdt.

A téli ruházat hiánya a legénységnek rendkívüli megpróbáltatásokat hozott. Az éhségtől leromlott katonaság nyári ruhában, lyukas, talp nélküli bakancsokban, legtöbbször rongyokba csavart lábbal állt őrséget. Egyes alakulatok fából faragott papucsokkal, króm- és bádogtalpakkal ellátott lábbelikkel igyekeztek magukon segíteni.[109] Az alultápláltság, a ruházat silánysága, a kemény tél megsokszorozta a betegek számát. Az emberek a kimerültségtől összeestek, meghaltak; az ilyen jellegű fogyaték az utolsó időkben elérte a napi 300—400 főt. A vár átadásakor mintegy 30 000 ember szerepelt a súlyos betegek listáján.

105 Vö. ÖULK II. k. 218. o.
106 A világháború 1914–1918. VIII. k. 487. o.
107 HL AOK Op. Nr. 7008/I-ben Festungkmdo Przemysl összefoglaló jelentése.
108 HL AOK Op. Nr. 7223.
109 HL AOK Op. Nr. 7223/R.

A várőrség a monarchia szinte valamennyi népét reprezentálta. Legtöbbje azonban magyarországi illetőségű, illetve magyar ajkú volt. Számos költő, művész, festő, iparművész volt található közöttük, mint például Gyóni Géza, aki itt írta legszebb verseit.

A várőrséget a felszabadulás hite, reménye éltette. A katonai felső vezetés gondoskodott róla, hogy a hit hosszú ideig fennmaradjon. A Baligorod előtt megrekedt Bőhm-Ermolli hadsereg lövegeinek hangját mindenki hallani vélte, a seregcsoportparancsnokság szinte naponként villantotta fel a felszabadulás pillanatát. A kérlelhetetlen valóság eltitkolása március elején már nem sikerült. A vezetés ekkor a fegyverbecsületre apellált, s a sikertelen kitörés véres kalandjába, oktalan vérontásba hajszolta az éhségtől alig vánszorgó embereket a téli ruházattal és megfelelő fegyverzettel ellátott ellenséggel szemben.[110]

*

Az AOK a védőrség parancsnokságának kettős feladatot írt elő: 1. a Kárpátokból meginduló offenzíva sikere esetén a várőrségnek kitörést kellett végrehajtania a felszabadító hadsereg felé, s ezáltal az utat megnyitni a vár gyors felszabadításához; 2. az offenzíva esetleges kudarca esetén a körülzáró orosz hadsereg arcvonalát a legkedvezőbb irányban áttörni és csatlakozni a Kárpátok előterében valamelyik osztrák—magyar sereghez vagy seregtesthez. Az AOK a feladat meghatározásakor abból indult ki, hogy a 11. orosz hadsereg nem kezd ostromot a vár ellen, mivel az orosz hadvezetőség figyelmét és erejét a kárpáti téli offenzíva köti le.[111]

A feladat érdekében a védőrséget átszervezték és átcsoportosították: a 23. honvéd hadosztályból, s egyéb csapatokból létrehoztak egy 5 hadosztálynyi harcoló csoportot, amelynek a kitörést, illetve az áttörést kellett végrehajtania. A maradék — létszámában jóval kisebb — erő a kitörés kudarca esetén a vár létesítményeinek elpusztítására kapott parancsot.[112]

Január 4-én Kuzmanek tábornok, a várőrség parancsnoka kérdést intézett az AOK-hoz, hogy február 1-e körül megindítsa-e a kitörést, vagy további kitartásra rendezkedjék be. Az AOK január 14-én kitérő választ adott, mert nem lehetett megítélni, hogy a január 23-án támadásba lendülő Boroević-jobbszárny Przemysl-t mennyire közelíti meg. Kuzmaneket a válasz bizonytalanságban hagyta és egy vezérkari tiszt Teschenbe küldésével igyekezett tiszta képet adni a várban uralkodó állapotokról. A jelzett tiszt, a rossz időjárás miatt csak február első hetében tudott repülőgépével Przemyslben landolni azzal a megnyugtató hírrel, hogy január 28-án Boroević jobb szárnya Baligorod előtt állt, a vártól 60—70 km-re, Pflanzer-Baltin Bukovina nagy részét visszafoglalta és Linsingen is tért nyert.

Február 12-én az AOK jelentette az uralkodónak, hogy a vár felmentésének lehetősége kérdésessé vált, mire az elrendelte a vár további kitartását. Erre az AOK február 16-án engedélyezte 3500 ló levágását és az élelmezés feljavítását. Február 25-én a várparancsnokság a kitartás végső határidejét március 19-ében jelölte meg. ami az AOK-t megnyugtatta, hiszen a Bőhm-Ermolli-hadsereg által legkésőbb február 27-én megindítandó offenzíva várható sikere a vár előbb történő felszabadítását közelségbe hozta.

110 Vö.: A világháború 1914–1918 VIII. k. 488–491. o.
111 HL AOK Op. Nr. 8008.
112 HL AOK Op. Nr. 8008-ban szám nélkül az AOK január 4-i erre vonatkozó parancsa.
113 Vö.: A világháború 1914–1918 VIII. k. 494–495. o.

Mire az újabb offenzíva megindult, a várban is befejeződött az állomány átszervezése és átcsoportosítása.

Az ún. főcsapat a 23. honvéd hadosztályból (Tamássy Árpád altábornagy), a kombinált hadosztályból, a 97. népfelkelő dandárból, a 108. Landsturm dandárból és egy kombinált dandárból állott. Ereje 49 zászlóaljat tett ki, 800 fős ütközetlétszámmal, 39 200 fővel. Az utóvédnek szervezett Nickl altábornagycsoport népfelkelő és Landsturm alakulatokból, vártüzér osztagokból, munkásosztagokból és 2 vasúti zászlóaljból tevődött össze, akiket a gyalogsági harcra képeztek ki.[113]

Az átszervezés munkáját a várat körülzárva tartó 11. orosz hadsereg két ízben megzavarta: február 15-én 6 zászlóaljjal, 11 lovas századdal és 4 üteggel megrohamozta Wapowce—Belwin—325. magassági pont vonalba eső előtérállásokat és rövid tűzharcban elfoglalta azokat. Február 18-án és 19-én a 404. magassági pont — Pod-Mazurami—Machowa vonalon alakultak ki súlyos harcok, amelyek során az oroszok az osztrák—magyar állások előtt beásták magukat, s kiverésük — minden erőfeszítés ellenére — nem sikerült. A két vállalkozással az oroszok a várrendszer nyugat és délnyugati oldalán az előtérállások birtokába jutottak.[114]

Március 6-án az AOK tájékoztatta Kuzmaneket, hogy Bőhm-Ermolli offenzívája Baligorod előtt megrekedt, de amint Bőhm-Ermolli újabb támadással az Ustrzyki-D—Lisko vonalat átlépi, előtérbe kerül a várőrség kitörése. Az AOK egyben javasolta, hogy a kitörést Bircza irányában hajtsák végre a 2. hadsereggel való kapcsolat felvétele céljából. Kuzmanek a jelzett iránnyal egyetértett, de a kitörés sikerét a legyengült emberekkel nem tartotta valószínűnek. Március 13-án az AOK Przemyslnek adott utasításában a 2. hadsereggel való érintkezés felvételét Bircza—Liskón át teljesen kilátástalannak ítélte, de javasolta, hogy a várőrség mégis Lisko általános iránnyal törjön ki. Ha március 17-ig Bőhm-Ermolli támadása végképp megáll, a kitörés úgy hajtandó végre, hogy az ellenség nagy kárt szenvedjen és a zsákmány elegendő legyen a 2. hadsereggel való találkozásig. Az AOK egyben felvetette a Sambor irányában történő kitörés kérdését, mivel az a körzetében levő vasutak szétrombolására lehetőséget nyújtana. A várparancsnok csak az erődítmény teljes szétrombolása után követheti a kitört csapatokat.[115]

Az erődparancsnokság március 14-i válaszában a sambori irányt elfogadta, mivel egy déli—délnyugati kitöréssel csapatainak a megáradt Buchta patak mocsaras völgyén kellett volna átgázolniuk, amire azok képtelenek voltak, annál is inkább, mert az orosz tüzérség oldalazó tüzébe kerültek volna.[116] A sambori irány azonban csakhamar lekerült a napirendről, mert a délkeleti iránnyal szemben — az AOK és az erődparancsnokság információi szerint — jelentős orosz erők álltak. Kuzmanek eme döntését nem kis mértékben befolyásolta a várat körülzáró orosz erőknek ugyanaznap végrehajtott támadása az erőd északi Na Gorach—Batycze vonalában levő előtérállásai ellen. A támadást a kimerült csapatok nem tudták visszaverni, fizikai és pszichikai állapotuk egy olyan kitörési irányt követelt, amelyben nagyobb orosz erők nincsenek. Kuzmanek megítélése szerint Mosciska—Grodek—Lemberg iránya e célnak megfelelt, mivel a 11. orosz hadsereg hadtápterületéről volt szó, ahol jelen-

114 ÖULK II. k. 212. o.

115 HL AOK Op. Nr. 7810. és HL AOK Op. Nr. 8080. A Przemyslnek elküldött parancs előtt Conrad vezérkari főnök táviratban kért 2–3 német hadosztályt a 2. hadsereghez, hogy annak támadását ismét mozgásba hozzák: AOK Op. Nr. 8067. Falkenhayn válaszában közölte: mivel erősítéseket küldeni nem tud, Przemysl magára marad: AOK Op. Nr. 8075. Conrad erre legalább a Pflanzer-Baltin seregcsoport megerősítését kérte. A válasz nemleges volt.

116 HL Festungkmdo Przemysl Op. Nr. 226/10. (Rádión leadva Krakkónak.)

tősebb erők nem voltak, viszont raktáraival a kitörő várőrség élelmezését megkönnyítette, amellett, hogy az ellenség utánpótlási vonalaiban zűrzavart idézhetett elő. s a Stanislau ellen támadó Pflanzer-Baltin seregtestével való kapcsolat halvány reményeit táplálta. Kuzmanek ezen irány mellett döntött.[117] A sikerben azonban sem ő, sem beosztottjai nem hittek. Bár a választott irányban a sík terep a legyengült várőrség előrehaladását segíthette, a Pflanzer-Baltin csoport eléréséhez csaknem 200 km gyalogmenetre volt szükség, amire az elcsigázott várőrség még harci cselekmények nélkül is aligha volt képes.[118] Így az egész akció a katonai vezetés szemében lassan átalakult „egy heroikus végakkorddá", amelyet a „fegyverbecsület" pátosza övezett. Mindez tükröződött Kuzmaneknek az uralkodóhoz intézett távirata ezen soraiban: ... „Przemysl várőrsége, holnap, március 19-én, kísérletet tesz, hogy az ellenség acélgyűrűjét áttörje, hogy minden valószínűség szerint bekövetkező pusztulása előtt... még egy szolgálatot tegyen a tábori seregnek."[119]

A távirat elküldésének időpontjában a kitörésre kijelölt csapatok készenlétben álltak. Március 19-ének kora hajnalán az ún. főcsapattal a vár keleti frontján megkezdődött a kitörés. Az akció rendkívül vontatottan haladt, az emberek vánszorogtak, az éhségtől összeestek. A támadási tempó azonban nemcsak ezért, hanem az orosz ellenintézkedések miatt is lelassult. Az orosz hadvezetés kitűnően működő felderítő szolgálata révén a támadás helyét, időpontját ismerte és a kellő ellenintézkedéseket megtette. A drót és egyéb akadályokon átvánszorgó osztrák—magyar alakulatokat az aknamezők átjáróinál pusztító tüzérségi össztűz fogadta. Az élen haladó 23. honvéd hadosztály megtorpant és a földre szegeződött. Ezt követően az 58. orosz hadosztály oldalba kapta, majd részekre szabdalta. A honvéd hadosztály 68%-os veszteséggel visszaözönlött az akadályzóna mögé. Kudarca magával rántotta a vár északi övezetén állókat is. Du. 2 órakor a kitörő csapatok maradványai ismét az erődben voltak.[120]

Március 20-án és 21-én az orosz hadsereg ellentámadást intézett a vár északnyugati, északi és keleti része ellen. Bár azt végső erőfeszítéssel elhárították, a vár ún. védelmi tanácsa március 21-én ülésén úgy döntött, hogy a vár további ellenállása kilátástalan, és az AOK hozzájárulásának megszerzése után a március 22-i kapituláció mellett foglalt állást.[121] A készletek ugyan március 24-ig elengedők voltak, mégis célszerűnek látszott a megadás előrehozása, mert várható volt, hogy az orosz hadvezetőség a fogságbaesettek élelmezését azonnal megszervezni nem tudja.

Március 22-én reggel 6 órakor megkezdődött a várparancsnok által elrendelt rombolás: az erődöt, a San hídjait, a pályaudvart, a középületeket felrobbantották, a még megmaradt harcieszközöket megsemmisítették. Az orosz csapatok de. 9 órakor benyomultak a romhalmazzá vált erődítménybe, miután a várőrség több helyen kitűzte a fehér zászlót. Előzőleg, mintegy 7 óra körül, 2 parlamenter, Martinich ezredes és Hubert alezredes Mosciskában bejelentette a kapitulációt Selivanov tábornoknak, a 11. orosz hadsereg parancsnokának. A kapitulációt a cár utasítására március 23-án délelőtt elfogadták.

117 HL Festungkmdo Przemysl Op. Nr. 230/5.

118 HL Festungkmdo Przemysl Op. Nr. 230/5-ben Przemysl rádión leadott jelentése 23 óra 30'-kor: IR 16: 20%-a egészséges, IR 9: 90%-a beteg, IR 33: 50%-a harcképtelen. Néhány kiragadott példa a csapatok állapotának illusztrálására. AOK Op. Nr. 8104 erélyesen megismétli a Lemberg irányú kitörés szükségét. (Pályaudvar szétrombolása, orosz utánpótlás megzavarása, stb.)

119 ÖULK. II. k. 213. o.

120 HL AOK Op. Nr. 8205-ben Festungkmdo Przemysl Op. Nr. 231/29 részletesen beszámol a kitörés kudarcáról: a 23. honv. hadosztály szinte teljesen felmorzsolódott, 2., 5., 7. sz ezredének nagyrésze elesett, a többi 70–80%-os veszteséget szenvedett. Festungkmdo Przemysl Op. Nr. 245.

121 HL AOK Op. Nr. 8221 hozzájárul a kapitulációhoz, s egyben elrendeli az erődítmény teljes elpusztítását.

Przemysl átadásakor 9 tábornok, 93 főtiszt és 117 000 katona esett orosz fogságba.[122] A tiszteknek megengedték, hogy oldalfegyvereiket hordják. A céltalan és eredménytelen harc gyógyírjaként Kuzmanek parancsnok később megkapta a Mária Terézia lovagrendet.

*

A monarchia hadvezetősége által kezdeményezett két nagy támadó hadművelet 1915 első negyedében, amely előbb a keleteurópai hadszíntéren a hadászati döntést, majd később Przemysl várának sokkal szerényebb igényű felszabadítását volt hivatva elérni, a benne résztvevő erők példátlan arányú veszteségével véresen összeomlott, s a nyomában kibontakozó orosz ellentámadással, illetve annak végső erőket igénybevevő elhárításával a Központi Hatalmak, mindenekelőtt az Osztrák—Magyar Monarchia súlyos bel-, és külpolitikai, katonai és katonapolitikai válságát idézte elő. Annak hangsúlyozásával, hogy a kudarc a „hűtlen semlegesek", Olaszország és Románia antanthoz való csatlakozásának folyamatát gyorsította és a hátországi tömegekben az imperialista háborúval való szembefordulását erősítette, a sikertelen támadó hadműveletek és Przemysl kapitulációja legsúlyosabb hatással mégis magára a hadseregre voltak: a haderő lassú szétesésének folyamatát elindították, mely folyamat az elkövetkező években — a közben aratott győzelmek ellenére — egyre gyorsuló tendenciát mutatott, hogy végül 1918-ban a katonai összeomlásban és a hadsereg forradalmi jellegű felbomlásában csúcsosodjék ki.

Az imperializmus korszakának háborúiban a végső győzelem záloga az anyagi és élőerő fölény, amely az első világháborúban az antant hatalmak oldalán állt. A központi hatalmak hadvezetőségei mindkettő ellensúlyozását az offenzív hadműveletek erőszakolásában keresték 1914-ben és 1915-ben egyaránt. 1915-ben azonban a hadműveleti súlypontképzés fordulata következett be a hadászati hadműveleteknek a kelet-európai hadszíntérre való áthelyezésével az ellen a cári Oroszország ellen, amely az antant koalíció leggyengébb láncszeme volt, s amelynek esetleges kiesése a háborúból nem csak az ellenséges koalíció megbontását, hanem a győzelmi esélyeket is növelte volna a háború olyan időszakában, amikor az ellenfél anyagi, és élőerőfölénye még elviselhető volt.

A súlypontáthelyezés elsősorban az Osztrák-Magyar Monarchiát érintette, mivel hadseregének zöme főellenségével, Oroszország haderejével állott szemben. Az Oroszország elleni katonai siker nemcsak az általános hadászati helyzetet befolyásolta, hanem a Monarchia kül-, és belpolitikai megszilárdulását is, amely egyben az osztrák—magyar imperialista törekvések valóra váltását segíthette elő két fenyegető szomszéd, Olaszország és Románia semlegesítésével. Habár a Monarchia jelzett hadászati törekvése nem esett mindenben egybe a német imperializmus érdekeivel, a német belső ellenzék és a Hindenburg-Ludendorff hadvezéri páros az osztrák—magyar elképzelések mellé sorakozott fel.

A német hadvezetőség a hadászati-hadműveleti tervezést átengedte az osztrák—magyar hadvezetésnek, ill. a keleti német erők főparancsnokságának. 1914 hadműveleteinek tapasztalatai ellenére mindkettő egyetlen nagy kettős átkaroló hadművelettel akarta megsemmisíteni — viszonylag korlátozott erőkkel — egy nagyhatalom haderejét. Az osztrák—magyar hadművelet súlypontja, a délről való átkarolás harapófogószárnya, a Kárpátokba helyeződött azon meg-

122 HL AOK Op. Nr. 8282. A hadvezetőség komor hangú hadseregparancsban méltatta az erődítmény védőinek múlhatatlan érdemeit.

fontolásból, hogy az onnan való kitörés a galíciai dombvidékre, rövid időn belül meghozhatja az észak—déli irányú német harapófogószárnnyal való találkozást, s menet közben biztosítja az egyik fontos erkölcsi-politikai cél elérését, Przemysl felmentését. Conrad ama évszázados katonai tapasztalatot, hogy a Kárpátok nagy horderejű hadműveletekre nem alkalmasak, s maga a hegyvonulat csak átvonulási területnek használható, túlhaladottnak ítélte, sőt megtoldotta azzal, hogy a rendkívüli terepviszonyok (amelyek elsősorban a védelemnek kedveztek) a siker reményében még téli időszakban is leküzdhetők, és a meglepett ellenséggel szemben a gyors siker lehetőségét hordozzák. Falkenhaynnak az a gondolata, hogy a Dunajec folyó térségéből a 3. orosz hadsereg arcvonalának áttörésével a Kárpátokban álló 8. orosz hadsereg hátába kerülve hamarabb elérhető a siker, már csak azért is elutasításra került, mert az osztrák—magyar hadvezetőség figyelmét mágnesként vonzotta a körülzárt Przemysl, amelynek felmentésére — Conrad szerint — a legrövidebb utat kellett választani. Ez az út a Kárpátokból mintegy 60—70 km-nyi távot jelentett és Sanok-Liskón át vezetett. Másrészt: az osztrák—magyar hadvezetés irtózott az áttöréstől, helyette az ellenfél valamelyik szárnyának oldalbakapását, megkerülését és bekerítését szorgalmazta, részben a rendelkezésére álló, részben az áttöréshez szükséges harci technika hiánya miatt. Megemlítendő, hogy az osztrák—magyar hadvezetés egyben a schlieffeni dogmák foglya is volt (habár nem olyan mértékben, mint a német). A „Cannae" gondolat a hadműveleti tervezésnél változatlan erővel érvényesült, még akkor is, amikor az új 10. német hadsereg bevetése — a német érdekeknek megfelelően — nem a Conrad által követelt térségben és irányban történt (előretörés Siedlic irányában), hanem attól jóval északabbra és olyan irányban, hogy a téli, Mazuri tavak melletti német győzelmek a Monarchia hadműveleteire alig gyakoroltak befolyást. A német szándékok nyilvánvalóvá válása akkor következett be, amikor a Monarchia első támadó hadművelete összeomlott. Jelei azonban hamarabb is megmutatkoztak, így Conrad kezdettől fogva foglalkozott a 4. osztrák—magyar hadsereg keleti irányú csapásával (a 8. orosz hadsereg segítségére siető 3. orosz hadsereg hátbatámadásával), a 3. osztrák—magyar hadsereg offenzívájának sikere *után,* egy „kis Cannae" reményében.

~~(Hangsúlyozni kell, hogy az osztrák—magyar kárpáti offenzívák kudarca nem a német „önfejűségnek" és a segítőkészség elmaradásának következménye volt.)~~

Maga a hadászati hadművelet, továbbá a főcsapásának a Boroević-féle hadsereg jobb szárnyára, majd Bőhm-Ermolli-hadseregére való helyezése, s annak iránya, nem különben a kisegítő csapások (és irányok) vállaltatása a déli német hadsereggel, illetve a Pflanzer-Baltin-féle seregtesttel ab ovo elhibázott volt. Ennek okai a következők: a Boroević-jobbszárny támadása beleütközött a 8. orosz hadsereg Baligorod térségéig kiépített összefüggő védelmi rendszerébe, amelyben a magyarországi betörésre felkészített 8. orosz hadsereg támadó alakzatban felsorakozott, illetve támadásra szétbontakozott alakulatai álltak. Bőhm-Ermolli esetében pedig egy már bekövetkezett kudarc tehertételével indultak meg a csapatok a technikailag még jobban megerősített orosz védelemmel szemben. A kisegítő csapásokra hivatott másik két erőcsoport előtt ugyan nem volt összefüggő orosz védelem, de a német déli hadsereg, s főleg a Pflanzer-Baltin-csoport, a főcsapás megkezdésekor nem volt támadásra kész állapotban, s támadásukat időben részben elkésve kezdték meg, részben azok folyamatában a főcsapástól térbelileg is elszigetelve a „levegőben lógtak". Az itteni orosz ellenintézkedések nyomán a déli német hadsereg a Kárpátokban ragadt, a Pflanzer-Baltin-csoportnak pedig egy többszáz kilométeres körívet kellett volna leírnia, hogy észak-nyugati bekanyarodásával hatást gyakoroljon a főcsapást

mérő Boroević-jobbszárny, majd a Bőhm-Ermolli-hadsereg harcaira. Az események menetében a Pflanzer-Baltin-csoport feladata szükségszerűen a déli német hadsereg útjának „megnyitására" szűkült le, majd a második támadás összeomlásakor önmagának megmentésére. Így a kisegítő csapások funkcióikat nem tölthették be, melynek következményeként mind a Boroević, mind a Böhm-Ermolli-féle főcsapás magára maradt, sőt az egyes periódusokban innen vettek el erőket a kisegítő csapásokhoz.

A csapások helyének és irányának meghatározásakor a hadvezetőség nem vette figyelembe a terepnehézségeket és a téli időjárást, csakúgy, mint az ellenfél várható ellenállását, ill. ellenintézkedéseit. Ennek következményeként a csapatokat sem a terepre, sem az időjárásra nem készítették fel. A Monarchiának négy egészen, és négy részben hegyvidékről származó hadteste volt. Ezek közül csak három volt a Kárpátokban (III., V., VI.) és a három közül csak egy, a részben hegyvidéki lakókból álló V. (Pozsony) hadtest állott a főcsapás helyén. A sík- és dombvidékekről származó csapatokat sem téli, sem hegyi felszereléssel nem látták el, hegyi kiképzésükre pedig nem maradt idő. A bűnös mulasztások és felelőtlenség miatt a meglevő, elavult harci technika szükségszerű koncentrálása is elmaradt, nem beszélve az utánpótlás és az egészségügyi szolgálat teljes szervezetlenségéről. Mindezek oda vezettek, hogy a zord téli időjárásban a csapatok harcereje már a felvonulás időszakában mélypontra zuhant, létszámuk lemorzsolódott (betegségek, fagyhalál stb.), erkölcsi állapotuk megrendült. A megdöbbentő létszámapadás annál is inkább bénítólag hatott, mivel a főcsapás irányában a hadvezetőség helyi túlerő létrehozásáról — felrúgva a hadászat-harcászat klasszikus szabályait — eleve nem gondoskodott, sőt a harcok menetében a főcsapást mérő erők parancsnokait arra kényszerítette, hogy — szomszédaik kisegítése céljából (Szurmay csoport, X. hadtest stb.) erőiket mellékirányokban megosszák. Jóllehet a hadvezetőség kezdettől fogva tiltakozott az erők szétforgácsolása ellen, a csapatparancsnokok „örökös félelméhez" maga is felzárkózott, sőt maga szolgáltatott rá jó példát; mivel a létszámában leapadt, harci erejét elvesztett csapatok támadása állandóan megrekedt, hadtest- és hadosztályszinten gyors parancsok hangzottak el az „állva maradt" szomszéd kisegítésére, hiszen egyik parancsnok sem merte vállalni szomszédja esetleges lemaradását. Az egységek ide-oda vezénylésének káoszában az egész támadó csoport elvesztette lökőerejét (ld. a Puhallo-csoport harcait), nem beszélve arról, hogy az kiváló alkalmat biztosított az ellenfél harcászati védelme megszervezéséhez. (A hadvezetőség mindezt megismételte hadműveleti szinten — a csapásmérő erők között.) Nyilvánvaló, hogy ehhez nagymértékben hozzájárult a tüzérségi tűztámogatás szinte teljes hiánya: a kézi lőfegyverekkel rohamozó (inkább vánszorgó) gyalogság a hatásos orosz ellenállás tüzében megtorpant, megakadt majd rémülten visszaözönlött. (Kiáltó példája a Krautwald- és a Szurmay-csoport).

A hadvezetőség — elszakadva a valóságtól — a kudarc okait a kevésbé energikus csapatvezetésben kereste. Figyelme mindenekelőtt az elakadt hadművelet újbóli mozgásba hozására összpontosult, s elvesztette szem elől az orosz ellentámadás várható irányát, Mezőlaborc térségét. E térség elvesztése — sajátos módon — preferálta a második támadó hadművelet elindítását: bár visszafoglalására sürgős intézkedéseket foganatosítottak (hiszen a Magyarországra való orosz betörés hadászati követelményeivel tisztában voltak), a válság feloldásának és az eredetihez képest immár szerényebb cél: Przemysl felmentésének kettős feladata a támadás újra felvételét sürgette.

A második hadművelet előkészítése annyiban volt jobb, hogy a főcsapás színhelyén — más arcvonalakról áthozott csapatokkal — a 2. osztrák—magyar

hadsereg jelentős erőfölénnyel rendelkezett. A támadás sávja azonban kiszélesedett: Boroević erőinek jelentős része Mezőlaborc térségéért, a Bőhm-Ermolli hadsereg zöme a Baligorod—Przemysl irányában indult rohamra. A kisegítő csapások (déli német hadsereg, Pflanzer-Baltin-csoport) a főcsapás alakulására ezúttal sem voltak hatással: a főcsapás színhelyén szinte minden megismétlődött, amellett, hogy Boroević sem tudta visszafoglalni Mezőlaborc térségét. Míg az első hadjáratnál a szomszéd kisegítése általában hadosztály-, hadtest-szintű volt, a másodiknál ez hadseregszintre emelkedett. Boroević csapatainak kudarca visszahúzta a 2. hadsereget és viszont. Közben a csapatok 50—70%-os veszteségeket szenvedtek. Amikor március 13-án a hadjárat végleg összeomlott, az egykori hadászati hadművelet Przemysl felszabadítására degradálódott terve is megsemmisült.

Ami mármost Przemysl szerepét illeti, többször is kifejezésre jutott, hogy a két kárpáti hadművelet igen fontos motiváló tényezője volt, annak ellenére, hogy hadtörténelmi tapasztalatok szerint egy megerődített hely felmentése, vagy több hadosztályból álló körülzárt helyőrségének kitörése és a közeledő tábori hadsereggel való egyesülése — különösen a modern imperialista háború körülményei között — lehetetlenség. Az osztrák—magyar hadvezetőség mindezt nem vette figyelembe, illetve egy erkölcsi-politikai célnak alárendelten, a felmentést hadászati hadművelettel azonosította. Przemysl, mint erkölcsi tehertétel motiválta a reménytelen helyzetben levő várőrségre kényszerített kitöréseket is, s ezzel tízezrek céltalan pusztulását, miközben maga a hadvezetőség tisztában volt azok sikertelenségével.

A háború utáni ítéletek az osztrák—magyar hadvezetőséget elsősorban azért marasztalták el, hogy az 1914. novemberi visszavonuláskor nem ürítette ki a várat, s ennek következményei végzetesen hatottak a kárpáti téli hadműveletek létrejöttében. Az elmarasztalás még inkább azért indokolt, mert mindkét hadművelet tervezése alapjaiban elhibázott volt, végrehajtása pedig a hadvezetési voluntarista dilettantizmus tipikus példáját mutatta. Így állt elő azután az addigi történelem legvéresebb téli hadjárata, amely az emberanyag kíméletlen pazarlásához, a haditechnika csaknem teljes pusztulásához, a fegyveres erő lassú szétesése folyamatának megindulásához, a hátország belső válságának kibontakozásához és a Monarchia nemzetközi helyzete újabb megrendüléséhez vezetett.

Az AOK részéről nem egy kísérlet történt, hogy a felelősséget a csapatvezetés, még inkább a harcoló csapatok nyakába varrja. Ha az előbbi bizonyos értelemben el is marasztalható, a csapatok teljesítménye — a nagy kudarcok ellenére — példátlanul áll, különösen a gyalogságé. Ez a fegyvernem, nélkülözve a tüzérség támogatását — a rendkívüli terepviszonyok, az elviselhetetlenül hideg téli időjárás, a rossz fegyver- és lőszerellátás, a téli ruházat hiánya, az utánpótlás szervezetlensége ellenére, emberfeletti szenvedéseket elviselve —, a lehetséges maximumot adta egy harcászatilag jobban képzett, védelmét jól megszervező, ellenlökéseit, csapásait ügyesen vezető ellenféllel szemben, amelynek csapat- és felsővezetése felülmúlta az osztrák—magyar hadseregéét. Az más kérdés, hogy az orosz hadvezetőség március 19-i ellentámadása után ugyanazon hibákat követte el, mint ellenfele: a Kárpátokon való áttöréssel kívánta elérni a hadászati döntést olyan hadsereggel, amelyet az eddigi harcok szintén kimerítettek, s amelynek tartása a cári elnyomás osztály- és nemzetiségi ellentéteinek fokozódó kiéleződésével első ízben rendült meg, s lett előkészítője az 1915 májusában bekövetkezett gorlicei nagy vereségnek.

~~A kárpáti téli hadjárat a Monarchia hadseregének katasztrófájaként vonult~~

be a hadtörténelembe, jóllehet elsősorban ellenfele hibájából, a fegyveres erő nem semmisült meg, sőt alig 2 hónap múlva — német segítséggel — a gorlicei áttörésre volt képes.

Мартон Фаркаш

ЗИМНЯЯ КАМПАНИЯ В КАРПАТАХ

(23 января—22 марта 1915 года)

Резюме

В статье дается военно-историческая характеристика двух крупных операций стратегического характера, проведенных в первом квартале 1915 года армией Австро—Венгерской Монархии. Проведение операций было продиктовано крайне неблагоприятным внешнеполитическим, военно-политическим и военным положением Монархии. Цель военных операций австро—венгерское военное руководство видело в том, чтобы вместе с аналогичной операцией немецких союзников нанести стратегический удар по армии царской России и одновременно освободить гарнизон Перемышля, находившийся в окружении с 6 ноября 1914 года. Стратегическое поражение Росси позволяло надеяться на ослабление Антанты, кроме того, что могло удержать Италию и Румынию от вступления в войну против центральных держав. Так как операция против вооруженных сил русских казалась невыполнимой для измотанной армии Монархии и находившихся на восточном ТВД немецких войск, наряду с одновременным углублением противоречий между начальниками двух генеральных штабов Конрадом и Фалькенхайом, высшее немецкое командование перенесло основной центр тяжести войны на восточный фронт, а на западно-европейском театре военных действий перешло к стратегической обороне. Вследствие перемещения немцами центра тяжести боев в Лесных Карпатах была сформирована так называемая к жная немецкая армия, а в Восточной Пруссии появилась новаяа IO армия.

По планам Конрада предусматривалось в результате операций австро—венгерских вооруженных сил, направлявшихся из Карпат, и немецких сил, развертывавшихся в северо-южном направлении, совершить двойное окружение русской армии, уничтожить значительную часть её и освободить Перемышль.

В наступательной операции Монархии осуществление главного удара возлагалось на правый фланг 3 армии (Бороевич), который был бы подкреплен вспомогательным ударом южной немецкой армии и армейской группой Пфланцер—Балтин, подтянутой напротив Буковины. Выбор места главного удара (район Лиско—Санок) мотивировался «кратчайшим путем», ведущим к окруженному Перемышлю.

Начатый 23 января главный удар в течение нескольких дней окончился полным провалом, что отчасти было вызвано плохой подготовкой, непринятием во внимание военно-географических и метеорологических условий, несостоявшимся ударом аналогичного характера, который был предусмотрен планом, но прежде всего ожесточенным сопротивлением русской армии, последнее объяснялось не только эффективностью русской разведки, но и превосходством оперативно-тактического руководства русских сил, развернувшихся к наступлению для прорыва в Венгрию. Провал операции и усугубление отчаянного положения у Перемышля мотивировало предпринятие нового наступления. 27 февраля, которое было совершено силами 2 австро-венгерской армии под командованием генерала Бём-Ермолли, развернувшейся уже на правом фланге Бороевича (но до сего времени дислоцировавшейся в Западной Польше). Новая оффензива — аналогично предыдушим — потерпела крах, несмотря на то, что войска проявили максимум стойкости и мужества. Провал главного удара обеих наступательных операций не в малой мере объяснялся безуспешностью запланированных вспомогательных ударов.

Стратегический оперативный план, ставивший целью вывод из войны России, в ходе деградировался до освобождения Перемышля, но после провала операций даже и эта цель стала недостижимой: 22 марта Перемышль пал, а оставшиеся силы монархии необходимо было сконцентрировать для отражения крупного наступления русских, начатого 17 марта. Безуспешные зимние кампании в Карпатах по своим огромным потерям могут быть отнесены к ряду самых плачевных операций первой мировой войны и всей военной истории до того времени. В ходе этих операций лучшие части австро—венгерской армии были обескровлены, а политическое, военно-политическое и стратегическое положение Габсбургской монархии упало донельзя.

Márton Farkas

DER WINTERFELDZUG IN DEN KARPATEN (23. Januar 1915—22. März 1915)

Resumé

Die Studie schildert aus kriegsgeschichtlicher Sicht die zwei großen strategischen Operationen des Heeres der österreichisch-ungarischen Monarchie im ersten Quartal des Jahres 1915. Die Durchführung dieser Operationen wurde durch die außerordentlich ungünstige außenpolitische, militärpolitische und militärische Lage des Habsburger Staates erzwungen. Als Ziel der Operationen sah die österreichisch-ungarische Heeresleitung vor, zusammen mit der Operation ähnlichen Charakters des deutschen Verbündeten den Streitkräften des zaristischen Rußlands einen strategischen Schlag zu versetzen und gleichzeitig die seit 6. November 1914 umschlossene Garnison von Przemysl zu befreien. Die strategische Niederlage Rußlands gab Hoffnung auf die Erschütterung der Entente-Koalition, wobei sie Italien und Rumänien davon zurückhalten konnte, gegen die Zentralmächte ins Feld zu ziehen. Da die Operation gegen die russischen Streitkräfte dem zersprengten Heer der Monarchie und den deutschen Truppen auf dem östlichen Kriegsschauplatz undurchführbar schien, und parallel dazu sich Gegensätze zwischen den beiden Generalstabchefs: Conrad und Falkenhayn weiter verschärften, verlegte die deutsche oberste Führung den Schwerpunkt des Krieges auf die östliche Frontlinie und überging auf dem westeuropäischen Kriegsschauplatz in Defensive. Im Ergebnis zu der deutschen Schwerpunktverlegung bildete sich in den Wald-Karpaten die sogenannte deutsche Südarmee und erschien in Ostpreußen die neue 10. deutsche Armee.

Die Vorstellungen von Conrad rechneten mit einer Doppelumgehung, die durch die von den Karpaten ausgehenden Operationen der österreichisch-ungarischen Streitkräfte und die in nordsüdlicher Richtung durchgeführten Operationen der deutschen Kräfte zustandekommen sollte. Diese Doppelumgehung sollte ermöglichen, einen beachtlichen Teil des russischen Heeres einzukreisen und zu vernichten und gleichzeitig Przemysl zu befreien.

Die Durchführung des Hauptschlages in der Offensive der Monarchie oblag dem rechten Flügel des 3. Heeres (Boroevic), den die deutsche Südarmee und der Aushilfsschlag der gegen Bukowina aufgezogenen Armeetruppen hätte unterstützen sollen. Die Auswahl des Hauptschlagsortes (Raum Lisko-Sanok) war durch den „kürzesten Weg" auf das umschlossene Przemysl zu begründet.

Der am 23. Januar begonnene Hauptschlag erlitt in ein paar Tagen eine Niederlage. Ursachen dafür waren zum Teil die schlechte Vorbereitung, die Mißachtung der militär-geographischen Gegebenheiten und der meteorologischen Verhältnisse, das Ausbleiben eines ähnlichen Schlages der deutschen Armee, vor allem aber der wirksame Widerstand des russischen Heeres. Diese letztgenannte Tatsache war nicht nur der Effektivität der russischen Aufklärung, sondern auch der Überlegenheit der operativ-strategischen Führung der russischen Kräfte, die zu der Offensive gegen Ungarn zerstreut aufgestellt worden waren, zu verdanken. Die Niederlage und die Vertiefung der verzweiflungsvollen Lage von Przemysl motivierten die Wiederaufnahme der Offensive am 27. Februar, die nunmehr von dem auf dem rechten Flügel Boroević aufgezogenen (bisher in West-Polen stationierten) 2. österreichisch-ungarischen Heer (Böhm-Ermolli u. a.) durchgeführt wurde. Bis zum 2. März brach die neue Offensive auf eine ähnliche Weise wie die vorhergehende zusammen, obwohl die Truppen ihre höchste Leistung vollbracht hatten. Die Niederlage des Hauptschlages beider Angriffsmanöver wurde nicht zuletzt durch das Ausbleiben des Erfolges der geplanten Aushilfsschläge beschleunigt.

Der strategisch-operative Plan für die Ausscheidung Rußlands degradierte im Laufe der Ereignisse auf die Befreiung von Przemysl, aber mit dem Zusammenbruch der Operationen, war nicht einmal dieses Ziel zu erreichen: am 22. März fiel Przemysl und man mußte die übriggebiebenen Kräfte der Monarchie auf die Abwehr des am 17. März begonnenen großen russischen Gegenangriffs konzentrieren.

Die mißlungenen Winterfeldzüge in den Karpaten sind zu den Operationen, die den Weltkrieg und die größten Verluste der Kriegsgeschichte bis zu der Zeit hervorgerufen hatten, zu zählen. Im Laufe dieser Operationen verbluteten die besten Formationen des österreichisch-ungarischen Heeres und die politische, militärpolitische und strategische Lage des Habsburger Staates fiel auf einen Tiefpunkt zurück.

KORNIS PÁL

A VORONYEZSI FRONT TÁMADÓ HADMŰVELETÉNEK ELŐKÉSZÍTÉSE A NÉMET „B" HADSEREGCSOPORT DÉLI SZÁRNYÁNAK (2. MAGYAR HADSEREG, 8. OLASZ HADSEREG RÉSZEI) SZÉTZÚZÁSÁRA (1943 JANUÁR)

Negyven esztendővel ezelőtt teljesült be a határoktól 1500 km-re, a Don partján álló 2. magyar hadsereg sorsa. A magyar nép számára — és ez nemcsak azokra vonatkozik, akik átélték a háborút, akik hadiözvegyei vagy hadiárvái lettek a doni katasztrófának, hanem a közben felnőtt új generációra is — még sokáig tragikus emlékeket idéz a XX. század Mohácsa. A megnőtt érdeklődés a közelmúlt története iránt arra mutat, sokan várnak feleletet a máig is sok szempontból tisztázatlan kérdésre, mi történt 1943 januárjában a Felső Don partjától nyugatra, abban a térségben, mely mint a végtelen hómezők síksága él az emlékezetben.

Az igazsághoz tartozik, hogy az elmúlt évtizedekben — kevés kivételtől, főleg szubjektív jellegű feldolgozásoktól eltekintve — nem is nagyon foglalkoztunk a 2. magyar hadsereg tragédiájával. Valahogy szégyenlősen hallgatunk róla, mintha nem lenne része történelmi múltunknak, nem szolgálna tanulságul a ma számára is, mintha nem ott rendült volna meg alapjában először Horthy Miklós fasiszta szövetséghez kötött, szovjetellenes rendszere, és nem onnan indult volna el bizonyos értelemben a nemzeti felemelkedés egy fontos szakasza is, a német győzelmektől elkápráztatott szemek felnyílásának, a nemzeti ellenállás összekovácsolódásának és erősödésének útján.

Jószerint két, emigrációban megjelent, a szocialista Magyarországgal szemben álló és a szovjetellenes szellemet tovább folytató, a tudományos ismérveket nélkülöző művön kívül[1] még ma is dr. Horváth Miklós: A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál című, bevezető tanulmánnyal ellátott dokumentumgyűjteménye az egyetlen, amely erről a témáról itthon megjelent. Ez az első ízben 1958-ban kiadott mű napjainkban is az egyetlen forrásmunka (résztanulmányoktól eltekintve), amely a témával való ismerkedést a közönség számára lehetővé teszi. Lektora is, kiadója is voltam, szerénytelenség lenne, ha én dicsérném; megtették ezt sokan mások, azzal is, hogy forrásanyagul használták fel. Jelen tanulmány más szempontból igyekszik közelíteni a kérdéshez. Ismertnek tételezve fel a Horváth és mások által közölt tényanyagot, csupán arra

1 v. *Adonyi Ferenc:* A magyar katona a második világháborúban. Klagenfurt, 1954. Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920–45) I–III. Kiadta és sajtó alá rendezte Dálnoki Veress Lajos vezérezredes. München, 1972. I. k. Harmadik rész. A Doni Magyar 2. Hadsereg megalakulása és annak hadműveletei 1942–43-ban. Írta: Dálnoki Veress Lajos vezérezredes.

törekszik, hogy felvázolja a 2. magyar hadsereg helyét és szerepét a háború akkori eseményeiben, az eredeti és az igazságot hűen rögzítő források alapján megkíséreljen eloszlatni néhány olyan tévhitet, amelyek általánosan elterjedtek, bevonultak a köztudatba, egyúttal azonban torzítják a valóságot.

Időszerűséget ad ennek a közelgő évforduló, az, hogy az évek múlásával elkerülhetetlen újabb — akár jóakaratú — szépítgetések, az egész helyett csak a töredéknek látása tovább torzítják a valóság képét. Nem a szubjektív emlékek kiiktatása, csupán ezeknek a megfelelő körülmények közé való sorolása, az objektív tényekkel való szembesítése lehet a cél. Ezt a rendelkezésre álló korántsem teljes magyar iratanyag egyoldalúsága teszi szükségessé. Igaz, ezekből a dokumentumokból, korabeli feljegyzésekből és naplókból, a visszatértek jelentéseiből és megállapításaiból, a túlélők visszaemlékezéseiből kirajzolódik a történet képe. Egyetérthetünk mindazokkal a megállapításokkal, amelyek a hadsereg szellemére, a fennállt hiányosságok egész sorára vonatkoznak. Egyetérthetünk azzal, hogy ez a hadsereg pusztulásra ítélt áldozat volt a szovjetellenes rablóháború megnyerésébe vetett tévhit oltárán. Az egykori magyar dokumentumok jelentős része azonban mégsem ad hű képet a történtekről, azokat — nagyrészt készítőik felfogása miatt — nem is voltak képesek elhelyezni az események egészében. Részben a készülésükkor még nagy dicsőségnek számító „hősi" ellenállást nagyítják fel, megvert katonai vezetők dicsekvő beszámolói, részben önigazolást kereső, a felelősséget a katonatömegekre hárító, a tényleges körülményeket pedig istencsapásként felfogó szándékok tükröződései.

A szerző önmagát se mentheti fel. A más irányú — bármily fontos és felelősségteljes — elfoglaltság se elég megalapozott mentség arra, hogy az általa megismert adatokat csaknem negyedszázadon át nem tette közkinccsé. Annál inkább, mert sem előtte, sem utána nem kapott egyetlen magyar kutató sem lehetőséget, hogy a korabeli hiteles anyagokat megismerhesse, hogy kezén átfussanak mindazok az eredeti anyagok, parancsok, felderítő jelentések, az egykori parancsnokok hadműveleti térképei, egyetlen példányban készült okmányok, melyek bepillantást engednek az események menetébe az elhatározások megszületésétől a végrehajtást rögzítő megállapításokig. Bár nagyon vázlatosan és korántsem az események fontosságának mértékében, a terjedelem szabta lehetőségek korlátain belül igyekszünk hozzájárulni bizonyos tévhitek eloszlatásához, ahhoz, hogy ez az eseménysorozat is reális szemlélettel kerüljön közelmúlt történetünk egyre inkább tisztázott kérdéseinek sorába.

Néhány olyan kérdést igyekszünk tisztázni, mint a hadsereg téli felszerelésének hiánya, mely egyedül a felső vezetés bűnének tudható be; az orosz tél szerepének felnagyítása; a hadsereg védelmi arcvonalának túlzott kiterjedésére és a német hadvezetés merevségére való hivatkozás; s végül — az eseményeket soron követve — annak a legendának szétoszlatására törekszünk, hogy a 2. magyar hadsereget a szovjet csapatok döntő túlereje söpörte el, és nem a szovjet hadsereg vezetésének magasabb színvonala, a fasiszta hadseregekkel összehasonlíthatatlan szelleme, és nem utolsósorban az egyszerű szovjet katona, aki igazságos háborút vívott, hazája szabadságáért és függetlenségéért harcolt.

I.

Ahhoz, hogy a 2. magyar hadsereg helyzetét és szerepét megérthessük, — közismert tényekre utalva — vázolni kell a szovjet—német arcvonal általános helyzetét 1942. novemberében.

Északon, a szovjet—finn arcvonalon, a Barents tengertől a Finn-öbölig terjedő több, mint 1600 km-es szakaszon a nyár eleje óta nem következett be vál-

tozás; a mintegy 25 hadosztálynyi német és finn erővel szemben a szovjet csapatok tartották állásaikat. A Leningrádtól Holmig terjedő 1100 km-es arcvonalon az „Észak" hadseregcsoport, mintegy 45 hadosztály, miután Leningrádot nem tudta elfoglalni, védelembe ment át. A velük szemben álló Leningrádi, Volhovi és Északnyugati Front csapatai a leningrádi ostromzár áttörésére készültek és további támadó hadműveletekre Gyemjanszk és Sztaraja Russza körzetében.

A Holmtól Orjol K-ig terjedő 1000 km-es arcvonalon a 83 hadosztályból álló „Közép" hadseregcsoport védett, ellene a Kalinyini, a Nyugati Front és a Brjanszki Front jobb szárnyának csapatai tevékenykedtek; fedezték a moszkvai irányt és arra kényszerítették a német vezetést, hogy ide erőket vonjon el más frontszakaszokról. A németek ezen a szakaszon, a Rzsev—Vjazma-i hídfőben álltak a legközelebb Moszkvához.

A voronyezsi és sztálingrádi irányban, Livni-től déli irányban mintegy 1300 km-es frontszakaszon a „B" hadseregcsoport harcolt, amelyhez összesen 85 hadosztály tartozott. Állományába a 2. német, a 2. magyar, a 8. olasz, a 3. és 4. román, a 6. német hadsereg, továbbá a 4. német páncéloshadsereg tartozott. Tehát mintegy fele magyar, olasz és román csapatokból állt. A 6. hadsereg és a 4. páncéloshadsereg, miután Sztálingrádot nem tudta elfoglalni, védelembe ment át és csupán a városért harcolt. Az ettől Északra eső szakaszon, általában a Don vonalában és a Don és a Volga közé eső területeken téli védelemre rendezkedtek be, s velük szemben a Brjanszki Front bal szárnya (48. és 13. hadsereg), a Voronyezsi Front és tovább a Délnyugati, a Doni és a Sztálingrádi Front csapatai védtek. November végén a „B" hadseregcsoport déli szárnyából alakult a „Don" hadseregcsoport.

Észak-Kaukázusban a 28 hadosztályból álló „A" hadseregcsoport tevékenykedett 1000 km-es arcvonalon. Vele szemben a Kaukázusi Front csapatai, melyek eltorlaszolták az olajvidék és a tengerpart felé vezető utat, támadásra készültek.

Az arcvonal kiterjedése tehát elérte a 6000 km-t, és azon több mint 250 német és szövetséges (22 román, 14 finn, 10 olasz, 10 magyar, egy szlovák és egy spanyol) hadosztály tevékenykedett. Teljesen sematikusan számolva egy hadosztályra mintegy 25 km-es kiterjedés jutott. A német hadvezetésnek ebben az időszakban a nyáron elszenvedett óriási veszteségek következtében összes tartaléka 12, köztük három páncélos és egy őrhadosztály volt, amelyek közül utóbbiakkal és két gyalogosdandárral csak a főparancsnokság rendelkezett; a fennmaradó nyolc gyalogoshadosztály állt csupán a hadseregcsoport-parancsnokok rendelkezésére.[2]

Ezt az általános helyzetet kell figyelembe venni, amikor Hitlernek 1942. október 14-én kelt, az 1942/43. évi téli védelmének végrehajtására vonatkozó hadműveleti parancsát és a későbbiekben annak kihatásait vizsgáljuk. Más kiút itt a német vezetés számára nem kínálkozott, ha csak azt nem határozta volna el, hogy az arcvonalat jelentősen lerövidíti és valahová a Leningrád—Gomel—Dnyeper vonalra nem vonja vissza. Ez azonban az egymillió fős veszteséggel járó nyári—őszi támadó hadműveletek teljes kudarcának beismerése lett volna, megrendítette volna az egész fasiszta blokkot és a hitleri vezetés belső helyzetét. Nincs itt hely kitérni azokra a bírálatokra, melyekkel a megvert német tábornokok Hitlert utólagosan illetik, de le kell szögezni, hogy a hadjárat tervét, mint az egész szovjet—német háborúét, a kapacitások felméré-

2 A Nagy Honvédő Háború Története. Budapest, 1965. III. k. 14. o.

sét, a hátország helyzetét a német vezérkar dolgozta ki és amíg az előnyomulás folyt, senki nem is bírálta.

A legfelsőbb vezetés felfogását — és ezt elvben akkor az összes szövetségesek is osztották —, helyzetmegítélését jól mutatja a parancs bevezető része:

„Előttünk áll a téli hadjárat. Ezen belül a keleti front azt a feladatot kapja — a még most is tartó, illetve a szándékolt támadó hadműveletek kivételével —, hogy az elért vonalakat az ellenség minden áttörési kísérletével szemben feltétlenül tartsa.

Az előkészületek a téli hadjáratra folyamatban vannak. Ez a második orosz tél idejében és jobban felkészülve talál minket.

Az orosz az utóbbi harcokban erősen meggyengült és 1942—43 telén nem lesz képes a megelőzőekhez hasonló erőket felsorakoztatni. Ez a tél semmi esetre sem lehet szigorúbb és keményebb, mint a megelőző.

Minden parancsnokságnak és csapatparancsnoknak kötelességévé teszem, hogy a téli előkészületeket a lehető leggyorsabban és legátfogóbban hajtsák végre, megteremtve ezzel a csapatoknak a téli időszak tartamára egyrészt a feladataik teljesítéséhez szükséges alapokat, másrészt a lehető legkedvezőbb életkörülményeket. Ennek érdekében ne egyedül arra törekedjenek, hogy a szükséges igényeket a magasabb parancsnokságoknál jelentsék. Minden csapatparancsnok a rögtönzések valamennyi fajtájával segítsen magán, és teremtsen a kisegítő eszközökkel csapatai számára berendezéseket és könnyítéseket.

Gondot fogok viselni arra, hogy nagyarányú sorozási és mozgósítási intézkedésekkel a harcoló csapatokat megerősítsük és a már 1 $^1/_2$ éve szakadatlanul harcoló frontkatonák ezen a télen leváltásra kerülve, pihenőt kapjanak.

Azt azonban elvárom a vezetéstől és a csapatoktól, hogy az elért sikerek büszke tudatával nézzenek az 1942—43-as téli hadjárat elé és hajthatatlan akarattal, szilárdan bízzanak abban, hogy erejükkel az ellenséget e téli hadjáratban is legyőzik ott, ahol az megkísérelné frontvonalunkat megtámadni.

Alapvető követelményeim:

1. A téli állásokat minden esetben meg kell tartani.
2. Mindenhol olyan aktív védelmet kell folytatni, amely az ellenségnek nem hagy nyugtot és félrevezeti szándékaink felől.
3. Ellenséges támadás esetén sem kitérésnek, sem visszavonuló mozdulatoknak nincs helye.
4. A helyi betöréseket ellentámadások és ellenlökések segítségével rögtön fel kell számolni.
5. A nagy betöréseket el kell szigetelni, a saját arcvonal át nem tört részeit feltétlenül, mint sarokpilléreket meg kell tartani, hogy evvel megkönnyítsük az ellenrendszabályokat.
6. Az elszakított és körülzárt részek mindaddig védekezzenek, míg felszabadítják őket.

E követelmények feltétel nélküli végrehajtásáért a parancsnokok nekem felelnek . . .”[3]

Ez volt a német vezetés elgondolása 1942—43. teléről, és ennek szellemében adta ki ismert „egy lépést se hátra!” parancsait Szombathelyi, a vezérkar főnöke és Jány Gusztáv vezérezredes, a 2. magyar hadsereg parancsnoka.

3 A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: dr. Horváth Miklós. Budapest, 1958 106-107. o.

Mindebből világosan kitűnik, hogy a szovjet hadsereget nem tartották képesnek komoly támadó hadműveletek megszervezésére. Hozzá kell tenni, hogy az esetleges szovjet támadással a „Közép" hadseregcsoport szakaszán, a Rzsev—Vjazma-i hídfő felszámolása érdekében számoltak és erre a frontszakaszra erőket is vontak el más szakaszokról. Ezt figyelembe kell venni, ha a „B" hadseregcsoport helyzetét vizsgáljuk.

A Novaja Kalitvától délre húzódó szakasszal most csak annyiban foglalkozunk, amennyiben ez a továbbiakban okvetlenül szükséges. Itt egy mintegy 540 km-es szakaszon a 8. olasz hadsereg egy része, a 3. román hadsereg, a 6. német hadsereg, a 4. német páncéloshadsereg és a 4. román, hadsereg összesen mintegy 50 hadosztálya harcolt a Délnyugati, a Doni és a Sztálingrádi Front csapatai ellen. Itt, a hadműveletek főirányában 12—15 km jutott átlagosan egy német, illetve szövetséges hadosztályra.

Ilyen körülmények között került sor a szovjet csapatok novemberi támadására, mely a sztálingrádi csoportosítás (kb. 22 hadosztály) bekerítésével és a 3. román hadsereg szétverésével végződött. December közepén a szovjet csapatok Novaja Kalitvától délre újabb nagy csapást mértek és a hó végéig szétzúzták a Don középső folyása mentén a 8. olasz hadsereg erőinek egy részét s az ott levő német csapatokat. Öt olasz hadosztályt és 3 dandárt, valamint 2 német és 4 román hadosztályt semmisítettek meg. Visszaverték a Sztálingrádnál bekerített német csapatok felmentésére irányuló kísérleteket és továbbfejlesztették a sztálingrádi ellentámadást. Evvel megnyílt a lehetőség a sztálingrádi csoportosítás likvidálására, arra, hogy hátába kerüljenek az Észak-Kaukázusban harcoló fasiszta csoportosításnak, valamint, hogy tovább a Don mentén, észak felé, új támadó hadműveleteket kezdjenek. A leningrádi ostromzár áttörése és az Észak-Kaukázus felszabadítása, a Rosztov irányában való előretörés mutatta, hogy a kezdeményezés 1942 végére, 1943 elejére az egész fronton a szovjet hadsereg kezébe ment át.

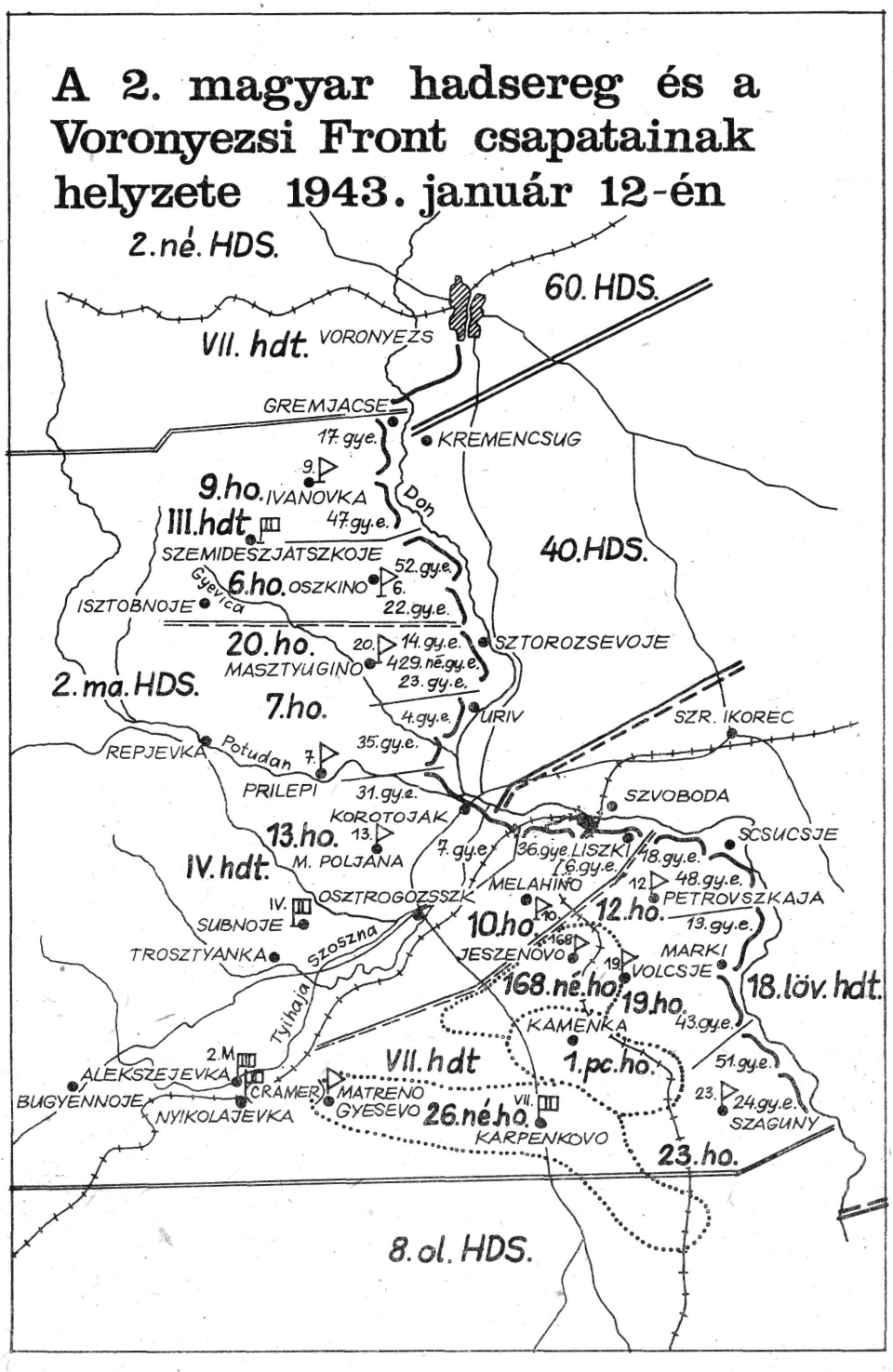
A német vezetés számára nem lehetett kétséges, hogy alaposan elszámította magát, lebecsülte a Szovjetunió erejét, de néhány hadosztály nyugatról való átdobásán, valamint 1942. november 22-én a „Don" hadseregcsoport létrehozásán kívül nem maradt számára más lehetőség, hogy gátat vessen a bekövetkező eseményeknek, mint a végsőkig kitartás esztelen követelése. A „B" hadseregcsoport állományában így 1942. november végén már csak a 2. német, a 2. magyar hadsereg és a 8. olasz hadsereg részei maradtak. Az olasz 8. hadsereg maradványai az alpesi hadtestből és egy német páncélos hadtestből álltak.

Ez az összesen mintegy 30 hadosztályból álló csoportosítás a Brjanszki Front balszárnyán levő 13. hadsereggel és a Voronyezsi Front csapataival szemben a Livnitől Kantemirovkáig terjedő 500 km-es frontszakaszon vonult védelembe. Tulajdonképpen két nagy csoportosításra oszlottak. A 2. német hadsereg által alkotott voronyezs—kasztornojei és a 2. magyar, valamint a 8. olasz hadsereg által képzett osztrogozsszk—rosszosi csoportosításra.

Éppen ezeket határozta el a szovjet hadvezetés a következő lépésként szétzúzni.

II.

A szovjet—német arcvonalnak az a szakasza, melyen a 2. magyar hadsereg is elhelyezkedett, a „B" hadseregcsoport parancsnoksága alatt 1942 július közepére alakult ki. Ez Livnitől délkeleti irányba, a Jelez—Kasztornoje vasútvonalat átvágva Voronyezsig, onnan a Felső Don folyását követve délnek haladt, majd Novaja Kalitvától és Liszki—Kantemirovka vasútvonalat átszelve elérte

A 2. magyar hadsereg és a Voronyezsi Front csapatainak helyzete 1943. január 12-én
2.né. HDS.
60. HDS.
VII. hdt.
VORONYEZS
GREMJACSE
17. gy.e.
KREMENCSUG
9.
9.ho.
IVANOVKA
Don
III.hdt.
47. gy.e.
SZEMIDESZJATSZKOJE
40. HDS.
52. gy.e.
Gyevica
6.ho.
OSZKINO
6.
ISZTOBNOJE
22. gy.e.
20.ho.
20.
14. gy.e.
SZTOROZSEVOJE
MASZTYUGINO
429. né. gy.e.
2. ma. HDS.
23. gy.e.
7.ho.
4. gy.e.
URIV
SZR. IKOREC
REPJEVKA
Potudan
7.
35. gy.e.
PRILEPI
31. gy.e.
SZVOBODA
KOROTOJAK
13.ho.
13.
7. gy.e.
36. gye.
LISZKI
18. gy.e.
SCSUCSJE
M. POLJANA
IV. hdt.
16. gy.e.
12.
48. gy.e.
MELAHINO
IV.
OSZTROGOZSSZK
12.ho.
PETROVSZKAJA
10.ho.
10.
SUBNOJE
13. gy.e.
168.
JESZENOVO
MARKI
TROSZTYANKA
Szoszna
19.
VOLCSJE
168. né. ho.
19.ho.
18. löv. hdt.
Tyihaja
KAMENKA
43. gy.e.
2.M
VII. hdt
1. pc. ho.
51. gy.e.
ALEKSZEJEVKA
CRAMER
MATRENO
GYESEVO
VII.
26. né. ho.
23.
24. gy.e.
BUGYENNOJE
NYIKOLAJEVKA
KARPENKOVO
SZAGUNY
23. ho.
8. ol. HDS.

Viszocsinov községét és onnan ismét délkeletnek fordult. Összkiterjedése mintegy 510 km volt.

Északi részét Voronyezs-DNy-ig (Gremjacse) kb, 200 km szélességben a 2. német hadsereg (LV., XIII. és VII. hadtest), onnan Pavlovszkig mintegy 200 km-en a 2. magyar hadsereg (III., IV., VII. hadtest és az 1. páncéloshadosztály), majd tovább a 8. olasz hadsereg részei védtek.

Velük szemben a Jelez—Kasztornoje vasútvonalig a Brjanszki Front 13. hadserege, majd tovább az 1942. július 7-én Golikov altábornagy parancsnoksága alatt létrehozott és július 14-től Vatutyin altábornagy által vezetett Voronyezsi Front csapatai álltak. A szovjet csapatok ezen a frontszakaszon megállították a német előnyomulást, és aktív harctevékenységükkel megakadályozták, hogy a német vezetés innen további erőket vethessen át a sztálingrádi irányba.

Júliustól szeptemberig a szemben álló csapatok szüntelen helyi jelentőségű tevékenységet fejtettek ki, egyes szakaszok többször is gazdát cseréltek.

Július végén a Voronyezsi Front 6. hadserege (pk.: Haritonov vezérőrnagy) sikeres hadműveletet hajtott végre a Don jobb partján Pervoje Sztorozsevoje körzetében. A 25. gárda-lövészhadosztály csapatai (pk.: Safarenko vezérőrnagy) 10 km széles és 8 km mély hídfőt foglaltak, melyet a téli hadművelet kezdetéig meg is tartottak.

Szeptemberben a 40. hadsereg (pk.: Popov altábornagy) alegységei visszafoglalták Voronyezs egyik elővárosát, Csisovkát és a város déli részét.

Ami a 2. magyar hadsereget illeti, vele szemben a szovjet csapatok szilárdan tartották a Pervoje Sztorozsevoje—Uriv-i és Scsucsje-i hídfőt, amelynek kiterjedése a 8 km-t nem haladta meg. Míg előbbi felszámolására a magyar hadsereg háromszor is kísérletet tett és ez vagy 25 000 katonájába került, utóbbit nem tartotta érdemesnek arra, hogy likvidálását megkísérelje.

Szeptember végén a Voronyezsi Front csapatai a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának parancsára felhagytak az aktív tevékenységgel és szilárd védelembe ment át. Ekkor vették át a délen a Don nagy kanyarulatáig terjedő arcvonalszakaszt és hozzákezdtek az arcvonal műszaki megszilárdításához.

December végén a Voronyezsi Front csapatai a Jelez—Kasztornoje vasútvonaltól a Novaja Kalitváig terjedő szakaszon védtek. A Don jobb partján két hídfőt birtokoltak, a Pervoje Sztorozsevoje-it és a Scsucsje-it. Jobb szárnyukon a Brjanszki Front 13. hadserege, a bal szárnyon a 6. hadsereg tevékenykedett, amely december 20-án a Délnyugati Front állományába került.

Ez a hadsereg a megelőző napokban, még mint a Voronyezsi Front balszárnycsapata, december 16-án részt vett abban a támadó hadműveletben, melyet a Délnyugati Front hajtott végre. Szétverte a 8. olasz hadsereget, a német „Hollidt" hadműveleti csoportot, valamint a 3. román hadsereg maradványait és három nap alatt felszabadította Kantemirovkát, majd továbbfejlesztette a sikert.

A Voronyezsi Front, melynek időközben, október 22-én ismét Golikov altábornagy lett a parancsnoka (haditanácstag: Kuznyecov altábornagy, törzsfőnök: M. I. Kazakov vőrgy.), a Kozinka—Novaja Kalitva 450 km-es terepszakaszon védett. Vele szemben a 2. német hadsereg XIII. és VII. hadtestei, a 2. magyar hadsereg, továbbá a 8. olasz hadsereg alpesi hadteste (2. és 4. hegyi- és 156. gyaloghadosztály és néhány német egység) állt. A Voronyezsi Front állományába a 38., 60., 40. hadsereg és a 18. önálló lövészhadtest tartozott.

Ilyen körülmények között érkezett el 1942. vége, s a 2. magyar hadsereg ott állt a Donnál, hogy az utolsó emberig való kitartás parancsával felkészüljön a számára kijelölt védőszakasz tartására.

A 2. magyar hadsereg bal szárnya (9. ho.) a 2. német hadsereg jobb szárnyához (323. né. ho.) csatlakozva a Don jobb partját követte. Ez az uralgó part,

mely magasabban fekszik a bal partnál, általában megkönnyíti a szemben levő terep megfigyelését a tűz alatt tartását. A folyó jobb partján, a magyar oldalon a falvak közel estek a Donhoz, jó rejtőzési lehetőségeket nyújtottak. Ez csak azokra a szakaszokra nem érvényes, ahol a magas part kissé eltávolodik a folyó medrétől és előtte árterület fekszik. Kivétel általában csak a szovjet hídfők területe, amelyek megakadályozták a folyóra való betekintést, különösen vonatkozik ez a sztorozsevojei hídfő közepén az otticsihai erdőre, mely uralkodik a környező terep felett. A terep szempontjából tehát egyértelműen kimondható, hogy az a magyar hadseregnek kedvezett, s a Don 150—350 méteres szélessége komoly víziakadályt jelentett. A széles víziakadály télen is víziakadály, mert a támadónak a jégen, teljesen nyílt, fedezéket nem nyújtó terepen kell előremozognia!

Ezen a terepen — megfelelő műszaki munkálatokkal — a védelem szilárddá tehető. Ezekre a munkálatokra július elejétől számítva, több mint öt hónap állt rendelkezésre, de ha csak szeptembertől számítjuk, amikor az arcvonal végleg megmerevedett, akkor is jó három hónap. Nem lehet azt állítani, hogy a védelem kiépítésére nem történtek megfelelő intézkedések és ezek nyomán munkálatok is. Az az általánosan elterjedt tévhit, hogy a magyar katonák védtelenül álltak szemben a támadóval, nem felel meg a valóságnak. A védelem, ha nem is volt mindenütt összefüggő a peremvonal (így is írta elő az akkori harcászati szabályzat), harckocsi- és gyalogság elleni akadályokból, egymással tűzösszeköttetésben álló és 75—100 méternél nem messzebb eső föld-fa erődökből, lövész- és közlekedőárkok rendszeréből állt. A peremvonal előtt egy-, két- és háromsoros drótakadályok, aknamezők, a harckocsiveszélyes irányokban egy-két soros harckocsi elleni aknamezők voltak. A magaslatok és a lakott helyek megerődített pontoknak voltak előkészítve, utóbbiak általában körvédelemre is alkalmassá téve. A hídfők előtti részek voltak a legjobban kiépítve. Itt alegységenként 4x5x2 méteres fedezékek voltak, két réteg rönkkel és 70—80 cm földdel fedve. Ezeket egymással és a föld-fa erődökkel közlekedőárkok kötötték össze. Ez utóbbiak mérete 3×2×2 m volt, tetejüket két réteg rönk és 50—60 cm föld fedte. A géppuskák a kiépített fészkekben voltak, a lövegek be voltak ásva.[4] Igaz, kilövési lehetőségük korlátozott, mozgatásuk pedig — a lóvontatásúaké — megoldatlan volt. A lóállományt ugyanis hátsó teleltető állomásokra vitték, hogy takarmányhiány miatt el ne pusztuljanak.

Mégis, ami a műszaki állapotot illeti, azt megfelelőnek nem lehetett nevezni és ebben elsősorban a felső vezetés, de a helyszíni ellenőrzést elmulasztó parancsnokok felelőssége is megállapítható.

A lövész- és közlekedőárkok hálózata még a legveszélyeztetettebb szakaszokon se volt megfelelő, különben nincs rá magyarázat, hogy nappal az élelmet nem tudták előrevinni a küzdőknek; a fedezékek nem voltak elég erősek, a drótakadályok és az aknamezők elég hatékonyak.

A mélységekben a helységek — mint az események gyorsan bizonyították — nem voltak megfelelően körvédelemre berendezve és egy sor más hiányosságot is fel lehetne még sorolni. A legfontosabb azt hiszem az, hogy a vezetés nem is fogta fel kellően a műszaki megerődítések jelentőségét a korszerű háborúban, meg valószínűleg az is, hogy igazából nem is hitte, hogy a Vörös Hadsereg mire képes. Az minden esetre nehézséget jelentett, hogy a helyszínen kevés anyag, főleg fa volt fellelhető. A német hadseregcsoport-parancsnokság a műszaki anyagokat sokszor olyan helyeken való átvételre utalta ki, melyek

4 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára (a továbbiakban: AMO) 203. f., 2843 op., 354. gy. 59.

több száz kilométerre voltak az arcvonaltól és a szállítás megoldhatatlan nehézségekbe ütközött. A magyar hadsereg vezetése azonban nem vette kellően igénybe a rendelkezésre álló helyi lehetőségeket sem. Feltehetően az is szerepet játszott a védelmi munkák elhanyagolásában, hogy a Dont leküzdhetetlen víziakadálynak tartották. Kétségtelen, hogy a magyar hadsereg birtokában volt a Don uralgó partja, a későbbiekben, az átkelés során azonban ez már — a kilövési lehetőségek korlátozottsága miatt — nem bizonyult előnynek.

Hadosztályonként több száz kilométer harc- és közlekedőárkot kellett volna kiásni, sok száz különböző kilövőállást, fedezékeket és óvóhelyeket építeni, aknamezőket telepíteni stb. A munkákat főleg polgári lakossággal és hadifoglyokkal végeztették, a kint levő munkaszolgálatosok elsősorban az akadálytelepítésben, utak karbantartásában, szállítások lebonyolításában vettek részt. A munkára igénybe vettekkel szembeni bánásmód azt a látszatot engedte kelteni, hogy a műszaki munka másodrendű, lenézett tevékenység, katonához nem méltó.

Ez azután későbbiekben megbosszulta magát, megbénította a védekezőképességet, elősegítette a pánikot. Hozzájárult ehhez a hozzáértés hiánya is, az, hogy a lőfegyverek elmozdíthatatlannak bizonyultak s rögtön a kezdetben elvesztek. A magyar vezetésnek hónapok álltak rendelkezésére, hogy szilárd védelmet építsen ki, ezt az időt azonban gyakorlatilag veszendőbe hagyta menni. Egyetlen magyarázat, de semmi esetre se mentség, hogy nemcsak a magyar, a német vezetés sem számolt azzal, hogy ezen a frontszakaszon döntő események fognak kibontakozni.

A szovjet felderítés az egész védelmi rendszert rendkívül pontosan felfedte, s így lehetőség adódott annak órákon belüli teljes megsemmisítésére.

A hadműveletek beszüntetése természetesen nem teljes passzivitást jelentett. Mindkét fél rendszeres tüzérségi tüzet lőtt, felderítő vállalkozásokat hajtott végre és a harc egyéb módszereit alkalmazta. Ezek közül itt csak a mesterlövésztevékenységet említem. Decemberben csupán a 40. hadsereg sávjában közel 400 szovjet mesterlövész tevékenykedett, akik az előterepen 3—4 rejtett állást építettek ki és minden mutatkozó élő célt megsemmisítettek. Nem egészen három hónap alatt több, mint 5500 tisztet és katonát lőttek ki.

A szovjet tevékenység egyébként sokszor megtévesztést is célzott. November első felében például Voronyezstől északra, a németekkel szemben a Voronyezs folyón színlelték átjárók építését, csapatok átcsoportosítását, gyalogság, tüzérség és harckocsik átvetését a jobb szárnyra, mintha ott a közeljövőben támadás indulna. A támadás azonban — mely lekötötte a „B" hadseregcsoport csapatait — a Délnyugati és a Déli Frontok szakaszán indult meg a sztálingrádi csoportosítás bekerítésére. A későbbiekben látni fogjuk, hogy még sok megtévesztő manőver történt, ezért azt a véleményt, hogy a magyar hadvezetőséggel szemben a csapatoknál levő tisztek, vagy katonák már karácsonykor tudták, hogy rövidesen szovjet támadás indul, nem szabad komolyan venni. A tényleges támadás előkészítése ekkor még csak a felső vezetők fejében volt meg, a tüzérség váltóállásokból tüzelt, a harckocsizaj színlelt volt, az időnként meggyújtott fényszórók csak azt a célt szolgálták, hogy légüres területeken csapatmozdulatokat színleljenek, a mozgókonyhák füstjét utánzó tüzeket az ezzel megbízott műszaki csapatok gyújtották.

Folyt azonban tényleges és aktív felderítő tevékenység. Kövessük figyelemmel csupán a támadás megindulása előtti utolsó napok eseményeit.

A 40. hadsereg törzsének hadműveleti jelentései[5] rögzítik, hogy a magyar csa-

5 AMO 395. f., 9136 op., 132. gy.

patok december második felében egész sor éjszakai vállalkozást hajtottak végre, raj, szakasz erőkkel, hogy megállapítsák a védelem csoportosítását, tűzrendszerét. A legaktívabb tevékenységet a két hídfő körzetében fejtették ki.

December 21-én 6.00-kor Kosztyenki, 185,6 map. ÉNy-i lejtői (Sztorozsevoje D), 160,2 map. (Goldajevka É) és vasúti híd (Szvoboda D.) körzeteiből kb. szakasz erejű felderítő csoportokkal, mindegyik irányban av., gp., és tü. támogatással a magyarok harcfelderítést kíséreltek meg a védelem peremvonalának felderítése céljából.

December 22-én 2 raj gyalogság (36. gy. e.) üdülő (Divnogorszkij ÉK 2 km) körzetéből kísérelt meg harcfelderítést Kopaniscse (Petropavlovszkoje K 8 km) irányába. A harcok eredményeként néhány halottat és sebesültet vesztettek, a harcmezőn hagytak két géppisztolyt és rendetlenül visszavonultak déli irányba.

December 24-én két csoport kb. szakasz erőben Pasenykovo és 187,7 map. ÉNy. lejtői irányból felderítési céllal előre mozgott K-i irányban. Az előörsök tűzzel fogadták, kb. 15 főt vesztett és visszavonult. December 25-én éjszaka és 26-án három csoport, kb. szakasz erőben Pasenykovo 175,6 map. (Sztorozsevoje D) és 179,9 map. (Scsucsje D 2 km) körzetből kísérelt meg harcfelderítést K-i és D-i irányba, de nem ért el sikert, veszteségeket szenvedett és visszavonult.

Az arcvonal többi szakaszain a magyar csapatok gyér aknavető- és tüzérségi tüzet lőttek a szovjet védelmi szakaszokra és a Donon való átkelési körzetre, egyes szakaszokon védelmi munkákat végeztek és az utak megtisztítását a hótól.

A szovjet csapatok Vosztrikovo körzetében a 6. ho. 52. gy. e-ből, Kosztyenki körzetében a 47. gy. e. 2. zj-ból. (9. ho.) ejtettek foglyot. Borscsevo körzetében két katona átment az 52 gy. e.-től (az egyik lovas szd-tól) a 141. löv. ho.-hoz.

A 25. gd. ho. Pervoje Sztorozsevojenál foglyot ejtett a 20. ho. 14. gy. e-ből, Orehovaja ligetnél a 4. gy. e.-ből. December 27-én két katona átment a 14. gy. e.-ből Sztorozsevoje, 176,3 map.-nál.

A Voronyezsi Front csapatai december 20—31. között a magyar csapatoknak jelentős veszteséget okoztak. A 40. hadsereg 951 katonát (ebből 666-ot mesterlövészek), 35 géppuskát, 2 löveget, 18 járművet, 15 föld-faerődöt, 11 fedezéket és 5 figyelőt semmisített meg. Szétvertek kb. két zj. gyalogságot, 30 járművet teherrel, 8 foglyot ejtettek és 4 üteg tüzét fojtották el. A 18. lövészhadtest egy aknavető tüzét fojtotta el és 73 katonát semmisített meg (57-et mesterlövészek).[6]

A tevékenység január első napjaiban még fokozódott. Január 1-én egy kb. 60 főből álló osztag erős tüzérségi és aknavetőtűz fedezete mellett Alekszandrovka körzetéből megrohamozta a 141. löv. ho. tanzászlóaljának 1. századát és jobb szárnyát visszaszorította. A szd. pk., Boranov fhdgy., ellenlökést hajtott végre és visszaállította az eredeti helyzetet.

Más magyar alegységek a sztorozsevojei hídfő körzetében erődítési munkálatokat, a 185,6 map. DNy-i lejtőin (Uriv É 3 km) aknásítást, a 162,3 map. Kalakova térségében (18. löv. hdt.) árokásást folytattak.

Január 2-án ugyancsak Alekszandrovka felől kb. 10 fős felderítő csoport kísérelt meg erőszakos felderítést a Kamenka—Verhovszkoje-től ÉNy-ra levő ligetre.

A 18. hdt. a 309. löv. ho. felderítő osztagával erőszakos felderítést folytatott a 177,4 map. elfoglalására (csucsjei hídfő), de erős magyar tűzbe ütközött és 44 halottat, 122 sebesültet vesztve visszavetették.

6 A Voronyezsi Front törzsének 009. sz. napijelentése. AMO 203. f., 2843. op., 439. gy.

Január 3-án 2.00-kor Goldajevka É ligetből egy szakasz erejű magyar felderítő csoport a 107. löv. ho. 516. löv. e. szakaszán a peremvonal ellen indított sikertelen vállalkozást. Ugyanitt egy másik, 12 fős csoport a 160,2 map. irányából behatolt a szovjet védelem peremvonalába, kézigránátokat dobott, foglyul ejtett 2 vöröskatonát és golyószórótűz fedezete mellett visszatért.

23.00-kor egy másik, kb. 60 fős csoport erős géppuska- és géppisztolytűz fedezete alatt Borscsevo irányából Kamenka—Verhovszkoje irányba kísérelt meg harcfelderítést, melyet erős tüzérségi tűzzel vertek vissza. Ugyanitt 4-én 6.30-kor egy 15 fő erejű csoportot vertek tüzérségi és aknavető-tűzzel vissza. 13.00-kor egy kb. század erejű csoport (22. gy. e.) 81,4 map. (Pasenykovo D) — 89.0 map. irányból a 141. löv. ho. ellen kísérelt meg felderítést; erős tüzérségi és aknavetőtűz után, átkelve a Donon, megtámadta a Don keleti partján levő harcelőőrsöt és erős tűzharc után vonult csak vissza.

Január 5-én a 40. HDS. szakaszára erős tüzérségi és aknavető tűz zúdult Pognovo erdő, Kamenka ÉNy. Verhovszkoje Osztalnoje tanya, erdő, Ticsiha Nyra. Mosztjuski és Korotojak körzetében védelmi munkák folytak. A 18. löv. hdt. területén 4,30-kor a 309. löv. ho. alegységei ellen kíséreltek meg felderítést, két, kb. 40—40 fős csoporttal a 177.4 map. körzetébe, ugyanitt 17—20 óra között kb. ezred erejű gyalogság összpontosult. 21.00—21.30-ig erős tüzérségi tüzet lőttek Kamenkára és Verhovszkoje-ra.

Január 6-án szovjet felderítő csoportok Pervoje Sztorozsevoje, Goldajevka, Gyevica irányában tevékenykedtek és a 87.3 map. körzetében a 7. k. ho. 35/1. zj-ából, Scsucsje-nál a 12. ho. 48. gy. ezredéből ejtettek foglyokat.

A 40. HDS. sávjában 2.00-kor egy kb. 12 fős felderítőcsoportot vertek vissza, mely a 160,2 map. irányából Davidovka irányába működött. A 18. hdt. területén 7.20-kor tüzérségi és aknavető támogatás mellett két 15—20 fős magyar csoport a Kosztamarovo-tól Ny-ra levő ligetek térségéből átkelt a Donon és a 219. löv. ho. peremvonala ellen indított felderítést Pokrovka ÉNy-i szegélye és Grany D irányokba.

Január 7-én 7.00-kor tüzérségi és aknavető előkészítés után Koloverty körzetéből század erejű gyalogság erőszakos felderítést végzett a 219. löv. ho. ellen a 75.5 map. irányába. Miután heves harcban visszaverték, két sebesült őrvezetőt (23. ho., 32. gy. e.) hátrahagyva 9.20-ra visszatért kiindulási állásaiba.

21.00-kor szakasz erejű csoport a 25. gd. löv. ho. sávjában hajtott végre felderítést a 175,6 map. ÉNy-i lejtői irányából a 187.7 map. ÉNy-i lejtői irányába. Erős tűzzel utasították vissza, halottakat és sebesülteket vesztett.

Január 8-án 7.00-kor tüzérségi és aknavetőtűz fedezettel egy kb. 50 fős csoport hajtott végre felderítést Borscsevo irányából Kamenka—Verhovszkoje D-i szegélye irányába.

21.00-kor kb. 20 fős csoport a 107. löv. ho. ellen kísérelt meg felderítést üdülő (Szeljavnoje Ny 2 km) körzetből Kopaniscse irányába. A tanzászlóalj tüze verte vissza.

Ugyanezt január 9-én 21.00-kor megismételte. 24.00-kor kb. 50 fővel a 141. löv. ho. ellen kíséreltek meg felderítést Kosztyenki körzetéből.

21.48-kor kb. 30 fős felderítő csoport a 309. löv. ho. ellen hajtott végre felderítést a 177.4. map. körzetében (scsucsjei hídfő). Visszatérésük után halottat hagytak vissza a 12. ho. 18. gy. ezredéből.

Január 10-én 5.00-kor megismételték kb. 20 fővel a 141. löv. ho. elleni felderítést és rejtve behatoltak a peremvonalba is, ugyanezt 24.00-kor kb. 50 fős csoporttal megismételték, de akkor erős tüzérségi és aknavetőtűzbe ütköztek.

Január 11-én 5.00-kor újabb 20 fő próbálkozott felderítéssel a 141. löv. ho. ellen, Borscsevo-tól K-i irányba.[7]

Mindebből látható, hogy a 2. magyar hadsereg 1942. végén, 1943. elején nem — mint ahogy arról az egyoldalú visszaemlékezők beszélnek — egyszerű folyammegfigyelést folytatott, hanem igyekezett (a légifelderítésről nem is beszélve) a szemben álló erőket felfedni, azok szándékait kipuhatolni.

Sok utólagos magyarázat, közte Dálnoki Veress Lajosé is, szemrehányással illeti a magyar felsőbb vezetést, hogy nem hitt a csapatok jelentéseinek, nem számolt a meginduló támadással. Ha aktív harctevékenységet feltételezett is, azt helytelen irányban várta és bízott abban, hogy azt saját erejéből vissza tudja utasítani. Anélkül, hogy a német vezetést — amelynek valóban szélesebb áttekintése lehetett és elmulasztotta a megfelelő tájékoztatást — fel akarnánk menteni, meg kell érteni, hogy az adott helyzetben nem sokat tehetett. Miután tartalékai nem voltak, visszavonulni nem akart, talán úgy ítélte meg, hogy a magyar vezetés teljesebb tájékoztatása pánikhangulatot keltene, csökkentené a sikerbe vetett reményt, amely pár hónappal előbb még nemcsak a magyar katonai, de a politikai vezetésben is általánosan elterjedt volt. A magyar hadsereg visszavonása egyébként nemcsak szovjet katonai erőket szabadított volna fel (Hitler miért a csatlósokat engedte volna kiszállni?), hanem még nagyobb veszélybe hozta volna az ettől délre, de különösen északra levő arcvonalakat, ahol még mindig reménykedhettek a kitartásban s evvel a moszkvai irány megtartásában. Abban azonban mind a két vezetés, a katonai is, a politikai is azonos álláspontot foglalt el, hogy nem feltételezte az akkor már rendelkezésre álló szovjet katonai, de főleg hadigazdasági erő meglétét. A magyarázatok a szövetségesek segélyszállítmányaira hivatkoznak, ezek jelentőségét azonban nemcsak alábecsülni, túlbecsülni se szabad. A 2. magyar hadsereget is szovjet ruhában, szovjet fegyverekkel, tegyük hozzá, ekkor még a háború addigi keserves tapasztalatain alapuló szovjet hadművészet, hadműveleti vezetés és a harcászatban kialakult elvek alapján verték meg.

A magyar katonai vezetést súlyos és menthetetlen hibák, bűnök egész sora terheli. Itt és most nem kívánunk ezekre részletesebben kitérni. Ha azonban végigkövetjük a szovjet hadműveleti terv kialakulásától a végrehajtásig eltelt eseményeket, el kell ismerni, legkevésbé azok felismerésének hiányáért és a felderítés elmulasztásáért vádolható. Dálnoki Veress arról ír, hogy „a magyar felderítés elégtelensége több ízben megmutatkozott. A vezetés általában figyelmen kívül hagyta a csapatok jelentéseit. Viszont elfogadott olyan felderítési eredményt, mint az előbbiekben említett vezérkari századosi repülést (Lajtos vk. szds. jan. 11-i felderítő repüléséről van szó, mely egyik hídfőben sem tudott se számottevő erőket, se mozgást megállapítani — K. P.), holott az Uriv-i hídfőben már akkor több, mint 4—5 hadosztály, páncélos erők és hatalmas tüzérség várta készenlétben a támadás elrendelésének időpontját s az is bebizonyosodott, hogy a csapatok felderítése volt ahelytálló, aminek egyébként egészen természetesnek kellett volna lenni".[8] A későbbiekben az olvasó is megbizonyosodhat arról, hogy nem Dálnoki Veressnek van igaza.

Mielőtt azonban rátérnék a hadművelet előkészítésének ismertetésére, két elterjedt nézettel kell még szembenézni: a 2. magyar hadsereg téli felszerelésének és az orosz tél hatásának, valamint a 2. magyar hadsereg arcvonala kiterjedésének kérdésével.

7 Uo.

8 *Dálnoki Veress:* i. m.. I. k. 371 .o.

Az orosz tél valóban nem a Hawaii-szigetek örök tavasza. Ez azonban nem 1943 januárjában vált közismertté. Egy hadsereg vezetésének nincs mentsége arra, ha harcosai és technikája nincs megfelelően felkészítve az időjárás viszontagságaira. A magyar vezetés erre nem fordított kellő figyelmet. Hitler, amikor 1941 novemberében franciaországi szabadságról különrepülőgépen hozatta el a Wehrmacht főzenemesterét, hogy ő vezényelje a moszkvai bevonulást, még arra készült, hogy a nagy tél beállta előtt befejezi a háborút. 1942-ben a magyar hadvezetés ilyesmire már nem számíthatott. A magyar fegyverek nem voltak alkalmasak téli harcra, a lovak kevesebbet bírnak ki, mint az emberek. Ez a magyarázata, hogy a technika mozgásképtelenné, használhatatlanná vált, mielőtt egyáltalán alkalmazni lehetett volna. Az emberekkel azonban kicsit másképp állt a helyzet. Ha talán nem is kellő számban, de nem igaz, hogy téli ruházat nem állt rendelkezésre. A visszavonulás során felgyújtott raktárakban tízezerszámra álltak a nemezcsizmák és egyéb téli védőeszközök. A fejvédőket, amiket egyébként lehetett volna használni, a térdükre, könyökükre húzták a katonák amikor hozzájutottak, mert nem tudták mit csináljanak vele. A csizmák között talán 41-es volt a legnagyobb számú, jóval kisebb, mint a magyar katona átlagos lábmérete. Az igazság azonban az, hogy nem is szándékoztak a téli felszerelést a csapatoknak kiosztani. Lehetne ezt hanyagságnak felfogni, de a teljességhez az a felelős hadbiztostól elhangzott magyarázat is hozzátartozik, hogy azért nem adták ki, mert a németek 1941-ben Moszkva alatt rengeteget elvesztettek, s nem akarták kitenni magukat annak, hogy a hadsereg anyaga veszendőbe menjen és avval ne tudjanak elszámolni. A nem harcban, hanem a hómezőkön elszenvedett halálért ezért ugyancsak a hadsereg vezetését terheli a felelősség.

Indokoltnak tűnik emlékeztetni arra is, hogy — amíg saját bőrükön a telet nem érezték — a vattaruha és a halinacsizma a „bolsevik nyomorúság" jelképe volt, legalábbis a sajtóban és a filmhíradóban. Azt jelképezte, hogy a „bolsevista uralom" alatt megszűnt a rendes rúha és nincs bőr. Igaz, a német és a magyar nemezcsizma sokkal szebb volt (az olaszok kiszögezett hegymászó bakancsairól nem is beszélve), de a bőrtalp vezeti a hideget, az egy darabból préselt orosz halinacsizmában azonban melegen marad a láb. Hasonló a helyzet a vattaruhával, ami nemcsak melegebb, de a mozgékonyságot se gátolja.

Most nem akarok olyan — egyébként közismert — körülményekre rámutatni, hogy a szovjet csapatok harcászati kiképzése sokkal jobb, erkölcsi-politikai állapota összehasonlíthatatlanul magasabbrendű volt — erről a Don menti magyar vezetés nem sokat tehetett. Ami azonban nagyrészt rajta múlott: nem látta előre a téli körülmények között vívott harc sajátosságait. Sem az eszközöket nem teremtették ehhez elő, sem a kiképzést (pl. a síkiképzés) nem állították ennek szolgálatába. A szovjet lövészcsapatok tudtak síelni és megvolt az ehhez szükséges felszerelésük, a géppuskákat és aknavetőket szánokon mozgatták, a szállítóeszközök hólapátokkal rendelkeztek, a gépkocsik két hólánckészlettel voltak ellátva stb. Így tudták biztosítani, hogy hótorlaszok ne hátráltassák a támadó csapatokat és hogy előre tudjanak mozogni a hómezőkön, amelyekbe a magyar katona belefulladt.

Még egy legendáról. Jány — 45°-ot emleget, van aki 50-et is, általánosan elterjedt a — 42°. Aki volt már igazi hidegben, tudja, hogy azt az ember valójában nem tudja érzékelni. Ha valaki tartósan a szabadban tartózkodik megfelelő védőöltözet nélkül, annak csaknem mindegy, hogy —20 vagy —30° van. Megérezni — ez saját tapasztalatom — hőmérő nélkül a —36°-ot lehet, akkor megfagy az ember szeme, a hulláéhoz hasonlóan üvegessé válik. Látni azért lehet vele, csak a ránk tekintő ilyen szem nagyon furcsa. Nos, ilyen hideg nem

volt 1943. januárjában a Don vidéken. A Voronyezsi Front törzsének napijelentései a reggel 10 és az este 22 órai hőmérsékletet pontosan rögzítik. Eszerint a hőmérsékleti értékek a következők voltak:[9]

	10.00	*22.00*
1943. jan. 10.	— 7— 9	
11.	—11—13	
12.	—15—19	
13.	—20—25	
14.	—20—25	—18—21
15.	—20—25	—17—19
16	—23—29	—20—26
17.		—19—25
18.		—18—23
19.	—14—17	—14—16
20.	—15—17	—12—15
21.	—12—17	— 8—11
22.	—12—15	—19—21
23.	—15—23	— 7—12
24.	— 6— 7	—16—20
25.	—21—26	—16—23
26.	—19—22	—16—19
27.	—22—28	—14—19
28.		—18—22
29.	—18—23	—13—18
30.		—10—15
31.	— 9—13	

A leghidegebb nap tehát január 16-a volt, feltételezhető, hogy hajnalban valamivel —30° alá süllyedt a hőmérséklet. Ezt sem kevés kiállni, de felesleges még tízet hozzátenni.

A 2. hadsereg arcvonalának nagy kiterjedését és kiépítetlenségét is meg kell röviden vizsgálnunk, ha el akarjuk oszlatni a teljes felelősség és a magasabb vezetés nagyfokú hozzánemértésének elkendőzését célzó legendákat. Azoktól származnak ezek, akik annak idején mélységes csodálattal voltak eltöltve a német (és a magyar) vezetés magasabbrendűségéről és a katonatiszti hivatást az urak privilégiumának tekintették. Az esetleges szovjet sikereket pedig kizárólag a tömegek hatalmas túlsúlyának tudták be.

Ami a kiépítetlenséget illeti, azt részben cáfoltuk, részben az elvégzett munkák nem megfelelő minőségére hivatkoztunk. Akik arról beszélnek, hogy a szükséges műszaki munkálatokat lehetetlen volt elvégezni, emlékeztetjük arra, hogy az egykori szabályzat szerint egy zászlóalj védőkörletének műszaki megerődítése 1000 m átlagos szélesség és mélység (!) esetén 500 fővel számolva, tehát a zászlóalj saját erőivel, fészkekkel, mélyített lövészgödrökkel, óvóhelyekkel, akadályokkal és összekötő árkokkal 33 munkaóra (3 nap), egy óvóhely elkészítése 7 fő 4 órai, egy figyelő megépítése 5 fő 6—8 órai munkája. Könnyű utánagondolni,

[9] 9 AMO 203. f., 2843. op., 439. gy. – A hiányzó értékek az én mulasztásom következményei. Utólag nem tudom megállapítani azokat.

hogy a rendelkezésre álló idő alatt — megfelelő követelmények esetén — hányszor lehetett volna az állásokat jól kiépíteni.

A 2. magyar hadsereg arcvonalának kiterjedése a Don mentén legfeljebb 200, inkább azonban csak 190 km volt. Tudjuk, hogy ezt első lépcsőben kilenc könnyű hadosztály, a védelemben szintén résztvevő 429. német gyalogezreddel együtt 19 gyalogezred védte. A második lépcsőben elhelyezett, az 1. páncélos-hadosztályt is magába foglaló Cramer hadtestet (két gy. ho., egy páncélos csoport 60 db harckocsival és egy 40 löveges rohamlöveg-osztállyal) most ne számoljuk. Az első lépcsőben tehát 19 gyalogezred, azaz 57 gyalogzászlóalj foglalt helyet. A kerékpáros és huszár alegységeket, amelyek ugyancsak gyalogságként kerültek bevetésre, hasonlóképpen elhanyagoljuk. Ha már most teljesen sematikusan akarunk számvetést készíteni, vegyük elő a Horthy hadsereg harcászati szabályzatát. Abban a következőket találjuk: „védelemben a század a saját és a nehéz fegyverek, valamint a tüzérség támogatásával (ez a szervezetszerű fegyverekre vonatkozik — K. P.) még kb. 1500 m széles kiterjedésben is biztosan visszaverheti az ellenség támadását...", majd másutt: „A főellenállási övet — a védőállás főrészét — a gyalogság fegyvereinek tűzrendszere, a szélességbe és mélységbe rendszertelenül tagozott fészkek és támpontok alkotják. A fészkek és támpontok azonban nem alkotnak sohasem zárt rendszert... A folyó akadályok jellege megkönnyíti a védelmet..." Ennyi talán elég is ahhoz, hogy — ismétlem — sematikus számítással bizonyítsuk, hogy ha csak 3 km-t számítunk zászlóaljanként, ami a megfelelő tartalék képzését is lehetővé teszi 57× 3=171, plusz a teljesen elfogadható 30 km-t hézagokra számítva, máris eljutottunk 200 km fölé, azaz a védelem szélessége már nem tűnik elképzelhetetlenül túlzottnak. A fenti számításnak mindenképpen van egy hibája: ha a zászlóaljaknál század erejű 2. lépcső képezhető is, az ezredeknél csak gyenge tartalékok állnak rendelkezésre.

De van még egy megjegyzés is: az ideálisként megszabott kiterjedések csak a főirányokra érvényesek, a front egész szélességében meg sem közelíthetők, ezeknek a szükségessége sem áll fenn. A 2. magyar hadsereg arcvonala pedig nem feküdt főirányban, ha nem is az volt a helyzet, mint 1941-ben, mikor az 1. gépkocsizó dandár a Dnyeper-menti folyambiztosítás alkalmával egy héten keresztül 102 km széles arcvonalon rendezkedett be védelemre, s ezalatt az 1. gk. zj. 47 km, a 2. gk. zj. 23 km, a 3 gk. zj. 30 km szélességben biztosított. Ez is mutatja, hogy a szélességi kiterjedést nem lehet mereven megítélni.

Nézzük most ugyanezt a kérdést más oldalról. Felületes összehasonlításnak kínálkozik, mégis érdemlegeset mutat, hogy a 2. magyar hadseregtől nem nagy távolságra, de fontosabb irányban védő, ugyancsak a „B" hadseregcsoport állományába tartozó német 68. gy. ho. védelmi kiterjedése (5—6 zj.-jal) Szinje Lipjaginál 18—20 km volt, a 340. gy. ho. é (8—9 zj) 24 km, a 377. gy. ho.-é 22 km, zászlóaljanként átlagban ugyancsak 3 km.[10]

A német LV. hadtestnek a 13. szovjet hadsereggel szemben fekvő védőszakaszán egy zászlóaljra ugyancsak három km-es védőszakasz jutott.[11]

A Brjanszki Fronttal szemben 1943. február 1-én a németeknek 259 km-es arcvonalon hét gyaloghadosztálya és két harckocsihadosztálya volt, egy gy. ho.-ra 34 km széles védelmi sáv jutott. Ebből a 13. HDS-gel szemben 60 km-es arcvonalon az 1. lépcsőben két gy. ho. (10 300 fő), 21 zj, a 2. lépcsőben egy gy.

10 A Voronyezsi Front és a hadseregek támadó hadműveletének terve, stb. AMO 203. f., 2843. op., 354. gy. 17. o.

11 A 13. hadsereg csapatainak harctevékenysége a Kasztornoje-i és Orel-Kurszk-i hadműveletében. AMO 361. f., 6079. op., 222. gy., 17. o.

ho. (5000 fő), 9 zj. védett.[12] Ennyi állt rendelkezésre. Nem valami különös magyargyűlölet vezette br. Weichs vezérezredest, aki személy szerint nem is volt illojális, hanem a rendelkezésre álló erőket kellett elosztania. A szovjet okmányok szerint egyébként a magyar hadseregtől délre eső szakaszon sem volt nagyobb az olasz—német csapatok sűrűsége, mint Jány arcvonalszakaszán, sőt helyenként a 30 km/ho.-t is elérte. A főerők már Sztálingrádnál voltak bekerítve, vagy azokat próbálták felmenteni!

Végül vegyük, csupán az összehasonlítás kedvéért, a másik oldalt. A háborúnak ebben az időszakában a szovjet elvek főirányban ugyancsak 2—3 km-ben szabták meg a zászlóalj-védőkörletek szélességét. A gyakorlatban Sztálingrádnál, 1942 nyarán az egy hadosztályra eső védelmi sáv szélessége 15—18 km volt, de a 196. lövészhadosztályé pl. 30 km, holott a szovjet lövészhadosztályok létszáma jelentősen alatta maradt a magyar könnyű hadosztályokénak, s ebben az időszakban a lövészszázadok tűzereje közt se volt lényeges különbség (magyar: 150 puska, 12 golyószóró; szovjet: 103 puska, 12 géppisztoly, 18 golyószóró).

1941-ben a 316. lövészhadosztály, melyet a legendás Panfilov-hadosztályként ismerünk, a Volokalamszkhoz vezető utak védelmében 41 km széles arcvonalon védett, mindhárom ezredével az első lépcsőben, úgy, hogy egész védelmi rendszere egyetlen vonalban elhelyezett század-védőkörletből állt. Öt lövege jutott egy kilométerre és nem választotta el egy széles folyó az ellenségtől, amely nagy túlerővel szakadatlanul rohamozta. Még egyetlen, de nagyon konkrét összehasonlítás: a sztrorozsevojei hídfőben a magyar csapatokkal szemben a lövészszázadokra 2—3 km-es arcvonal jutott, s köztük 1/2 km-ig terjedő rés volt. Az egymással szemben álló csapatok aránya mintegy 2:1 volt a 2. magyar hadsereg javára. Ilyenek voltak 1943. januárjáig az erőviszonyok. Ily módon általánosságban beszélni a védelmi sáv szélességéről és az abból fakadó feladatok megoldhatatlanságából — nem vonva kétségbe a nehézségeket — legalábbis mellébeszélés. A 2. magyar hadsereg katasztrófáját az éghajlati és terepviszonyokkal, meg a szovjet csapatok döntő túlsúlyával magyarázni nemcsak történelemhamisítás, hanem a valódi — politikai és katonai — bűnösök felelősségének eltussolása is, gúny űzése az ország igazi érdekei ellen pusztulásba hajszolt, koncul dobott másfélszázezer halott emlékéből.

III.

A 2. magyar hadsereg elleni támadás először 1942. november végén merült fel, mikor Zsukov hadseregtábornok, a Főhadiszállás képviselője, a sztálingrádi ellentámadás megszervezése után felkereste a Voronyezsi Frontot, hogy benyomást szerezzen a helyzetről. Moszkalenko marsall, aki vezérőrnagyként 1942. október 22-én vette át a 40. hadsereg parancsnokságát, írja le emlékirataiban,[13] hogy a 40. HDS-nél is megjelent. Kiment a peremvonalba, először a sztorozsevojei hídfőben, a 25. gd. löv. ho. sávjában az alárendelt parancsnokokkal együtt személyesen derítette fel a tűzrendszert és a megközelítési lehetőségeket, a magyar csapatoktól 80—100 méterre. Még a magyar 5—6 főből álló őrcsoportok felvezetését is végignézte. Tudták, hol húzódik a magyar hadtestek közötti sávhatár. Részben ezért, részben uralgó helyzete miatt ekkor szemelték ki a 185 map-ot, Orehovo-liget, mint az áttörés kulcspontját. Sorra azonban, mint már

12 A Brjanszki Front harctevékenységének naplója. AMO 202. f., 5. op. 1389. gy. 117. o.

13 *K. Sz. Moszkalenko:* Na Jugo-zapadnom napravlenii (A délnyugati irányban). Vojenizdat, Moszkva, 1979.

említettem, a tormoszini csoportosítás elleni támadás került, így ezen a szakaszon főleg megtévesztő tevékenység folyt. Csapatösszevonásokat színleltek a sztorozsevojei hídfőből Korotojak irányába és Szvoboda vasútállomás körzetéből. Átjárókat nyitottak az előterepen, aknamentesítést folytattak, főerők összpontosítását színlelték, parancsnoki szemrevételezéseket, utak előkészítését végezték félrevezetés céljából. Így december első felében a németek nem dobtak át tartalékokat erről a frontszakaszról. Később, mikor a német vezetés belátta, hogy a sztorozsevojei tevékenység elterelő jellegű, nem vette akkor sem kellően komolyan, amikor már valóban folytak a támadás előkészületei. Igaz, ekkor a szovjet csapatok a megtévesztő tevékenység színhelyét északabbra, Voronyezs térségébe tették át.

A 2. magyar hadsereg sorsa 1942. december 20-án pecsételődött meg. Ekkor adta ki a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása direktíváját a Voronyezsi Front parancsnokának, hogy három hét alatt készítsen elő és 1943. január közepén indítson hadműveletet az ellenség Osztrogozsszk—Rosszos körzetében levő magyar—olasz csoportosításának szétzúzására a következő alapvető feladatokkal:

a) a 2. magyar hadsereg és a 8. olasz hadsereg szétzúzása és foglyul ejtése (III., IV., VII. magyar hadtestek, összesen hét gy. ho., négy olasz és 1—2 német gy. ho.);

b) a Liszki—Kantemirovka vasútvonal felszabadítása;

c) elfoglalni (lövész csapatokkal) az Arhangelszkoje, Repjevka, Bugyennoje, Valujki, Urazovo, Pokrovszkoje vonalat;

d) elfoglalni (előrevetett egységekkel) Valujki, Urazovo vá., Csernyanka, Pokrovszkoje körzeteit, megakadályozni az ellenséget erőinek átcsoportosításában a Kasztornoje—Valujki vasútvonal-szakaszon.[14]

Ugyanakkor a Délnyugati Front parancsnoka, Vatutyin, parancsot kapott, hogy a Voronyezsi Front támadásának délről való biztosítására a Haritonov vőrgy. vezetése alatt álló 6. hadsereggel egyidejűleg törjön előre Pokrovszkojéra.

A Főhadiszállás elgondolása tehát az volt, hogy a Voronyezsi Front balszárnyával és közepével szétveri a Voronyezstől délre, Kantemirovkáig elhelyezkedett ellenséges csoportosítást, felszabadítja a Liszki—Kantemirovka vasútvonalat, melyre egy későbbi Rosztov és az Észak-Kaukázus felszabadítására irányuló hadműveletnek szüksége van, és átvágja a németek utánpótlását szolgáló Jelez—Vorosilovgrád vasútvonalat.

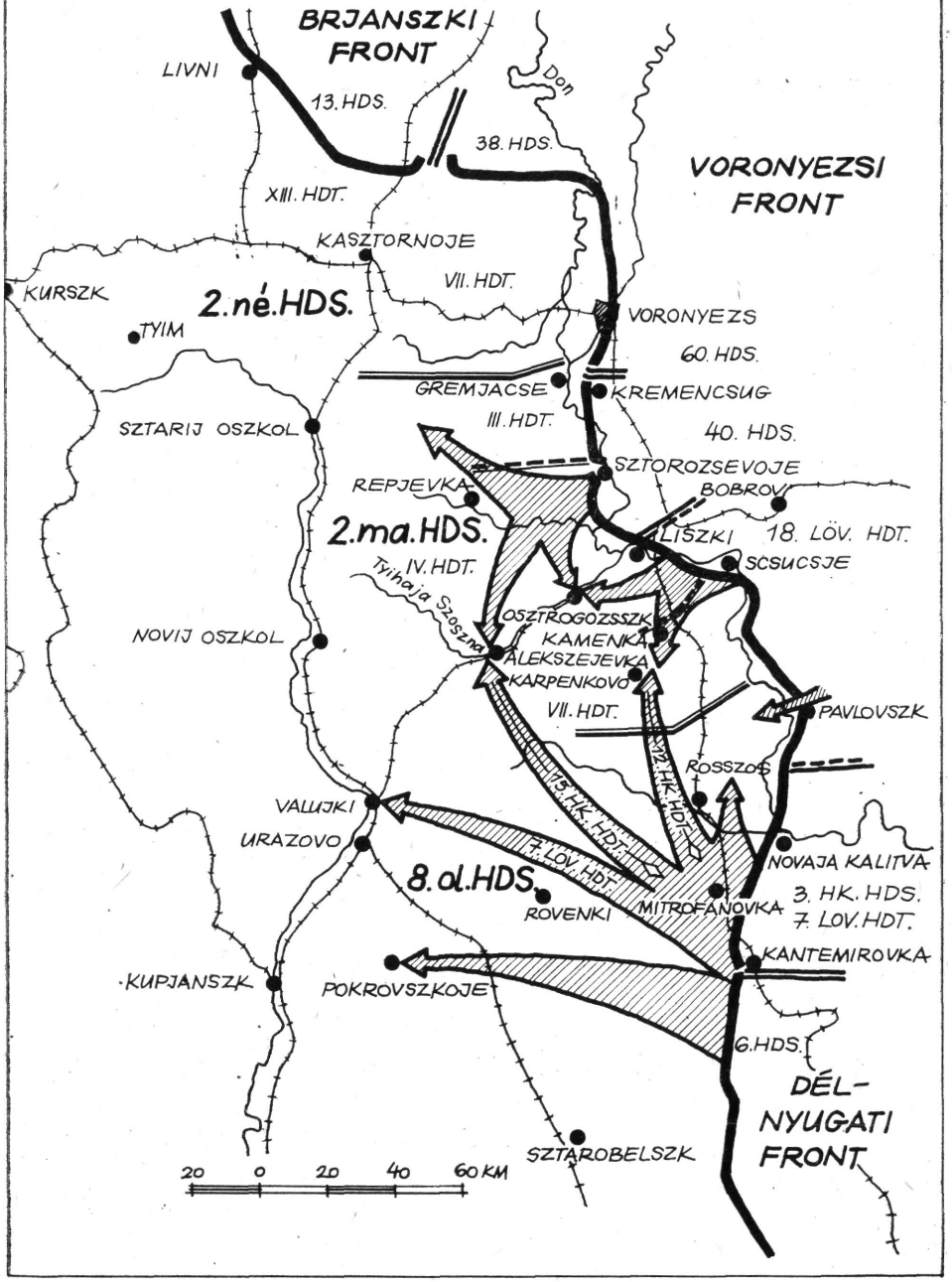
A főcsapást a 2. magyar hadsereg arcvonalának közepére kellett mérni, hogy evvel létrehozzák a feltételeket az ettől északra védő 2. német hadsereg megsemmisítéséhez.

Ezen intézkedés alapján kezdte meg a Voronyezsi Front Golikov vezds. irányítása alatt a Főhadiszállástól megerősítésül kapott 3. harckocsihadsereggel és egyéb magasabbegységekkel a támadás előkészítését, mely az osztrogozsszk—rosszosi hadművelet néven vonult be a hadtörténelembe.

A hadművelet előkészítéséhez rövid idő állt rendelkezésre, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az arcvonalban álló csapatokat fel kell tölteni, gondoskodni kellett anyagi biztosításukról, a támadás teljes titokban tartásáról, óriási erőket kellett mozgatni, a front sávhatárának kiszélesítésére került sor, fogadni kellett a megerősítéseket, az újonnan beérkezett csapatokat.

14 AMO 203. f., 2843. op., 354. gy. 1. o.

A Voronyezsi Front Osztrogozsszk–rosszosi hadműveletének elgondolása

Csak egyetlen példát, ami sok mindenre rávilágít, s a felderítés hiányosságait is magyarázza.

A 7. lovashadtest (csaknem 15 000 fő és több mint 11 500 ló, mintegy 70 harckocsi) a Főhadiszállás parancsára 1942. december 27-től került vasúti szállításra, hogy a Brjanszki Front állományából a Voronyezsi Front állományába lépjen, melynek legdélibb szárnyán került alkalmazásra. 1943. január 1-én és 2-án érkezett be Jefremovka vasútállomásra, innen január 7-re Anna falu (itt volt a Voronyezsi Front törzse) kirakóállomásra. Itt az erdőben, teljesen rejtve rakodott ki, úgy, hogy a lovak és harceszközök kirakásához hóból építettek rámpákat, majd négynapos éjjeli menettel tett meg (a nappalokat erdőkben rejtve töltve) 165 km-t, hogy január 12-én beérkezzen az összpontosítási körletbe; innen ugyancsak két éjjeli menettel a várakozási körletbe, ahová január 14-én 2.00-ra kellett beérkeznie, hogy reggeltől (közben két nappal el kellett halasztani a támadás időpontját) készen álljon a bevetésre. Összesen 300 km menetet tett meg.[15]

A csapatoknál folyt a harcra való kiképzés, napi 6—8 órás foglalkozásokat tartottak az erdőkben, vagy a lakott helyek közelében. A 40. hadsereg csapatai a mélységben felépítették a magyar műszaki erődítményeket, azok ellen gyakorolták az áttörést. Különös súlyt helyeztek a fegyvernemek együttműködésére, a parancsnokok képzésére.

Erre az időszakra az új tapasztalatok alapján jelentős változások álltak be a szovjet csapatok harceljárásában is. Ezeket 1942. októberében a Hadügyi Népbiztosság parancsa rögzítette. Ilyen volt pl. az új harcrendi felépítésre való áttérés, amely a tűzerő jobb kihasználása érdekében megszüntette az alegységek addig erősen lépcsőzött harcrendjét, meghatározta a szakasz- és századparancsnokok helyét a támadásban. Azt, hogy az alegység harcrendjében ne elől haladjanak, hanem onnan vezessenek, ahonnan legjobban átlátják a terepet és befolyásolni tudják a harcot. Azelőtt az alegységparancsnokok elől voltak a harcban, így nagyon nagy volt a veszteségarányuk és nem is látták át kellően a harcteret. A legfontosabb újítás talán a harckocsik újszerű alkalmazása volt, a gyalogságot közvetlenül támogató (GyKT) harckocsik formájában. Általában nagy súlyt helyezett a fegyvernemek együttműködésének fejlesztésére, a légierőt is beleértve. Volt hát mit gyakorolni! Akik, mint a témával foglalkozó egyes szerzők, pl. Adonyi, vagy Dálnoki Veres, olyan könnyen intézik el az egész támadást az elsöprő túlerővel, és akik átveszik tőlük megállapításaikat, talán azon is elgondolkozhatnának, mit tett a magyar tisztikar a katonák kiképzése érdekében, ami pedig az életet is jelentheti a küzdő számára. Ebben a vonatkozásban igazat lehet adni Szombathelyi, Jány, Lóskay és a többiek megállapításainak, csak nem szabad megállni a felelősség tisztázásának kérdése előtt.

A Főhadiszállás direktívájának vétele után lázas tevékenység kezdődött a Voronyezsi Front törzsében. Megkezdődött a front támadó hadműveleti tervének kidolgozása, egyidejűleg a hadseregparancsnokok is megfeszítve dolgoztak saját feladataik teljesítése érdekében.

A Főhadiszállás igen nagy jelentőséget tulajdonított ennek a hadműveletnek. Mással nem magyarázható, hogy január 2-án két képviselőjét is a Voronyezsi Fronthoz küldte: Zsukov hadseregtábornokot, a Legfelsőbb Főparancsnok helyettesét és Vasziljevszkij vezérezredest, a vezérkar főnökét. Mindjárt megjegyzem, hogy Zsukov a felkészülés teljes befejezéséig, Vasziljevszkij pedig

15 AMO 6. gd. lov. hdt. f., 14 814. op., 6. gy., 53-61. o.

egészen február végéig a Voronyezsi Front csapatainál maradt. Ugyancsak a frontra érkezett Antonov altábornagy, a vezérkari főnök helyettese, aki a 18. löv. hdt. tevékenységét támogatta.

Vasziljevszkij, Golikov frontparancsnok kíséretében, ugyancsak végigjárta az arcvonalat, ő is átment a sztorozsevojei hídfő peremvonalába és ott jóváhagyta a főcsapás irányát Orehovo ligetnél.

Január 5-re készült el a Voronyezsi Front támadó hadműveletének terve az ellenség magyar—olasz csoportosításának szétzúzására.

Ez a terv a Voronyezsi Front támadó csapatainak egész arcvonalán a Pervoje Sztorozsevojetól Kantemirovkáig terjedő szakaszon avval számol, hogy:

1. a szemben álló ellenségnek van:

a) hét magyar gy. ho. (20., 7., 13., 10., 12., 19., 23.), mely Pervoje Sztorozsevojetól Karabutig hadosztályonként átlagosan 18—20 km-es kiterjedésben véd,

b) három olasz hadosztály (2. és 4. hegyi és 156. gy. ho.), átlagos kiterjedésük 18 km,

c) ettől délre két német ho. és olasz egységek 15—20 km kiterjedéssel.

2. Az ellenséges védelem legnagyobb sűrűsége a sztorozsevojei és a scsucsjei hídfőben 10—12 km/gy. ho., a legkisebb a déli szárnyon.

3. Az egész, Sztorozsevojétől Novaja Kalitváig terjedő arcvonalon az ellenséges védelem erős, összefüggő vonalra, a Donra támaszkodik. Ezen az arcvonalon az ellenségnek kifejlesztett védelmi rendszere van, harckocsik és gyalogság elleni akadályokkal (átlagban 5—6 föld-faerőd, 15—20 különféle tűzfészek km-ként). Legnagyobb sűrűség a két hídfőben. A déli szakaszon hevenyészett az ellenség védelme.

4. Az áttörő csapatoknak különösen heves ellenállással kell számolniuk:

a) a sztorozsevojei hídfőben: 20., 7. k. ho. és 6. ho. részei (kb. 5. zj. a peremvonalban és 3. zj. a harc mélységében);

b) a scsucsjei hídfőben: 12. ho. és 10. ho. részei (5—5 zj. a peremvonalban és kb. 5 zj. a harcászati mélységben);

c) a Zsuravka—Holodnij szakaszon (német és olasz hadosztályok).

5. Az ellenségnek erős hadműveleti tartaléka nincs, Rosszos kivételével, ahol kb. 2 gy ho. lehet harckocsikkal (168. né. gy. ho. és egy másik német gy. ho. más szakaszról átdobva).

A támadó csapatok előnyomulási sávjában nem nagy erejű ellenséges harcászati tartalék ellenállásával lehet számolni Valujki (kb. egy gy. ho.), Sztarij Oszkol (kb. egy ho.) és Voronyezs (egy-két ho.) körzetében.

Megállapítja az értékelés, hogy a magyar csapatok az 1942 nyári és őszi hónapok egyes hadműveleteiben állóképesebbeknek bizonyultak az olaszoknál, de az ellenlökések végrehajtásában gyenge a harckészségük.

Az erőviszonyokból adódó következtetés ebben az okmányban abban áll, hogy az egész arcvonalon nincs döntő erőfölény, mert 15 lövészhadosztály és dandár (+ két löv. ho. tartalékban), két lovashadosztály, három sídandár, 18 harckocsidandár ellen az ellenségnek 13 gy. ho.-a van, de döntő fölényt sikerül képezni a főcsapások irányában és sokszoros a fölény tüzérség és harckocsik terén, ami megadja a támadás sikerének előfeltételeit.

A saját csapatok csoportosítása:

a) a 40. HDS. (öt lövészhadosztály, egy lövészdandár, egy harckocsihadtest. három önálló harckocsidandár, egy főparancsnoksági tartalék tüzérhadosztály, két páncélvadász dandár, egy gárda-aknavető [sorozatvető] ho., egy légvédelmi

tüzér hadosztály) szétbontakozik a sztorozsevojei hídfőben, 12 km-es arcvonalon;

b) a 18. lövészhadtest (három löv. ho., két harckocsidandár, egy harckocsiezred, egy lövészdandár, öt főparancsnoksági tartalék tüzérezred, két lgv. tü. e. három M—30 sorozatvető osztály, egy M—13 sorozatvető osztály, két páncélvadász dandár) szétbontakozik a scsucsjei hídfőben, az áttörés sávja 8 km.

c) a 3. harckocsihadsereg (négy löv. ho., egy löv. dd., két hk. hdt., két önálló harckocsidandár, egy főp. t. tü. ho., egy lgv. tü. ho., két M—30 sorozatvető osztály, hat M—13 sorozatvető osztály) szétbontakozik Golaja Holodnij, Zajcevka körzetében, áttörés arcvonala 12 km.

d) a 7. lovashadtest (két lovashadosztály) három sídandár, egy harckocsidandár, egy gépesített lövészezred, egy gárda-aknavetőezred, egy lgv. tü. e.) a 3. hk. hds.-gel együttműködésben kerül bevetésre.

e) fronttartalékok: két löv. ho. — egy a 40. HDS., egy a 18. löv. hdt. sávjában ;

f) 2. légi hadsereg.

A hadművelet célját három erős csoportosítás koncentrikus csapásaival kell elérni, az ellenséges védelem egyidőben történő áttörése után:

a) a sztorozsevojei hídfőből Boldirevka, Krasznoje, Alekszejevka irányban, a 20., 7. és 13 magyar ho.-k ÉK-ről történő átkarolásával, nyugati irányból D-nek fordulva, hogy Alekszejevkánál egyesüljön a front déli csoportosításával és befejezze az ellenség bekerítését. Erői egy részével Osztrogozsszk irányba mér csapást, hogy ott egyesüljön a 18. löv. hdt. jobbszárny-csapataival.

b) A scsucsjei hídfőből kisegítő csapás a magyar 12., 19. és 23. ho.-k ÉK-ről való átkarolására és Karpenkovonál egyesül a déli csoportosítás csapataival, erőinek másik részével Osztrogozsszk irányába támad.

c) Golaja, Holodnij, Zajevka vonalon főcsapás Kantemirovkától ÉNy irányban, az erők egy részével É-ra, a 40. HDS-gel való találkozás és a gyűrű bezárása céljából. A 7. lov. hdt. Valujkira támad és D-ről biztosítja a hadműveletet. Erőinek egy részével kijut az Oszkol folyóra és ott a 40. HDS egységeivel együtt létrehozza a bekerítés külső arcvonalát. (A terv szerint, amiben még több változás is történt, a jobb szárnyon a 4. harckocsihadtestnek kellett volna Boldirevka, Repjevka irányában támadnia a jobb szárny biztosítása céljából, ez az egység azonban a hadművelet kezdetére nem érkezett be.)

Először a két hídfőből kell áttörni a védelem teljes mélységét, elterelve a figyelmet a déli csapásról, amely meglepetésszerűségével kellett, hogy hasson, lekötve az ellenség tartalékait és megakadályozva a visszavonulását.

Az okmány még egy sor tényezőre tér ki, így a tüzérségi támogatás, lőszerkiszabat, szakcsapatok tevékenysége stb., ezeket azonban más összefüggésben később ismertetjük.[16]

A tüzérség összpontosítására jellemző, hogy míg a támadásban részt nem vevő 38. hadsereg 68 km-es arcvonalszakaszán 7,7, a 60. hadsereg 65 km-én 14 volt a km-kénti lövegsűrűség, a 40. hadsereg 12 km-es áttörési szakaszán 102/km, a 18. hdt. 8 km-es szakaszán 108/km, a 3. hk. hds. és 7. lov. hdt. 8 km-én 96 löveg/km.[17]

Itt szeretném megjegyezni, hogy a hadművelet elképzelése újszerű, ez volt a Nagy Honvédő Háború menetében az első olyan támadó hadművelet, amely-

16 A Voronyezsi Front támadó hadműveletének terve az ellenség magyar–olasz csoportosításának szétzúzására. AMO 203., f., 2843. op., 354. gy., 1–16. o.

17 A Voronyezsi Front 1943. január 12–22-i támadó hadműveletének leírása, stb. AMO. 203. f., 2843. op., 290. gy. 17. o.

nek a bekerítés külső és belső arcvonalának egyidejű létrehozása mellett a bekerített ellenség egyidejűleg történő részekre szabdalása és részenkénti megsemmisítése volt a célja.

Miután nem általában a Voronyezsi Front hadműveletét tesszük vizsgálat tárgyává, hanem a 2. magyar hadsereggel kapcsolatos tevékenységet, a továbbiakban csak ott térünk ki a front egészét érintő kérdésekre, ahol azok témánk megértéséhez szükségesnek látszanak és tárgyanként leszűkítjük — ahol csak lehet — a 2. magyar hadsereg ellen harcoló 40. HDS. és 18. ö. löv. hdt. tevékenységének vizsgálatára.

Hogy a támadásra való felkészülés egy közbenső időpontját nézzük, rögzítsük az érintett csapatok 1943. jan. 7. 18. órai helyzetét:

40. HDS.

253. löv. dd.	Anoskino, Hvorosztany É-i szegélye
141. löv. ho.	Titcsiha és erdő attól Ny-ra
25. gd. löv. ho.	**187. map. Szeljavnoje, Urivo-Pokrovszkoje**
107. löv. ho.	Troickoje. Doniscse, Zadonszkij
340. löv. ho.	**Pokrovszkij. Miginyevo, Maskino**
305. löv. ho.	Dmitrijevka, Davidovka, Pocsepszkoje
116. hk. dd.	Titcsiha
150. hk. dd.	Drakino
85. hk. dd.	Grecsiskina, Szofjino, összpontosítási körlet: Davidovka
10 tü. ho.	Hvorosztany, Szeljavnoje, Miginyevo
76. á. tü. e.	Titcsiha, Szeljavnoje
4. pct tü. e.	Titcsiha, Szeljavnoje, Hvorosztany
595. pct. tü. e.	Hvorosztany, Bogyejevo, Maskino
493. av. e.	Davidovka
494. av. e.	**Davidovka**
5. lgv. tü. ho.	**Hvorosztany, Szeljavnoje, Maskino**
332. lgv tü. o.	Davidovka
4. gd. av. ho.	Treszvjatszkoje körzetében vasúti szállításban
36. gd. av. e.	Davidovka, Drakino

18. ö. löv. hdt.

309. löv. ho.	váltja védelemben csapatait, összpontosít: Nyizs. Ikorecban
219. löv. ho.	váltja védelemben csapatait, összpontosít: Nyikolajevkában
270. löv. ho.	véd Alekszandrovka, Maszkovka, Szolonci terepszakaszon
129. löv. dd.	összpontosít Nyizs. Ikorecban
96. hk. dd.	Nikolo—Varvarszkij
192. hk. dd.	Peszkovatka
1109. á. tü. e.	Szolonci
1112. á. tü. e.	Szolonci É. erdő
875. tart. tü. e.	Dubrava, Nyikolajevka
217. lgv. tü. e.	Peszkovatka
1288. lgv. tü. e.	Szokolovka
1289. lgv. tü. e.	Szokolovka Ny. erdő
8/66. gd. av. e.	Duhovoje
391/98. gd. av. e.	Duhovoje

520., 521., 522. gd. av. o-ok (16. gd. av. dd.) a Délnyugati Frontról útban, összpontosítanak: Duhovojen.

3. HK. HDS., 7. lov. hdt. útban.

Fronttartalék

322. löv. ho.	kirak
183. löv. ho.	vasúti szállításban[18]

Ugyanezen a napon, január 7-én 23.50-kor a Főhadiszállás képviselői, Zsukov és Vasziljevszkij jelentést tesznek — mint minden nap — a Legfelsőbb Főparancsnoknak. Táviratuk szövege a következő:

„Moszkva, személyesen Vasziljev elvtársnak.

1. Ma az összes irány szerint befejeztük a hadseregparancsnokokkal, a hdtek, ho-ok és dd-ok parancsnokaival az összes hadműveleti-harcászati elhatározások és a harctevékenységi tervek átdolgozását. Az elhatározás és a tevékenységi terv feldolgozása a legjobbnak és leghozzáértőbbnek Moszkalenko elvtársnál bizonyult. A leggyengébbnek a scsucsjei irány tűnik, Zikov hadteste. Ribalko hadseregénél a főcsapás irányát sikerült eltolni a Kantemirovka — Rosszos vasútvonaltól Ny-ra, hogy ne kelljen a harckocsikkal a vasúti pályatestet leküzdeni és megkerülhetők legyenek az ellenségnek a vasútvonal mentén itt előkészített reteszállásai.

Ribalko tevékenysége össze van hangolva Haritonov és Zikov hadtestének tevékenységével. A Haritonovval való összehangolás érdekében megbeszéltük Vatutyin elvtárssal, hogy Haritonov azonos időpontban kezdi tevékenységét Ribalkóval, a főcsapást a jobb szárnyon mérve közelebbi feladatként kijutni az Ajdar folyóra; a továbbiakban Haritonov a 7. lov. hdt-től balra köteles működni, előnyomulva és biztosítva a maga számára az Urazovo—Sztarobelszk vasútvonalat. A 7. lovashadtest a sídandárokkal Valujki és Urazovo elfoglalását kapta feladatul és ezeknek a vasúti csomópontoknak a maga számára való biztosítását.

A 3. harckocsihadsereg főerői kötelesek elfoglalni Alekszejevkát, átvágni az ellenség visszavonulási útjait, biztosítani magukat Ny felől, egyesülni Alekszejevka—Osztrogozsszk körzetében a 40. HDS előrevetett csapataival és ezzel bezárni az ellenséges csapatok bekerítését az Ön által ismert körzetben.

Filippov hadseregeinek részletes tervét, térképen feltüntetve Bokov fogja át adni Önnek I. 9-én.

2. A csapatok összpontosítása, Hruljev elvtárs biztosítása ellenére határozottan rosszul halad — a négy aknavető hadosztályból eddig egyetlen szerelvény sem érkezett be, a 3. HK. HDS.-ből még összesen 15 szerelvény van útban, a 7. lov. hdt.-ből máig nem érkezett be 10 szerelvény, a három, a frontnak megerősítésül adott löv. ho.-ból összesen 5 szerelvény érkezett be. Az anyagokat szállító szerelvények (lőszer, üzemanyag) beérkezése még rosszabbul halad.

Figyelembe véve a vasúti szállítás megszakításait, kénytelenek voltunk az Ön által ismert időpontot két nappal kitolni. Kérjük Hruljev elvtársnál közbenjárását.

Konsztantinov, Mihajlov"[19]

18 A Voronyezsi Front januári támadásának hadműveleti terve. AMO 203., f., 2843. op. 275. gy.

19 AMO 203. f., 2777. op., 58. gy. – A szovjet katonai vezetőknek a háború alatt általában frontparancsnoktól felfelé az érintkezésben használatos fedőnevük volt. Így 1942–43-ban Vasziljev=Sztálin, Konsztantyinov=Zsukov, Mihajlov=Vasziljevszkij, Filippov=Golikov, Fjodorov=Vatutyin. 1943. május 15-től ezek változtak és Fjodorov pl. Tolbuhin fedőneve lett. Ebben az időszakban Sztálin=Ivanov, Zsukov=Jurjev, Vasziljevszkij=Alekszandrov, Vatutyin=Nikolajev. 1944. június 1-től Sztálint már Szemjonovnak hívták stb. Hruljov tábornok a Vörös Hadsereg hadtápfőnöke volt, Bokov vőrgy., a vkf. egyik helyettese. Itt jegyzem meg azt is, hogy a hadműveletek alatti időszakban, január 18-án Zsukov marsallá, Vasziljevszkij hadseregtábornokká lépett elő, a hadművelet befejezésekor, február 16-án pedig már ő is marsall lett.

A január 7-i állapot ismertetéséből lényegében már ismerjük azokat az erőket, amelyek a 2. magyar hadsereg elleni támadásra készülnek.

Részletesebben két kérdést kell még megnézni: a harckocsikkal és a tüzérséggel való ellátottságot.

A hadműveleti terv a Voronyezsi Frontnál a következő harckocsiállománynyal számolt (ténylegesen január 12-én valamivel kevesebb állt rendelkezésre):

Hk. típus:	KV	T34	T60	T70	MK3	MK2	M3L	M3SZ
1. 40. HDS.	33	58	33	40				
2. 18. löv. hdt.	1	56	26	16		3	16	35
3. 3. HK. HDS. és 7. lov. hdt.	29	221	26	149	46	7		
Összesen:	63	335	85	205	46	10	16	35
Ebből 40. HDS. + 18. hdt. a 2. magyar hadsereg ellen	34	114	59	56				

Tehát a 2. magyar hadsereg sávjában összesen 263 hk. került a terv szerint bevetésre, ebből 34 nehéz és 114 T—34 közepes harckocsi.[20]

A 3. harckocsihadsereg támadási sávjában 770 aknavető és löveg volt. A tüzérségi előkészítésben résztvevő av.-k és lg.-ek sűrűsége az áttörési szakaszokon:

Sztorozsevoje (12 km): 21 db 82 mm av.
54 lg. és n. av.
35 M—30 állvány
6 M—13 és M—8 állvány

Scsucsje (8 km): 30 db 82 mm av.
50 lg. és n. av.
18 M—30 állvány
2 M—13 állvány

Novaja Kalitva (12 km): 32 db 82 mm av.
43 lg. és n. av.
7 M—30 állvány
4 M—13 és M—8 állvány

A csapatok légvédelmét a sztorozsevojei hídfőben egy lgv. tü. ho. (négy ezred) és egy közepes légvédelmi osztály, a scsucsjei hídfőben három lgv. tü. e. és egy közepes üteg látta el.

A Voronyezsi Front tüzérparancsnoka, Varencov tü. vőrgy. által aláírt terv[21] szerint a tüzérség a támadás első napján, az ellenség megerősített védőövének áttörésekor egy parancsnok (a HDS. ill. hadt. tü. pk.) kezében összpontosul. A harcot csapásirányonként 2—4 tü. ezredből álló csoportok támogatják.

A tüzérségi támadás terve:

1. 5 perces tűzcsapás az összes tűzeszközökből a peremvonalra (ütegenként egy célra).

20 AMO 203. f., 2843. op., 275. gy.
21 Uo.

A Voronyezsi Front tüzérségének csoportosítása

	állv.	82 m/m av.	120 m/m av.	45 m/m pct. á.	76 m/m e. á.	76 m/m ho. á.	122 m/m tar.	122 m/m á.	152 m/m á.	203 m/m tar.	37 m/m lgv. á.	85 m/m lgv. á.	Össz. av.	Össz. lg.
25. gd. ho. (53. gd. tü. e.)		105	18	21	12	21	8						123	62
107. löv. ho. (1032. tü. e.)		62	12	21	8	20	9						74	58
340. löv. ho. (911. tü. e.)		68	18	23	12	21	9						86	65
305. löv. ho. (830. tü. e.)		23		24	12	18	12						23	66
141. löv. ho. (348. tü. e.)		64	9	28	12	20	9						73	69
322. löv. ho. (886. tü. e.)		86	18	24	12	20	12						104	68
253. löv. dd.		21	10	11	4	8							31	23
10. tü. ho.						72	60	18	18					168
76. gd. á. tü. e.									11					11
4. gd. és 595. pct. tü. e.						40								40
493. és 494. av. e.			72										72	
1/522. legn. tar. tü. e.										6				6
hk. hdt.		42	4	12		32					12		46	56
5. lgv. tü. ho.											48			48
332. lgv. tü. o.												12		12
av. csoport			40										40	
három M—13 gd. av. e.	72													
tíz M—30 gd. av. o.	420													
Sztorozsevoje (40. HDS.) Összesen:	492	471	201	164	72	272	119	18	29	6	60	12	672	752
309. löv. ho. (842. tü. e.)		91	18	25	12	20	11						109	68
219. löv. ho. (673. tü. e.)		85	28	30	11	20	12						113	73
161. löv. ho. (1036. tü. e.)		85	18	18	8	19	9						103	54
129. löv. dd.		48	10	12	4	16							58	32
1109. és 1112. á. tü. e.									23					23
875. tar. tü. e.							19							19
1/1148 legn. tar. tü. e.										6				6
1240. pct. tü. e.						20								20
6. és 10. pcv. dd.		16	8	10		32							24	42
ö. av. e. és av. csop.			76										76	
217., 1288. és 1289. lgv. tü. e.											36	4		40
Két M—13 sv. o.	16													
három M—30—sv. o.	144													
Scsucsje (18. löv. hdt.) Összesen:	160	325	158	95	35	127	51		23	6	36	4	483	377

2. 75 perces módszeres tűz a föld-fa erődök, pk-i pontok, tűzfészkek, ütegek szétzúzására. A gárda-aknavetők (sorozatvetők) sorozatot lőnek a felfedett célpontokra.

3. 10 perces tűzcsapás a peremvonalra és a zj. T-ok mélységéig az összes tűzeszközökből.

A légierő bombáz és csatarepülő csapást mér a peremvonalra és 3 km mélységig.

A zászlóalj-, ezredtüzérség és a ho. tü. ágyús ütegei, valamint a páncéltörő ágyúk közvetlen irányzással tüzelnek.

A lőszerkiszabat az első napon 1 lőszerkiszabat,
a következőkön 2. 0—2. 5 lőszerkiszabat

3. 0—3. 5 lőszerkiszabat[22]

Már most megjegyezzük, hogy a tüzérségi támadás nem a terv szerint zajlott le, részben, mert a 4. hk. hdt. nem érkezett be és nem vett részt az előkészítésben, részben, mert a 40. HDS. szakaszán nem a terv szerint alakultak az események.

Hozzátehetjük, hogy ez óriási tüzérségi összpontosítás volt, nagyobb, mint az augusztusi—szeptemberi sztálingrádi harcoknál.

Hogy fogalmat alkothassunk, mekkora tűz zúdulhatott az áttörési szakaszokra, vegyük figyelembe, hogy egy lőszerjavadalmazás a következőket jelenti:

82 mm av.-nél 120 db	76 mm e. lg. 140 db
120 mm av.-nél 80 db	76 mm ho. lg. 140 db
	122 mm tar. 80 db

A sztorozsevojei hídfőben csupán a 122 mm-es tarackok több, mint kilenc és félezer, a 76 mm-es ho. ágyúk 38 000 lövést adhattak le az első napon, az M—30 sorozatvetők egyszerre mintegy 560 tonna súlyú, csaknem 7000 lövedéket lőttek.

Ismerkedjünk meg végül a Voronyezsi Front támogatására rendelt légierő, a 2. légi hadsereg (parancsnok Szmirnov re. vőrgy., törzsfőnök Sztyepanov ezds.) már 1942. december 28-án jóváhagyott harci alkalmazásának tervével.

Az előkészítés időszakában a 2. légi HDS. feladata az volt, hogy oltalmazza a front támadó csoportosításának összpontosítási körzeteit, rombolja szét az ellenség repülőtereit Jevsztratovszkij, Szt. Oszkol, Ilovszkoje, Kseny és Urazovo területén, akadályozza meg a vasúti csapatszállításokat, rombolja a vasutat és berendezéseit, különösen a Kasztornoje, Sztarij Oszkol, Valujki—Osztrogozsszk, Osztrogozsszk—Rosszos szakaszokat. Mérjen csapásokat az ellenséges körletekre, a csapatok gyülekezési pontjaira és mozgásaira, és folytasson felderítést a következő célokra: vasúti szállítások, csapatok mozgása és operatív átcsoportosítása, a hadműveleti mélységben lévő védelmi berendezések és a műszaki munkálatok.

A hadművelet első szakaszának (az ellenséges védőöv áttörése) időszakában, a támadás előtti éjszaka, bombázza a Jevsztratovszkij-i, Szt. Oszkol-i és az újonnan felderített repülőtereket, a harcászati tartalékok körleteit a sztorozsevojei hídfő előtt, a scsucsjei és a déli irányokban; a tüzérségi előkészítés ideje alatt bénítsa az ellenség törzseit és híradó összeköttetését, fogja le a mély-

22 Uo.

ségben lévő tüzelőállásokból tüzelő ütegek tüzét és egyidőben mért csapásokkal semmisítse meg az anyagi eszközöket Jevsztratovszkij, Szt. Oszkol, Ilovszkoje repülőtereken. A gyalogság támadásba való átmenetelekor csatarepülő támadásokkal kellett a légierőnek segítenie a támadó gyalogság sikerét, szétzúzni a harcmezőn az ellenség élőerejét, tüzérségét, aknavetőit és egyéb technikáját.

A hadművelet második szakaszának (az áttörés sikerének továbbfejlesztése) időszakában a harcmező feletti járőrözéssel kellett fedezni és csatarepülő támadásokkal segíteni a front gyorsanmozgó csapatainak mozgását a hadműveleti mélységben, különös figyelmet fordítva a sztorozsevojei és a déli irányra, és szétzúzni az ellenség élőerőit, tűzeszközeit és ellenálló csomópontjait a Pervoje Sztorozsevoje—Repjevka és a Novaja Kalitva, Rosszos, Olihovatka, Alekszejevka irányokban.

Az erők egy részének feladata a scsucsjei csoport csapatainak biztosítása volt a siker kimélyítése érdekében.

Éjszakai bombázásokkal csapásokat kellett a légierőnek mérnie az ellenséges tartalékok felderített körzeteire és pihenő csapataira, különös figyelemmel a

a) Sztorozsevoje—Repjevka irányban: Isztobnoje, Szinje Lipjagi, Repjevka, Osztrogozsszk és a Szt. Oszkolból Osztrogozsszkba, Kurbatovóból Kraszno-lipjebe vezető földútra;
b) Scsucsje irányában Kamenka, Szaguny, Alekszejevka, az Osztrogozsszk—Kamenka; Alekszejevka, Olihov Log, Kamenka és az Olihovatka—Kamenka útszakaszokra, valamint
c) a déli irányban Rosszos, Olihovatka, Mitrofanovka és a Ny-ra és DNy-ra vezető földutakra.

A hadművelet harmadik időszakában (az ellenséges élőerők bekerítésének és megsemmisítésének végrehajtása) a 2. légi HDS. feladatai az alábbiak voltak:

— járőrözéssel fedezni a front főerőit, melyek az ellenséges harccsoportosítás megsemmisítését hajtják végre, különös figyelemmel a déli irányban mozgó gyorscsapatokra;
— együttműködésben a gyorsan mozgó csoportokkal és a lövészcsapatokkal szétzúzni az ellenség bekerített csoportosításait és helyőrségeit;
— megakadályozni az ellenség friss erőinek a körülzárt harccsoportok felmentésére irányuló mozgásait;
— megsemmisíteni az ellenséges szállító repülőgépeket, megakadályozni, hogy azok a bekerített csapatoknak segítséget nyújtsanak;
— nappali csatarepülő és éjszakai bombázó bevetésekkel folytatni csapások mérését a Kasztornoje—Valujki vasútvonal szakaszaira, megakadályozni a hadműveleti tartalékok előrevonását;
— szétzúzni az ellenség légierejét, annak repülőterein és a levegőben.

A 2. légi HDS. hadműveletbe bevont csapatainak harci állománya:

Re. ho-ok és ö. e-ek	Település	vadász	csre.	feld.	éjsz. b.	össz.
205. vre. ho.	Nov. Melovatka	42	23	—	—	65
269. vre. ho.	felk. Verejszk re. csomóponton	96	—	—	—	96
227. csre. ho.	Szvh. Kr. Oktyabr	—	35	—	—	35
291. csre. ho.	felk. a Kasir-i re. csomóponton	—	96	—	—	96

208. é. bre. ho.	D-i csop: Russzk. Zsuravka	—	—	—	—	—
	É-i csop: Verh. Tisanka	—	—	—	95	95
50. fre. e.	Butirlinovka	—	—	15	—	15
Összesen:		138	154	15	95	402

Északi csoportosítás: 291. csatarepülő hadosztály, 269. vadászrepülő hadosztály, 70—75 éjszakai bombázórepülőgép = 262—267 repülőgép.

Déli csoportosítás: 227. csre. ho., 205. vre. ho., 20—25 é. bre. = 120—125 repülőgép.

Az együttműködés megszervezésére a légi HDS. a gyorsan mozgó csoportokhoz (minden harckocsi- és lovashadtest) és a 18. lövészhadtesthez összekötőket küldött ki. Az összeköttetést vezetékes, rádió- és repülőösszeköttetés útján szervezte meg, operatív csoportja a Voronyezsi Front vezetési pontján működött, harcállláspontja Kozlovkában volt.

Napi tevékenységként 3 vadászrepülő-, 2 csatarepülő-, 3 éjszakai bombázórepülő- és 2 felderítő repülőbevetést irányzott elő.[23]

A hadműveleti terv, a rendelkezésre álló csapatok, a tüzérség, harckocsik, repülőgépek mennyisége és ennek az egész hatalmas gépezetnek rejtve végzett működtetése elég alapot adnak annak megállapításához, hogy a német (és magyar) hadvezetésnek az a feltételezése, hogy a szovjet hadsereg képtelen ebben az időszakban a Felső-Donnál komoly hadműveletet tervezni, a helyzet nem ismeréséből, alaptalan elbizakodottságból fakadt és abból, hogy saját propagandájuknak maguk is rabjává váltak. A magyar vezetés — mint azt a dokumentumok bizonyítják — már érezte, hogy valami készül, tessék-lássék meg is próbált javítani a magyar hadsereg helyzetén, de a valóságot meg sem tudta közelíteni. Annyira nem viselte szívén a hadsereg sorsát, hogy politikai lépéseket sem tett a helyzet javítása érdekében. Jány katonai vonalon tett megállapításai és kérései pedig teljes visszautasításra találtak, vagy legfeljebb hitegetést eredményeztek. Ő pedig, nem mint felelős parancsnok, hanem mint egyszerű parancsvégrehajtó, megjuhászodott és nem vont le további következtetéseket.

Mielőbb azonban belemennénk a részletekbe, elemezzük az erőviszonyokat a hadműveletet előkészítő Voronyezsi Front szakaszán.

A teljes, tehát a Kozinkától Viszocsanovig terjedő 450 km-es frontszakaszon a *Voronyezsi Frontnak* teljes mélységben a következő lövészerők álltak rendelkezésre:

38. HDS. (167., 237., 232., 206. löv. ho.)	4 ho.
60. HDS. (280., 132., 121. löv. ho. 248., 104. löv. dd.)	3 ho. 2 dd.
40. HDS. (141., 25. gd., 107., 340., 305. löv. ho. 253. löv. dd.)	5 ho. 1 dd.
18. ö. löv. hdt. (309., 219., 161., 270. löv. ho., 129. löv. dd.)	4 ho. 1 dd.
3. HK. HDS. (48. gd., 184., 180. löv. ho., 37. löv. dd.)	3 ho. 1 dd.
7. lov. hdt. (három sídandár)	3 dd.
Fronttartalék (322., 183. löv. ho.)	2 ho.
Összesen:	21 ho. 8 dd.

23 A 2. légi HDS. magasabbegységei harci alkalmazásának terve a Voronyezsi Front 1943. januári támadó hadműveleteiben. AMO 203. f., 7000. sz. op., 20. gy., 34–38. o.

Tehát, ha a fronttartalékig az összes lövészalakulatokat számítjuk, egy hadosztályra akkor is 18 km-es átlagkiterjedés jutott.

Tegyük hozzá ehhez rögtön, hogy a szovjet hadsereg hadosztályainak szervezetszerű létszáma jóval alatta maradt még a magyar könnyű hadosztályokénak is. Előbbi teljes feltöltöttség esetén sem érte el a 9500 főt (a gárdahadosztályoké kb. 1000-rel több volt), a magyar könnyű hadosztály létszáma 12 000 fő volt, a német gyaloghadosztályoké 15 000.

Ugyanezen az arcvonalszakaszon, tehát a Voronyezsi Fronttal szemben a „B" hadseregcsoportnak a következő alakulatai álltak:

XIII. és VII. német hdt. (68., 340., 377. [egy e. nélkül], 57., 75., 323. gy. ho., 168/82. gy. e.)

2. magyar hadsereg III, IV, VII. hdt-e (9., 6., 20., 7., 13., 10., 12., 19., 23. k. ho. és a német 168. gy. ho. 429. gy. e.-e)

a VIII olasz hadsereg (2., 3., 4. hegyi, 156. gy. ho., alpesi hdt. kb. ho-nyi maradványa)

a német 385., 387. gy. ho., a kb. ho. erejű „Vogelhain" csoport (SS és SD ezredek, más alakulatok maradványai)

Tartalékban: 168., 26. né. ho., 5 olasz gy. ho.

Összesen kb. 27 hadosztály gyalogság. További részletezésekbe nem szükséges belemenni, azt már láthatjuk, hogy az egész arcvonalon lövész (gyalogos) hadosztályok számában mintegy 10%-kal, létszámot tekintve pedig lényegesen felülmúlták a „B" hadseregcsoport csapatai a Voronyezsi Front erőit.

A tüzérségi lövegek és aknavetők (50 mm-nél nagyobb) számát illetően a Voronyezsi Front állománya a következő volt:

38. HDS.	529 lg. + av.	7,7/km
60. HDS.	905 lg. + av.	14/km
40. HDS.	1226 lg. + av.	102/km a 12 km-es áttörés szakaszán
18. hdt.	812 lg. + av.	108/km a 7,5 km-es áttörés szakaszán
3. HK. HDS. és 7. lov. hdt.	770 lg. + av.	96,2/km 8 km-es áttörés szakaszán
Összesen:	4242 löveg és aknavető[24]	

Ezek pontos, rendelkezésre álló számok; a „B" hadseregcsoport tekintetében Morozov[25] számításait kell alapul vennem, akkor is, ha azok nem teljesen megnyugtatóak, mert sem a német, sem az olasz tüzérségi erőről más adattal nem rendelkezem. A magyar erők tekintetében mutatkozik köztünk nem túlságosan nagy eltérés, mert több hadosztályt három ezreddel számít, az összadatokat azonban ez lényegesen nem befolyásolja. Ezek szerint a Voronyezsi Front teljes szakaszán a „B" hadseregcsoport valamivel több, mint 3600 löveggel és aknavetővel rendelkezett. Így ezek aránya sem érte el az 1:1,2 arányt a Voronyezsi Front javára. Miután harckocsicsapatok csak a hadművelet sávjában működtek, azokkal csak ott foglalkozunk.

Fentiek alapján azonban megállapítható, hogy a Voronyezsi Front teljes sávjában jelentős számbeli fölénnyel számolhatunk a „B" hadseregcsoport szemben álló erői javára, a front tüzérsége viszont valamivel felülmúlja a német—magyar—olasz csoportosítását. Ezen túlmenően a Voronyezsi Frontnak jelentős sorozatvető ereje volt, amivel nincs is mit szembe állítani.

24 AMO 203. f., 2843. op. 290. gy.

25 *V. P. Morozov:* Zapadnee Voronyezsa. Vojenizdat. Moszkva, 1956.

Némileg módosul a kép, ha csak az Osztrogozsszk—rosszosi hadműveletben érintett, mintegy 310 km-es szakaszt és az ott álló erők viszonyait vizsgáljuk. Itt szovjet részről a 40. HDS., a 18. ö. löv. hdt., a 3. HK. HDS. és a 7. lovas hdt. tevékenykedett, a „B" hadseregcsoport részéről pedig az előbbiekben felsorolt erő, a XIII. és VII. német hdt.-ek kivételével.

Szovjet részről tehát 14 löv. ho. és 6 (löv. és sí-) dandár támadott a „B" hadseregcsoport 20 hadosztálynyi ereje ellen. Ezek harcoló létszáma (különösen, ha a 82 magyar menetszázadot is figyelembe vesszük), minden esetre meghaladta a 220—230 ezer főt. Evvel szemben a Voronyezsi Front jó 10%-kal kevesebb, mintegy 190 000 főből állt. (A 40. HDS. létszáma 57 000, a 18. löv. hdt-é 48 450, a 3. HK. HDS. és 7. lov. hdt.-é 85 000 fő volt)[26]

Lövegek és aknavetők terén a támadó csoportosítás 2808 csövével szemben 2670-nel számolhatunk; mennyiség tekintetében itt nem mutatkozik számítható különbség. Fölényt a sorozatvető tüzérség jelentett.

Végül, a támadó 788 harckocsija (ebből kb. 400 közepes és nehéz) több, mint két és félszeres számbeli fölényt jelentett a német 27. pc. ho., és 700. ö. pc. dd. és az 1. magyar pc. ho. együttes erejével szemben.

Légierő terén nagyjából azonosak voltak az erőviszonyok, a német és magyar légierőnek ezen a szakaszon mintegy 400 gép állt rendelkezésére.

A 2. magyar hadsereg arcvonalán az volt a helyzet, hogy a támadó nyolc hadosztály[27] és két dandár — a front tartalékával tizenegy hadosztálynyi erő — kilenc magyar könnyű hadosztályt és két német gyaloghadosztályt +egy ezredet érintett; nyilvánvaló, hogy szovjet számbeli fölényről itt sem beszélhetünk. Különösen nem közelítette meg azt, ami a harcászati elvek szerint, folyóvédelemben lévő ellenség ellen szükséges. Létszámban a támadó kevesebb, mint 100 000 fő,[28] nyilvánvalóan alacsonyabb, legalább 15%-kal, mint a védőké, a tartalékokkal együtt.

A harckocsik aránya ebben a sávban 317:200 a Voronyezsi Front csapatai javára. Ez is csupán másfélszeres számbeli fölény. Emlékeztetek rá, hogy ezeknek alig 1/3-a, 114 db volt T—34-es, és több mint a felük olyan típusú volt, amelyeket a magyar páncéltörő fegyverekkel is meg lehetett semmisíteni. Ez hozzátartozik az igazsághoz, meg az is — a későbbiekben részletezzük —, hogy T—34-esek is semmisültek meg. (Január 13—16. között a 40. HDS. hk. dd-ainak 54 db T—34-eséből csak 18 maradt harcképes).[29]

A 2. magyar hadsereggel szemben 2038 löveg és aknavető volt tüzelőállásban. Morozov a 2. magyar hadsereg oldalán 1702 löveggel és aknavetővel számol, ebből 335-öt a Cramer-hdt.-nél. Így az első vonal magyar és a 429. német gy. e. tüzérségére 1367 cső jutna, amit teljesen kizártnak tartok, ha csak a gránátvetők is nincsenek beleszámítva, mert felülmúlja a szervezetszerű mennyiséget is (kb. 1260 db). Szerintem a Cramer-hadtesttel együtt mintegy 1400 csővel lehet számolni. A tüzérség terén tehát legfeljebb másfélszeres fölény állt fenn a szovjet csapatok javára.

Ezek szerint azon a 200 km-es arcvonalszakaszon, melyen Jány Gusztáv 2. magyar hadserege a Donra támaszkodva védett, létszám tekintetében a támadó csapatok kisebbségben voltak, harckocsikban és tüzérségben pedig legfeljebb 50%-os fölénnyel rendelkeztek.

26 AMO 203. f., 2843. op. 275. gy.
27 A 270. löv. ho. más irányban tevékenykedett.
28 A 18. löv. hadt. egy hadosztálya és mintegy hat zászlóalj nem a 2. magyar hadsereg ellen támadott, illetve védett.
29 AMO 395. f., 9136. op 132. gy

Ezen az alapon az összes legendák ellen, melyek a hatalmas szovjet túlerőre, a kilőhetetlen T—34-esek tömegeire, az 50 fokos hidegre és sok más külső körülményre hivatkoznak, a tények tömegét lehet felvonultatni.

Az eddigiek bizonyítják, hogy a 2. magyar hadsereget nem elsöprő túlerővel, hanem létszám tekintetében éppen kisebbségben lévő, harckocsik és tüzérség vonatkozásában a támadáshoz szükségesnek tartott legalább háromszorosnak csak a felével rendelkező szovjet csapatok verték meg. A külső körülmények, melyekre olyan sok hivatkozás történt, a 2. magyar hadsereg számára voltak kevésbé kedvezőtlenek. A magyar hadsereg a saját maga, illetőleg a német vezetés választotta, a maga számára kiépített (pontosabban: a vezetés mulasztásából nem kellően kiépített) vonalon védett a komoly víziakadályt jelentő Don mentén. A szervezési, kiképzési, felszerelési hiányosságok végső fokon ugyan a politikai, de felmenthetetlenül a katonai vezetésnek is bűnei. Szándékosan nem érveltünk a háború jellegének, a csapatok erkölcsi-politikai állapotának kérdésével, amelyekben a 2. magyar hadsereg semminemű összehasonlítást nem bír ki.

A 2. magyar hadsereget, annak önmagát sokra tartó katonai vezetését, a modern háború akkor legkorszerűbb szabályai szerint megverték, megsemmisítették a Felső-Donnál 1943. januárjában.

A hadművelet előkészítésének és lefolytatásának ismertetése, mely Osztrogozsszk—Rosszosi hadművelet néven ismert a hadtörténelemben, a magyar nép tudatában azonban a mai napig is voronyezsi vészként él, már egy másik tanulmány feladata.

Пал Корниш

ПОДГОТОВКА НАСТУПАТЕЛЬНОЙ ОПЕРАЦИИ ВОРОНЕЖСКОГО ФРОНТА ДЛЯ РАЗГРОМА ЮЖНОГО ФЛАНГА НЕМЕЦКОЙ АРМЕЙСКОЙ ГРУППЫ „Б" (2 ВЕНГЕРСКОЙ И ЧАСТЕЙ 8 ИТАЛЬЯНСКОЙ АРМИЙ)

Резюме

Идя навстречу 40-ой годовщине события, автор статьи рассматривает вопросы подготовки операции в январе 1940 года, целью которой был разгром южного фланга немецкой армейской группировки „Б", в том числе и частей 2 венгерской армии, находившихся у верхнего течения Дона.

На основании детального анализа общего положения на советско—германском фронте и особенно затронутого участка фронта, автор рассматривает подотовку Советской Армии к наступлению, начиная с директивы Верховного Командования Советской Армии от 20 декабря 1942 года вплоть до начала наступления 12 января 1943 года. На основании использованных подлинных советских документов, которые в подавляющем большинстве своем впервые приводятся в специальной литературе, автор доказывает, что силы Советской Армии, предназначенные к проведению операции, отнюдь не означали такого подавляющего превосходства сил, как это обычно считалось и как об этом можно прочитать в западной литературе. Напротив: как по всему фронту, так и на затронутом в операции участке советские войска имели преимущество в танках и артиллерии гораздо меньше, чем это необходимо теоретически, — всего в 50 %, а в отношении пехоты превосходство было на стороне оборонявшихся сил немцев. Решающим фактором успеха были мастерски и скрытно проведенная подготовка операции, громадное сосредоточение имеющихся в распоряжении сил в ущерб остальных участков фронта и внезапность наступления.

Положение 2 венгерской армии было не хуже, чем положение находившихся рядом итальянских и немецких войск. В этот период немецкое руководство уже не располагало соответствующими резервами.

Автор доказывает, что расположение 2 венгерской армии соответствовало общепринятым в то время уставам.

Автор статьи опровергает несколько таких объяснений, которые распространились после объяснений побитых венгерских руководителей, как-то: отсуттвие зимнего снаряжения,

чрезвычайно сильные морозы, чрезвычайно неблагоприятные условия местности и указывает, что технические неходстатки обороны венгерской армии также объясняются лишь упущениями венгерского руководства. Автор приводит средние данные температуры той зимы, которые далеко не достигали —40° или —50° С, на которые обычно сосылались.

Детальное изложение хода организации наступления, постатейное перечисление участвовавших в нем сил Советской Армии, подробное рассмотрение соотношения сил в статье дает основу для изучения проведения этой операции.

Pál Kornis

DIE VORBEREITUNG DER OFFENSIVE AN DER WORONESCHER FRONT ZUR ZERSCHLAGUNG DES SÜDFLÜGELS DER HEERESGRUPPE „B" (2. UNGARISCHE UND TEILE DER 8. ITALIENISCHEN ARMEE) JANUAR, 1943

Resumee

Die vierzigste Jahreswende hat dem Verfasser den Anlaß geboten, sich in diesem Werk mit der Vorbereitung der Operation vom Januar 1943, deren Ziel war die südliche Richtung der deutschen Heeresgruppe „B" sowie die 2. Ungarische Armee, die am Oberlauf des Dons stationierte, zu zerschlagen.

Durch eine ausführliche Analyse der allgemeinen Lage der deutsch-sowjetischen Frontlinie und des betreffenden Abschnittes beschreibt er die Vorbereitungen vom der Ausgabe der Direktiven des Obersten Hauptquartiers der Sowjetischen Armee vom 20sten Dezember 1942 bis zur Eröffnung des Angriffs am 12ten Januar. Er beweist aufgrund der benutzten sowjetischen Originaldokumente, von denen die meisten zum ersten Mal in der Fachliteratur erscheinen, daß die bei der Operation zur Verfügung stehenden Kräfte für die sowjetischen Armee bei weitem kein so großes Übergewicht bedeuteten, wie es allgemein gedacht ist, oder es in dem von Unterschiebungen durchdrungenen Westen in der Literatur zu finden ist.

Im Gegenteil: Sowohl an der ganzen Frontlinie als auch auf dem betreffenden Abschnitt der Operation hatten die sowjetischen Truppen hinsichtlich Tanken und der Artillerie nur kleineres Übergewicht als es notwendig gewesen wäre — etwa 50 Prozent und hinsichtlich der Infanterie waren die Verteidigungsgruppen in Überlegenheit. Die meisterhafte und gebeime Vorbereitung der Operation, die Beträchtliche Zusammenziehung der verfügbaren Kräfte zum Nachteil der anderen Abschnitte sowie der unerwartete Angriff waren die entscheidenden Faktoren der Erfolgs.

Die Analyse der deutschen Armee weist darauf hin, daß die Lage der 2. Ungarischen Armee nicht schlechter war, als die der italienischen und deutschen Truppen neben ihr und daß die deutsche Führung zu der Zeit über keine ausreichenden Reserven mehr verfügte. Er beweist, daß die Ausdehnung der 2. Ungarischen Armee sowohl der Lage als auch den derzeitigen Ordnungen entsprach und die Bezugnahme darauf bei der Begründung der Niederlage unberechtigt ist.

Er wiederlegt Erläuterungen, die sich nach den Ausreden der besiegten ungarischen Offiziere verbreiteten, wie zum Beispiel der Mangel an Winterrüstung, die außerordentliche Kälte, das ungünstige Feld, und es weist auch darauf hin, daß auch die technischen Lücken der Verteidigung nur den Versäumnissen der ungarischen Militärsführung anzurechnen sind. Er gibt die Tagestemperaturen an, die keineswegs den minus 40 oder 50 Grad erreichten, auf den auch oft Bezug genommen wird.

Die Beschreibung wie den Angriff organisiert wurde, die Anführung der anwesenden Posten der sowjetischen Kräfte und die ausführliche Erörterung der Kräftenverhältnisse nicht nur benehmen alle diesbezügliche Zweifel sondern dienen auch zum Grund für eine ähnliche Studie, die die Durchführung der Operation, d. h. das Zerschlagen der Zweiten Ungarischen Armee erörtert.

KÖZLEMÉNYEK

CSENDES LÁSZLÓ

LIPSZKY JÁNOS HUSZÁRTISZT ÉLETÚTJA ÉS TÉRKÉPEI

A magyar kartográfia történetében mindmáig rejtélyesek a Lipszky János nevével fémjelzett — unikumnak számító — térképek. A felhasznált alapanyag eredetét, a tartalmukban gazdag, kivitelükben minden elismerésre méltó alkotások előállításának módszerét, valamint a közreműködők személyét sok vonatkozásban homály fedi.

Az ezerhétszázas évek végén a nagy méretarányú részletes katonai térképek mellett a kevéssel azt követően megjelent, katonai és polgári igényeket is kielégítő „Lipszky-féle" térkép vívta ki a kor (és az utókor) csodálatát.[1] Ezek az alkotások mérésszakilag és rajzi kifejezésükkel felülmúltak minden korábbi próbálkozást. Felbecsülhetetlen értékük biztos alapot szolgáltat a korabeli Magyarország földrajzi és természeti viszonyairól — szinte egyedüli forrásként — az utókor kutatóinak.

Míg az első katonai felmérést több tanulmány értékelően elemzi, addig az első polgári igényeket is kielégítő országtérkép[2] megalkotásának értékelő vizsgálatával térképtörténetünk adós.

Ma már nehéz megállapítani, ki volt Lipszky János. Tudós, térképész, katona, organizátor? Sajnos, a felvetett kérdések egyikére sincs kielégítő forrásadat, de katonai pályafutása és a közreadott térképek sok mindenre választ adnak.

A Szedlicsnán (Trencsén mellett) 1766-ban született Lipszky[3] alig 17 éves, amikor iskolaigazgatója ajánlólevelével a Habsburg-birodalom első katonai felmérésének magyarországi felügyeletével megbízott Neu ezredesnél jelentkezik. A matematika iránt fogékony ifjú felvételt nyert — mint kadét — a térképező bizottságba, bár állományilag báró Graeven altábornagy ezredébe tartozott. Nevével a térképszelvényeken nem találkozunk,[4] így minden bizonnyal a törzsben tevékenykedett, ahol is megismerkedhetett a katonai felmérés alapvető követelményeivel. Szorgalmával, érdeklődési körével kivívta Neu ezredes

1 A Hadtörténelmi Intézet Térképtárának (a továbbiakban – HIT) gyűjteményében a Lipszky nevével jelzett térképek fellelhetők, a kutatók helyi értékelés vagy fotómásolatok megrendelése útján vizsgálat tárgyává tehetik.

2 HIT B IX a 518. A kiadás éve 1806., Wien. Megjelent 12 csatlakozó térképszelvényen, egyenként 67×42 cm nagyságú lapon. Rézmetszet. Tartozéka egy megyei felosztású táblázat. Lipszky térképe előtt már jelent meg hasonló méretarányú országtérkép, de pontosságát tekintve még a híres Müller-féle (1769) térképet is többszörösen felülmúlja.

3 Lipszky János. Életrajzi karcolat *Janovszky Lászlótól*. A Trencsén Vármegyei Természettudományi Egylet 1892/3. évkönyve. 1766-os születési évét számos lexikon, így a Révai Nagy Lexikon is 1726-ra datálja. Az 1766-os születési évet Janovszky életrajzi karcolatán túl a Schematismus de Oesterreichisch-Kaiserlichen Armee, valamint a legújabb Szlovák Enciklopédiában megtalálható adat igazolja.

4 A térképszelvények északi szegélyén mindenkor feltüntetésre került az ábrázolt terület közigazgatási hovatartozása, a felmérés éve, a felmérő neve valamint csapatteste.

Lipszky János huszártiszt (1766—1826)

támogató segítségét, aki hosszú évek múltán is érdeklődéssel kísérte pályafutását.

Alig három évet töltött a térképező bizottságban, amikor (1785-ben) befejeződött Magyarország első katonai felmérése.[5] A felmérők, a felmérésnél közreműködők vezénylése evvel véget ért, mindenki bevonult úgynevezett „anya"-ezredéhez. A 20 éves ifjú bekerült a magyarságukról híres Graeven-huszárok közé,

5 Igaz, hogy a felmérés 1782-ben kezdődött és 1785-ben fejeződött be, de az utolsó évben csupán 12 térképszelvény felmérésére, vagy talán csak helyesbítésére került sor. Feltételezésünket, azaz, hogy rövid ideig csupán részletmunkákat végezhettek, igazolja az, hogy a fent utalt néhány térkép földrajzilag az ország területének nem egy összefüggő területét fedi.

akik sötétzöld mentét, piros nadrágot és kék csákót viseltek. A Graeven-ezred, melynek a Martinovics-összeesküvésben való részvételért lefejezett Laczkovics János kapitány, majd két évtizeddel később Széchenyi István gróf és a híressé vált Simonyi óbester is tagja volt, hamar befogadta a fiatal kadétot.

A csapatélettel ismerkedő Lipszky nem csupán új feladatokkal, de más szokásokkal is szembe találta magát. Ezredese, Otto Rudolf, hamarosan megbízta, hogy a fiatalabb tiszteknek útmutatást adjon a geometria előismereteiben, különös tekintettel a térképezésre. Sajnos, közvetlen elöljárójával, báró Peispitzheim főhadnaggyal, nem értették meg egymást, aminek párbaj lett a vége, melyben Lipszky a jobb karján megsebesült.[6]

Csapatszolgálatát rövidesen újra térképezési munkák váltották fel. A II. József rendeletére 1786-ban megkezdett kataszteri felméréshez Lipszkyt is Pestre vezényelték, több hadmérnök-tiszttel együtt.[7] Bár ez polgári jellegű munka volt, a felmérést néhány terület kivételével polgári mérnökök, az irányítást azonban mindenütt katonák végezték. A munkák legfőbb irányítója ekkor is Neu ezredes volt, aki törzsében minden bizonnyal ismét örömmel látta Lipszkyt. Neu maga válogatta ki munkatársait, így feltehető, hogy elsősorban azokra esett a választása, akik a törzsi munkákban, valamint a katonai felmérésnél hozzáértésükről már korábban tanúbizonyságot tettek.

1787. április 2-án II. József telekkönyvi főhivatalt állíttatott fel Budán,[8] a kataszteri felmérés központi irányítására. Uralkodásának hatodik évében döntötte el, hogy a nemesség által akadályozott, de a felvilágosult irányzat által követelt földadó bevezetésének előkészítése céljából a földmérést elrendeli. Uralkodói leiratában terjedelmesen indokolja és magyarázza elhatározásának célját.

A kataszteri munkák nagyon sok szellemi és fizikai erőfeszítéssel jártak és hangsúlyozni kell, hogy a végrehajtást nagyban akadályozta a nemesség ellenállása. A nemesség félt az adófizetéstől, de a sok-sok csalódást megért jobbágyság sem remélt semmi olyat, ami megváltoztatja addigi életkörülményeit. A felmérők ekkor még nem gondolhatták, hogy a sok pénzt és fáradságot felemésztő munka szinte II. József halálával egyidejűleg — csaknem az egész országban — diadalittas pusztítás martalékává válik.[9]

Miután Lipszky térképező munkásságának végső értékelésénél szerepet játszik, nem szükségtelen megjegyezni, hogy a katonai pályafutásával kapcsolatos okmányokban mindeddig ordonance-kadet (parancsokat továbbító tisztjelölt), Darsteller (leíró), valamint technischer Zeichner (műszaki rajzoló) megnevezések, ha úgy tetszik beosztások olvashatók.[10]

Alig másfél évet dolgozik Lipszky a kataszteri felmérők törzsében, amikor 1787 őszén kitör az orosz—török háború. II. József Katalin orosz cárnő szövetségeseként lép hadba, s ennek következményeként a felmérésnél dolgozó katonák jelentős részét visszarendelték ezredeikhez.[11] A fiatal hadapród is elindult ezredéhez, ahol azonban csak *késve jelentkezett szolgálattételre.*

1788 januárjában elöljárói megbízták, hogy a tartalékparancsnokságtól — Szlavóniából — ezrede számára fegyverzeti és ruházati cikkeket hozzon. Kül-

6 *Janovszky László:* i. m. 120. o.

7 Igaz, hogy a kataszteri vagy gazdasági felmérés elsősorban polgári célokat szolgált, mégis, a végrehajtás irányítását és néhány jelentős terület felmérését csak katonák bevonásával biztosíthatták.

8 Ennek elsősorban az egységes végrehajtás biztosítása és egy megbízható központi adattár létrehozása volt a célja.

9 *Csendes László:* Térképhistória. Budapest, 1980. 164–185. o.

10 Schematismus der Oesterreichisch-Kaiserlichen Armee 1788–1800. (A továbbiakban – Schematismus.)

11 A felmérés végrehajtásának fontosságát igazolja, hogy a váratlan katonai feladatok ellenére számos katona a kataszteri felmérés végrehajtásánál, vagy irányításánál maradt.

detése során egy Pancsova felől érkező török csapat üldözőbe vette, de embereivel és szekereivel, cseles útvonalat választva, sikerrel hajtotta végre megbízatását. Találékonyságáért 1788. február 4-én tiszteletbeli káplárnak nevezték ki.[12]

Ezrede kora tavasszal az Orsova és Mehadia közötti területen táborozott, Lipszky, báró Vécsey Sigbert dandárparancsnok mellé került, mint ordonancekáplár. Csapattestével a Havasalföldre került és ott táborozott Lascy tábornagy csapatainak vereségéig, illetve visszavonulásáig. A meghátrálást Mehádiáról Lugosra hajtották végre. Lipszky, mint parancsokat továbbító káplár, a dandár alárendelt csapataihoz vitte az utasításokat, amikor is Karánsebes és az úgynevezett Oridius-tornya között támadás érte, s a lovát kilőtték alóla. A támadás során tanúsított bátor magatartásáért soron kívüli elismerést helyeztek kilátásba. Endrődy nevű őrmestere, aki soros volt az előléptetésre, felismerve hátrányba kerülését, megalázó jelzőkkel illette Lipszkyt. Az elkeseredés, a hirtelen düh majdnem végzetes lett. Felindulásában két pisztolyt ragadva, egyiket már-már ellenfelére szegezte. Elhamarkodott döntését másodkapitánya, Koronthály akadályozta meg (hirtelen felindulása korábban, egyszer már párbajhoz vezetett!), ki megragadta kezét az utolsó pillanatban. A minden bizonnyal heves vérmérsékletű hadapród kevéssel az események után ezredparancsnoka sátrában került felelősségre vonásra. A szigorú, de igazságos ezredes, hosszas mérlegelés után, tekintettel fiatal korára és nagymérvű elkeseredettségére, megkegyelmezett neki.[13] Evvel Lipszky életét mentette meg, mert ha a történteket tovább jelentik, a katonai törvények szerint halál várt volna rá, mint minden önbíráskodóra. még akkor is, ha a cselekvés végrehajtásában megakadályozták.

A mehádia—lugosi megfutamodás után a dandár, melynek része volt a Graeven-huszárezred is, utasítást kapott az újpalánkai földsáncok elfoglalására, majd a Bánság megtisztítására az ott lévő török erőktől. A jól kiépített sánc, valamint a törökök vakmerő küzdelme kilátástalan harcot eredményezett. Új ostromterv született: tizenkét önkéntes huszár rohammal kezdje meg az ostromot, akiket a kezdeti siker után négy zászlóaljnyi gyalogság követ negyven huszár fedezete mellett. Lipszky tizenkét önkéntes huszár élén vágtató rohammal szerencsésen el is jutott a sánc árkáig, s ezt követően a Liptay őrnagy vezette négy zászlóalj megkezdte a sánc sebezhető pontjainak ostromát. Próbálkozásukat azonban a törökök sorra visszaverték, de Lipszkynek három huszárral sikerült közvetlen a mellvéd mögött maradni, s az őrséget megadásra bírni. Lipszkyt vakmerő elszántságáért — huszonnyolc hadaprótársát megelőzve — soron kívül alhadnaggyá léptették elő (1788. december 4.)[14]

1789-ben már a horvátországi hadjáratban harcolt. A csaknem négyéves küzdelemnek az 1791-ben megkötött szisztovói (Bulgária) béke vetett véget. (Az osztrák—orosz—török háborút Ausztria és Törökország között 1791. augusztus 4-én befejező béke.) A szerződést a status quo alapján kötötték meg, így a Habsburgok nem tudták visszaszerezni a pozsareváci békében (1718) megszerzett, de a belgrádi békében (1739) elvesztett, a Szávától és a Dunától délre fekvő területeket. Ausztria részéről a béke megkötésének legfőbb oka a francia forradalom volt, célja pedig az, hogy nyugaton szabad kezet biztosítson az esetleges franciaellenes fellépéshez.

1790. február 20-án meghalt II. József, helyébe öccse II. Lipót — addig Toszkána nagyhercege — lépett. Néhány nappal később II. Lipót Firenzéből levél-

12 *Janovszky László:* i. m. 121. o.
13 Uo.
14 Uo.

ben utasította fiát, a Bécsben tartózkodó Ferenc főherceg trónörököst, hogy kezdje meg a koronázó országgyűlés előkészítését.

A koronázó országgyűlés biztosítására gróf Festetics alezredes parancsnoksága alatt Budára rendeltek két huszárosztályt, köztük Lipszky János alhadnagyot. A Graeven-huszárezred magyar tisztjei, élükön Festetics György gróf alezredessel és Laczkovics János kapitánnyal, folyamodványt nyújtottak be az országgyűléshez, amelyben mindenekelőtt a magyar vezényleti nyelv bevezetését követelték (1790. július 5.). Kérték továbbá, hogy a magyar ezredekben magyar főtiszteket alkalmazzanak és a hazában állomásoztassák őket. (Tíz nap múltán II. Lipót utasítására haditörvényszéki vizsgálat indult a Graeven-ezred július 5-i beadványát aláíró tisztek ellen.)

Lipszkyt a Budára rendelését követő néhány hét múltán egységével Belgrádba vezénylik. Itt előbb ágyúk szállításával bízták meg (Szemendriából Belgrádba), majd Belgrád (Nándorfehérvár) vára átadásánál parancsot kapott, hogy negyven válogatott huszár élén a török pasa elé vonuljon, majd őt a várba kísérje.

Lipszky ezredével 1790—1793 között Galíciában és Bukovinában állomásozott, szolgálati helye 1791-ben Sattagora (Csernovic mellett), 1792-ben Snyatyn volt.

1792 márciusában I. Ferenc lépett a trónra, akit Franciaország jegyzékben szólított fel, hogy bontsa fel a porosz—osztrák szövetséget, s szüntesse meg a hadi készülődést Franciaország ellen. Ennek megtagadása maga után vonta — egy hónap múltán — Franciaország hadüzenetét Ausztria ellen.

1793 őszén Lipszky ezredét a Rajnához irányították, állomáshelye Pforzheim lett. A híres Graeven-ezred új parancsnoka, báró Vécsey altábornagy, segédtiszti beosztásba maga mellé vette Lipszkyt, majd soron kívül főhadnaggyá neveztette ki (1794. március 1.). A közelben települt főhadiszálláson dolgozott, a már korábban említett Neu tábornok főszállásmesterként.[15] Neu örömmel vette volna maga mellé régi kegyeltjét, de Vécsey ehhez nem járult hozzá. Lipszky segédtisztként szolgált Vécsey oldalán mindaddig, amíg parancs nem érkezett áthelyezéséről Olaszországba, az ott állomásozó hadsereg törzskarába. Vécsey azonban soron kívül másodkapitánnyá léptette elő (1799. november 21.), s ezzel megakadályozta az új szolgálati hely elfoglalását. Mint ez is igazolja, magasrangú katonai vezetők versengtek Lipszkyért. Bizonyára ennek köszönhető, hogy rövidesen bemutatták a tudománypártoló József nádornak is.

1802-ben a Lipszky felett atyailag gyámkodó parancsnok, Vécsey altábornagy meghalt. Lipszkyhez való ragaszkodását, végrendelete is tükrözi, melyben — az elhunyt — kegyeltjét tette meg tulajdonai főörökösévé. (Egyetlen fiát, báró Vécsey Ágostont, a későbbi tábornokot, az örökségből kitagadta.) Az egykori parancsnok hagyatéki anyagában minden bizonnyal számos értékes térkép is volt, mint azt több 19. századból eredő hagyatéki anyag igazolja.[16]

A huszárkapitánnyá előlépett Lipszky katonai pályájának új szakasza kezdődött. József nádor főherceg és a Helytartótanács is tudomást szerzett arról, hogy Lipszky nagyobb szabású — térképekkel kiegészített — hadászati leírás gondolatával foglalkozik.

Károly főherceg táborszernagy egyenes parancsára Lipszkyt a hadászati mű teljes elkészültéig Pestre rendelték, biztosítva a munkálatokhoz szükséges mindennemű támogatást. A magas összeköttetés lehetőséget biztosított számára, hogy felhasználhassa a két budai főhatóság: a kamara és a helytartótanács tér-

15 Schematismus.

16 A levéltári, térképtári gyűjteményekben számos értékes, hagyatéki anyagból eredő egykori térkép található; többségük tartalma és kivitele minden elismerést megérdemel.

képgyűjteményét, de mindenütt messzemenő támogatókra talált, ahol csak megfordult. Az addig készült ország- vagy részlettérképek, azok vetülete, méretaránya, ábrázolási módja és nem utolsósorban tartalmi megbízhatóságuk ellenőrzése, komoly felkészültséget feltételezett válogatójuktól, felülbírálójuktól.[17] Ezután következett a munka oroszlánrésze: a különböző méretarányú térképeket kisebbítéssel, esetleg nagyítással, közös méretarányra kellett transzformálni. Hiába fordult Lipszky kora neves csillagászaihoz, a budai Taecherhez, a bécsi Triesneckerhez vagy akár a világhírű Zachhoz,[18] az addig rendelkezésre állt adatokon kívül csak a problémák megértése és buzdító lelkesítés volt a válasz. Bogdanich Dániel,[19] a budai csillagvizsgáló tudósa, már korábban meghatározta több hely fix pontját, és mint az elkészült térkép igazolja, annak szerkesztéséhez felhasználták Buda, Kassa, Tokaj, Máramarossziget, Szatmár, Déda, Kolozsvár, Gyulafehérvár, Szeged, Pétervárad, Zimony, Dubica, valamint Fiume koordinátáit. Ezek beszerzését illetően nincs elfogadható dokumentumunk, de az bizonyos, hogy Lipszkynek az első katonai felmérés idején kialakított kapcsolatai további segítséghez juttatták a szerkesztőket. Biztos ez annál is inkább, mert az előbb felsorolt pontok mennyisége és szórtsága nem biztosíthatja megbízható térkép elkészítését. Sajnos, Lipszky életrajzírója — aki eredeti okmányokra és Lipszky saját kezű feljegyzésére hivatkozik[20] — alig néhány sorral intézi el a térképészeti tevékenységet, nem említve meg, hogy hányan és kik vettek részt az általa is említett művek elkészítésében.

Lipszky további katonai tevékenysége rendkívül mozgalmas. 1805. augusztus 9-én Ausztria csatlakozott az április 11-i orosz—angol, Franciaország elleni koalícióhoz. A kitört háború Lipszky ezredét is harcba szólította, de méltányolva a tervezett nagy horderejű tudományos feldolgozást, az ezredparancsnokság a tartalékszázaddal Lipszkyt Magyarországon hagyta. Az újabb dicsőségre vágyó tiszt előzetes *bejelentés, illetve engedély nélkül* honi állomáshelyét elhagyta és ezrede után ment, amely ekkor már visszavonulóban volt a bajor—osztrák határnál. Századát Schärding mellett, az előőrsöknél találta, melynek parancsnoklását azonnal átvette. Ő vezényelte az orosz hadtesthez csatlakozó erők csatározását a végzetes austerlitzi ütközetig. Lipszkyt 1805. november 1-én őrnaggyá nevezték ki és a főhaditanács átirata alapján, József nádor egyenes kívánságára, a magyar nemesi felkelés főhadiszállásának törzsébe, Budára vezényelték. A rátarti tiszt azonban — nem törődve áthelyezésével — továbbra is egységénél maradt. Az austerlitzi csata értékeléséhez tudnunk kell, hogy Napóleon már december 1-én (!) tisztában volt avval, hogy a szövetségesek csapatai jobb szárnyának átkarolását tervezik.[21] Az ellene irányuló terv végrehajtását úgy hárította el, hogy a felvonuló hadoszlopokat oldalirányból megtámadta, majd áttörte. A rövid ideig álló harc jelleget öltött hadakozás kifejlesztésére Napóleon harcba vetette két újabb hadosztályát (Vandamme és St. Hilaire), melyek a szövetségesek III. oszlopát (oroszok) támadva a kezdeti sikert feltartóztathatatlanul kifejlesztették a győzelemig.[22] December 2-án Napóleon Austerlitznél megsem-

17 Földabroszok, mappák térképek katalógusa. Budapest, 1981. A HIT gyűjteményének anyagáról sorozatban megjelenő kiadványból is képet kaphatunk a 18–19. századból eredő térképek sokféleségéről.

18 *Zach János Ferenc* báró Bécsben katonai akadémiát végzett, később őrnaggyá nevezték ki. 1796-ban nemzetközi csillagászati lapot szerkesztett, ebben több magyar csillagászati és geodéziai munkálatokról közölt beszámolót.

19 *Bogdanich* már 1785-ben a nagyváradi akadémián a matematika jeles tanára. Bécsben csillagászatot tanul. 1798-ban a budai csillagvizsgáló kiemelkedő munkatársa. Éjjel-nappal fáradhatatlanul dolgozott a földi pontok csillagászati meghatározásán. A felmérések során tüdőgyulladást kapott, melynek következtében fiatalon elhunyt.

20 *Janovszky László:* i. m. 134. o.

21 Napóleon felderítői alapos munkát végeztek; más irányú ellencsapással teljes sikert értek el.

22 Lipszky Budára történt vezénylése ellenére ott maradt. Napóleon seregei az áttörést azon a szárnyon hajtották végre, ahol a csatlakozást Lipszky biztosította! *Rónai Horváth J.:* Az egyetemes hadtörténelem vázlata. Budapest, 1895. 118–119 o.

misítő vereséget mért az osztrák—orosz egyesült seregre. Lipszky az ütközetben fejsérülést szenvedett.

Ezt követően, 1805. december 26-án Napóleon császár, valamint Ferenc császár megbízottai Pozsonyban aláírták a békszerződést. Mint ismeretes, I. Ferenc lemondott Velencéről, Isztriáról, Dalmáciáról, Tirolról és Vorarlbergről, Svábföldi és bádeni birtokairól, elismerte az itáliai, a bajor és a württembergi királyságot. A magyar nemesi felkelés főhadiszállását még decemberben feloszlatták, Lipszkyt 1806. február 1-én kelt rendelettel mégis otthagyták a Hessen-Homburg huszárezrednél, „számfeletti" őrnagyként. Egy nézeteltérés kapcsán báró Frimont altábornagy huszárezredéhez helyezték át, ahol hadapródok és fiatal tisztek képzését szolgáló hadi-iskola szervezésével bízták meg.

1809 februárjában a Napóleon elleni újabb háború előkészületeként József főherceg nádor utasítást kapott a magyar nemesi felkelés fegyverbe szólítására. Lipszkyt március 5-én a magyar nemesi fölkelés újból felállított főhadiszállására helyezték át, és különleges feladattal bízták meg: utasítást kapott a legfontosabb tábori hadállások és jelentős vezetési pontok szemrevételezésére Karintia és Stájerország területén. Április elején a Károly főherceg vezette osztrák császári sereg átkelt az Inn folyón és sikertelen támadást indított a franciákkal szövetséges Bajorország ellen. Május első napjaiban megalakultak az első magyar nemesi fölkelő ezredek. Lipszkyt is itt találjuk, aki három és fél év múltán (1809. május 8-án) már alezredes. Előléptetésével egyidejűleg József nádor segédtisztjévé nevezték ki. A nádor, aki egyben az ország főkapitánya volt, két nap múltán Győrbe küldte, mint az utolsó nemesi felkelés irányítóját, mindaddig míg Davidovich tábornagy és Mecséry tábornok meg nem érkezik. Feladatul kapta előőrsök felállítását az ország nyugati határszakaszán, Győr körülsáncolását és mindennemű intézkedés végrehajtását, ami a franciák váratlan támadását megakadályozhatja.

Napóleon császár 1809. május 13-án bevonult Bécsbe, főhadiszállását a schönbrunni kastélyban ütötte fel. I. Ferenc császár és udvara ezt megelőzően Tatára menekült.

Bécs elfoglalását követően a francia csapatok Pozsonynál átlépték a magyar határt. Az itáliai osztrák sereg János főherceg parancsnoksága alatt Grácon át Körmendre vonult a Délről támadó olasz—francia seregek elől. Eugéne Beauharnais itáliai alkirály serege Bécsújhelyig, majd Sopron, Kőszeg, Sárvár on át Pápáig jutott előre, ahol egyesült Jacques Macdonald tábornagy János főherceget üldöző csapataival.

Lipszky, báró Mecséry altábornagy Győrbe érkeztével, jelentést tett az általa — Győr és környékén, a Fertő vidékén, valamint a Lajta mentén — foganatosított intézkedésekről. Ezt követően négy lovasezred élén Pápa térségébe irányították János főherceg csapatainak erősítésére. Azon túl, hogy a Marcalon átkelő francia seregeket némileg késleltették feladatuk végrehajtásában, a feltartóztatásukra irányuló akció nem járt eredménnyel. Nem maradt más hátra, mint a visszavonulás egészen Győrig.

Június 14-én a János főherceg parancsnoksága alatt álló sereg — benne az elégtelenül felszerelt és kiképzetlen nemesi fölkelés csapataival — a győri csatában vereséget szenvedett a francia hadaktól. Győr várát nyolc napi ostrom után a francia sereg bevette, s helyzetük olyannyira megerősödött, hogy augusztus végén Napóleon császár Bécsből Győrbe érkezett. Az erődök megszemlélése után a császár utasítást adott azok megerősítésére, majd visszatért Schönbrunnba.

A győri csata hadtörténelmi vonatkozása nemcsak azért méltó az említésre, mert Napóleon hadai (a védelem hosszas előkészítése ellenére) fölényes győzel-

met arattak, hanem azért is, mert ez volt a magyar nemesi felkelés utolsó fegyverténye.

A győri kudarc után I. Ferenc császár Lipszkyt magához rendelte és megbízta a Duna mentén levő olyan helyek szemrevételezésével, amelyek a további előnyomulás megakadályozására a legalkalmasabbak.[23] Feladatának végrehajtása után, a jelentéstételt követően, a császár ezredessé nevezte ki (október 6.). Arra a kívánságára, hogy huszároknál szolgálhasson, a Haditanács, mint második ezredest, a József nádor-huszárokhoz helyezte.

A katonai ranglétrán gyorsan előrejutó, különleges feladatokat végrehajtó huszártiszt alig több mint három évet szolgált ezredesként, amikor is saját kérelmére nyugállományba helyezték (1813. január 1.). Negyvenhét évesen vált meg attól a hivatástól, amit 30 éven át szolgált.

Mielőtt Lipszky térképeiről részletesen szólnánk, meg kell említenünk, hogy a 19. század előtt csupán két hasonló méretű — Magyarországot ábrázoló — térképről tudunk. Müller János 1709-ből és Müller Ignác 1769-ből eredő mappái már a mai értelemben vett térképekre utalnak, bár azok tartalma, vetületi, mérésszaki pontossága még sok kívánnivalót hagy maga után.[24] Mindezek arra vezethetők vissza, hogy az egykori helymeghatározások és felmérések megbízhatóságát a kevés csillagászati és néhány alapvonalmérés nem elégíthette ki.

Igaz, térképtörténeti irodalmunkból ismert, hogy a 18. század során már alkalmaztak olyan vetületeket, amelyek megfelelő számú és megbízható értékű alappontok segítségével tökéletes térképi alapot adtak. Ugyanakkor tudjuk, hogy az első katonai felmérés alapvető mérésszaki biztosítását célzó Liesganig-féle háromszögelést egységes terv szerint nem hajtották végre, ezért a hiányok pótlását — a munka gyorsítása érdekében — kevés alappontból kiindulva, helyi háromszögelésekkel végezték.[25]

Ekkor már rendelkezésre állottak a budai, egri, nagyszombati és gyulafehérvári csillagdák csillagászati helymeghatározásai, valamint Mikoviny és Hell Miksa, majd a mérés közben megbetegedett, fiatalon elhunyt Bodanich Dániel mérési eredményei. Ezen térképezéshez felhasználható alappontok összességükben félszázra tehetők. Számszerű növelésük interpolálással elérhető, de az így kapott eredmény pontossági értékhatára megengedhetetlen torzulásokhoz vezethet, nem is szólva — jelentős kiterjedésű területen — a munka hosszadalmas végzéséről.

A tartalmukról és kivitelezésükről híres Mikoviny-térképek elkészülte után kb. 30 évvel kezdődött az a nagy térképező munka, amelynek irányítását már teljes mértékben a hadsereg vette át. Dr. Irmédi Molnár[26] így ír erről: „... Az 1763. esztendőben a katonák veszik át a térképezésnek nemcsak irányítását, hanem mint tudománynak művelését is. Természetesen, ez nem zárta ki azt, hogy a polgári vonalon a polgári szükségletek kielégítésére ne dolgozzanak tovább is földrajztudósok. Az általuk készített térképek azonban nem részletmunkák — azokat a katonák végezték el — hanem a katonai térképekre támaszkodó tájékoztató földrajzi térképek, atlaszok."

Hosszan sorolhatnánk még a 18. század végén, illetve a 19. század elején készült térképeket, de fordítsuk figyelmünket csupán a Lipszky nevével fém-

23 Érthetetlen Lipszky eme újabb megbizatása, miután minden korábbi hasonló feladatot is ő végzett, de a csapatok álta elért eredmények a szemrevételezés helyességét egyszer sem igazolták.

24 HIT B IX a 513. A Müller és Lipszky térképe közötti különbségre azonnal rámutat a Duna folyamábrázolása, ha összevetjük a két térképet.

25 *Borbély Andor–Nagy Júlia:* Magyarország első katonai felmérése II. József korában. Budapest, 1933. 29. o.

26 Magyar Katonai Szemle, XIV. évfolyam 1944. II. évnegyed. 107–114. o.

jelzett térképekre. Az érdeklődést különösen az váltja ki, hogy a térképtörténeti irodalom, valamint a lexikonok egyoldalú ismertetésekkel méltatják Lipszky életútját, munkásságát.[27]

Lipszky neve az eddigi kutatási eredmények alapján elsőként 1805-ben olvasható egy Buda és Pest környékének térképén.[28] A négy csatlakozó szelvényen 1 : 7200 méretarányban ábrázolt terület bemutatása aprólékos, amelyhez egy leírás is tartozik számozott utalóval (utcák, középületek pontosításához). Figyelemre méltó, hogy a méretarány szerint négyszer aprólékosabb az ábrázolás, mint az első katonai felmérésen. Ezen megfigyeléssel az aprólékosságon túl egy alap méretarány valahányszoros változatával találkozunk. A korábban sok problémát okozó[29] különböző méretarányok korszaka lejárt, kezdetét vette az első részletes katonai felmérés méretarányaként meghatározott mértékegység (1 : 28 800)[30] valahányszorosan kisebbített vagy nagyobbított változata.

Egy ilyen térkép megjelentetése különösebb gondolatfelvetést nem eredményezne, ha nem ismernénk Lipszky katonai életútját (ebben az időben tett szolgálatait), katonai beosztásait, s közben-közben megjelent térképeit. Érdemes visszaidézni emlékezetünkben a térképek megjelenésének pontosításához, hogy hol és hány helyen — milyen beosztásokban — tevékenykedett Lipszky.

A már említett Buda és Pest térképének elkészülte után még egy év sem telt el, amikor is megjelent 12 lapon Magyarország térképe[31] a következő címfelirattal:

MAPPA GENERALIS
REGNI
HUNGARIAE
Partiumque adnexarum
CROATIAE, SLAVONIAE et CONFINIORUM MILITARIUM
MAGNI item PRINCIPATUS
TRANSYLVANIAE
geometricis partium dimensionibus, recentissimisque astronomicis
observationibus superstructa
adjectis finibus Provinciarum
BUKOVINAE, GALLICIAE, SILESIAE, AUSTRIAE, STYRIAE,
CARINTHIAE, CARNIOLIAE, DALMATIAE, BOSNIAE, SERVIAE,
VALACHIAE et MOLDAVIAE
Quam
honoribus
Serenissimi Principis Regii
JOSEPHI
Archiducis Palatini
dedicat
Pesthini Anno MDCCCVI.
Joannes de Lipszky
Legionis Caes. et Caes. Reg. Equestris
Hungaricae Lib: Bar: de Frimont
Supr: Vigil: Praefectus.

27 *Fodor Ferenc:* A magyar térképírás. Budapest, 1953. 178–186. o.; *Glaser I ajos:* Lipszky térképe. Búvár, IV. évfolyam 8. szám. 193–197. o.; *Révai* Nagy Lexikon; Magyar Életrajzi Lexikon. A térképészeti ismereteket nem tanult Lipszky katonai pályafutását teljes egészében figyelmen kívül hagyják. Csak a közreadott térképeket értékelik, különös hangsúlyt adva munkásságának, amely kérdőjelekkel telített, ha csupán katonai szolgálati helyeit nézzük meg. Alig tartózkodik Magyarországon, mégis, az egyébként kiváló térképet – jogosan – neki tulajdonítják, mert, ha csak a szervező szerepét töltötte is be, érdemei elévülhetetlenek. Életműve természetesen nem azonos egy térképész munkásságával.

28 HIT G I h 71. Kiadó: General Quartiermeister Stab.

A Lipszky-térkép jelkulcsa

29 Hiába készült mindeddig az ország különböző területéről vagy egyes városokról, várakról részlettérkép, azok egységesítését a különböző mértékegység és méretarány megnehezítette.

30 A katonai igényeket kielégítő méretarány alapul szolgált a polgári természetű térképeket készítőknek is. A kataszteri felmérés a katonainak tízszer részletesebb (1:2 880) változatában készült, de város- vagy tájegységtérképeknél is az alapnak valahányszoros kisebbítését, vagy nagyobbítását alkalmazták a 18. századtól.

81 HIT B IX a 518.

Ez a hosszú címfelirat az első térképlap bal felső sarkában olvasható, látványos díszítőelemekkel körülvéve.[32]

A tartalmában és rajzi kivitelében minden elismerést kiváltó „alkotás" réznyomatként került kiadásra. A megjelent példányszám ez ideig ismeretlen. A mérésszakilag mindeddig legpontosabb térkép egyszínnyomású, a határok kiemelése kézi színezéssel történt. Az ország valamennyi települését feltüntető térképszelvényeken egyes helységek megnevezése latinos változatban illetve több megnevezéssel is olvasható pl. így: Pestinum (Pesth), Buda (Ofen), Debrecinum (Debreczen, Debretzin), Agria (Erlau, Eger Lager). A postaállomások kürttel, a csatahelyek keresztbe rajzolt kardokkal és évszámmal (gyakran hónapra, napra utaló dátummal) kerültek feltüntetésre. A sok-sok helyes magyarsággal írt településnév mellett olvashatunk meglepő változatot is, pl. Kardszag, Szexard, Wissegrád stb. A történészek, régészek és nem utolsósorban a térképtörténészek csak a legnagyobb elismeréssel méltatják e rendkívül tartalmas térképet. A szelvények keretvonalán feltüntetett fokhálózat[33] tudományos alaposságra utal, amit a térképen végzett mérések is igazolnak.

A VIII. tábla (térképszelvény) déli szegélyén felmérési jelenet rajzi díszítése veszi közre — a mai térképeken már elmaradhatatlan — a térképen végzendő mérést biztosító aránymérték ábráját, kilencféle mértékegységre vetítve (Germanica, Hungarica, Austriaca, Polonica, Gallica, Italica, Turcica, Anglica, Russica). Az erdők, művelés alá vett területek, a vízrajz, úthálózat és domborzatrajz kivitelezése a térképi tartalom gazdagításán túl művészi munkára vallanak. A településnevek betűnagysága helyenként nem nagyobb mint 0,5 milliméter.[34]

Minden elismeréssel és csodálattal tanulmányozva a MAPPA GENERALIST, ahogy e térképet leginkább nevezik, újra és újra felvetődik a kérdés: ki(k), és hogyan készíthette (készíthették) a minden igényt kielégítő, 12 csatlakozó lapból álló mappát. Lipszky érdeme vitathatatlan, de munkásságát minden bizonnyal elsősorban a szervezési feladatokra korlátozhatjuk.[35] Felkutatva a 18—19. század fordulóján ismert térképkészítők életrajzát, munkásságát, a neves térképmetsző Karacs Ferenc életművében[36] az alábbi ismertetést olvashatjuk; **Lipszki 1802-ben Bécsbe jövén, kérte Görögöt** (az ekkor már híres atlasz és megyetérképek készítőjét), hogy mivel ő (ti. Lipszky) Magyarország és Erdély általános térképét szándékszik kiadni, részlettérképeivel legyen ebben segítségére. Görög a legnagyobb örömmel, készségesen bocsátotta rendelkezésére nem csak a már kimetszett mappákat, hanem a kimetszésre előkészített, sőt a még nem redukáltatott rajzokat is megengedte lerajzoltatni úgy, hogy Lipszky közel ötven mappának jutott ilymódon birtokába. A réznyomatokat Lipszky magával vitte, a rajzokat pedig Bécsben a tüzérekkel lemásoltatta, majd a saját céljaira felhasználta. Méltán csodálkozhatott Görög, midőn Lipszky térképét nem egy lapon — mint ő gondolta —, hanem 12 szelvényen kiadva látta. Véleményének hangot adva nem állhatta meg, hogy midőn e történetet mindennapi jegyzetei közé beírta, Vergiliusnak ezen szavait ne vesse utána: „Sic vos, non vobis!"[37]

32 Díszítőelemek veszik körül a jelmagyarázatot is, melynek alsó részén három térképrajzoló tevékenykedik. A térképapokon római számokkal sorolva táblamegnevezést olvashatunk.

33 Mindeddig ilyen aprólékosan részletes és megbízható fokhálózattal nem találkozhattunk.

34 Nehéz jelzőket találni a látványosan aprólékos és már máshol is utalt tartalmas térkép készítőinek munkájára. Sajnos, a sok-sok kiemelt díszítőelem ellenére a készítőkről a VII. tábla bal alsó sarkában szinte elrejtve csupán ennyit olvashatunk: „Godofr: Prixner fecit situationen Francis: Karacs sculp: characteres."

35 A gyakran más beosztásban tevékenykedő Lipszkynek alig juthatott ideje és ereje egy ilyen komoly felkészültséget igénylő munka tényleges végzésére.

36 *Dr. Ecsedi István:* Karacs Ferenc térképmetsző élete és művei (1770–1838). Debrecen, 1912. 36. o.

37 Uo. 38. o.

Térképezési jelenet Lipszky térképén a kilencféle aránymérték-táblázat mellett

REPERTORIUM

LOCORUM OBJECTORUMQUE

IN XII.

TABULIS MAPPAE REGNORUM

HUNGARIAE,

SLAVONIAE, CROATIAE,

ET

CONFINIORUM MILITARIUM

MAGNI ITEM *PRINCIPATUS*

TRANSYLVANIAE

OCCURRENTIUM,

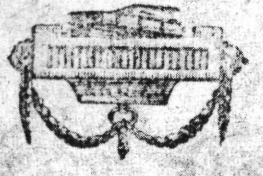
QUAS

AERI INCISAS VULGAVIT

JOANNES LIPSZKY DE SZEDLICSNA

REGIMINIS CAESARIO REGII EQUESTRIS HUNGARICI LIB. BAR. FRIMONT SUPREMUS VIGILIARUM PRÆFECTUS

Secundum varias in his Provinciis usu receptas denominationes ab eodem Auctore elaboratum.

BUDÆ,

TYPIS REGIÆ UNIVERSITATIS PESTANÆ.

1808.

Lipszky helységnévtárának címlapja

REPERTORIUM

aller

Oerter und Gegenstände,

die in der

von

Johann von Lipszky

Oberstwachtmeister des löbl. Baron Frimontischen k. k. Hussaren-Regiments

in zwölf Blättern

herausgegebenen Charte

der

Königreiche

Ungarn,

Kroatien, Slavonien,

samt der

Militär-Gränze,

wie auch des

Großfürstenthums

Siebenbürgen

vorkommen,

nach den verschiedenen in diesen Ländern gebräuchlichen Benennungen

von demselben Verfasser bearbeitet.

OFEN,

gedruckt mit königlich Universitäts-Schriften 1808.

A német nyelvű helységnévtár címoldala

Ez persze nem kisebbíti a MAPPA GENERALIS értékét, de rávilágít az ekkor őrnagyi rangban leginkább külföldön szolgálatot teljesítő Lipszky figyelemre méltó szervezőképességére.

A magyar kartográfia történetében ilyen részletekben gazdag, korszakalkotó térkép mindeddig nem látott napvilágot, ahogy azt a kortársak véleménye és a „Hazai tudósítások"-ban megjelent méltatás is megörökíti.[38]

Alig telt el két év, amikor is megjelent (1808-ban) a térképhez jól hasznosítható „Repertorium..." Csaknem ezer oldal terjedelemben.[39] A tartalmas adattár címlapjának alján ez olvasható: „BUDAE TYPIS REGIAE UNIVERSITATIS PESTANAE 1808." A mű összeállítói a települések minősítésénél, a helységek térképi előfordulásának utalójánál nagy gondossággal jártak el. Ilyen aprólékos és sok tekintetben hasznos mű korábbi időből ismeretlen. Mindmáig ez tartalmazza a 19. század eleji Magyarország (és a társországok) legtöbb helynevét, amelyben nemcsak a lakott helyek, hanem puszták, várromok nevei is fellelhetők.

Egykori leírások szerint,[40] Lipszky fenti kettős munkájának hitelességét nem kis mértékben növelte az is, hogy előzetesen bemutatta minden megyének, kérve azok átvizsgálását, pontosabban az olyan megjegyzéseket, amelyek figyelembe vételével (javításokkal) a kiadvány értéke növelhető.[41]

Ezredessé történt kinevezését (1809. október 6.) követően hamarosan újabb térképpel is jelentkezett. Megjelent az utókor elnevezése szerinti „kis Lipszky", a „Tabula generalis regni Hungariae... conspectum mappae generalis in IX. Sectionem moduli majoris distributae... elaborata per Lipszky... Pestini 1810". Méretaránya megközelítő mérések szerint 1 : 1 440 000.[42] Feltétlen szükséges megjegyezni, hogy Lipszky e két jelentős országtérképe nem csupán méretarányában, de tartalmában is lényegesen eltér egymástól. Ezt nem elsősorban a méretaránybeli különbség tükrözi, hanem pl. számos, korábban helytelenül (pontatlanul) írott településnév módosítása is. Itt is megtaláljuk a közigazgatási felosztásra utaló táblázatot. A kivitelezők ismét Prixner és Karacs Ferenc. Harmadik változata (1854) már ilyen címen jelent meg: „Magyarország térképe Lipszky nagy térképe után, javítva. Pesten Magyar Mihál könyvkereskedésében. Nyomtatott Budán." Ennek méretaránya 1 : 896 000. Helynévtár ehhez is készült, átdolgozott változatban. Megjegyezzük, hogy angol valamint német térképkiadók is átvették a Lipszky-féle térképeket és azt követően többkevesebb változtatással forgalomba hozták.[43]

A „kis-Lipszky" megjelenésével egy időben megjelent Buda és Pest várostérképe: „Plan der beyden Königl. freyen Hauptstädte Ungarns Ofen und Pest... Wien und Pest 1810".[44] Alig néhány év alatt ez már a negyedik olyan térkép, amely pontosságával és kivitelével lényegesen eltér a korábban közreadott térképektől.

A látványos kivitelű rézmetszet művészi ábrázolással mutatja be a két várost és a közvetlen környéket. A térkép nagy merataránya 1 : 7200 (1 mm = 7,2 m)

38 Hazai Tudósítások, Pest 1807. évf. I. félév. 165–168. o.

39 HIT B IX a 518.

40 *Glaser Lajos:* i. m. 193–197. o.

41 Ez a módszer az első katonai felméréshez készült „Országleírás" (Landesbeschreibung) összeállításának során is alkalmazásra került. Lipszky minden bizonnyal az ott szerzett tapasztalatokat hasznosította ilyen formában.

42 Itt is megfigyelhetjük a kialakult alapméretarány valahányszoros (jelen példánál ötvenszeres) változatát. HIT B IX a 500.

43 *Fodor Ferenc:* i. m. 181. o.

44 HIT G I h 72. Négy csatlakozó térképlap, egyenként 67×46 cm.

lehetővé tesz olyan részletes ábrázolásokat, amelyek a településszerkezet, valamint a városok terjeszkedése szempontjából jelentősek. Pl. a jelenlegi Moszkva tér helyén a jelkulcsi ábra mellett ezt olvashatjuk: „Ziegel Ofen" (téglaégető). A két várost vizsgálva: Buda településszerkezete egységesebb mint Pesté. A városmag a Várhegy és megközelítően a Duna, a mai Mártírok útja, a Vérmező út, az Attila út, majd újra a Duna által határolt terület. A Rózsadomb, Törökvész, Vérhalom, valamint a Szabadság-hegy területén néhány út és „kőhalom" ábrázolás kivételével épületeknek nyoma sincs. A folyam bal partján elterülő Pest alaprajzi kiterjedése meglepő képet nyújt akár száz évvel későbbi terjedelméhez viszonyítva is. Egyetlen híd (átjáró) köti össze a Duna két partját, közel az 1842—49 között épült Lánchíd helyéhez. A térkép alapanyaga, avagy a felmérés végrehajtásának módja és ideje ebben az esetben is ismeretlen.

Lipszky 47 évesen (1813) nyugdíjba vonult. 1810—1813 között katonai pályája alig ismert. Csak annyit tudunk róla, hogy nyugdíjazását követően Szedlicsnára visszavonulva, gazdaságának irányításával töltötte idejét.

1822-ben kiadott még egy szép rézmetszetű térképet „Mappa Archi Dioecesis Strigoniensis" címmel. Méretaránya 1 : 185 000. Készítői Görög Demeter és Lipszky János.[45] A térkép alján az esztergomi bazilika látképe látható, mint díszítőelem. Ez a térkép a szerzőpárossal arra enged következtetni, hogy a korábbiak miatt sértődött Görög Demeter végül is megbékélt.

A kalandos életű, sokoldalú huszártiszt iskolai végzettségéről középiskolai tanulmányain kívül semmit sem tudunk. A katonai pályán elért sikereit minden bizonnyal pusztán rátermettségének köszönhette. Igazolja ezt a „ranglétrán" történt soron kívüli előrejutása, valamint parancsnokai hozzá való ragaszkodása.

Térképész munkássága, ha csak az irányításra, szervezésre szorítkozott is, minden elismerést megérdemel. Igaz, hogy az első katonai felmérés idején, szinte még gyermekként, a törzsben dolgozott, de az biztos, hogy olyan ismereteket, mint amelyek a MAPPA GENERALIS szerkesztéséhez és kivitelezéséhez szükségesek voltak, ott nem szerezhetett. Viszont olyan kapcsolatokat építhetett ki, amelyeket később kamatoztatni tudott. Azon térképek, amelyek Lipszky János néven vagy az ő ajánlásával jelentek meg, gazdagíthatják a kutatók ismereteit, térképtörténeti irodalmunkat, valamint az esetleg még fellelhető gyűjtemények anyagát.

Ha Lipszky János térképszerkesztőként, vagy akár felmérőként olyan tehetséges volt, mint egyes korábbi tanulmányokból arra következtetni lehet, miért fordított hátat viszonylag fiatalon a katonaságnak, vagy miért nem folytatta a 19. század első felében oly nagy hiányt jelentő térképek készítését, kiadását?

Elgondolkodásra késztet két alkalommal tanúsított magatartása. Austerlitznél, valamint Győrnél is parancsot kapott, hogy vonuljon be Budára. A bevonulási parancsnak nem tett eleget. Mindkét esetben jelentős szerepet vállalt a védelem előkészítésében, de a siker elmaradt és a csata mindkétszer francia győzelemmel ért véget.

Gyanúnk alapját elsősorban (ha furcsán hangzik is) közreadott térképeinek megbízható pontossága képezi. Ismert, hogy ekkor a mérésszakilag legmegbízhatóbb térképeket — az első katonai felmérés szelvényeit, de minden más mappát is — a legnagyobb titoktartással védték, még a saját tiszti állomány is

45 HIT B IX a 658. Itt is megtalálható egy statisztikai táblázat az egyházkerületek felosztásáról. Négy csatlakozó térképlap, egyenként: 57×45 cm.

Részlet Lipszky János „Ofen und Pest 1810" c. térképéről. A nyíllal jelölt hely a mai Moszkva tér

csak különleges engedély birtokában nyerhetett azokba betekintést.[46] Kialakult kapcsolatai révén Lipszkyt az ismert korlátozás alól minden bizonnyal mentesíthették, így „hasznosíthatta" az egyébként féltve őrzött térképeket, alapanyagként. Megjegyezzük, hogy Napóleon seregeinek a győri csata idején a környékről pontosabb és tartalmasabb térképük volt, mint a saját erőknek.[47]

Befejezésül be kell vallanunk, hogy Lipszky János életútját, munkásságát még mindig nem ismerjük teljes mélységében.

A szüleit 28 évi távollét után felkereső nyugállományú huszárezredes Szedlicsnán csaknem mindentől elzárkózottan töltött még 13 évet. Meghalt 1826. május 2-án. Kívánságára „földön túli életében" magányos kívánt maradni, földi maradványait házának kertjében helyezték nyugalomra.[48]

Ha időrendben követjük Lipszky János életútját, munkásságát, vitathatatlan, hogy a térképezés terén szerzett érdemeivel mindenkorra beírta nevét a magyar kartográfia történetébe. Emlékének adózunk hosszas keresés után előkerült arcképe közzétételével is, amelyet a Csehszlovák Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatócsoportja közbenjárásával a Pozsonyi Városi Múzeum bocsátott rendelkezésünkre.[49]

46 Kriegsarchiv, Wien, Kartenabteilung, HKR. 1670 37. 57.

47 *Csendes László:* Napóleon térképészei Magyarországon. Kézirat.

48 *Janovszky László:* i. m. 130. o.

49 Ezúton is köszönetet mondok Dr. J. Tibenskynek, a Csehszlovák Történettudományi Intézet Tudománytörténeti Részlege vezetőjének, valamint Szarka László ügyintézőnek, akik közbenjárásával rendelkezésünkre bocsátották Lipszky János képmását. Az eredeti kép helye: Mestské muzeum v Bratislave.

SZÁNTÓ IMRE

A DÉLVIDÉK FELADÁSA ÉS SZEGED 1848/1849 TELÉN
(Az újszeged—szőregi csata)

A katonai helyzet alakulása 1848/49 fordulóján

Az 1848. év utolsó havában és 1849 elején súlyos helyzetben volt a forradalom és szabadságharc ügye. Windisch-Grätz, serege élén, december 16-án átlépte a magyar határt. A támadást követő hetek súlyos csalódást okoztak mind a magyar kormánynak, mind a magyar népnek, amely joggal várta el a legkeményebb helytállást a nagy áldozatokkal megteremtett hadseregtől. Görgey Artur a várakozásokkal ellentétben harc nélkül visszavonult, s nyomában a császári főseregbirtokba vette a Dunántúlt, majd az ország fővárosát is.

Mindez természetesen a Délvidéken is alapjaiban befolyásolta a korábbi katonai erőviszonyok alakulását. A szerb—magyar megbékélési terveket egyik napról a másikra megsemmisítette Bécs közbelépése. Windisch-Grätz november 13-án írt levelében Rajačić érseket felszólította, hogy kerüljön minden összeköttetést Kossuthtal, s egyben kilátásba helyezte a szerb kívánságok teljesítését.[1] Miután Beöthy Ödön délvidéki kormánybiztos szerb—magyar megbékéltetési kísérletei 1848 november végén kudarcba fulladtak, kiéleződött a küzdelem a szerb felkelőkkel.[2] Így aztán a magyar honvédsereg nem csak Windisch-Grätz csapataival, hanem a szerb felkelőkkel is kénytelen volt tovább birkózni.[3] Ugyanakkor Erdély felől is veszély fenyegetett. Egressy Gábor kormánybiztos december 14-én kelt levelében felhívta a szegediek figyelmét „az Erdélyből Lippáig előnyomult ellenség közeledésének veszélyére".[4]

Windisch-Grätz tábornagy már december 13-án értesítette Rajačićot és Ferdinand Mayerhofer belgrádi osztrák konzult, hogy december 16-án indul seregével a magyarok ellen. A fősereg a legrövidebb útvonalon Buda felé nyomul és maga előtt kergeti Görgeyt, majd egy hadosztályt Budáról a Délvidékre, Szeged felé fog küldeni. A tábornagy által kidolgozott haditerv szerint a bánsági csapatok koncentrálása után elfoglaltatja Versecet, és összeköttetésbe lép Temesvár—Arad erődökkel.[5]

Szeged akkor hadászati tekintetben — magyar szempontból — a Délvidék, illetve — az ellenség szemszögéből — a Tiszántúl kapuját jelentette. Ha Szeged 1849 első hónapjaiban elesik, akkor az ellenség hídfőálláshoz jut a Tisza bal és a Maros jobb partján, és ezzel a helyzet — úgyszólván — kritikussá válik a magyar forradalmi haderő számára. A város megtartása alapvető fontosságú volt, függetlenül attól, hogy ezt a magyar politikai és katonai vezetéssel szemben a császári hadvezetés nem, illetve csak részben ismerte fel. Szegednek és az 1849 január—februári Szeged körüli harcoknak nem csupán helyi, de igen fontos országos jelentősége is volt.

A császári hadsereg létszáma a tartalékokkal, az erdélyi szász nemzetőrséggel, a román és szerb felkelőkkel együtt jóval meghaladta a 150 ezer főt. Ugyan-

1 *Kovács Endre:* Magyar–délszláv megbékélési törekvések 1848–49-ben. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat. 5. sz. Budapest, 1958. 74–75. o.

2 *Spira György:* Polgári forradalom (1848–1849). In: Magyarország története 6/1. 1848–1890. Budapest, 1979. 303. o

3 *Spira György:* A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországán. Budapest, 1980. 86. o.

4 Csongrád megyei Levéltár (a továbbiakban – CsmL) Szeged Város Bizottmányi Közgyűlésének jegyzőkönyve (a továbbiakban – Biz. közgy. jkv.) 1848. december 17., 470. sz.

5 *Thim József:* A magyarországi 1848–49-i szerb fölkelés története. I. Budapest, 1940. 275. o.

akkor a kb. 100—120 ezer főnyi magyar haderő szétszórva várta a támadást. Az erők javát még mindig lekötötte a Délvidék. December közepén a Bácskában vagy 12 ezer ember harcolt előbb Bakonyi Sándor báró, később Esterházy Sándor gróf és Vécsey Károly gróf tábornok, a Bánátban pedig 14 ezer Kiss Ernő parancsnoksága alatt. Eszéken és környékén Friedrich Eder tábornok alatt 4000 ember, Pétervároadon 5000 harcos állomásozott. A Bácskában és a várakban levő csapatok mintegy 21 ezer főt számláltak.[6] A délvidéki magyar erők összlétszáma tehát — mint az a részadatok összesítéséből kiderül — 35 ezer fő körül mozgott.

Kossuth Lajos már december 16-án tudatta a déli hadtest főparancsnokaival, hogy a felső tábor segítségére csapataik felvonulását szándékozik elrendelni. December 18-án írja Vukovics Sebő kormánybiztosnak: „Vidéket többé nem védhetünk, a hazát kell védenünk, s e végett minden erőt összpontosítani kell; Kiss Ernőnek meghagyatott, Versecet és Fehértemplomot is elhagyván, igyekezzék mentől előbb szabadon működő csapatokat alakítani a Bánság interimalis (ideiglenes — Sz. I.) védelmére, melyek szükség esetén Szegedre támaszkodhatnának. A főellenséget biztosan legyőzve, egész erővel fogunk munkálkodni a most elhagyott vidék visszafoglalására."[7]

Szeged város bizottmánya előtt „hazánk békességének megnyerése" már V. Ferdinánd király december elején történt lemondása következtében „mindinkább sötétebbnek" látszott. Úgy vélték, hogy „csak az ágyúk előnyei fogják eldönteni a magyarnak ügyét". Ezért Bérczy Antal tanácsnok a december 11-i közgyűlésen azt javasolta, hogy a város nélkülözhető harangjait ágyúöntés céljára adják át, a lakosság pedig cinből készült edényeit ajánlja fel. Dáni Ferenc tanácsnok pedig azzal az indítvánnyal állt elő, hogy a nemzetőrök soraiból alakítsanak tüzércsapatokat.

Bár az Országos Honvédelmi Bizottmány a harangok átadása ügyében még nem intézkedett, s az erre vonatkozó indítványt a közgyűlés maga is „üdő előtti"-nek találta, a nélkülözhető harangok felajánlásáról mégis feliratot intézett az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. A nemzetőrökből alakítandó tüzérség megalakításával pedig a városi hadi bizottmányt bízta meg.[8]

A december 22-i közgyűlésen a görög nem egyesült (óhitű) szerb hitközség az alakítandó guerilla-csapat számára — „tiszta hazafiságból a Haza oltárára" — 22 mázsányi két harangját ajánlotta fel ágyúöntés céljára.[9] A szerb hitközség ugyanakkor azzal a kérelemmel fordult a közgyűléshez, hogy „régi idő olta eltávozott, és mind ez ideig vissza nem jött két lelkészük helyett" egy, a magyar nyelvben járatos és „hazafias érzületű" lelkész alkalmazását az Országos Honvédelmi Bizottmánynál támogassa. A közgyűlés határozottan elítélte a szegedi szerbeket sújtó „minden alap nélküli rágalmazásokat", amelyek „jelen időkben a kedélyek veszélyes felizgatását" idézik elő.[10]

Miközben Szeged megerősítésére lázas előkészületek folytak, ugyanakkor szembe kellett szállni a csüggedéssel, a lehangoltsággal, izgatással és rémhírter-

6 *Thim József:* Délmagyarország önvédelmi harca 1848-49-ben. I. Zombor, 1887. 183. o.

7 *Thim József:* i. m. I. Budapest, 1940. 286. o.; Kossuth Lajos összes munkái (a továbbiakban – KLÖM) XIII. k. Kossuth Lajos 1848/49-ben. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első rész 1848 szeptember–december. Budapest, 1952. 801–802. o.

8 CsmL Biz. közgy. jkv. 1848. december 11., 448. sz.; Uo. Egressy Gábor iratai, 281/1848. sz. Egressy Gábor kormánybiztos Szeged város hatóságának. Szeged, 1848. december 16.

9 CsmL Biz. közgy. ir. 476/1848. sz. Szeged város közgyűléséből a Honvédelmi Bizottmánynak. Szeged, 1849. március 12.; *Reizner János:* A régi Szeged. I. Szeged, 1884. 193–194. o.

10 CsmL Biz. közgy. ir. 476/1848. sz. Szeged város közgyűléséből az Országos Honvédelmi Bizottmánynak. Szeged, 1848. december 22.

jesztéssel is, azokkal az egyénekkel, „kik minden legcsekélyebb csatavesztés alkalmán örvendve, a kedélyek lehangolása előidézését megkísérteni vakmerősködnek".[11] Kremminger Antal prépost, a népszerűtlen belvárosi plébános ellen a december 17-i közgyűlésen már nemcsak a gyanú és bizalmatlanság, de a hazafiatlanság vádja is elhangzott. Főként az ő személye ellen irányult a közgyűlésnek az a határozata, hogy a lelkészek működésének ellenőrzésére minden egyházhoz polgári biztosokat nevezzenek ki.

„A lelkészeknek legszentebb hivatásuk lévén — olvassuk a közgyűlési jegyzőkönyvben — a népet hazánk jelen zaklatott állapotában a körülményekről népszerűen felvilágosítani, s a haza megmentésére intézett kormányrendeletek minél pontosabb teljesítésére hathatósan felhívni, áldozatra és tettre buzdítani."[12] A szegedi papság nagyobb része valóban buzgón teljesítette „hazafiúi kötelességét", „a szószékről az igazság evangeliumát hirdetvén, s némelly jelesebb eseményeket a hírlapokból felolvasván; miért is a köznép nem győzi eléggé magasztalni".[13]

A december 17-i közgyűlés a felvilágosító munka végzésében számított a tanítók közreműködésére is, hogy „a népnek fogékonyságára és lelkületére minden módon buzgón hatni törekedjenek".[14]

Molnár Pál főjegyző ugyancsak a december 17-i közgyűlésen bejelentette, hogy „a nép felvilágosítására és oktatására", és „a mindinkább terjedő olvasási szellem táplálására" helyben egy időszaki lapot fog megindítani.[15] S valóban, 1849. január 1-ével megindult az első szegedi hírlap Tiszavidéki Újság címen, melynek szerkesztője s kiadója Molnár Pál főjegyző, munkatársa pedig Szabó Mihály volt. A lap hetenként kétszer, szerdán és szombaton, negyedrét alakban, fél ív terjedelemben jelent meg.[16]

1848 karácsonya s az év vége öröm és aggodalom közt telt el Szegeden. Örömükre a nagyszámú nemzetőrséget felváltották, s így az ünnepeket otthon tölthették. De nem kis aggodalmat keltett az a hír, hogy a haderő a Délvidékről Szegeden keresztül a Közép-Tisza vonalához húzódik fel, hogy meggátolja a főváros közelében járó császári hadsereg további előnyomulását.[17]

A magyar seregek kivonulása a Délvidékről

1848 végén nyilvánvalóvá vált, hogy Görgey hátrálása miatt a főváros aligha védhető. Kossuth december 31-re összehívatta az országgyűlés két házát, s indítványozta, hogy a további ellenállás szervezése céljából az országgyűlés és a Honvédelmi Bizottmány tegye át székhelyét Debrecenbe. Az új esztendő első napján megkezdődött Pest-Buda kiürítése.

Az 1849. január 2-i pesti haditanács radikálisan szakított az erőket szétforgácsoló korábbi taktikával, és úgy döntött, hogy a Délvidéket feladják és az összes haderőt a Tisza mentén, Tokaj és Szeged között egyesítik. A Tisza vonalá-

11 CsmL Biz. közgy. jkv. 1848. december 22., 483. sz.

12 CsmL Biz. közgy. ir. 468/1848. sz., 1848. december 17-én Szeged városban tartott közgyűlés alkalmával; Uo. Biz. közgy. jkv. 1848. december 17., 468. sz.; *Reizner János:* i. m. Szeged, 1848. 227–228. o.

13 Kossuth Hírlapja, 1848. december 24., 152. sz., 659. o. 1. hasáb.

14 CsmL Biz. közgy. ir. 468/1848. sz., 1848. december 17-én Szeged városban tartott közgyűlés alkalmával; Uo. Biz. közgy. jkv. 1848. december 17., 468. sz.; *Reizner János:* i. m. Szeged, 1884. 227–228. o.

15 CsmL Biz. közgy. jkv. 1848. december 17., 469. sz.

16 *Reizner János:* A „Szegedi Híradó" politikai napilap negyedszázados pályafutása. Szeged. 1848. 18–20. o.; Április végén a Tiszavidéki Újságot betiltották. Helyét a május 2-án megindult politikai hetilap, a Szegedi Hírlap foglalta el.

17 KLÖM XIII. Budapest, 1952. 861. o.; *Reizner János:* i. m. Szeged. 1884. 194–195. o.

nak biztosításával lehetővé vált egyrészt a kormány nyugodt szervező munkája Debrecenben, másrészt az összes erők összpontosítása a döntő ellentámadásra.[18]

Kossuth Lajos Debrecenben január 9-én írt levelében őszintén feltárta Szeged város közönsége előtt a haza veszélyes helyzetét, s bejelentette a déli seregek felvonulását: „Alsó seregeink felfelé rendelvék egyesülésre, mert egyesülésben van erő. — Ezen egyesülés egyik támasz pontjául Szeged van számítva, oda egy pár zászlóalj rendes őrség fog rendeltetni; de a mellett őrt kell állani Szegedért, a szegedi 8000 nemzetőrnek, a 55 000 lakosnak, hogy Szeged a nemzetnek minden esetre megtartva legyen... Fel uraim, védjétek ezredéves tűzhelyeiteket lelkesülten összeolvadva egy akaratba, elszántan, bátran, — és paisai lesznek önök a hongyűlésnek, a kormánynak, a nemzetnek és kettős lesz önök dicsőségének oszlopa nemzetünk életében. — Míg Szeged áll, addig van haza és e hazán magyar nemzet él... Szegednek nem lehet, nem szabad ellenség kezébe kerülni..."[19]

Osztrovszky József és Rengey Ferdinánd országgyűlési képviselők szintén proklamációt küldtek Szeged népéhez, amelyben a lakosságot a fenyegető veszéllyel szemben kitartó bátorságra, s a veszélyek hősi leküzdésére buzdították. Óva intették a népet, hogy az ellenség álnok ígéreteire hallgasson. Emlékeztették a lakosságot a szegedi vár német parancsnokainak a Rákóczi-szabadságharc idején elkövetett tűrhetetlen zaklatásaira, s arra a hitszegő eljárásra, hogy a lakosságtól a fegyvereket beszedték, s amikor a szerb csapatok a fegyvertelen népre törtek, a német generális a vár fokáról tétlenül szemlélte a gyújtogatást és a kegyetlen ökdöklést.[20]

Kossuth levele és a követek proklamációja őszintén feltárta a város helyzetét, s a jövő bizonytalanságát a lakosság előtt. Szeged város közgyűlése január 11-i és 15-i ülésén tárgyalta az Országos Honvédelmi Bizottmánynak január 1-én Pesten kibocsátott nyílt rendeletét, hogy az országgyűlés és a kormány Debrecenbe költözik, valamint Kossuth Lajosnak Debrecenben január 9-én kelt, s a város közönségéhez intézett levelét.[21] Vadász Manó polgármester felterjesztette a Bizottmányhoz Szeged város közgyűlésének január 15-i határozatát, amelyben a város közönsége helyesléssel veszi tudomásul a kormány és az országgyűlés Debrecenbe költözését, valamint az azóta tett védelmi intézkedéseket. Bízik a kormányban, s ragaszkodik hozzá. A polgármester közölte azt is, hogy a nemzetőrség és az egész lakosság minden támogatást meg fog adni a hadseregnek.[22]

Kossuth lelkesült levélben válaszolt a hazafias feliratra: „Vettük Önöknek Uraim folyó hó 15-éről kelt levelét. Megértettük ebből, hogy Szegednek lelkes népe saját tűhelyének, s ez által a hazának megvédésére vonatkozó rendeleteinket s intézkedéseinket szokott hazafiúi lelkesedéssel fogadván elhatározta magát s e hazát elhatározott férfiassággal védeni... Önök valósággá emelik uraim Szeged lelkes népe irányában kimondott azon hitünket, mikép míg Szeged áll, addig van haza"![23]

A január 2-i pesti haditanács döntése alapján a magyar csapatok beszüntet-

18 *Barta István:* Az 1849. január 2-i haditanács és a főváros kiürítése. Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban – HK), 1955. 2. sz. 76., 81. o.; *Balázs József:* A délvidéki hadműveletek 1848 nyarán és őszén. HK 1960. 2. sz. 24–42. o.

19 KLÖM XIV. Budapest, 1953. 71–72. o.; *Reizner János:* i. m. Szeged, 1884. 271–272. o., Okmánytár. 12. sz.

20 *Reizner János:* Szeged története. II. Szeged, 1899. 127–128. o.; A német generálist Globitz-nak hívták.

21 CsmL Biz. közgy. ir. 9/1849. sz; Uo. Biz. közgy. jvk. 1849. január 15., 8–9. sz.

22 KLÖM XIV. Budapest, 1953. 266–267. o.

23 Uo.; CsmL Biz. közgy. ir. 38/1849. Az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke Szeged város közönségének. Debrecen, 1849. január 29.; Somogyi-könyvtár (Szeged), Grünn-nyomda anyaga, 517/c. Az országos honvédelmi bizottmánytól Szeged Város Közönségének. Debrecen, 1849. január 16. Nyomtatvány.

ték a szerbek elleni harcokat. A bácskai és a bánsági hadtest január közepén parancsot kapott, hogy vonuljon ki a Délvidékről és csatlakozzék a fősereghez. A Délvidék védelmét a kormány gróf Hadik Gusztáv ezredesre bízta, aki Damjanich és Vécsey hadosztályának a szerb harctérről való elvonulása után azt a feladatot kapta, hogy a visszamaradt hadosztállyal a Szabadkától Szegeden át Makóig nyúló vonalat védje. Hadik főhadiszállását Szegeden ütötte fel. Gaál Miklós tábornok vezetése alatt egy hadosztályt Arad császári őrségének zárolására hagytak vissza.[24]

A Délvidékre küldött parancs, vagyis az összpontosítást előíró rendelet teljesítését gróf Esterházy Sándor tábornok és tisztikarának egy része — mintegy 30—40 császári tiszt — megtagadta. Kijelentették, hogy a szerbek ellen készek harcolni, de Windisch-Grätz seregére fegyvert fogni pártütés. Esterházy lemondott, majd átszökött az ellenséghez. Példáját az alája rendelt tisztek közül is sokan követték.[25]

Esterházy távozása után a hadtestet csak egyik alparancsnoka, gróf Vécsey Károly mentette meg a teljes felbomlástól, aki öntevékenyen azonnal átvette Esterházytól a vezényletet. Vécsey vasszigorral megfegyelmezte hadtestét és január 20-án elindult Verbászról, 21-én Óbecséről, innen Zentán és Magyarkanizsán át Szegedre vette útját. Január 22-én Horgosról írt a szegedi városi tanácsnak, hogy másnap bevonul a városba. Felszólította a városi tanácsot, hogy Szőreg felé a hidak állapotát vizsgáltassa meg, hogy az oda rendelt lovasság és tüzérség haladék nélkül keresztül vonulhasson. Ha pedig az átvonulás a Tisza jegén keresztül az enyhe idő miatt lehetetlenné válna, akkor kompot rendeljenek az átkelőhelyre.[26]

1849 január közepén a bács—bánsági magyar haderő egy része Szegeden keresztül húzódott fel a Közép-Tisza vonalához. Vécsey tábornok január 25-én vonult be Szegedre, ahol a kedvezőtlen hangulatot szigorú intézkedésekkel igyekezett elfojtani.[27] Megérkezése másnapján Baudisz József százados térparancsnok által rendeletet bocsáttatott ki. A polgári hatóságot a maga felsőbbsége alá vetette, s néhány napig a várost elzárta minden közlekedéstől. Így akarta főhadiszállásának helyét elzárni a kémektől és titkos ellenségtől hemzsegő vidéktől.[28] Ezeket a rendszabályokat oly szigorúsággal hajtották végre, hogy még a tanyákra sem lehetett útlevél nélkül kimenni.[29]

Január 30-án a bácsi és bánsági hadtesthez Vukovics Sebőt nevezték ki kormánybiztosnak.[30] Vukovicsot az egyre erősödő szerb mozgalmak megfékezésével kapcsolatos teendők intézésére Csernovics Péter mellé még 1848. május 27-én nevezték ki országos biztossá. 1849. január 30-án kiterjesztették működési körét Csongrád s Csanád megyére, Szeged városára, s általában mindazokra a vidékekre, melyekre az addig bánságinak és alsó dunainak nevezett magyar táborok munkálkodása kiterjedt.

Február végén már csaknem 50 ezer főnyi haderő állott a Tiszánál, készen

24 *Rüstow:* Az 1848–1849-i magyar hadjárat története. I. Fordította Vértesi Arnold, Pest, 1866. 201–202. o.; *Balázs József:* i. m. HK 1960. 2. sz. 41. o.

25 *Lukinich Imre:* Hunkár Antal emlékiratai. HK 1926. 372–373. o.; *Balázs J.:* i. m. HK 1960. 2. sz. 41. o.

26 *Vukovics Sebő:* Emlékiratai. Budapest, 1894. 421. o.; CsmL Szeged Város Tanácsának iratai, 213/1849. sz. Gróf Vécsey Károly tábornok a városi tanácshoz. Horgos, 1849. január 22.; *Spira György:* i. m. In: Magyarország története 6/1. Budapest, 1979. 331–332. o.

27 *Vukovics Sebő:* i. m. Budapest, 1894. 427–428. o. „Ez az állapot Szeged lakóira is rossz benyomást tett."; *Szeremlei Samu:* Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéből. II. Pest, 1867. 23. o.; *Reizner János:* i. m. Szeged, 1884. 200. o.; *Borus József:* Dembinski fővezérsége és a kápolnai csata. Budapest, 1975. 120. o.

28 *Vukovics Sebő:* i. m. Budapest, 1894. 426. o.

29 *Reizner János:* i. m. Szeged, 1884. 200–201.; *uő:* i. m. II. Szeged, 1899. 128–129. o.

30 *Thim József:* i. m. I. Budapest, 1940. 286. o.; CsmL Biz. közgy. ir. 46/1849. Az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke Szeged város közönségének. Debrecen, 1849. január 30.

arra, hogy az ellenség főerőivel szemben ellentámadásba menjen át. Ugyanakkor a Délvidéken Szegedig és a Maros vonaláig vissza kellett vonni a honvédcsapatokat.[31] Amikor január végén Vécsey Károly tábornok hadserege Szegedet elhagyta, gróf Hadik Gusztáv ezredes parancsnoksága alatt csak kisebb védelmi egységeket hagyott hátra. Szegeden és Szabadkán csupán két honvédzászlóalj, két és fél század huszár és két lovas üteg maradt. Ezek a csapatok alkották a később alakult IV. hadtest magvát.[32]

A katonai erő kivonulása után a szegedi nemzetőrséget még mindig a délvidéki községekbe vezényelték helyőrségi szolgálatra. A Törökkanizsára kivezényelt — Dobó István és Greguss József kapitánysága alatt álló — két lovas század már a kiindulás alkalmával féktelenkedett; egyszerűen nem akart a városból kiindulni.[33] A magyarkanizsai őrállomáson pedig az a hír kapott lábra, hogy parancsnokuk, Tar Ferenc őrnagy, a lőport rejtegeti, s azért nem osztja ki a két század között, mert a szerbekkel cimborál s árulásra készül. A gyanúsításra az adott tápot, hogy az őrnagy segédtisztjével, Hild József hadnaggyal, naponként át szokott rándulni a Tiszán Törökkanizsára az előkelő Szerviczky családhoz. A nemzetőrök ezeket a látogatásokat úgy magyarázták, hogy az őrnagy összejátszik az ellenséggel.

Egyik napon a látogatóba induló őrnagyot és segédtisztjét a nemzetőrök megtámadták, s úgy összekaszabolták, hogy az őrnagy azonnal meghalt, Hild hadnagy pedig súlyos sebeiben néhány nap múlva elhalálozott. Ezután a nemzetőrök az őrnagy lakásán kutatni kezdtek, s csakugyan több hordó lőport találtak. Ebből azután arra következtettek, hogy valóban árulás áldozataivá váltak. A két század azonnal felkerekedett, s február 2-án délután haza is érkezett Szegedre.

Vécsey tábornok a két század tisztjeit azonnal lefogatta, s haditörvényszéki vizsgálatot indított ellenük. Mindkét századot — zászlóelhagyás, a fegyelem súlyos megsértése és gyilkosság bűntette miatt — a legszigorúbb büntetésben kívánta részesíteni. A század tisztjeit, Dobó István századost és Borbás János főhadnagyot az egyik, és Greguss József kapitányt a másik századból golyó általi halálra ítélte.

Az Alsóváros a halálos ítélet hallatára a város felgyújtásával, az elítéltek erőszakos kiszabadításával és lázadással fenyegetőzött. A tanács kénytelen volt Vécseynél testületileg kegyelmet kérni, de — különös módon — ugyanakkor titkon meg az ítélet végrehajtását szorgalmazta. Az ítéletet február 3-án délután 2 óra tájban végrehajtották; a vár árkában Dobót és Borbást agyonlőtték, Greguss a helyszínen kegyelmet kapott.[34]

A fenyegető hangulat kitörését úgy hárították el, hogy az ítélet végrehajtása napján a vár körül, az Oskola és a Kárász utcákban, a budai országút és a sóházak irányában ágyúkat állítottak fel, az egyes városrészekben pedig erős fegyveres őrjáratokat tartottak.[35]

Bács megye középső és felső részének helységeiben is maradtak vissza magyar csapatok — igaz, nem honvédek, hanem nemzetőrök. Az Országos Honvédelmi Bizottmány elképzelése szerint ezeknek — az Eszék felől beérkező, Nemegyei őr-

31 *Spira György:* A magyar forradalom 1848–49-ben. Budapest, 1959. 409–412. o.

32 *Vukovics Sebő:* i. m. Budapest, 1894. 426. o.; *Reizner János:* i. m. II. Szeged, 1899. 126. o.; *Breit József:* Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. I. Budapest, 1897. 122. o.; Egy 1849. január 27-én készült kimutatás szerint a Szegeden állomásozó csapatok létszáma 604 fő volt (ebből 500 közvitéz). Lásd CsmL Népgy. ir. 1. doboz. Tar Ferenc őrnagy. Szeged, 1849. január 27.

33 *Thim József:* i. m. I. Budapest, 1940. 177. o., 4. sz. jegyzet.

34 *Reizner János:* i. m. Szeged, 1884. 202–203. o.; *Thim József:* i. m. I. Budapest, 1940. 313–314. o.; *Pap János:* A piaristák Szegeden (1720–1886). Szeged, 1886. 226. o.

35 *Reizner J.:* i. m. Szeged, 1884. 202–204. o.

nagy vezette, 2200 főnyi dél-dunántúli nemzetőrcsapat segítségével — már Szabadkánál meg kellett volna állítaniuk a túlnyomóan szintén irreguláris csapatokból, szerbiai önkéntesekből és magyarországi szerb felkelőkből álló ellenséget. Ez azonban nem sikerült. Bács megye törvényhatósági és közigazgatási hivatalnokai szinte teljes számban elmenkültek, a szervezők nélkül magára maradt nép között pedig — mint látni fogjuk — pánik támadt, majd teljes anarchia lett úrrá. Ennek eredménye Bács megye középső, majd felső járásainak igen gyors elvesztése lett.[36]

A szerbek egymás után foglalták el a magyar községeket. A harc tisztán helyivé vált; hol egyik, hol másik község kelt birokra a változó szerencsével. A Délvidék apró táborokra oszlott; minden falu önmagát védte. Ahol a szerbek győztek, ott szomorú sors várt a legyőzöttekre, s viszont az erősebb magyar falvak sem maradtak adósak a gyengébb szerb helységekkel szemben.[37]

Midőn Vécsey Károly megkezdte a visszavonulást, a délvidéki magyar lakosságon valóságos rémület vett erőt. Az ellenség rémtetteinek hírére a lakosság nagy része — főként öregek, nők és gyermekek — elhagyták lakóhelyüket, s útra keltek Szegedre, Bajára és Szabadkára. A harcképes férfiak nagy része pedig helységenként mozgó csapatokat alakított, s a szerb falvakat rohanta meg. Kossuth maga is olyan értesülést szerzett, hogy „az alsó vidékről felfelé menekülők csoportokba alakulva, s nem nézve, ellenség-e vagy hű polgára a hazának, a kinek vagyonát érik, rabolnak, sőt volt eset, a hol gyilkoltak is, s általában véve a föld népe között rablás, fosztogatás s valóságos anarchia fejlődött ki".[38]

Windisch-Grätz herceg 1849. január 30-i haditerve szerint Kuzman Todorović tábornoknak, az önálló délvidéki szerb—osztrák hadtest parancsnokának, el kellett foglalnia Versecet, Fehértemplomot, a temesvári császári őrséggel összeköttetésbe lépnie, s azután a Maros-vonalig nyomulnia Szeged felé. A magyar egységek feladata ugyanakkor Szeged, illetve a Maros-vonal közvetlen védelme volt. Így került Csongrád megye, s benne Szeged, a hadi események közvetlen közelségébe.[39]

Kossuth Lajos február 12-én a déli megyék, városok és kerületek népéhez intézett nyílt leiratában az alábbiakban indokolta meg a délvidéki seregek felrendelésének szükségességét és hasznos voltát: A kormány — olvasható a rendeletben — „Szegeden és Szabadkán hagyott hátra annyi rendes harczedzett erőt, minél több rendezettebb haderő bizonyosan nincs a bácsi rácz rabló táborokban. És biztosan számított arra, hogy a bácsi, szegedi, kiskunsági, alsó csongrádi, s alsó pestmegyei magyar nép nemzetőrsége s összes férfi ereje, midőn saját életét kell a gyilkolástól, saját vagyonát a rablástól, lakhelyét a vad rablók gyújtogató kanóczától, nejét, leányát a megfertőzéstől, gyermekét a kínos haláltól védeni, — nem fogja magát gyáván legyilkoltatni . . ."[40]

Bácska és a Bánság kiürített falvai a kíméletlenül pusztító szerb lázadók martalékaivá lettek. Rettenetes volt január utolsó napjaiban ez a „nagy szaladás", ez a gyászos „népvándorlás". Szomorú sors jutott osztályrészül azoknak, akik télvíz idején a kivonuló magyar sereggel együtt otthonaik elhagyására határozták el magukat. „Siralmas volt a menekülő magyarokat nézni — írja gróf Lei-

36 CsmL Szeged Város Nép és Közgyűlésének iratai. 1. doboz. Török Antal élelmezési biztos levele a városi tanácshoz. 1849. január 5.; *Mészáros Lázár:* Emlékiratai. I. Pest, 1867. 96. o.; *Spira György:* i. m. Budapest, 1959. 409–412. o.

37 *Thim József:* i. m. I. Zombor, 1887. 196–197. o.; *Borovszky Samu:* Bács-Bodrog vármegye. II. Budapest, é. n. 215. o.

38 KLÖM XIV. Budapest, 1953. 488–489. o. Kossuth utasítása Batthyány Kázmérnak Bács megye védelmével kapcsolatban. Debrecen, 1849. február 19.; *Szeremlei Samu:* i. m. II. Pest, 1867. 24–25. o.

39 *Thim József:* i. m. I. Budapest, 1940. 185., 300., 302. o.

40 KLÖM XIV. Budapest, 1953. 409–413. o.; *Thim J.:* i. m. I. Zombor, 1887. 188. o.

ningen-Westerburg Károly honvéd tábornok naplójában —, kik csapatonként követtek bennünket. Szerencsétlen háború, mennyi nyomorúságot hoztál ártatlan emberekre"![41]

Torontál megye élelmezési biztosa szerint „szívszaggató volt nézni... a menekülő magyarok vonalait, a meddig a láthatár terjed, az utakon szekér szekeret ért. 60 000 ember földönfutóvá lett, sok el sem érte a Maros vagy Tisza partját, hanem fáradságtól az úton eldőlt... Kun László ideje látszott megújulni, emberek tolták a taligát, hogy a kiállított vonómarhának segítsenek..."[42]

Bár a menekülők többsége Makónak és Földeáknak tartott, hogy kikerülje a kikindai területet, azért Szeged és vidéke is hamarosan megtelt menekülő magyarokkal. „Csak Szegedre menekült vagy 18 000 lélek".[43] Másik részük a Kunságban és Pest megyében keresett menedéket.[44] Vukovics Sebő országos biztos február 6-án felhívta a városi tanács figyelmét, hogy a Szegedre özönlő bánsági nép ellátásáról gondoskodjék; a menekültek helyzetén marhatartás s egyéb segély, különösen pedig munkaszerzés által igyekezzék könnyíteni.[45]

Szeged testvéries érzülettel fogadta a hajléktalanokat. Alig akadt ház a városban, ahol menekült család ne lett volna.[46] „Szeged város és Csanád megye hatóságai — jegyzi meg Vukovics Sebő — dicséretes buzgalommal erőködtek a menekülők elhelyezését könnyíteni... De a szükség nagyságához mérve a segítség ereje kicsiny volt. A menekülők nagy része nyomorban tölté a telet, sok közülök elveszett".[47] A szomszéd helységekben tartózkodó menekültek között nagy volt a halálozás; Horgoson naponként 30 ember is meghalt.[48]

Nem csoda, hogy a Bácskában és a Bánságban a legnagyobb elkeseredés kerítette hatalmába még a magyar érzelmű lakosságot is. A nép a tisztviselőknek és az uraknak tulajdonította a katonaság elvitelét. A vagyonosabbak majdnem mindenütt menekülésre gondoltak, a parasztok azonban — árulást emlegetve — agyonveréssel fenyegettek mindenkit, aki szökni merészel.[49]

Különösen Felső-Bácskában lázadoztak a magyarok az urak, a kaputosok és a vagyonosak ellen. „Bosszúsan szidták a ráczokat és az urakat, kik a háborút kezdették".[50] „A szegény nép — írja Thim József — nemzetiségi különbség nélkül nekiesett a vagyonosoknak".[51] Szegeden is forrongott a nép. A „széles kalapú" polgárok gyűlölséggel tekintettek a kaputosokra. Az urak éppen úgy féltek a „bundás magyar"-tól, akárcsak a szerbtől.[52]

A kormány január 19-én azt az utasítást adta Torontál megyének, hogy a megye bizottmánya és tisztikara vonuljon Szegedre, s onnan intézze a megye dolgait. A kormány arról is gondoskodott, hogy a Szegedre menekülők a lehetőségig bizonyos segélyben is részesüljenek.[53] Torontál megye székhelyét előbb Újszegedre, majd Makóra helyezték át.[54]

41 *Katona Tamás* (szerk.): Az aradi vértanúk. I. Budapest, 1979. 92. o.

42 *Thim J.*: i. m. I. Budapest, 1940. 288. o.

43 *Vukovics Sebő:* i. m. Budapest, 1894. 427. o.; *Lukinich Imre:* i. m. HK 1926. 372. o.

44 *Mészáros Lázár:* i. m. I. Pest, 1867. 96. o., III. 36–37. o.; *Spira Gy.:* i. m. Budapest, 1959. 412. o.

45 CsmL Szeged Város Tanácsának iratai, 273/1849. sz. Vukovics Sebő országos biztos a városi tanácsnak a déli katonai helyzetről és a lakosságról való gondoskodásról. 1849. február 6.

46 CsmL Biz. közgy. ir. 44/1849. sz. Leffter Mihály tanácsnok a városi tanácshoz. Szeged, 1849. február 6.; *Reizner J.*: i. m. Szeged, 1884. 201–202. o.; CsmL Biz. közgy. jkv. 1849. február 27., 52. sz.

47 *Vukovics Sebő:* i. m. Budapest, 1849. 428. o.

48 Honvéd. (Kolozsvár) 1849. március 9. 62. sz. 247. o., 2. hasáb.

49 *Borovszky Samu:* i. m. II. Budapest, é n.. 215. o.

50 *Thim J.*: i. m. I. Budapest, 1940. 314.; *Breit J.*: i. m. I. Budapest, 1897. 122–123. o.

51 *Thim J.*: i. m. I. Budapest, 1940. 313–314. o.

52 Uo. 287–288. o.

53 KLÖM XIV. Budapest, 1953. 168. o.

54 *Vukovics Sebő:* i. m. Budapest, 1894. 424. o.; KLÖM XV. Budapest, 1955. 889. o.

A bácskai hadsereg felvonulása után a szerbek támadása 1849. január 16-án indult meg, s egyik fő célja éppen Szeged elfoglalása volt.[55] Todorović 7000 főnyi sereggel és nyolc ágyúval január 30-án Kikindára érkezett, ahonnan Szeged ellen akart indulni.[56] Január végén már az egész Bánság — egy-két Szeged tőszomszédságában levő helységet kivéve, mint Szőreg, Újszeged — az ellenség kezében volt.[57]

A Hadik Gusztáv vezetése alatt álló mintegy 4000 főnyi seregből február elején két hadosztályt hoztak létre. Ezek közül az egyik Gál László alezredes alatt Szabadkát tartozott védeni és Horgoson át fenntartani a közlekedést Szegeddel. A másik hadosztály Igmándy Sándor őrnagy alatt Szegedet, Szőreget és Makót tartotta megszállva. Az egész sereg, újonnan alakított csapatok által, február közepéig mintegy 12 ezer főre szaporodott, elsősorban gróf Batthyány Kázmér teljhatalmú kormánybiztos buzgólkodása folytán, aki a Bácska és Bánát elmenekült férfi lakosságából önkéntes zászlóaljak sorát alakította.[58]

A Tisza bal partján, Szőregen, Szentivánon és Gyálán Hadik Gusztáv még előőrsnek is igen gyenge erőt helyezett el. Február 2-től 10-ig Szőregen összesen négy század nemzetőr, Szentivánon és Gyálán pedig egy század honvéd állomásozott.[59] A parancsnok a szegedi nemzetőrök harci szellemét nem tartotta megfelelőnek, ezért csupán a Tisza-vonal védelmére szorítkozott.

Kossuth január 22-én az árulók elleni harcra és a fegyveres önvédelem megszervezésére az alábbi felhívást intézte Szeged város közönségéhez: „Néhány hetek előtt — én a magyar nép hű szolgája — láttam Szeged városa lelkes ezreit önkénytes hazafiúi szent sugallattól ösztönöztetve megesküdni az örökkévaló Istenre, hogy a hazát védeni fogják rendíthetetlenül. És én leborultam e látvány előtt és azon hitemet fejeztem ki. hogy ha a főváros el találna veszni, Szeged legyen a haza szabadságának dönthetlen oszlopa. Én e hitben vagyok jelenleg is. Illy hittel tekint a magyar nemzet Szeged felé . . .

Azért tehát a nemzet nevében meghagyatik Szeged városa tanácsának, hogy a város közönségét egybegyűjtve Szeged lelkes magyar népe előtt úgy ezen felhívást, mint a Közlöny ide 4-ik és 7-ik számaiban foglalt országgyűlési határozatot s kormány rendeleteket a nép előtt felolvastassa, s a tömegestöli népfelkelést Szeged városa oltalmára akkint rendezze, hogy ha a hitszegő ellenség Szeged tájéka felé csak közeledni merne is, a felülről, s alulról ellene nyomulandó vitéz seregeink támogatására, rettenthetetlen ezereivel tömegestől síkra szálljon, s a német zsarnokság zsoldosaival megéreztesse, hogy Szeged magyar népén idegen önkény uralmat soha sem fog gyakorolni".[60]

Ebben a veszélyes helyzetben az Országos Honvédelmi Bizottmány január 25-én Hunkár Antalt, Veszprém megye főispánját nevezte ki e vidékre teljhatalmú kormánybiztosnak.[61] A népfelkelés rendezésére kiküldött kormánybiztos a február 2-án Szegeden tartott közgyűlésen máris megtette a szükséges intézkedéseket. A népfelkelés rendezését, készen tartását a hatóság legszorosabb kötelességévé tette. A hatóság a város és vidék megvédésére elrendelte, hogy a nemzetőrszázadosok a nemzetőröktől elkülönözve jelöljék ki mindazokat az

55 *Mészáros Lázár:* i. m. III. Pest, 1867. 36–37. o.
56 *Reizner János:* i. m. Szeged, 1884. 204. o.; *uő:* i. m. II. Szeged, 1899. 131. o.
57 *Vukovics Sebő:* i. m. Budapest, 1894. 424. o.
58 *Rüstow:* i. m. I. Pest, 1866. 201–202. o.
59 *Reizner János:* i. m. Szeged, 1884. 205. o.; *uő:* i. m. II. Szeged, 1899. 131–132. o.
60 KLÖM XIV. Budapest, 1953. 196–197. o.
61 CsmL Biz. közgy. jkv. 1849. február 2., 28. sz.; *Lukinich Imre:* i. m. HK. 1926. 371 o.

egyéneket, akik a külön tisztek által vezérlendő népfelkelésben részt vesznek. A „felkelő népséghez" összeírandók a menekültek is. Ugyanakkor minden népfelkelőnek kötelességévé tették „bárminemű fegyver-eszköz" megszerzését.[62]

Todorović főerejét Törökkanizsán vonta össze. Minthogy Szegedet mind Kanizsa, mind pedig Kikinda felől támadás fenyegette, a szegedi nemzetőrség egy részét — pénz és élelem nélkül — ugyancsak Horgosra rendelték ki előőrsi szolgálatra.[63] Gombás József százados február 5-én Szőregről kért a városi tanácstól erősítést és ágyúkat: „Intézkedjék tehát igen tisztelt Polgár Mester Úr erélyesen — fejezi be levelét Gombás százados —, úgy a mint azt a veszedelemnek kitett városunk boldogsága megkívánja, mert mi ugyan itt megtámadtatás esetére vérünket és életünket nem fogjuk kímélni, de azért ha segítség nélkül elveszünk, városunkat még nagyobb veszély fogja fenyegetni".[64]

Február 9-én a szőregi magyar lakosok is kérelemmel fordultak a szegedi polgármesterhez. Az onnan elvitt két ágyúnak azonnali visszaküldését, és azok kezeléséhez értő tüzérek kirendelését kérték, „minthogy tudomásunkra van — írják —, hogy a dúló csorda itt a kert alatt Szent Iván szigetbe gyülekezik".[65] (Itt Tiszaszigetről — a korábbi Ószentiványról — van szó.) A szőregi magyar lakosság „a felkelő szerbek elől leginkább Makóra, Szegedre, Tápéra, s egyéb közelebb fekvő magyar városokba s helységekbe" menekült.[66]

Szeged, illetve a körülötte fekvő falvak elleni szerb támadás február 9-én kezdődött. Lazar Žubon szerviánus különítményeivel Szőreg előtt jelent meg. A községben a 8. honvédzászlóalj egy százada, a szegedi nemzetőrök két zászlóalja és 160 vásárhelyi lovas nemzetőr alkotta az őrséget. A szerbek Hadik Gusztáv ezredesnek Szőregre, valamint Gyálára előretolt gyenge előcsapatait visszanyomták. Az ott állomásozó szegedi és vásárhelyi nemzetőrség a Tiszán „a gyenge jégen a legnagyobb életveszély közepette kelt át", és Szegedre szaladt visszsza.[67]

A szőregi katolikus (magyar) lakosok közül sokan nem tudtak elmenekülni a „véres veszély" elől — olvashatjuk egy későbbi halotti anyakönyvi bejegyzésben —, „többen közülök kegyetlenül meggyilkoltatván a szerbek düheknek áldozatul estenek".[68]

A szerbek szőregi győzelme a szegedi lakosság különböző rétegeiben különféle érzelmeket keltett. A sértett Alsóváros „némi dacos közönnyel", mások keserű szégyennel és bosszankodással fogadták a vereség hírét. Ismét mások attól féltek, hogy a szerbek Szegedet fel fogják dúlni.[69] Maga a polgármester is aggódott városáért, s futár által jelentést küldött Kossuthhoz a szerbek szőregi győzelméről. Közölte Kossuthtal, hogy a szerb felkelők, miután Óbecsét, Zentát, Török- és Magyarkanizsát, s a Bánátot elfoglalták, előző napon (február 9-én) Szőreget is megrohanták, s onnan a gyenge nemzetőri erők megszaladtak. A polgármester kérte Kossuthot, vegye fontolóra, milyen mérhetetlen kárt jelentene

62 Uo. 29. sz.; *Reizner J.*: i. m. Szeged, 1884. 205. o.

63 CsmL Népgy. ir. Szám nélküli irat. A Szegedi Nemzetőr Sereg Parancsnokságától a polgármesternek. Szeged, 1849. február 9.

64 CsmL Szeged Város Tanácsának iratai, 276/1849. sz. Gombás József szőregi százados jelentése Szeged polgármesterének. Szeged, 1849. február 5.

65 CsmL Népgy. ir. 1. doboz. Szőregi polgárok kérelme a szegedi polgármesterhez. Szőreg. 1849. február 9.

66 Matricula Defunctorum Ecclesiae E. C. Szőregh. Lib. 4. 1846–1862. p. 24.; CsmL Szeged Város Tanácsának iratai 1427/1849. sz. Szoltványi Sándor szőregi menekült tanító kérelme a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterhez. 1849. február 9.

67 *Olchváry Ödön:* A magyar függetlenségi harc 1848–49-ben a Délvidéken. Budapest, 1902. 142–143. o.; *Lukinich I.*: i. m. HK 1926. 373. o.

68 Matricula Defunctorum Ecclesiae R. C. Szőregh. Lib. 4. 1846–1862. p. 40., 1850. februári bejegyzés.

69 *Reizner J.*: i. m. Szeged, 1884. 205. o.; *uő:* i. m. II. Szeged, 1899. 132. o.

az országra Szeged elvesztése. Ezért utasítsa Vécsey Károly tábornokot, hogy seregéből néhány harcezdett zászlóaljat küldjön vissza Szeged védelmére.[70]

Vukovics Sebő kormánybiztos Szegedről február 11-én tett jelentést Kossuthnak a szőregi vereségről. Kérte, hogy a felmerült ingerültség lecsillapítására az ott levő Osztrovszky József országgyűlési képviselő továbbra is Szegeden maradhasson, mert „a criticus napokban kell, hogy népszerűbb egyének ne hiányozzanak".[71]

Kossuth Lajos február 13-án a gúnyos bírálat hangján válaszolt a szőregi vereséget tudató szegedi polgármester jelentésére, aki — mint láttuk — rendes katonai erő segítségül küldését sürgette. Kossuth ostorozta a gyáva futást, és szemrehányólag megemlítette, tavaly még azt fogadták, hogy a hazát mentik meg, s most önmagukat sem tudják 7000 szerbtől megmenteni. Szeged és Vásárhely 100 ezer magyar lakossága megszaladt. Azért szedje össze magát a két város, és segítsen magán, mert az oly fegyveres népet, mely fél és fut, nem a kormány, de még az Isten sem mentheti meg. Szeged csak úgy veszhet el, ha magát elveszni engedi.[72]

Kossuth Damjanich János tábornokot utasította, hogy egy dandárjával saját személyes vezérlete alatt siessen Szeged tájára, és verje vissza a szerbeket.[73]

A szerb felkelők február 11-én három felől egész hosszában Újszegedet is megtámadták, sőt déltájban már Szegedet kezdték ágyúzni.[74] A vár tetejéről az ágyúk élénken viszonozták a szerbek lövéseit, akik a befagyott folyón Alsóvárosnál az átkelést is megkísérelték, de a Wasa gyalogosok — az 1848 őszén a honvédsereghez csatlakozott császári királyi 60. Wasa gyalogezred 2. zászlóaljbeli katonái — visszaverték őket. Hadik Gusztáv a Tisza szakadozó, „szotyékos" jegén át halálbüntetés terhe alatt megtiltotta az átkelést, de a türelmüket vesztett nemzetőrök — tisztjeik intése ellenére — délután négy óra tájban Gombás József százados vezérlete alatt nekiindultak a szakadozó jégtábláknak, s azokra itt-ott deszkákat helyeztek el. Így jutottak át bámulatos ügyességgel, a legnagyobb életveszély közt a túlsó partra.[75] „Szegeden maga a nemzetőrség lépett fel támadólag. A vén családapák, megértve, hogy a szerbek Új-Szegedre jöttek, átmentek a jégen . . ."[76]

A Tisza bal partján, Szegeddel szemben fekvő Újszeged „egyetlen utcájával leginkább a folyam mentében, s ez iránytól derékszöget képezvén a szőregi út mellett terjed ki".[77] A Tiszán átkelt nemzetőrök az újszegedi Nagy utcán (a mai Vedres és Csanádi utca), s a községháza udvarában állomásozó ellenséget

70 *Reizner J.:* i. m. Szeged, 1884. 206. o.

71 KLÖM XIV. Budapest, 1953. 486–487. o.

72 Uo. 426–427. o.; CsmL Biz. közgy. ir. 36/1849. sz. Kossuth Lajos levele Szeged város közönségének. Debrecen, 1849. február 13.; Uo. Biz. közgy. jkv. 1849. február 17., 36. sz.; *Reizner J.:* i. m. Szeged, 1884. 206. o., Okmánytár 13. sz; *uő:* i. m. II. Szeged, 1899. 132–133. o.

73 *Borus József:* i. m. Budapest, 1975. 212. o.; Kossuth levele Szeged város közönségének a február 11-i és 13-i sikeres fordulat után érkezett meg Szegedre, s a közgyűlésen egész meglepetést keltett. A polgármesternek meghagyták, hogy többé semmiféle más levelezést senkivel ne folytasson, csak amit a közgyűlés elhatároz. Lásd *Reizner J.:* i. m. Szeged, 1884. 206. o.

74 Figyelmező. 1849. február 20., 26. sz. 103. o. 1. hasáb; Uo. 1849. február 24. 30. sz., 119. o. 1. hasáb; *Lukinich Imre:* i. m. HK. 1926. 373. o.; *Reizner J.:* i. m. Szeged, 1884. 209–210. o. Hadik Gusztáv jelentése Kossuthhoz az újszegedi ütközetről.; CsmL Biz. közgy. ir. 209/1849. sz. Valdner Móric folyamodása Szeged város közgyűléséhez. Szeged, 1849. június 23. „... f. évi február 11-én Szeged Városnak a szerviánusok által történt ágyúztatása..."; *Reizner J.:* i. m. Szeged, 1884. 207–208. o.

75 *Reizner J.:* i. m. Szeged, 1884. 207–208. o.

76 *Jókai Mór:* Emléksorok. Napló 1848–49-ből. Budapest, 1980. 55. o.; Nép Barátja. 1849. május 13. 17. sz. 262. o. „A szegediek a rácok torkában lévén, midőn megtámadtattak, tömegestől keltek fel, asszony, gyermek mind együtt és úgy verték el a vad dulókat".

77 *Vályi András:* Magyar országnak leírása. III. Buda, 1799. 341. o. Új Szeged.

váratlanul oldalba támadták és Semsey százados vezérlete alatt kiverték a rablással elfoglalt ellenséget a helységből. Mintegy 67 szerb maradt halva a csata színhelyén, a többiek pedig vad futásban kerestek menedéket.[78]

A szőregi szerb lakosok a magyar nemzetőrök közeledésének hírére mind elmenekültek. A feldühödött nemzetőrök felkoncolták Lausević fűszerkereskedőt, aki az újszegedi szerbek közül egyedül maradt otthonában.[79]

A szerbeknek egy másik csapata ugyanezen a napon Horgossal átellenben is megkísérelte a Tiszán való átkelést, hogy az újszegedi támadókkal együttműködve a várost oldalról is ostrom alá vegye. A Horgoson állomásozó szegedi nemzetőrök azonban megakadályozták az átkelést. Ugyanez a szerb csapat ezután a Tisza mentén feljebb, a Boszorkány-szigettel átellenben, újból megkísérelte az átkelést. Itt viszont a lengyel származású Henryk Forget kapitány a Wasa-zászlóaljjal akadályozta meg a szerbek átkelését a jégen.[80]

A győzelem napján „Hazafi" aláírással falragaszok jelentek meg a városban, amelyek az újszegedi győzelmet és Szeged polgárainak dicsőségét illő módon magasztalták, s a polgárokat a szerb sereg további üldözésére és újabb megtámadására, szőregi állásaikból való kiverésére ösztönözték.[81] Vukovics Sebőnek, a délvidéki hadsereg országos biztosának erélyes közbenjárására Hadik Gusztáv csakugyan támadásra határozta el magát. Még az újszegedi győzelem estéjén meghagyta Houchard Ferenc gőzhajókapitánynak, hogy uszályhajókból a Tiszán mielőbb hidat rögtönözzön.[82]

A szerb felkelők befészkelték magukat Szőregre; a helység körül azonnal több erős sáncot kezdtek emelni. Hadik Gusztáv február 12-én a Tisza olvadó jegén át uszályhajókból hidat veretett. A hídépítő munkálatot Újszegedről az átköltözött honvédszázad és két szakasz huszár, ezenkívül a rókusi 1. nemzetőrszázad fedezte.[83] Hadik a rendelkezése alatt álló katonasággal és nemzetőrséggel február 13-án reggel a szerbeket újból megtámadta.

Igmándy Sándor őrnagy három támadó oszloppal vonult Szőreg ellen. A bal szárnyon Bene Lajos őrnagy parancsnoksága alatt a Csongrád megyei nemzetőrök, valamint egy löveg, nemzetőr lovasság fedezete alatt, a régi Marosra támaszkodva, Szőreg északi kiszögellésének tartottak. Középen Forget százados parancsnoksága alatt a Wasa zászlóalj négy százada és három löveg, fél század lovasság fedezete alatt, a falu nyugati részére nyomult. A jobb szárnyon Igmándy őrnagy a 8. honvédzászlóaljat, másfél század huszárt, 50 lovas nemzetőrt, két löveget fél század huszár fedezete alatt a község délnyugati sarkára irányította. Ezt az első harcvonalat követte második vonalban az összes többi nemzetőr, Mihalovics Mihály őrnagy parancsnoksága alatt.[84]

A támadás reggel hét órakor kezdődött. Nyolc órakor a Wasa-zászlóalj és a 8. honvédzászlóalj csapatai már rohamra indultak. Az ellenség a sáncokkal megerősített Szőregről makacs ellenállás után kénytelen volt meghátrálni a Forget

78 *Reizner J.:* i. m. Szeged, 1884. 209–210. o. Hadik Gusztáv jelentése Kossuthhoz az újszegedi ütközetről.; *Szeremlei Samu:* i. m. II. Pest, 1867. 50. o.; *Pap János:* i. m. Szeged, 1886. 226. o.; Hadik jelentése szerint 50 – nagyobbrészt szerb – esett el, a Közlöny 1849. évi 39. számában egy más hivatalos jelentés alapján a szerb halottak számát 95-re becsülték.

79 *Reizner János:* i. m. Szeged, 1884. 207–208. o.; A nemzetőrségnek egy halottja és három sebesültje volt. A Wasa gyalogosok közül egy tizedes esett el. Lásd *Szilágyi Sándor:* A magyar forradalom férfiai. Pest, 1850. 145. o.; *Reizner János:* i. m. Szeged, 1884. 211. o., 2. sz. jegyzet.

80 *Reizner J.:* i. m. Szeged, 1884. 208–210. o.

81 Uo.; Okmánytár 14. sz.; Somogyi-könyvtár (Szeged) Grünn-nyomda anyaga, 518/b. sz. Hazafi aláírással. Szeged, 1849. február 11.

82 A Tiszán öt hadi gőzös közlekedett, majdnem valamennyi Szegeden volt téli kikötőn. Lásd *Reizner J.:* i. m. Szeged 1884. 211. o., 1. sz. jegyzet; Márczius Tizenötödike. 1849. május 19. 26. sz. 103–104. o.

83 *Reizner J.:* i. m. Szeged, 1884. 211. o.

84 *Olchváry Ödön:* i. m. Budapest, 1901. 142–145. o.

százados által vezetett Wasa és az Igmándy őrnagy parancsnoksága alatt álló 8. honvédzászlóalj ismételt rohamai előtt.[85]

A nemzetőrség is vitézül viselte magát, s a szőregi ütközet sikerében komoly szerepe volt.[86]

Az ellenség száznál több halottat és sebesültet hagyott a csatatéren. Az ütközet hírére Štefan Knićanin, a szerbiai önkéntesek parancsnoka is Szőregre igyekezett eljutni Bébáról, mire azonban a szerb segédcsapatok megérkeztek volna, az ütközet véget ért; a magyarok Szegedre, a szerbek Deszken és Szentiványon át Bébára, Gyálára, sőt egészen Törökkanizsáig vonultak vissza. A magyar csapatok a visszafoglalt Szőreget porrá égették; „Szőreg község füstfelhőben elhamvasztott állapotban vala".[87]

A szerbek újszegedi és szőregi veresége, és Damjanich János szolnoki győzelme Jellačić fölött, meghiúsította a bán tervét, hogy a Maros-vonalat birtokba venni szándékozó szerb-délvidéki hadtesttel összeköttetésbe lépjen.[88] A kettős — újszegedi és szőregi — győzelem visszavetette az ellenség előnyomulását és március közepéig, Perczel Mór hadjáratának megindulásáig, gátat vetett a Délvidéken az ellenség további terjeszkedésének.[89] Mivel azonban Hadik Gusztáv ezredesnek nem volt elegendő ereje, sem utasítása a támadás folytatásához, így csupán Szeged és közvetlen környéke kézben tartására szorítkozott. Ebből a célból a Tisza bal partján a Marostól majdnem a Boszorkányszigetig nyúló földsáncokat emeltetett. „Mi Szegeden most csendességben vagyunk — írják március 3-án —, sáncaink Szőreg felé készülnek, előőrseink ágyúkkal Új-Szegeden vannak..."[90]

85 Figyelmező. 1849. március 2. 35. sz. 138. o. 1. hasáb.

86 *Reizner J.:* i. m. Szeged, 1884. 211. o., 213–214. o.; *ő.:* i. m. II. Szeged, 1899. 138. o.

87 Figyelmező. 1849. február 20. 26. sz. 103. o. 1. hasáb; *Olchváry Ödön:* i. m. Budapest, 1901. 143. o.; *Szeremley Samu:* i. m. II. Pest, 1867. 53. o.; *Reizner János:* i. m. Szeged, 1884. 206–212. o.; *Thim József:* i. m. I. Budapest, 1940. 302., 313–314. o.; *Pap János:* i. m. Szeged, 1886. 226–227. o.

88 *Thim József:* i. m. I. Budapest, 1940. 313. o.

89 *Rüstow:* i. m. Pest, 1866. 205. o.; KLÖM XV. Budapest, 1955. 293. o., 2. sz. jegyzet.

90 Közlöny. 1849. március 6. 45. sz. 158. o. 122. hasáb.

SZEMLE

ISZTORIJA VTOROJ MIROVOJ VOJNŰ 1939—1945

(Vojenizdat, Moszkva, 1980. 11. k. 496 o.)

Jelentős művel gazdagodott ismét a szovjet hadtörténettudomány — megjelent az 1939—1945. évi második világháború történetét feldolgozó sorozat 11. kötete. A jeles szakemberekből álló szerzői kollektíva elsőrendű érdeme, hogy a marxizmus—leninizmus elméletének talaján állva világítja meg azon sokrétű politikai és gazdasági tényezőket, amelyek az 1945-ös évet jellemezték és elemzi a Távol-Keleten, a Csendes-óceán medencéjében, Délkelet-Ázsia országaiban a második világháború befejező időszakában lezajlott hadieseményeket. Ennek az időszaknak fő tartalma — a militarista Japán katonai veresége és a második világháború befejezése. Történelmi tény, hogy a militarista Japán szétzúzásának eredményeként a világ összes demokratikus erői arattak történelmi jelentőségű győzelmet a második világháborúban. Új korszak nyílt az emberiség történetében, amelynek jellemző vonásai a háború fő súlyát magán viselő Szovjetunió nemzetközi tekintélyének megnövekedése, a szocialista országok közösségének kialakulása, az imperializmus gyarmati rendszerének széthullása, a kommunista és munkásmozgalom fellendülése az egész világon.

A második világháború tapasztalatainak általánosítása ma már meggyőzően bizonyítja, hogy a Szovjetunió és fegyveres erői mindenkor hű és megbízható szövetségesei az imperializmus által elnyomott népeknek. A történelem igazolta, hogy csakis a Szovjetunióval együtt, közösen lehetett megállítani, majd szét is zúzni azt a hatalmas hadigépezetet, amelyre agressziója során a fasiszta-militarista tömb támaszkodott.

A szerzők joggal hangsúlyozzák és támasztják alá tényekkel ezt a körülményt, mivel a burzsoá historiográfia, de különösen az amerikai, a Japán ellen vívott háború jellegét, menetét és eredményeit elferdítve, igyekszik az elmúlt háború meghamisított történetét saját reakciós céljai érdekében felhasználni és a Szovjetunió szerepét, a győzelem ügyéhez való hozzájárulását csökkenteni. Hasonló ferdítésekkel jelentkeznek a kínai maoista történészek is. A kötetben a szerzők megalapozott választ és kritikát adnak ezekre a tudományellenes verziókra.

A szovjet kormány döntése arról, hogy a Szovjetunió belép a Japán ellen folyó háborúba, nem csak annyit jelentett, hogy kész az antifasiszta koalícióban vállalt szövetségesi kötelezettségeinek eleget tenni, hanem az a szovjet állam érdeke is volt, hogy megvédelmezze saját távolkeleti határait, amelyekhez Japán — a semlegességi egyezményt durván megsértve — egyik legerősebb szárazföldi csoportosítását, a Kvantung-hadsereget vonta előre, készen arra, hogy bármely pillanatban behatoljon a szovjet területekre és ezzel kiterjessze a háború szinterét. Így tehát, a Szovjetunió háborúja Japán ellen a Nagy Honvédő Háború logikus folytatását jelentette.

A szerzők mélyrehatóan elemzik az 1945 nyarára a Távol-Keleten kialakult általános helyzetet, ismertetik a Csendes-óceánon és Délkelet-Ázsia térségében lezajlott hadieseményeket, különös figyelmet fordítva azon tényezők magyarázatára, amelyek a Szovjetuniót a Japán elleni háborúba való belépésre késztették. Mint ismeretes, az angol—amerikai hadvezetés úgy tervezte, hogy a japán területen való partraszállást 1945. november 1-én kezdi meg, a haditevékenységek befejezését pedig az 1946. év végére irányozta elő. Ez a lassú és elhúzódó tevékenység megfelelt Japán számos politikai és katonai tényezője elképzeléseinek, miszerint a háborút a végletekig el kell húzni, fokozatosan felőrölve és elvéreztetve az ellenség erőit, meghiúsítva tervbe vett deszanthadműveleteit és mindezzel „tisztes" békefeltételeket kicsikarni. E cél érdekében a fő szerepet a száraz-

földi haderőnek szánták, amely a légierőhöz és a hadiflottához képest viszonylag csekély veszteségeket szenvedett és szinte teljes egészében megtartotta harcképességét. Nem kevesebb reményt fűzött Japán katonai-politikai vezérkara ahhoz a feltételezéshez, miszerint lehetséges az antifasiszta koalíción belüli ellentmondások kiéleződése és az egész koalíció széthullása. Ezek a feltételezések azonban nem bizonyultak reálisnak. Tévesek voltak az amerikai—angol hadvezetés olyan elképzelései is, hogy a Japán feletti győzelem kivívásához elegendő hadiflottájának és légierejének megsemmisítése. A háború menete beigazolta, hogy a teljes győzelemhez kevés a tengeri blokáddal párosított tengeri és légi ütközetek megnyerése, a hadiipari objektumokra és politikai-igazgatási központokra mért tömeges légicsapás, de még az atombomba két japán városra történt ledobása sem kényszerítette Japánt kapitulációra, mivel továbbra is erős szárazföldi haderővel rendelkezett. Ehhez arra volt szükség, hogy a Szovjetunió Fegyveres Erői 1945 augusztusában megsemmisítő csapást mérjenek az egymillió főnél többet számláló japán Kvantung-hadseregre.

Japán feltétel nélküli kapitulációjával megszűnt keleten a veszélyes agressziós tűzfészek. Alapjaiban változott meg az erők megoszlása és az erőviszonyok alakulása Kelet- és Délkelet-Ázsia térségében. Ázsia népei számára kedvező feltételek alakultak ki a nemzeti-felszabadító mozgalmak további kibontakoztatásához. A Szovjetunió távol-keleti határainak biztonsága helyreállt, a japán hódítók által az 1904—1905. évi orosz—japán háborúban elfoglalt orosz földek visszatértek az ország kebelébe. Kína északkeleti körzeteinek teljes felszabadítása a szovjet csapatok részéről és a kínai népnek nyújtott sokrétű segítség meghatározó befolyást gyakorolt a kínai forradalom kifejlődésére. A szovjet fegyveres erők a koreai népet is felszabadították a japán elnyomás alól.

A távol-keleti hadieseményekről a mandzsúriai hadászati támadó hadművelet képezte. A szerzők megkülönböztetett figyelmet fordítanak a szovjet fegyveres erők és a testvéri Mongólia velük együttműködő Népi-forradalmi Hadserege aktív haditevékenységének előkészítésével és vezetésével kapcsolatos kérdések megvilágítására. Ez a hadművelet egyesítette magában mindazokat a háborús és harci tapasztalatokat, amelyeket a parancsnokok és katonák a fasiszta Németország ellen folytatott hadviselés során felhalmoztak. Ezeket a tapasztalatokat kimagasló művészettel alakították hozzá Mandzsuria hegyes-havas, pusztai-sztyeppi természeti viszonyaihoz, a hadszíntér sajátos követelményeihez. A tengerpart és a hajózható folyók mentén végrehajtandó támadásra kikülönített csapatok együttműködést szerveztek a Csendes-óceáni Flotta és az Amuri Katonai Flottilla hajóegységeivel. Az általános elgondolás eredetisége, a célok döntő jellege és a harctevékenységek lendületessége, az óriási kiterjedések (több mint 5 ezer kilométer széles és közel 800 kilométer mély hadszíntér) ellenére is, az egyes haderőnemek és fegyvernemek célszerű alkalmazása és gyors ütemű támadása az erős és jól felszerelt Kvantung-hadsereg csapatai ellen, joggal teszi ezt a hadműveletet a második világháború egyik legjelentősebb támadó műveletévé, amelynek során sikerült a szovjet csapatoknak az ellenség egész hadászati csoportosítását bekeríteniök. A Dél-Szahalin és a Kurili-szigetek felszabadítására irányuló hadműveletek már ennek kimenetele függvényében zajlottak le.

A szerzők számos hasznos és ma is érvényes következtetést vonnak le az egyes haderőnemek és fegyvernemek összehangolt és együttes tevékenységéről a magashegyi terepviszonyok között. A 6. gárda-harckocsihadsereg összpontosított csapása, amelyben a határőr- és a honi légvédelmi csapatok is részt vettek, és amelyeknek eredményeként gyors ütemben küzdötte le a Nagy-Hszingán gerinceit, döntő jelentőségű volt a mandzsúriai támadó hadművelet elé tűzött célok rövid idő alatti és határozott elérésében. A szovjet hadművészet alapvető meghatározása, hogy a légierő csakis a légi uralom szilárd megtartása esetén tudja fő erőkifejtését a szárazföldi csapatok és a flotta támogatására, a deszantok bevetésének biztosítására és a harctevékenységek megvívásához szükséges anyagi és más eszközök utánszállítására összpontosítani, főleg azon csapatok számára, amelyek a támadás folyamán messzire előretörtek. Ezt az alapelvet a hadvezetés messzemenően érvényre juttatta.

Ennek az elvnek megfelelően hajtotta végre sokrétű feladatait a haditengerészeti erő — a Csendes-óceáni Flotta és a katonai flottillák. Segítették a víziakadályok mentén támadó szárazföldi csapatokat a hajótüzérség tüzével és a haditengerészeti repülőerő csapásaival, a tengeralattjárók és torpedónaszádok működésével, a harcászati deszantok partraszállításával, valamint a tengeri közlekedési útvonalakon és az ellenséges haditengerészeti bázisok ellen kifejtett te-

vékenységükkel. Különösen jelentős sikereket értek el a 2. Távol-Keleti Front csapatainak Dél-Szahalinra és a Kuril-szigetekre történő partraszállása biztosításában.

A hadművelet előkészítését és végrehajtását tárgyalva, a szerzők mélyrehatóan elemzik a csapatok vezetésének kérdéseit. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása, a Távol-Keleten működő szovjet csapatok főparancsnoksága, a frontok és hadseregek parancsnokságai és törzsei határozott és kezdeményező irányító tevékenysége, a párt- és komszomolszervezetek harcos lelkesítő munkája, a parancsnokok és politikai munkások egységes és összehangolt nevelő-felvilágosító működése biztosította a csapatok magas fokú támadó szellemét és harci elszántságát.

A szovjet hadvezéri művészet jeles példáit tárják az olvasó elé a szerzők számos kimagasló katonai vezető, többek között A. M. Vaszilevszkij, a Szovjetunió marsallja, a Távol-Keleten működő szovjet csapatok főparancsnoka, R. Ja. Malinovszkij, a Szovjetunió marsallja, a Bajkálon túli Front parancsnoka, K. A. Mereckov, a Szovjetunió marsallja, az 1. Távol-Keleti Front parancsnoka tevékenységének, hadvezéri képességeinek bemutatásával. Rámutatnak a szovjet harcosok tömeges hősiességére, amelynek különleges jelentősége volt a szamurájokkal vívott súlyos küzdelemben. A hadvezetés sikeres működését, a csapatok támadó lendületét nagymértékben elősegítette a munkásság és a szövetkezeti parasztság önfeláldozó munkája a hátországban, amelynek eredményeként a hadviselő csapatokat az erős ellenség mielőbbi szétzúzásához szükséges anyagi eszközökkel el tudta látni.

Mindezek kapcsán külön fejezetet szentelnek a kommunista párt szervező-irányító tevékenységének bemutatására, amelynek során mozgósította az összes rendelkezésre álló erőt és eszközt a második világháború utolsó tűzfészkének likvidálása érdekében. Számos tapasztalt vezető pártmunkás működött a front-övezetben, hozzájárulva a pártpolitikai munka színvonalának és hatékonyságának emeléséhez, a legjobb tapasztalatok elterjesztéséhez a csapatok soraiban. Különös figyelmet fordítottak a pártmunkások a tömeges hősiesség és önfeláldozó kezdeményezés szellemének táplálására, a háború mielőbbi befejezésére és a japán militaristák által leigázott ázsiai és távol-keleti népek felszabadítását szolgáló internacionalista kötelességteljesítésre való törekvés serkentésére. Nagy érdeklődésre tarthat számot az olvasók részéről az az anyag, amely a Szovjetunió Fegyveres Erőinek e kötelességteljesítés közben folytatott tevékenységét mutatja be Belső-Mongólia, Mandzsúria és Észak-Korea területén. Kétségtelen tény, hogy a második világháború távol-keleti tűzfészkének felszámolása döntő hozzájárulás volt a világbéke helyreállításához, és egyben a Szovjetunió e területen húzódó határainak biztonságát is garantálta. A szerzők számos példa felsorolásával bizonyítják a kínai, koreai és a mongol lakosság részéről megnyilvánuló hálát és elismerést a szovjet nép és fegyveres erői iránt, felszabadulásukért és a szabadságért hozott áldozatokért, az erkölcsi támogatásért és gazdasági segítségnyújtásért, amelyet a szovjet hadsereg áthaladását követő első óráktól élveztek. Az öröm és a testvéri szolidaritás megnyilvánulásai, az első találkozások baráti hangvétele, a kifüggesztett jelszavak és transzparensek lélekbemarkoló, a szemtanúk által másutt is élénken rajzolt színes képe szinte hihetetlenné teszi azt a tényt, hogy Mao és szűk környezete titokban már akkor az igazi marxi—lenini elvekkel, a kommunista eszmékkel való szakítás, a szovjetellenesség útjára lépés terveit szövögették.

A háborús győzelem kivívását követően felelősségre kellett vonni a japán háborús főbűnösöket, a második világháború kirobbantásában vétkes vezető személyiségeket. Érdeklődéssel olvashatjuk a Tokiói Nemzetközi Bíróság tevékenységét, annak a pernek a lefolyását, amely — a Nürnbergi perhez hasonlóan — a világ közvéleményének fóruma előtt ítélkezett a világkatasztrófa vétkesei, a távol-keleti tűzfészek táplálói felett. A két perben hozott ítéletek — félelmetes mementó korunk agresszorai, háborús gyújtogatói számára.

Tanulságos olvasmány a kötet utolsó részében adott elemzés az imperialista államok Távol-Keleten és Dél-Kelet Ázsiában érvényesített háború utáni politikai irányvonaláról, hiszen napjainknak is égető politikai-katonai kérdése az ebben a térségben uralkodó feszült, háborús helyzet, amellyel a Szovjetunió igyekszik a maga következetes békepolitikáját szembeállítani és — az akkori helyzettől eltérően — elérni a vitás kérdések békés úton történő rendezését.

A tárgyalt kötet összességében kimagasló helyet foglal el a második világháború historiográfiájában és jelentősen hozzájárul a hadtörténet-tudomány fejlődéséhez.

Nádor Tibor

HISTORIE A VOJENSTVI

(Csehszlovákia)
(1979)

Az 1979-es évfolyam számaiban a szerkesztőség folytatta a CsKP történetével és katonapolitikájával, valamint a második világháború hadieseményeivel foglalkozó sorozat közlését, különös figyelmet fordítva a fegyveres erők szerepére és fejlesztésére a háborút megelőző években és a háború folyamán.

Vlastimil Vávra: A Komintern és a CsKP katonapolitikája c. cikkében (5. sz., 17—36. o.) a III. Internacionálé megszületésétől az 1943-ban történt feloszlatásáig terjedő időszakot veszi vizsgálat alá. Célul tűzte ki a Komintern tevékenységében jelentkező alapvető problémák egészének, a lenini szellem érvényesülésének, a forradalmi munkásmozgalom irányításának, valamint a CsKP katonapolitikai irányvonalára gyakorolt hatásának megvilágítását. Tárgyalja a csehszlovák burzsoá hadsereg támadását a Magyar Tanácsköztársaság ellen és a magyarellenes soviniszta kampány kibontakozását 1919-ben, valamint a párt baloldalának erélyes és elítélő fellépését ezen jelenségek ellen. A baloldal kapcsolata a hadsereggel politikailag jelentéktelen volt. A munkások felkelését 1920-ban a hadsereg verte le, bár az Internacionálé vezetői meg voltak győződve arról, hogy arra nem kerülhet sor. Ezek a tapasztalatok vezettek azután az önálló Csehszlovák Kommunista Párt megalakításához egy év múlva. A párt azt a követelményt támasztotta, hogy a hadsereget meg kell tisztítani a monarchista maradványoktól, az ezzel kapcsolatos közvetlen munka azonban csak a Komintern III. kongresszusa előtt (1935) és azt követően bontakozott ki. A párt hosszú időn át nem értékelte kellően a hadseregben folyó munkát, a katonatömegek megnyeréséért folytatott harcot lebecsülte, azt gyakran — részben vagy egészében — a Kommunista Ifjúsági Szövetségre hárította. A VII. kongresszus állást foglalt a szocialista forradalom kérdésében, ezért érthető, hogy az új politika katonapolitikai aspektusai is széles teret kaptak és meghatározta az imperialista háború elleni küzdelem fő feladatait. 1936-ban ülésezett a CsKP VII. kongresszusa, amely a köztársaság politikai helyzetéből kiindulva dolgozta ki a párt katonapolitikai irányvonalát. Az 1936—1938-as években éppen a katonapolitika alkotta a párt politikájának vezértengelyét és a hadsereg alapvető demokratizálását tűzte ki fő célul. A müncheni árulás lezárta a csehszlovák történelem egy jelentős fejezetét. A párt fő erőkifejtése arra irányult, hogy Csehszlovákia visszaszerezze függetlenségét és Európában új, igazságos rend érvényesüljön, amelynek garanciája a Szovjetunió által megnyitott teljes támogatás. Kialakult az antifasiszta nemzetközi front, amelynek irányvonalát a Komintern VII. kongresszusa már akkor meghatározta, és amelynek politikája lett az a stratégiai vezérfonal, amely a fasizmus feletti győzelemhez vezetett. A Kominternt — háborús körülmények között — a reakciós körök a Szovjetunió ellen használták fel és az antifasiszta koalíciót a „kommunizmus térhódításának veszélyével" rettentették el. Ezért döntött a végrehajtó bizottság elnöksége a III. Internacionálé feloszlatása mellett.

Ján Šimovček Az össznépi felkelés előkészítésének élén (A szlovák nemzeti felkelés 35. évfordulójára) c. cikkében (4. sz., 3. o.) abból indul ki, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács megalakulásával 1943 decemberében Szlovákiában az antifasiszta ellenállás új szakaszába lépett. Az 5. illegális Központi Vezetőséget és Szlovákia egész kommunista pártját rendkívül igényes feladatok várták a fegyveres felkelés előkészítése terén. A szerző ebben a tanulmányában, amely egy nagyobb, átfogó mű része, a csehszlovák nemzeti-felszabadító harc történetéből azt az időszakot tárgyalja, amely 1944 elejétől a Szlovák Nemzeti Tanács 1944. június 29-én megtartott ülésig terjedt, ahol elfogadták a hadsereg fellépésének tervét a szlovákiai össznépi felkelésben, különös tekintettel Szlovákia Kommunista Pártjának tevékenységére és az abban fellelhető problematikus kérdésekre. Az a bonyolult politikai küzdelem, amelyet a párt vívott a hazai klerikális-fasiszta körökkel és a német nácizmussal, és amelyet tovább bonyolítottak a csehszlovák ellenállás polgári csoportjának hatalmipolitikai érdekei, áthatotta a nemzeti felkelés katonai tervének előkészítését is. A terv elfogadásával a felkelés előkészületei jelentősen előrehaladtak. A forradalmi helyzet Szlovákiában napról-napra mélyült, a felkeléshez vezető kibontakozás gyorsult. Ezt a folyamatot vizsgálja

részleteiben a szerző, kiemelve a párt által végzett eszmei, elméleti és politikai, valamint szervező munka igényességét és döntő jelentőségét.

Vlastimil Vávra: A CsKP V. kongresszusa és a párt katonapolitikájának fejlődése című cikkében (6. sz., 25. o.) a párt bolsevizálása jelentős időszakának záró mozzanatát tárgyalja. A kongresszus alapvető fordulatot hozott ebben a bonyolult folyamatban és egyik eleme lett az új típusú forradalmi párttá alakulásnak. A párt általános politikai irányvonalának gyökeres változása a katonapolitika viszonylatában is megmutatkozott. Jellegzetes sajátosságait elsősorban a pártaktíva káderhelyzetéből kiindulva vizsgálja a szerző. A CsKP katonapolitikájának megvalósítása fiatal emberek kezében összpontosult, akik számára a katonai szolgálathoz való viszony fontos politikai és létkérdés volt. Már a Kominternek IV. Ifjúsági Kongresszusa a fiatal aktívák fő feladatát a burzsoá hadseregben végzendő agitációs munkában szabta meg. A Komszomol szoros munkakapcsolatot tartott fenn a Kominternek antimilitarista bizottságával. A munka alapja az illegális kommunista és komszomolista szervezetek létrehozása volt a burzsoá hadseregekben, azok révén fokozott kommunista propaganda folytatása és a hadseregeknek a jövő forradalmi eseményeire való felkészítése volt a fő cél.

Az V. kongresszuson érthető indokból nem tartottak katonapolitikai referátumot, de a referátum tervezete kellő támpontot nyújt a CsKP politikai stratégiájáról — a kapitalista társadalom erőszakos megdöntése, fegyveres felkelés kirobbantása, a proletariátus diktatúrájának megteremtése. Ez az időszak bonyolult volt a hazai és a nemzetközi forradalmi munkásmozgalomban egyaránt. A helyes út kereséséről volt szó a fasizmus Európában és az egész világon kibontakozó offenzívájával szembeni ellenállás és harc területén.

Ladislav Zapletal: A hadsereg a kormánykoalíción belüli harcokban, a 30-as évek elején című cikkének (3. sz., 78. o.) mondanivalójával komoly részt vállal abból a kiterjedt feladatból, amely a csehszlovák hadtörténészek előtt napjainkban áll, miszerint elemző munkával tárják fel a csehszlovák hadügy fejlődésének a két világháború közötti időszakra jellemző vonásait, valamint a polgári Csehszlovákia egyes politikai pártjainak katonapolitikai irányvonalát. A szerző tanulmánya olyan kérdésekkel foglalkozik, amelyek a hadsereg helyzetét érintik a két legerősebb párt — a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt és a Köztársaság Párt politikai konfrontációjában, az egyre fokozódó gazdasági válság időszakában. Ezek a pártok a burzsoá csehszlovák hadseregben nemcsak osztályérdekeik védelmezőjét látták, hanem a gazdasági válság megoldásának sajátos eszközét is. Így a burzsoá politikai pártok hadseregfejlesztési koncepciós vitájához szorosan kapcsolódott a katonai szervezet maximális gazdasági kihasználásáért folyó harc, amelynek eredményeként a válság részleges enyhülését vélték elérni. Ennek egyik megnyilvánulása a katonai költségvetés jelentős csökkentése volt. Ez az intézkedés erős ellenérzést váltott ki a katonai szakemberek részéről, akik tisztában voltak az ország védelmi képessége gyengülésének káros következményeivel. A hadsereg szociális helyzetének romlása negatívan befolyásolta a tisztikar politikai hozzáállását és hangulatát, erős elégedetlenséget szült a burzsoá állam hivatalos katonapolitikai irányvonalával szemben. Ez a kedvezőtlen helyzet a tisztikar soraiban fasiszta jellegű megnyilvánulásokhoz vezetett. Ezek a megnyilvánulások nem korlátozódtak csupán egyes tiszti csoportokra, hanem a nemzetvédelmi minisztérium olyan törekvéseiben is kifejezésre jutottak, hogy „az erős kéz" módszerét alkalmazza a hadseregben és annak életéből kizárja a demokratikus szellem utolsó maradványait is.

A szociáldemokrácia opportunista, megalkuvó politikája elősegítette az állam katonapolitikai irányvonalának általános jobbratolódását. Ebben az időszakban kezdtek erősebben érvényesülni a csehszlovák burzsoázia egyes csoportjainak ellentétes érdekei a katonapolitika alakításában, amelyek katasztrofális következményei éppen a 30-as évek folyamán, de főleg azok vége felé nyilvánultak meg.

Karel Richter: A csehszlovák katonai ellenállás kezdetei Lengyelországban című háromrészes cikkében (I. — 1978. 6. sz., 22—39. o.; II. — 1979. 1. sz., 93—111. o.; III. — 1979. 2. sz., 78—90. o.) a csehszlovák népi-felszabadító mozgalom 1939. évi helyzetét taglalja. Ismert, hogy a csehszlovák emigráns ellenállási mozgalom nem kapcsolódott egyetlen központhoz, több helyen — a Szovjetunióban, az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában, Franciaországban és Lengyelországban — szerveződött csoportokba, különböző feltételek közepette működött és eltérő elképzeléseik voltak az ellenállási harc módszereiről és céljairól. Az első gyakorlati kísérletek a csehszlovák

emigránsok katonai szervezetbe tömörítésére Lengyelországban történtek. A német—lengyel konfliktus kirobbanása, amely később a második világháborúvá nőtt át, lényeges javulást hozott a csehszlovák polgári emigráns ellenállás lehetőségeiben, megnyitotta a teret a katonai akciók szervezéséhez. A lengyel köztársasági elnök dekrétuma hivatalosan is engedélyezte a „cseh és szlovák légió" működését Prchala tábornok vezetésével. Ez alkotta volna a leendő csehszlovák dandár magját, amely a szláv hadtest keretei között működött volna. Az események azonban az elgondolás megvalósításának elébe vágtak. Még mielőtt a csehszlovák katonák, akik Svoboda alezredes parancsnoksága alatt Lesné körzetében kiképző táborban tartózkodtak, megkapták volna a várt feltöltést, a szükséges fegyverzetet és felszerelést, kénytelenek voltak a hitleri csapatok előrenyomulása miatt szeptember folyamán keletre áttelepülni, Tarnopol körzetébe. A lengyel állam összeomlása a csehszlovák egységet a fogságba esés veszélyével fenyegette. Ezért dönteni kellett a Szovjetunió vagy Románia területére való áttelepülés mellett. Svoboda alezredes a szovjet katonai megbízottal való megbeszélés után a Szovjetunióba való áttelepülésre határozta el magát. Közben Tarnopol térségében egy csehszlovák géppuskás csoport bekapcsolódott a város légvédelmi rendszerébe. A hitleristák elleni harcban aktívan vettek részt a csehszlovák repülők is, akik a lengyel hadsereg soraiba léptek. A Szovjetunióba áttelepült csehszlovák egység a későbbiekben feltöltődött és a szovjet hadsereg oldalán vett részt Csehszlovákia felszabadításában. A lengyel katonai vereség tehát, amely a lengyel burzsoázia hatalmon levő rétege vezetésképtelensége mellett a nyugati hatalmak engedékeny politikájának következménye is volt, megszüntette Lengyelország területén a nehéz küzdelem árán kialakított csehszlovák katonai ellenállás működési lehetőségét. A néhány hónapos törekvés azonban a csehszlovák katonai ellenállás összehangolására a lengyel—német háborúval, pozitív jelenségként értékelhető, megalapozta a későbbi együttműködést az antifasiszta harcban, de a háború utáni békés építési időszakban is.

Eduard Čejka és *Ján Lipták:* Az új népi és demokratikus csehszlovák hadsereg történelmi alapjai című cikkében (1. sz., 66—92. o.; 2. sz., 55—77. o.) részletesen elemzi a kommunista párt stratégiáját és taktikáját, amelyet az új csehszlovák hadsereg építése irányában alkalmazott abban az időszakban, amikor az alapvető célkitűzése az volt, hogy a munkásosztály harcát a népi és demokratikus forradalom győzelemre vitele után a szocialista forradalom megvívására orientálja. A párt sem a háború, sem a nemzeti-felszabadító mozgalom kibontakoztatása idején nem tűzte ki közvetlen céljául a szocialista hadsereg építését, de még a háború utáni első időszakban sem. A párt katonapolitikája elsősorban — szűkebb értelemben véve — azokra a fegyveres osztagokra épített, amelyek a háború folyamán a nemzeti-felszabadító mozgalom keretében alakultak meg és működtek hazai földön és külföldön egyaránt. A szerzők kifejtik véleményüket a szocialista típusú hadsereg létrehozásának történelmi alapjai, feltételei és az új típusú hadsereg építésének alapjai fogalmak közötti különbségről, hangsúlyozva, hogy azok azonosítása és időbeni egybeesésének hangoztatása téves álláspont. Az első időben lényegesen megelőzi a másodikat, amelynek nélkülözhetetlen előfeltétele volt a szocialista hadseregépítés elveinek kimunkálása, a párt vezető szerepének megszilárdítása, de nem kevésbé a szocialista államrend, a gazdasági, anyagi-technikai, az eszmei-elméleti alap megteremtése is. Hangsúlyozzák a szerzők, hogy a mai szocialista típusú Csehszlovák Néphadsereg szociális struktúrájában az osztályszövetséget testesíti meg, amelyben a vezető szerepet Csehszlovákia Kommunista Pártja játssza. Ezért a szocialista csehszlovák hadsereg építésének eszmei alapját a munkásosztály és a párt azon erőfeszítése teremtette meg, amely a múltban valóban proletár hadsereg megalakítására irányult, a szovjet Vörös Hadsereg mintájára. Ebben az esetben a mai szocialista hadsereget úgy tekinthetjük, mint méltó utódát és követőjét azon csehszlovák fegyveres alakulatoknak, amelyek vöröskatonái a szocializmus nevében harcolak Szovjet-Oroszországban a Vörös Hadsereg soraiban, a Magyar Tanácsköztársaság és a Szlovák Tanácsköztársaság 1919-ben szervezett Vörös Hadseregének kötelékében.

A hadseregépítés történelmi folyamatának feltárását folytatva, *Jiří Bilek:* A CsKP IX. kongresszusa és a Csehszlovák Néphadsereg építése (2. sz., 23—33. o.) című cikkében jellemzést ad az 1948. februári politikai fordulatot és győzelmet követő időszakról, amelyben Csehszlovákia tovább szilárdította szövetségi kapcsolatait a Szovjetunióval és a szocializmus építésének útjára lépett más országokkal.

Erre az időszakra esett a hidegháború kibontakoztatása a Nyugat részéről és a

NATO agresszív tömbjének összekovácsolása is. Az imperializmus agresszív politikája rendkívüli intézkedéseket tett szükségessé a szocialista országokban a védelmi képesség fokozása érdekében. E követelmények tükrében hozta meg határozatait 1949 májusában a CsKP IX. kongresszusa; ezek fő tartalma a csehszlovák dolgozó nép egységének további elmélyítése és a szocialista vívmányok védelmének megszilárdítása volt. A kongresszus leszögezte, hogy a szocializmushoz vezető út a februári győzelem után is osztályharcos út marad, ezért egyértelmű, hogy a csehszlovák hadseregnek külső funkcióján kívül jelentős belső funkciója is van a szocialista hatalom védelmében és építésében, mint a proletárdiktatúra állama erőszakszervezetének. A IX. kongresszus irányvonala megteremtette a politikai és gazdasági-technikai előfeltételeket a csehszlovák hadseregnek szocialista típusú hadseregként való építéséhez. A kongresszus által kitűzött feladat teljesítése megkövetelte a hadseregépítés teljes folyamatában a lenini elvek érvényre juttatását, a párt vezető szerepének biztosítását a hadseregben és az osztályalapok szigorú betartását a hadsereg parancsnoki állományának kialakításában. a Kongresszus határozatai hangsúlyozták, hogy a Szovjetunióval és a szocialista fejlődés útjára lépett többi országgal való szoros szövetség, ezek hadseregeinek fegyverbarátsága Csehszlovákia biztonságának és a szocializmushoz vezető békés építő útjának alapvető záloga. *(Nádor Tibor)*

BIBLIOGRÁFIA

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK HADTÖRTÉNELMI REPERTÓRIUMA (1979)

II. RÉSZ

Keleti hadszíntér

Burcev, M. I.: Tisztánlátás a harcban. (Visszaemlékezés) 1—3. r. — NNI. 1979. 4. sz. 71—91. 5. sz. 77—98., 6. sz. 70—92. p.

Giertz, H.—*Jaeger*, S.: Szovjet katonák visszaemlékezése a Nagy Honvédő Háborúra. — MG, 1979. 5. sz. 607—615. p.

Kizcsenko, A. F.—*Martünenko*, A. K.: A második világháború: tanulságos történelmi lecke. — UIZS, 1979. 8. sz. 27—40. p.

A Nagy Honvédő Háború új dokumentumai. [A Szovjetunió kapcsolata a fasizmus ellen küzdő európai népekkel.] (Közli: Ju. V. Plotnikov, P. F. Skorubszkij.) — Kommuniszt, 1979. 13. sz. 75—84 p.

A Nagy Honvédő Háború kezdeti időszaka és a moszkvai csata, 1941

Ageev, A.: A Vörös Hadsereg első fronthadműveletei. — VIZS, 1979. 8. sz. 62—67. p.

Andronikov, N. G.: A szovjet hadsereg győzelme Moszkva alatt. — RIHM, 44. sz. 1979. 99—109. p.

Bronevszkij, Sz.: A főparancsnokság hadműveleti vezetési pontja a leningrádi irányban (1941 október—november.) — VIZS, 1979. 8. sz. 42—46. p.

Egge, Ch. v. d.: Akkor Oroszországban. Visszaemlékezés 1941—1942 telére. — Der Freiwillige, 1979. 2. sz. 4—5. p.

Frolov, R.: A háború első napjainak hősei. — VIZS, 1979. 6. sz. 24—26. p.

Lukin, N.: A szmolenszki csatában. — VIZS, 1979. 7. sz. 42—54. p.

Sevcsuk, V.: Hadműveleti csoportok tevékenysége a szmolenszki csatában (1941. július 10—szeptember 10.) — VIZS, 1979. 12. sz. 10—14. p.

Vinogradov, N.: A sarkvidéki Jeges-tengeren 1941-ben. — VIZS, 1979. 3. sz. 41—47. p.

Zseltov, A.: A jobbszárnyon. (A karéliai front 1941—1942.) — VIZS, 1979. 12. sz. 32—40. p.

Az 1942—1944. évi hadműveletek

Alferov, Sz.: A leningrád-novgorodi hadművelet 35. évfordulója. (Dokumentumok.) — VIZS, 1979. 1. sz. 69—71. p.

Batov, P.: A szovjet csapatok offenzívája Belorussziában 1944-ben. — RMSov, 1979. 6. sz. 6—9. p.

Buhonszkij, V. V.: Szovjet és csehszlovák katonák baráti együttműködése Ukrajna felszabadításáért vívott harcokban. — UIZS, 1979. 7. sz. 45—52. p.

Csertok, B.: A 65. hadsereg összevont ezredének tevékenysége az ellenség hátában. (1943 december.) — VIZS, 1979. 5. sz. 37—42. p.

Demen'tev, V. T.: Ukrajna felszabadítása a fasiszta iga alól — a szovjet fegyveres erők kiemelkedő győzelme. — UIZS, 1979. 10. sz. 17—28. p.

Dupuy, T. N.: Az elektronikai hadviselés és a kurszki csata. — Armed Forces Journal International, 1979. 2. sz. 17. p.

Evsztigneev, E.—*Petrov*, V.: Az eltigeni deszantosok hőstette. — VIZS, 1979. 5. sz. 32—36. p.

Fedulaev, E.: Az ellenség szétzúzása a Sarkvidéken. A Petsamo—Kirkenes-i hadműveletek és Észak-Norvégia felszabadításának 35. évfordulója. — KVSZ, 1979. 20. sz. 28—33. p.

Hametov, M.: Csapás a tengeri közlekedésre. (A Petsamo—Kirkenes-i hadművelet 35. évfordulója.) — VIZS, 1979. 10. sz. 26—27. p.

Hudalov, H.: Norvég földön. (Norvégia

felszabadításának 35. évfordulója.) — VIZS, 1979. 10. sz. 36—39. p.

Izoszimov, A.: A belorusz hadművelet 35. évfordulóján. (Dokumentumok.) — VIZS, 1979. 6. sz. 49—52. p.

Kalinicsenko, O. N.: A határőrök részvétele a nép harcában Ukrajnában (1941—1944). — VIZS, 1979. 12. sz. 59—66. p.

Krasznostanov, I.: A 114. önálló lövészdandár harca a Rzsevtől északnyugatra levő hídfő felszámolásakor (1942. szeptember). — VIZS, 1979. 2. sz. 38—42. p.

Kravcsenko, V.:A 159. harckocsidandár tevékenysége a Vitebszk—Lepelszk-i irányban. (1944. június—július.) — VIZS, 1979. 12. sz. 28—31. p.

[Laricsev] Laritchev, N.: A Krím felszabadítása 1944. április—májusában. — RMSov, 1979. 4. sz. 40—41. p.

Liberadzki, G.: A szovjet harckocsikötelékek szerepe 1942—1943-ban. — MW, 1979. 5. sz. 128—135. p.

Mel'nikov, P.: A 372. lövészhadosztály a leningrádi blokád áttörésénél. — VIZS, 1979. 2. sz. 56—63. p.

Miscsenko, Sz. K.: Hősi lapok Ukrajna harcaiból. (35 éve fejeződött be a fasiszta csapatok megsemmisítése a Korszun—Sevcsenko-i kerületben. Visszaemlékezés.) — UIZS, 1979. 2. sz. 93—97. p.

Nesvadba, F.: 1944 — a második világháborúval kapcsolatos szovjet történetírásban. — HV, 1979. 2. sz. 34—54. p.

Nikitin, V.: Üzemanyagbiztosítás a kurszki ellentámadáskor. — VIZS, 1979. 8. sz. 25—30. p.

Novikov, Ju.: A 334. lövészhadosztály támadása 1942 januárjában. — VIZS. 1979. 4. sz. 24—30. p.

Orlov, A.: A szovjet csapatok 1944. évi támadása a karéliai arcvonalon. — RMSov, 1979. 10. sz. 43—45. p.

Panin, M.: A Korszun'—Sevcsenko-i hadművelet. [Dokumentumok] — VIZS, 1979. 2. sz. 64—66. p.

Pecsenenko, Sz.: A gárdisták átkelnek a Dneperen. (1943.) — VIZS, 1979. 11. sz. 41—46. p.

Plahin, V. N.: A katonai parancsnokságok tevékenysége Ukrajnában, 1943—1945-ben. — UIZS, 1979. 10. sz. 63—69. p.

Plotnikov, Ju. V.: A sztálingrádi hőstett. — RIHM, 44. sz. 1979. 110—119. p.

Pozdnjakov, A.: A harci dicsőség városa. Szevasztopol felszabadulásának 35. évfordulója. — KVSZ, 1979. 9. sz. 29—35. p.

Sarosiek, A.: A lengyel híradócsapatok a leninoi csatában, 1943. — WPH, 1979. 4. sz. 25—50. p.

Sawicki, T.: A kurszki csata a német felderítés megítélésében. — WPH, 1979. 1. sz. 222—231. p.

Sinkarev, I.: Szovjet segítség a norvég népnek (1944—1945). — VIZS, 1979. 10. sz. 31—33. p.

Szidorov, A.: Győzelem a Sarkvidéken. (A Petsamo—Kirkenes-i hadművelet 35. évfordulója.) — VIZS, 1979. 10. sz. 28—31. p.

Szkorodumov, A.: A 2. gárda harckocsi hadtest a belorusz hadműveletben. — VIZS, 1979. 6. sz. 27—33. p.

[Szolovev] Soloviov, B. G.: A kurszki csata. — RIHM, 44. sz. 1979. 129—129. p.

Szutulov, V.: Nemzetközi szolidaritás. (Dokumentumok.) (Szovjet segítség a felszabadított Norvégiának.) — VIZS, 1979. 10. sz. 33—35. p.

Taran, I.: Az 1. harckocsihadsereg hírrendszere a belgorod—harkovi hadműveletben. — VIZS, 1979. 2. sz. 80—84. p.

Zagrjadszkij, I.: A 27. páncélvadász-dandár harctevékenysége az obojani irányban (1943. július 5—10.) — VIZS, 1979. 7. sz. 38—41. p.

Znicsenko, Ju. I.: I.: Harci együttműködés a partizánok és a Vörös Hadsereg között a jobbparti Ukrajna felszabadítása idején. — UIZS, 1979. 3. sz. 65—73. p.

Felszabadító hadműveletek Lengyelország területén

Anciz, B.: A folyamatos támadás tapasztalatai a visztula—oderai hadműveletben. — VIZS, 1979. 1. sz. 26—32. p.

Besszarab, A.: Visszaemlékezés a lengyel földön vívott harcokra. — PWL, 1979. 2. sz. 34—40. p.

Bujan, L.: Az Armia Ludowa osztagainak együttműködése a Szovjet Hadsereg egységeivel, 1944. július—november között. — WPH, 1979. 2. sz. 207—231. p.

Dobiegala, H.: A „Westerplatte hősei" 1. páncélosdandár kiképzése és átcsoportosítása a Szovjetunióból Lengyelországba. — WPH, 1979. 1. sz. 37—79. p.

Domank, A.: A partizánok együttműködése a hadsereg csapataival a Rovno—Luck-i hadműveletben. — VIZS, 1979. 11. sz. 22—26. p.

Grot, L.: Az új típusú lengyel hadsereg kialakulása és fejlődése a második világháborúban. — MG, 1979. 6. sz. 645—652. p.

Kudrjasov, O.: Lövészszázlóalj harca mocsaras terepen ellenséges támpont leküzdéséért. (A Lvov—Sandomierz-i hadművelet epizódja, 1944. július 16.) — VIZS, 1979. 3. sz. 29—32. p.

Kuropieska, J.: Az újjászületett lengyel hadseregben. Részlet egy második világháborús visszaemlékezésből. — WPH, 1979. 11. sz. 150—174. p.

Kurys, P.: A 3. luzycei légvédelmi tüzérhadosztály. Szervezete, kiképzése és harctevékenysége, 1944 augusztus — 1945 szeptember. — Przeglad Wojsk Lotniczych i Wojsk Obrony Powietrznej Kraju, 1979. 7—8. sz. 17—20. p.

Magier, T.: A 21. gyalogezred harcai a varsói felkelés időszakában. — WPH, 1979. 3. sz. 142—171. p.

Majewski, R.: A Szovjet Hadsereg hadműveletei Alsó-Sziléziában, 1945. februárjában. — WPH, 1979. 2. sz. 157—191. p.

Mankowski, Z.: A harcok földje. A Visztula és a Bug között. — LE, 1979. 7. sz. 14—15. p.

Scserbakov, B.: A 4. harckocsihadsereg anyagi biztosítása a visztula—oderai hadműveletben. — VIZS, 1979. 6. sz. 11—17. p.

Slawecki, R.: A hadművelet, amely megmentette Krakkót. (Részlet.) — LE, 1979. 8. sz. 23—24. p.

Sull, L.: A Lengyel Hadsereg 4. légvédelmi tüzérhadosztályának részvétele a harcokban és Poznan felszabadítása 1945-ben. — WPH, 1979. 1. sz. 175—188. p.

[Sutov] Choutov, Z.: A Lvov—Sandomierz-i hadművelet 1944. júliusában. — RMSov, 1979. 11. sz. 36—39. p.

Szimakov, E.: A Lvov—Sandomierz-i hadművelet 35. évfordulóján. (Dokumentumok.) — VIZS, 1979. 7. sz. 60—63. p.

Szymanowski, J.: A műszakiak dicsősége [a Nagy Honvédő Háborúban. Visszaemlékezés.] — PWL, 1979. 7. sz. 10—15. p.

Felszabadító hadműveletek Románia, Bulgária és Jugoszlávia területén

Ancsev, N.: Szovjet egészségügyi dolgozókkal Bulgária honvédő háborújában. — VISZ, 1979. 2. sz. 180—182. p.

Andreev, N.: Harcban próbált barátság. 35. évvel ezelőtt kezdődött el a szovjet és jugoszláv csapatok együttes tevékenysége a fasiszta megszállók ellen és Belgrád felszabadításáért. — KVSZ, 1979. 20. sz. 82—87. p.

Belica, O.: Macedoniai felszabadító egységek 1944. februári harctevékenysége. — VD, 1979. 6. sz. 153—168. p.

Daszkalov, G.: A bolgárok honvédő háborúja — az internacionalizmus megnyilvánulása. — VISZ, 1979. 3. sz. 46—58. p.

Demerdzsiev, I.: A szabadság mindenkinek drága. (Visszaemlékezés.) — VISZ, 1979. 2. sz. 177—179. p.

Dimitrov, D. P.: Műszaki csapatok Bulgária Honvédő háborújának első szakaszában, 1944—1945-ben. — VISZ, 1979. 2. sz. 121—132. p.

Dobrev, D.: Csapatfelderítés a bolgár honvédő háború első időszakában, 1944—1945. — VISZ, 1979. 1. sz. 72—83. p.

Fajzulin, A.: 35 éve lépték át a szovjet csapatok Románia határát. (Dokumentumok.) — VIZS, 1979. 3. sz. 48—49. p.

[Galitszan] Galitsane, A.: Belgrád felszabadítása. — RMSov, 1979. 9. sz. 42—45. p.

Hadri, A.: A népi felszabadító háború és a szocialista forradalom egyes sajátosságai Koszovoban. — VD, 1979. 4. sz. 31—34. p.

A iasi—kisinev-i hadművelet 35. évfordulójára. — VIZS, 1979. 8. sz. 50—53. p.

Ionov, P.: A kommunisták lelkesítő példája. A Iasi—Kisinev-i hadművelet 35. évfordulójára. — KVSZ, 1979. 16. sz. 22—27. p.

[Kobrin] Kobrine, N.: Hadműveletek Iasi—Kisinev térségben. — RMSov, 1979. 8. sz. 40—42. p.

Kukov, K.: A 3. Ukrán Front felszabadító hadműveletei Bulgáriában. — VISZ, 1979. 2. sz. 33—44. p.

Lazarov, P. P.: A 46. Dobricski gyalogezreddel a honvédő háborúban. (Visszaemlékezés.) — VISZ, 1979. 3. sz. 144—146. p.

Matronov, P.: A szovjet és csehszlovák hadsereg harci együttműködése — internacionalizmus a gyakorlatban. — VIZS, 1979. 10. sz. 42—44. p.

Petrov, G.: Az 1. Bolgár Hadsereg tevékenységének osztályozása a honvédő háború második időszakában, 1944—1945. (Vita.) — VISZ, 1979. 2. sz. 144—158. p.

Petrov, L.: Harci és hadműveleti előkészületek a bolgár fegyveres erőkben, 1939—1944. — VISZ, 1979. 4. sz. 94—106. p.

Piasztro, G. M.: Szovjet—bolgár fegyverbarátság a Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújának befejező szakaszában (1944. október—1945. május). — VISZ, 1979. 4. sz. 3—13. p.

Radulov, D.: A Bolgár Néphadsereg és a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg együttműködése a bolgár honvédő háború első szakaszában. (1944. szeptember—november). — VISZ, 1979. 1. sz. 3—18. p.

Sinkarev, I.: Bolgár földön. (Bulgária felszabadításának 35. évfordulója.) — VIZS, 1979. 9. sz. 77—80. p.

Sztojanov, P.: A 3. Ukrán Front sajtója Bulgária felszabadításáról (1944. szeptember). — VISZ, 1979. 2. sz. 82—88. p.

Tolubko, V.: Felszabadító hadjárat Bulgáriában. — MZS, 1979. 9. sz. 12—16. p.

Tolubko, V.: A 3. Ukrán Front tüzérsége a Iasi—Kisinev-i hadműveletben. — VIZS, 1979. 8. sz. 37—42. p.

Uzunov, Hr. Szt.: Az 1. Bolgár Hadsereg védelme a Veliki és Mali Kog—Jastrebici—Hum arcvonalszakaszon. — VOM, 1981. 8. sz. 60—74. p.

Vukanovic, R.: Parti hadműveleti csoport tevékenysége a Crna Gora-i övezetben 1944-ben. — VD, 1979. 6. sz. 134—152. p.

Walew, L.: A szovjet haderők támadása a Balkán félszigeten és a forradalmi válság Bulgáriában 1944. május—szeptember. — MG, 1979. 6. sz. 653—664. p.

Magyarország, Ausztria és Csehszlovákia felszabadítása

A budapesti csata 1944-ben. — Défense l'Occident, 166. sz. 1979. 33—49. p.

Ivanov, V. M.: Hadművelet a Nyugati-Kárpátokban, 1945-ben. (A szovjet Katonai Enciklopédiából ford. F. Nesvadba.) — HV, 1979. 6. sz. 50—52. p.

Kuznecov, B. I. Hadművelet Pozsony és Brno térségében, 1945-ben. (A Szovjet Katonai Enciklopédiából ford. F. Nesvadba.) — HV, 1979. 6. sz. 53—55. p.

Malahov, M. M.: A Keleti-Kárpátok hadművelet. (A Szovjet Katonai Enciklopédiából ford. F. Nesvadba.) — HV, 1979. 3. sz. 75—77. p.

Romenszkij, A.: Harcban született barátság. (Magyarország felszabadítása.) — F, 1979. 23. sz. 12—13. p.

Roscsin, I.: Budapest egén. — F, 1979. 7. sz. 5. p.

Slaty, J.: A kárpát-duklai hadművelet 35. évfordulójára. — Tyl a Zásobováni, 1979. 4. sz. 5—8. p.

A végső harcok Budapesten 1945. február 13. Egy akkor 17 éves magyar visszaemlékezése. — Der Freiwillige, 1979. 4. sz. 8—10. p.

Zabelkin, N.: Így történt. [Visszaemlékezés Magyarország felszabadítására.] — F, 1979. 3. sz. 12—13. p.

Zsucsenko, I. Ja.—*Kucenko,* K. A.: A kelet-kárpáti hadművelet — az ukrán föld felszabadításának befejező szakasza a fasiszta iga alól. — UIZS, 1979. 10. sz. 54—63. p.

A berlini hadművelet, az európai háború befejező eseményei

Antipenko, N. A.: Berlin felé. (Visszaemlékezés). — NNI, 1979. 2. sz. 85—99. p.

Batov, P. I.: A fasiszta Németország szétzúzásának befejezése. — VM, 1979. 4. sz 68—75. p.

Bitterlich, H.: Ahogyan meghaltak! A „Totenkopf" SS páncélos hadosztály kálváriája a kapituláció után. — Der Freiwillige, 1979. 6. sz. 14—16. p.

Fajzulin, A.—*Dobrovol'szkij,* P.: Találkozás az Elbán. (Dokumentumok.) — VIZS, 1979. 4. sz. 51—53. p.

Giertz, H.: A berlini csata, 1945. április 20—május 2. — MG, 1979. 3. sz. 333—349. p.

Iszaev, Sz.: A távolkeleti csapatok részvétele a német fasiszta területrablók szétzúzásában. — VIZS, 1979. 8. sz. 73—77. p.

Kaluckij, N.: A berlini erdőkben. — VIZS, 1979. 5. sz. 50—52. p.

Karpinski, A.: A német fasizmus felett aratott győzelem 34. évfordulója. — MW, 1979. 5. sz. 118—127. p.

Komarov, N.: A szovjet népnek és fegyveres erőinek világtörténelmi győzelme a Nagy Honvédő Háborúban. — KVSZ, 1979. 11. sz. 73—84. p.

Kozlowski, E.: Lengyelország fegyveres hozzájárulása a fasizmus felett aratott győzelemhez. — LE, 1979. 9. sz. 3., 14—15. p.

[Krupcsenko] Krupchenko, I. E.: A berlini ütközet. — RIHM, 44. sz. 1979. 130—141. p.

Mutterlose, H.: Amikor már mindennek vége volt...! Egy egység a visszavonuló nyugatra tartó menetben. — Der Freiwillige, 1979. 5. sz. 16—19. p.

Ramanicsev, N.: A hadseregek átcsoportosításának tapasztalatai a berlini hadművelet előkészítésekor. — VIZS, 1979. 8. sz. 9—16. p.

Ratnikov, A. N.: Fegyverbarátság a Szovjetunió és Bulgária között a második világháború befejező szakaszában. — VISZ, 1979. 1. sz. 84—95. p.

Schütter, F. W.: 1945. május 8. — Der Freiwillige, 1979. 5. sz. 3. p.

[Sehovcov] Shejovtsov, N. I.: A szovjet fegyveres erők felszabadító küldetése a Nagy Honvédő Háborúban. — RIHM, 44. sz. 1979. 186—192. p.

[Skadov] Chkadov, I.: Május 9 — a győzelem napja. A szovjet katonák a második világháborúban. — RMSov, 1979. 4. sz. 2—6. p.

Stükov, K.: A königsteini erőd titkai. (A prágai hadművelet.) — VIZS, 1979. 5. sz. 56—59. p.

[Tjuskevics] Tiusckevich, [Sz.] S. A.: A Szovjetunió második világháborúban aratott győzelmének világtörténelmi jelentősége. — RIHM, 44. sz. 1979. 211—223. p.

Triebel, H.: Segédtisztként Berlinben a

háború utolsó napjaiban. Visszaemlékezés. — Der Freiwillige, 1979. 1. sz. 15—19. p.

A 2. Ukrán Front. — VIZS, 1979. 8. sz. 31—36. p.

A 4. Ukrán Front. — VIZS, 1979. 6. sz. 34—42. p.

Távol-keleti hadszíntér

[Acskaszov] Achkasov, V. I.: Győzelem a Távol-Keleten. — RIHM, 44. sz. 1979. 142—150. p.

Brjuhovszkij, G.: A légierő alkalmazásának sajátosságai a mandzsuriai hadműveletben. — VIZS, 1979. 8. sz. 17—24. p.

Tret'jak, I.: A csapatok átcsoportosításának hadműveleti biztosítása a mandzsuriai hadművelet előkészítésének időszakában. — VIZS, 1979. 11. sz. 10—15. p.

Antifasiszta ellenállási mozgalom, partizánharcok a második világháborúban

Babakov, A. A.: A partizánmozgalom a Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújában. — RIHM. 44. sz. 1979. 177—185. p.

Bagmet, M. A.: Partizánalakulatok portyái Ukrajna felszabadításának befejező szakaszában. — UIZS, 1979. 10. sz. 83—90. p.

Bornstaedt, F.—*Karbowski*, W.: Földalatti katonai szervezet a Murnau-i VII/A tiszti hadifogolytáborban. — WPH, 1979. 4. sz. 84—118. p.

Drobisch, K.: A „Fehér Rózsa" nevű antifasiszta ellenállási csoport (Németországban, a második világháború idején. Új levéltári adatok.) — NNI, 1979. 3. sz. 91—107. p.

Dubrovcsenko, P. M.: A légiszállítás segítsége Ukrajna partizánjainak. — UIZS, 1979. 11. sz. 61—65. p.

Dunin-Wasowicz, K.: A lengyel ellenállási mozgalom csoportjai és vezetői a fasiszta koncentrációs táborokban. — Z Pola Walki, 1979. 1. sz. 53—80. p.

Gatto, E.: Visszaemlékezések a velencei ellenállás köréből. Velence felszabadulása. — Storia Contemporanea, 1978. aug. 737—766. p.

Geseva, J.: A „Halál a fasizmusra" elnevezésű partizánegység társadalmi, osztály, és politikai szerkezete. — VISZ, 1979. 3. sz. 126—135. p.

Hillingsö, K.: A dán ellenállási mozgalom és kapcsolatai Nagy-Britanniával. — MR, 1979. 3. sz. 74. p.

Ivanova, L.: Monsieur Charleroi. [Ivan Mokan a belga ellenállási mozgalom résztvevője.] — F, 1979. 9. sz. 20—21. p.

Joksimovic, S.: A jugoszláv népi felszabadító partizán alakulatok — alapvető formái a jugoszláv népi felszabadító mozgalom katonai szervezetének 1941—1945-ben. — VOG, 1979. 2. sz. 109—134. p.

Kolar, Z.: A jugoszláv népi felszabadító háború tapasztalatai lélektani szempontból. (A lakosság megnyerése a fegyveres ellenállásra.) — VD, 1979. 4. sz. 144—147. p.

Koval', M. V.—Szavcsuk, P. A.: A pártszervezetek ideológiai-politikai munkájának formái és módszerei a partizánalakulatok személyi állománya között. — UIZS, 1979. 1. sz. 52—61. p.

Kucser, V. I.: A földalatti szervezet és a lakosság segítsége Ukrajnában a partizánok felderítő tevékenységében (1941—1944). — UIZS, 1979. 5. sz. 43—50. p.

Mal'cev, M. M.: Újabb adatok a munkásság antifasiszta harcáról a dunamenti területen, 1941—1944. évben. — UIZS, 1979. 10. sz. 96—101. p.

Nazarewicz, R.: A lengyel jobboldali földalatti mozgalom antikommunista offenzívája. Fegyveres akciók 1943. tavaszától 1944. nyaráig. — Z Pola Walki, 1979. 2. sz. 73—102. p.

Parfenov, I. I.: A belorusz Poleszje vidék lakosságának részvétele a fasiszta megszállók elleni harcban, 1941 nyarán. — VI, 1979. 6. sz. 22—31. p.

Pech, K.: Német antifasiszták Franciaországban a második világháború alatt. — RIHM, 43. sz. 1979. 121—136. p.

Richter, K.: A csehszlovák katonai ellenállás kezdetei Lengyelországban. [A cseh—lengyel katonai együttműködés kezdetei.] 2—3. r. — HV, 1979. 1. sz. 93—111., 2. sz. 78—90. p.

Simovcek, J.: Az általános nemzeti felkelés előkészületeinek csúcspontján. (A Szlovák Nemzeti Felkelés 35. évfordulója.) — HV, 1979. 4. sz. 3—25. p.

Sztoev, R. M.: Bolgár katonák részvétele a „G. Sz. Rakovszki" partizánosztag kiképzésében és harctevékenységében, Bosilegradban. — VISZ, 1979. 4. sz. 155—158. p.

Szverdlov, F. D.: Litván partizánok segítsége a földalatti szovjet hadseregnek. — ISZSZSZR, 1979. 3. sz. 149—159. p.

Wegner-Korfes, S.: 1944. július 20-a és a „Szabad Németország" Nemzeti Bizottság. Albrecht Mertz v. Quirnheim ezredes családi dokumentumai alapján. — ZG, 1979. 6. sz. 535—544. p.

Whitter, H.: A szovjet különleges hadműveletek és partizánhadviselés. Következtetések napjainkra. — MR, 1979. 1. sz. 48—58. p.

Zvetkov, Zs.: A katonai partizánegységek

létrehozása és tevékenysége Bulgáriában a második világháború idején. — VISZ, 1979. 2. sz. 53—66. p.

Háborús bűnök

Bonczak, J.: Higiénia és járványtan a hitleri népírtás szolgálatában. — WPH, 1979. 3. sz. 44—60. p.

Brenner, H.: A koncentrációs táborok foglyainak kizsákmányolása az Osram-Konszernben 1944—1945. — ZG, 1979. 10. sz. 952—965. p.

Conway, J S.: Szemtanúk korai visszaemlékezései Auschwitzról. Hihetőségük és hatásuk története. — VFZ, 1979. 2. sz. 260—284. p.

Pilichowski, Cz.: A hitleri fasiszták hadifoglyok elleni bűntettei a második világháború alatt. — WPH, 1979. 3. sz. 24—43. p.

Tolubko, V.: A fasizmus vadállati arculata. — Kommuniszt, 1979. 13. sz. 65—74. p.

A második világháború utáni időszak hadtörténelme

Avakov, V. L.: Az Egyesült Államok és a Közel-keleti probléma. (Történeti áttekintés.) — VI, 1979. 9. sz. 79—92. p.

Ayalon, A.: A hatnapos háború (1973). — RIHM, 42. sz. 1979. 126—147. p.

Bassano, C.: Az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia (története 1954-től). — RM. 1979. 3. sz. 2—7. p.

Bianco, L.: A kínai—szovjet ellentét kialakulásának történelmi áttekintése és perspektívái. — DN, 1979. 11. sz. 7—16. p.

Catudal, H. M.: (John Fitzgerald) Kennedy és a berlini válság. — SZG, 1979. 2. sz. 418—437. p.

Charters, D. A.: Felforgatás elleni különleges műveletek: a Farran-eset, Palesztina 1947. — RUSI, 1979. 2. sz. 56—61. p.

Cooling, B. F.: Nézetek Európából. Hivatalos történeti feldolgozások tanulmányozása a 20. századi koalíciós hadviselésről. — MA, 1979. 2. sz. 104—105. p.

Cügankov, P.—*Kudrjasov,* O.: „A fegyveres erők fejlesztése a főbb kapitalista országokban a második világháború után. Helyi háborúk 1946—1973." c. téma módszertana. — VIZS, 1979. 8. sz. 77— 83. p.

Dega, Cz.: A vietnami háború néhány lémája, 1945—1975. között. — WPH, 1979. 2. sz. 259—273. p.

Deweerd, H. A.: Vietnam eleste. — AR, 1979. 7. sz. 14—20. p.

Ghazala, M. A.: A szuezi átkelés 1973-ban. — MR, 1979. 11. sz. 2—7. p.

Háborúk és konfliktusok 1945 óta. — ÖMZ, 1979. 3. sz. 234—236. p.

Heidmann, E.: Az imperialista katonai szövetségi politika elleni harc aspektusa és eredményei a második világháború után. — MG, 1979. 6. sz. 665—675. p.

Heitzer, H.: Az NDK a békéért és biztonságért vívott harcban — a „kulcsév" 1955. — ZG, 1979. 9. sz. 835—841. p.

Hertel, H. C.: Glosterek a Gloster Hillből. (Brit 29. dandár I. „Gloucesterhire" ezrede a koreai háborúban, 1951.) — Infantry, 1979. 1. sz. 25—28. p.

Jäger, H.: Légiháború Délkelet-Ázsiában. 6. r. — TRP, 1979. 1. sz. 60—64. p.

A Kína és Vietnam közötti háború. — ÖMZ, 1979. 3. sz. 236—238. p.

Komova, T. M.—*Kraszil'nikov,* A. Sz.—*Pedin,* A. V.: Peking hegemóniája Ázsia és Afrika függetlenségét és szabadságát fenyegeti. — NAA, 1979. 4. sz. 3—16. p.

Kröger, H.: Az ENSZ agresszió definíciója — eredmény a békéért és biztonságért vívott harcban. — MG, 1979. 3. sz. 261—270. p.

Laboor, E.: A katonai enyhülésért folytatott harc történetéből Közép-Európában. (A Helsinkihez vezető út, 1954—1975.) — CCH, 1979. 1. sz. 19—44. p.

Lorch, N.: Az arab—izraeli konfliktus összehasonlító története. — RIHM, 42. sz. 1979. 148—162. p.

Maculenko, V.: Meglepés a helyi háborúkban (koreai, vietnami, közel-keleti háborúkban.) — VIZS, 1979. 4. sz. 54—65. p.

Mahler, O.—*Mikulin,* A.: Nukleáris fegyverkezés és leszerelés. Katonapolitikai szemle (1945—1978). — HV, 1979. 4. sz. 72—95. p.

Mirszkij, G. I.: A hadseregek szerepe Ázsia és Afrika társadalmi fejlődésében. — Voproszü Filoszofii, 1979. 3. sz. 97—108. p.

Monin, M.: A maoisták hegemonista kalandorpolitikája a gyakorlatban. — VIZS, 1979. 8. sz. 54—61. p.

Muraseva, G. F.: Kína agressziója Vietnam ellen. (1979. február.) — VI, 1979. 6. sz. 96—107. p.

[Nikitin] Nikitine, N.: Helyi háborúk: hadműveleti és harcászati sajátosságok a koreai és vietnami háborúban. — RMSov, 1979. 7. sz. 42—44. p.

Ott, R.: Peking „Európa politikája" a 70-es években. — HV, 1979. 6. sz. 142—158. p.

Perle, R.: Az 1940-es évek visszhangja. (A Müncheni Egyezmény és a SALT—II. párhuzama). — Strategic Review, 1979. 1. sz. 11—15. p.

Petrovszkij, V. F.: A béke és a leszerelés

problémája és az amerikai politológia. — NNI, 1979. 1. sz. 31—47. p.

Polkehn, K.: Fegyverek Jordániának, 1954. — Armee Rundschau, 1979. 11. sz. 88—93. p.

Potapov, V. I.: Zsoldosok — az imperializmus eszközei Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában. — VI, 1979. 2. sz. 84—94. p.

Prosch, G. G.: Izrael védelme a Golan-fennsíkon (1973). — MR, 1979. 10. sz. 2—13. p.

Reuss, M.: Az első berlini válság (1948). — MR, 1979. 5. sz. 30—38. p.

Rogers, G. F.: Harc Szuezért 1973-ban. — MR, 1979. 11. sz. 27—33. p.

Rybecky, V.: A nemzetközi forradalmi mozgalom. — HV, 1979. 1. sz. 49—65. p.

Steger, B.: [Lucius D.] Clay tábornok vezérkari konferenciái és a németországi amerikai katonai kormányzat megszervezése. A „Clay Minutes" mint történeti forrás. — VFZ, 1979. 1. sz. 113—130. p.

Steger, B.: Lucius D. Clay tábornok vezérkari konferenciája 1948. június 26-án. Dokumentum. — VFZ, 1979. 1. sz. 131—150. p.

Steininger, R.: Reform és realitás. A Ruhr-kérdés és az államosítás az angol—amerikai Németország-politikával összefüggésben, 1947—1948-ban. — VFZ, 1979. 2. sz. 167—240. p.

Stockdale, J. B.: Hírközlés technikai eszközök nélkül: a vietnami háború amerikai hadifoglyairól. — Signal, 1979. 10. sz. 26—32. p.

Szinickij, A.: Néhány harcászati következtetés az USA vietnami agressziós háborújának tapasztalataiból. — VIZS, 1979. 6. sz. 53—57. p.

Tach, J. E.: Korszerűsítés és konfliktus: szovjet katonai segítség a Kínai Népköztársaságnak, 1950—1960. — MR, 1978. 1. sz. 72—92. p.

Tumkovszkij, R. G.: Szovjet—amerikai tárgyalások a hadászati fegyverkorlátozásról. — VI, 1979. 3. sz. 70—86. p.

Vernant, J.: Biztonság és leszerelés Európában. — DN, 1979. 12. sz. 115—122. p.

Westmoreland, W. C.: Vietnam perspektivikus megvilágításban (1968—1973 közötti időszakról). — MR, 1979. 1. sz. 34—43. p.

Wiggershaus, N.: Konrad Adenauer kancellár feltevései a világbékét fenyegető veszélyről a koreai háború kitörése után. — MM, 1979. 1. sz. 79—122. p.

Wójcik, E.: A leszerelési tárgyalásokról. 1—2. r. — PWL, 1979. 11. sz. 120—125., 12. sz. 116—122. p.

NATO 1949—1979

Az Atlanti Szerződés Szervezetének harminc éve. — RM, 1979. 6. sz. 2—13. p.

Charisius, A.: A NATO új fejlődési szakaszának aspektusai. — MG, 1979. 5. sz. 517—528. p.

Delmas, C.: 1949. április 4. Harminc éve hozták létre az Észak-Atlanti Szövetséget. — DN, 1979. 4. sz. 9—22. p.

Haig, A. M.: Harminc éves az Észak-Atlanti Szövetség. — EW, 1979. 4. sz. 161—163. p.

Heidmann, E.—*Schröter*, L.: A NATO belső elnyomó mechanizmusának kiépítése és fő erői a 70-es években. — MG, 1979. 5. sz. 565—577. p.

Lemnitzer, L. L.: A NATO fennállásának 30. évfordulója. — NFN, 1979. 1. különszám, 32—33. p.

Roschlau, W.: A NATO-haderők fő fejlesztési irányai és a rugalmas reagálás katonai stratégiának a kialakítása a 60-as években. — MG, 1979. 2. sz. 182—192. p.

Schulze, F. J.: Nemzetközi biztonság. A NATO központi területeinek védelme. — Der Freiwillige, 1979. 2. sz. 6—8. p.

Stikker, D. U.: Múlt és jelen. — NFN, 1979. 1. különszám, 30—31. p.

Weste, H.: Harminc éves a NATO katonai bizottsága. — EW, 1979. 5. sz. 236—240. p.

Varsói Szerződés 1955—1979

Angelov, A.: A Bolgár Néphadsereg harci együttműködése a baráti hadseregekkel a Varsói Szerződésben. — VISZ, 1979. 2. sz. 20—32. p.

[Antoszjak] Antosiak, A. V.: A Varsói Szerződés a szocialista országok védelmi szövetsége. — RIHM, 44. sz. 1979. 224—236. p.

Emel'janov, G.—*Mikora*, V.: A hatalmas közösség legyőzhetetlenségének fontos forrása. — VIZS, 1979. 5. sz. 72—77. p.

Grübkov, A.: A harci szövetség és az egység további erősítése a Varsói Szerződés államaiban és hadseregeiben. — VIZS, 1979. 12. sz. 3—9. p.

Kunikowski, J.: A Varsói Szerződés a szocialista hadtudomány és a katonai doktrína internacionalista és nemzeti fejlődésének fontos tényezője Lengyelországban. — MW, 1979. 5. sz. 43—48. p.

Sobik, E.: 25 éves a Varsói Szerződés. 1—2. r. — TRP, 1979. 11. sz. 895—899., 12. sz. 959—967. p.

Urban, J.: A Varsói Szerződés — a szocialista országok és az európai béke és biztonság őre. — HV, 1979. 6. sz. 3—24. p.

Amerikai Egyesült Államok

Agnew, J. B.: Az 1898. évi csapategészségügyi szolgálat. — MR, 1979. 7. sz. 11—21. p.

Griffith, R. K.: Minőség nem mennyiség: az amerikai önkéntes haderő a gazdasági válság időszakában, 1928—1934. — MA, 1979. 4. sz. 171—177. p.

Hankee, W.: A harcos és ellátó állomány arányának hatása az USA háborús harcképességére (a 20. században). — MR, 1979. 6. sz. 60—70 p.

Kuhn-Badett, D.: Atomfegyver-kísérletek utáni veszélyes sugárbetegségek az USA-ban (50-es évek kísérleteinek sugársérülést szenvedett katonái), — — ASMZ, 1979. 11. sz. 604. p.

Margulies, H. F.: Az 1920. évi védelmi törvény: egy elfelejtett reform története. — MA, 1979. 2. sz. 85—89. p.

Neuer, R.: A 101. amerikai légiroham hadosztály története. — TRP, 1979. 2. sz. 107—113. p.

Nunn, J. H.: MIT (Massachusetts Institute of Technology) egyetemi hozzájárulás a nemzetvédelemhez (1900—1970). — MA, 1979. 3. sz. 120—125. p.

Reichley, J.: Harcos áprilisok. (Áprilisi évfordulók az USA hadtörténelmében.) — MR, 1979. 4. sz. 20—24. p.

Taylor, J.: Visszaemlékezés az amerikai polgárháborúra — 1861. — AR, 1979. 1. sz. 47—52. p.

Anglia

Frey, S. R.: A brit katonai igazságszolgáltatás a 18. században. — MA, 1979. 1. sz. 5—11. p.

Gilbert, A. N.: Katonai toborzás és életpálya a 18. századi brit hadseregben. — JSAHR, 1979. 1. sz. 34—44. p.

Härfield, A. G.: Három 19. századi brit katonai író a Távol-Keleten (James Low—Peter James Begbie—John Thomas Newbold). — JSAHR, 1979. 3. sz. 144—153. p.

Lucas, J.: A brit hadsereg története és szervezete. 1—2. r. — Der Freiwillige, 1979. 4. sz. 20—24., 26., 7—8. sz. 8—10. p.

Rizzi, R.: A brit hadsereg és a zendülés feletti kontroll a 19. századeleji Angliában. — AQ, 1979. 1. sz. 74—85. p.

Spiers, E. M.: A brit lovasság, 1902—1914. — JSAHR, 1979. 2. sz. 71—79. p.

Spiers, E. M.: A brit tüzérség átszervezése (az első világháború előtt). — JSAHR, 1979. 3. sz. 167—176. p.

Worthington, I.: Szocializálás, militarizálás és tiszti toborzás: a tisztképzés fejlődése Nagy-Britanniában. — MA, 1979. 2. sz. 90—95. p.

Ausztria

Allmayer-Beck, J. Ch.: Egy hadsereg a történelem és a politikai képzés között. (Hagyományápolás az osztrák haderőben). — TR, 1979. 6. sz. 509—512. p.

Hecht, R.: Az 1947. évi osztrák békeszerződés katonai rendelkezései. — ÖMZ, 1979. 5. sz. 377—384. p.

Bulgária

Amort, C.: A szocialista forradalomhoz vezető út Bulgáriában, — HV, 1979. 4. sz. 32—52. p.

Daszkalov, G.: A katonatömegek és a NOVA (Népi Felszabadító Felkelő Hadsereg) szerepe a népi hatalom megteremtésében és megszilárdításában Szérre körzetében 1944 szeptemberében. — VISZ, 1979. 1. sz. 32—48. p.

Dimitrov, I.: Szovjet katonai tanácsadók közreműködése a katonai kiképzésben a Vaszil Levszkiről elnevezett katonaiskolán (1950—1954). — VISZ, 1979. 1. sz. 107—117. p.

Dimitrov, N. P.: Az 1944. szeptember 9-i felkelés és a titkos hadsereg katonatömegei. — VISZ, 1979. 2. sz. 45—52. p.

Dzsambazov, P.—*Mahrova*, T.: Szvistovszki körzet földrajzi nevei az 1877—78-as felszabadító háborúról szóló kézikönyvekben. — VISZ, 1979. 1. sz. 151—155. p.

Georgiev, G. J.: Az emberi erőforrások mozgósítása Bulgáriában 1885—1945. — VISZ, 1979. 2. sz. 133—143. p.

Grozdanova, E.: A lakosság lázadása Sztara Zagoraban, 1751-ben. — VISZ, 1979. 4. sz. 53—66. p.

Hadzsiivanov, P.: Szovjet tanácsadó tisztek az egyesített 1. Bolgár Hadseregnél (1945). — VISZ, 1979. 2. sz. 159—168. p.

Keremidcsiev, Ja.: Az 1918-as katonai felkelés tükröződése a Sztrandzsán. — VISZ, 1979. 1. sz. 137—143. p.

Kolev, K.: A Bolgár Kommunista Párt antimilitarista tevékenysége a hadiflottánál, 1924—1925-ben. — VISZ, 1979. 1. sz. 19—31. p.

Krapivin, A.: Az októberi forradalom hatására a bolgár baloldali szocialisták „szűkelvűek" és az orosz hadifoglyok között kialakult kapcsolatokról (1917—1919.). — VISZ, 1979. 4. sz. 159—161. p.

Kuzmanov, P.: A Panajot Hitov partizán-

felkelés előkészítése. — VISZ, 1979. 4. sz. 83—93. p.

Kurtev, V.: Az egészségügyi dolgozók társadalmi-forradalmi és katonai tevékenysége a bolgár újjászületés időszakában, az 1877—1878-as felszabadító háború előtt. — VISZ, 1979. 1. sz. 118—129. p.

Kumanov, P.: A Panajot Hitov partizáncsoport történetéhez, 1867. — VISZ, 1979. 1. sz. 173—174. p.

Marin, G.: A Bolgár Kommunista Párt forradalmi munkája a légierőnél, 1941—1942-ben. — VISZ, 1979. 2. sz. 67—81. p.

Markov, G.: Jordan Peev bolgár vezérkari főnök meggyilkolásához (1938. október 10.). — IP, 1979. 1. sz. 80—92. p.

Mecsev, K.: A bolgár nép felszabadító harca a XII. század végén és a XIII. század elején. — Szovetszkoe Szlavjanovedenie, 1979. 2. sz. 35—48. p.

Pavlovszka, Cv.: Titkos levelezés a forradalmi szervezetek között Vaszil Levszki idejében (1872). — VISZ, 1979. 1. sz. 49—63. p.

Pintev, St.: A Bulgáriai Szövetséges Ellenőrző Bizottság kezdeményezései, 1944. október—1945. január között. — IP, 1979. 4—5. sz. 196—204. p.

Szemerdzsiev, A.: A nép és a szocializmus védelmezője. (35 éves a Bolgár Néphadsereg). — VISZ, 1979. 2. sz. 7—19. p.

Vitanov, P.: Az 1918-as katonai felkelés hatása Pernik bányászaira. — VISZ, 1979. 1. sz. 130—136. p.

Völkov, G.: A bolgár hadsereg létrehozásának terve a Nagy Felszabadító Háború idején, 1877—1878. — IP, 1978. 2. sz. 41—59. p.

Csehszlovákia

Cada, V.: Módszertani kutatási problémák a burzsoá Csehszlovákia politikai rendszerében elhelyezkedő hadsereg helyének, szerepének meghatározásában. — HV, 1979. 6. sz. 56—71. p.

Cejka, E.—*Lipták,* J.: Az új népi demokratikus csehszlovák hadsereg történelmi gyökerei. 1—2. r. — HV, 1979. 1. sz. 66—92., 2. sz. 55—77. p.

A Csehszlovák Kommunista Párt a csehszlovák—szovjet kapcsolatok elmélyítéséért. 1—2. r. — HV, 1979. 1. sz. 177—190., 2. sz. 192—200. p.

35 éves a Csehszlovák Néphadsereg. — VM, 1979. 10. sz. 71—75. p.

Lipták, J.: A Csehszlovák Kommunista Párt és a hadsereg a München előtti Csehszlovákiában. — CCH, 1979. 2. sz. 186—213. p.

Lipták, J.: A fegyveres alakulatok szerepéhez Csehszlovákiában 1948 februárjában. — ZG, 1979. 3. sz. 231—234. p.

Marusak, J.: Harcok tüzében született. 35 éves a Csehszlovák Néphadsereg. — KVSZ, 1979. 19. sz. 87—91. p.

Pokorná, A.: Katonai szervezetek a burzsoá Csehszlovákiában (1921—1939). — HV, 1979. 6. sz. 72—88. p.

Spicák, M.: A csehszlovák fegyveres erők szerepe 1948. februárjában. — Casopis Matice Moravské, 1978. 1—2. sz. 3—22. p.

Vávra, V.: A Csehszlovák Kommunista Párt V. Kongresszusa (1929) és a párt katonapolitikájának fejlődése. — HV, 1979. 6. sz. 25—49. p.

Vávra, V.: A Kommunista Internacionálé és a Csehszlovák Kommunista Párt katonapolitikája. — HV, 1979. 5. sz. 17—36. p.

Zapletal, L.: A hadsereg politikai harcai a kormánykoalíción belül a 30-as évek elején. — HV, 1979. 3. sz. 78—97. p.

Franciaország

Bodinier: Gamelin tábornok, az erődítmények és a harckocsik a jelentések tükrében. 1935—1939. — RHA, 1979. 4. sz. 125—144. p.

Bonney, R. J.: A francia polgárháború. 1649—1653. — European Studies Review, 1978. 1. sz. 71—100. p.

Chapon, Ch.: A francia szárazföldi haderő 1939. szeptember 2. és 1940. május 9. között. — RHA, 1979. 4. sz. 164—192. p.

Delmas, J.: A francia legfelső haditanács vezetési gyakorlatai az 1936—1937. és 1937—1938. években. — RHA, 1979. 4. sz. 29—56. p.

Delmas, J.: Franciaország üzemanyagellátásának kérdése a két világháború között: egy távlati geostratégia megszületése, — RHA, 1979. 4. sz. 5—28. p.

Facon, P.: A francia légierő repülőgépállományának V. terve (1938—1939). — RHA, 1979. 4. sz. 102—124. p.

Knorr, O.: Francia ejtőernyősök egykor és ma. — TRP, 1979. 6. sz. 469—474. p.

Michaux, M.—Chantriot, J.: Az 1939. évi francia hadihajók képeken. — RHA, 1979. 4. sz. 71—78. p.

Izrael

Allon, Y.: Izrael függetlenségi háborúja. — RIHM, 42. sz. 1979. 116—125. p.

Allon, Y.: Az iraeli védelmi erők kialakulása. — RIHM, 42. sz. 1979. 100—114. p.

Pelled, B.: Az izraeli hadsereg légierői. — RIHM, 42. sz. 1979. 181—188. p.

Tal, I.: Izrael nemzetbiztonsági politikája. — RIHM, 42. sz. 1979. 198—212. p.

Telem, B.: Háború a tengeren. Az izraeli haditengerészet. — RIHM, 42. sz. 1979. 198—197. p.

Zussman, P.: A védelem ára. Izrael védelmi kiadásai a második világháború befejezésétől napjainkig. — RIHM, 42. sz. 1979. 213—220. p.

Jugoszlávia

Bajcetic, M.: 35 éves a jugoszláv légierő katonai akadémiája. — GRV, 1979. 1. sz. 24—28. p.

Brankovic, S.: Az első felszabadított területek Jugoszláviában és nemzetközi jelentőségük. — VOG, 1979. 1. sz. 81—94. p.

Dordevic, Z.: Az első újoncok és a népi hadsereg kiképzése Timok vidékén 1861—1862-ben. — VOG, 1979. 1. sz. 215—235. p.

Nikolovszki, B.: Háborús tapasztalataink és a mai össznépi védelmi koncepció társadalmi alapjai. — VD, 1979. 2. sz. 45—51. p.

Peter, E.: A jugoszláv légierő története 1912-től napjainkig. — ÖMZ, 1979. 2. sz. 123—130. p.

Roglic, S.: A légierő és légvédelmi csapatok 37 éve. — GRV, 1979. 2. sz. 1—9. p.

Tito, J. B.: A Jugoszláv Kommunisták Szövetsége forradalmi harcának hatvan éve. — VOG, 1979. 2. sz. 11—54. p.

Kuba

Daruszenkov, O. T.: A Julius 26. mozgalom. A kubai forradalom. — NNI, 1979. 1. sz. 13—30. p.

Scseglov, A.: A kubai harcosok ideológiai képzése. — VIZS, 1979. 1. sz. 64—68. p.

Zeuske, M.: Kuba forradalmi haderejének fejlődése 1963-ig. — MG, 1979. 1. sz. 17—30. p.

Lengyelország

Bahlaj, S.: A légierő a lengyel katonai doktrínában, 1919—1939. — Przeglad Wojsk Lotniczych i Wojsk Obrony Powietrznej Kraju, 1979. 3. sz. 61—67., 4. sz. 72—77. p.

Broniarek, L.: A Lengyel Kommunista Párt katonai tevékenysége a húszas években. — WPH, 1979. 4. sz. 51—67. p.

Chwilkowski, S.: A varsói felkelés 35. évfordulójára. — WL, 1979. 8. sz. 80—85. p.

Czyzyk, L.: A Michal Wójtowicz-ról elnevezett Repülőtechnikai Iskola 35 éve. — Przeglad Wojsk Lotniczych i Wojsk Obrony Powietrznej Kraju, 1979. 10. sz. 13—17. p.

Dabek, Z.: Adalékok Babimost történetéhez. Swietnó Szabad Köztársaság története, 1919. — WPH, 1979. 4. sz. 135—144. p.

Garlicki, A.—*Stawecki*, P.: Az 1926. évi katonai fordulat Lengyelországban. Válogatott dokumentumok. — WPH, 1979. 4. sz. 145—175. p.

Gasperowicz, M.: A repülés hadműveleti elméletének története Lengyelországban a két világháború közötti időszakban. — Przeglad Wojsk Lotniczych i Wojsk Obrony Powietrznej Kraju, 1979. 7—8. sz. 74—80., 9. sz. 54—57. p.

Gierek, E.: A harctereken vérrel kivívott győzelem összekovácsolódott a szocialista Lengyelország mai alakjában. — WPH, 1979. 3. sz. 3—10. p.

Gierek, E.: A szocialista haza további fejlődésének erősítése — a lengyel nép legfontosabb feladata. — WPH, 1979. 2. sz. 3—9. p.

Honkisz, W.: A honi légvédelmi csapatok magas fokú harci készenléte és kiképzésének jó eredményei — a 35. évfordulóra. — Przeglad Wojsk Lotniczych i Wojsk Obrony Powietrznej Kraju, 1979. 10. sz. 7—10. p.

Jakubowski, Z.: A népi milícia és a biztonsági erők megalakulása és fejlődése, valamint részvételük a népi hatalom megszilárdításában, 1944—1948 között. — WPH, 1979. 3. sz. 61—93. p.

Jaroszewicz, P.: A népi Lengyelország — egy eszme megvalósulása, mely lengyel katonák generációit mozgósította. — WPH, 1979. 2. sz. 10—15. p.

Jaruzelski, W. A szabadságért és demokráciáért harcolók szövetségének szervezete (ZBoWiD) — a lengyel fegyveres erők jelentős erkölcsi támasza. — WPH, 1979. 2. sz. 19—22. p.

Jaworski, J.: A lengyel légierő szervezete 1945—1949 között. — WPH, 1979. 4. sz. 3—24. p.

Kowalczykowski, T.: A lengyel katonai oktatásügy 1807—1830 közötti története. — MW, 1979. 8. sz. 145. p.

Krawczak, T.—*Odziemkowski*, J.: Páncélvonatok 1918—1939 között. — WPH, 1979. 4. sz. 119—134. p.

Krepski, T.: A lengyel légierő 35. évfordulója. — Przeglad Wojsk Lotniczych i Wojsk Obrony Powietrznej Kraju, 1979. 10. sz. 5—6. p.

Król, E. C.: A lengyel főiskolák kifosztása a hitleri megszállás alatt. — PH, 1979. 3. sz. 475—498. p.

Krzeminski, Cz.: A lengyel légierő kor-

szerűsítése 1945—1975 között. — WPH, 1979. 2. sz. 142—156. p.

Kucinski, J.: A Lengyel Munkáspárt koncepciója a nemzeti frontról (1943—1947). — WL, 1979. 5. sz. 81—85. p.

Lagzi István: Lengyel menekültek a második világháború alatt. — Kierunki, 38. sz. 1979. 1., 4. p.

Lawski, J.: A népi Lengyelország határvédelmének szervezete, 1945—1948. — WPH, 1979. 2. sz. 64—93. p.

Markiel, S.: A Wojciech Ketrzynskiről elnevezett Honi Légvédelmi Kiképző Központ 20 éve. — Przeglad Wojsk Lotnyczych i Wojsk Obrony Powietrznej Kraju, 1979. 7—8. sz. 21—23. p.

Nazarewicz, R.: A lengyel állam létrehozásáért folytatott harc történetéből. A reakciós földalatti szervezetek antikommunista offenzívája (1943—1944). — Z Pola Walki, 1979. 2. sz. 73—102. p.

Palen, B.: A légvédelmi figyelőszolgálat rendszere Lengyelországban 1939-ben. — Przeglad Wojsk Lotniczych i Wojsk Obrony Powietrznej Kraju, 1979. 7—8. sz. 85—89. p.

Peszke, M. A.: Lengyelország felkészülése a második világháború előtt. — MA, 1979. 1. sz. 18—24. p.

Przedpelski, A.: A repülés hadműveleti elméletének fejlődése Lengyelországban 1945—1955 között. — Przeglad Wojsk Lotniczych i Wojsk Obrony Powietrznej Kraju, 1979. 7—8. sz. 81—84. p.

Rosolowski, S.: A lengyel tisztikar szellemi műveltsége. — WL, 1979. 10. sz. 76—85. p.

Siellicki, F.: A „T. Kosciuszko" elnevezésű 1. gyaloghadosztály katonáinak menetdalai. — WPH, 1979. 3. sz. 130—142. p.

Siwicki, F.: A Lengyel Néphadsereg a dolgozó nép és a szocializmus szolgálatában. — MG, 1979. 2. sz. 133—139. p.

Slabek, H.: A Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottság dilemmái 1944. július —október. — Z Pola Walki, 1979. 2. sz. 3—18. p.

Suwart, J.: A polgári védelem főbb fejlődési szakaszai Lengyelországban, a passzív területi légoltalomtól 1950-ig. — Przeglad Obrony Terytorium Kraju, 1979. 4. sz. 103—109. p.

Tobiasz, J.: A Biztonsági Szolgálat és Munkás Milícia 35 éve. — WL, 1979. 10. sz. 92—95. p.

Zarzycka, Z.: Lengyel diverziós tevékenység a harmadik szileziai felkelés idején (1921). — WPH, 1979. 2. sz. 233—258. p.

Zwolinski, St.: A Lengyel Néphadsereg részvétele az ország szocialista fejlődésében. — WPH, 1979. 2. sz. 23—63. p. Ua. — MW, 1979. 7. sz. 153—161. p.

Magyarország

Benke Valéria: Az első magyar proletárdiktatúra néhány tanulsága. — Kommuniszt, 1979. 4. sz. 48—56. p.

Engelmayer Ákos: Lengyelek a Tanácsköztársaság védelmében. — LE, 1979, 3. sz. 18. p.

Engelmayer Ákos: „A Magyar Vörös Hadsereg katonája voltam". Andrzej Doskocz veterán emlékezik. — LE, 1979. 4. sz. 20—21. p.

Grancsak, I. M.: Nagyjelentőségű esemény a magyar történelemben. (A Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulója). — UIZS, 1979. 2. sz. 100—103. p.

Halász Antal: Egy sorban a szocializmus védelmezőivel. A Magyar Népköztársaság fegyveres erőinek napjára. — KVSZ, 1979. 18. sz. 81—84. p.

Höppner, S.: A Magyar Tanácsköztársaság fegyveres védelme a nemzetközi ellenforradalom első támadása ellen. — MG, 1979. 2. sz. 149—159. p.

Höppner, S.: A Magyar Tanácsköztársaság katonai védelmének sikerei és kudarcai (1919. május—augusztus). — MG, 1979. 3. sz. 310—320. p.

Jász Dezső: A Hernád mentén. [A Tanácsköztársaság északi hadjáratáról.] — Új Szó (Bratislava), 1979. szeptember 2. 3. p.

Karcag szülötte, Amerika hőse. Kováts Mihály emléktáblát avattak Karcagon. — Magyar Hírek (Kanada), 1979. 14. sz. 16—17. p.

Korolev, N.—*Sztoljarova*, R.: Az 1919-es magyar proletárforradalom tapasztalatai és a leninizmus. — VI, 1979. 7. sz. 6—21. p.

Korotkevics, G.: Felejthetetlen napok. [Vladimir Jusztusz a Magyar Tanácsköztársaság résztvevője.] — F, 1979. 6. sz. 11. p.

Kosar, F.: A magyar hadsereg nehéz harckocsijainak fejlődése 1943—1944-ben. — TR, 1979. 4. sz. 321—323. p.

Lagzi István: „Fehér sas" Magyarországon. — LE, 1979. 9. sz. 34., 49. p.

Lagzi István: Gdansk és Gdynia a két háború közötti magyar sajtóban. — Tygodnik Demokratyczny, 1978. 10. sz. 18—19., 21 p.

Lagzi István: Lengyel katonák Esztergomtáborban. — Widerstandskämpfer, 48. sz. 1979. 7. p.

Lagzi István: Lengyel menekültek a második világháború alatt. — Kierunki, 38. sz. 1979. 1., 4. p.

Lagzi István: A magyar sajtó az 1939. évi

szeptemberi lengyelországi eseményekről. — Zycie Warszawy, 1977. 211. sz. 9. p.

„Leghívebben mindhalálig!" Megemlékezések Kováts Mihály ezredesről. — Magyar Hírek (Kanada), 1979. 16. sz. 12. p.

A Magyar Tanácsköztársaság alkotó hétköznapjai. (Dokumentumok. Közli: V. I. Panteleev.) — Kommuniszt, 1979. 4. sz. 56—66. p.

Molcsanov, V.: Üzenet Oroszországból. [1919. május 25. — Szamuely Tibor.] — F, 1979. 10. sz. 10. p.

Nezsinszkij, L. N.: Forradalom Magyarországon 1919-ben. — VI, 1979. 3. sz. 56—69. p.

Polonyi Béla: A Magyar Fegyveres Erők napja. — VV, 1979. 9. sz. 90—91. p.

A Pravda a Tanácsköztársaságról. (1919. március 23.—1919. augusztus 21. Közli: Szabó Magdolna.) — Szovjet Irodalom, 1979. 3. sz. 136—139. p.

Puskás, A. I.: Az imperialista államok összeesküvése a Magyar Tanácsköztársaság ellen. — NNI, 1979. 2. sz. 52—71. p.

Santir, Sz.: A forradalmi bizottság élén (Kun Béla). 60 éves a Magyar Tanácsköztársaság. — F, 1979. 6. sz. 10. p.

Sumihin, V.: A Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulójára. Proletár internacionalizmus a gyakorlatban. — VPO, 1979. 3. sz. 78—80. p.

Tinschmidt, A.: A Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulója. — ZG, 1979. 12. sz. 1173—1175. p.

Tóth Tibor: A Magyar Néphadsereg. — VM, 1979. 2. sz. 66—71. p.

Vladimirov, P.: A népért mindhalálig (1919.) A történelem hősi napjai. — F, 1979. 24. sz. 14. p.

Németország

Birk, G.—*Weissel,* B.: A szociáldemokrácia és az 1895. évi Sedan-ünnepségek (az intimilitarista harc egyik jelensége). — MG, 1979. 6. sz. 702—707. p.

Browder, C. G.: A Biztonsági Szolgálat kialakulása és korai működése. Dokumentumok a Reichsführer SS titkosszolgálatának szervezettörténetéről. — VFZ, 1979. 2. sz. 299—324. p.

Chickering, R.: A „Német Véderő Egyesület" (Wehrverein) és a német hadsereg reformja, 1912—1914. — MM, 1979. 1. sz. 7—34. p.

Dreetz, D.—*Sperling,* H.: A Reichswehr hozzájárulása az imperialista uralom gazdasági megerősítéséhez Németországban 1923—1924-ben. — MG, 1979. 5. sz. 578—595. p.

Ernst, V.: A Reichswehr- és az SS-vezetés együttműködése a fegyveres SS felállításánál, 1934 végén. — MG, 1979. 6. sz. 708—720. p.

Finker, K.—*Mahlke,* B.: A véderő vita a német munkásmozgalomban az 1920-as években. — MG, 1979. 1. sz. 41—48. p.

Flemming, J.: A „falusi nép" felfegyverzése. A falusi védőrségek és az agrár konzervativizmus a Weimari Köztársaság kezdeti időszakában. — MM, 1979. 2. sz. 7—36. p.

Formanski, S.: Törzskiképzés a haditengerészetnél Németországban, 1920—1935 között. 1—2. r. — TRP, 1979. 10. sz. 838—845., 11. sz. 924—932. p.

Hass, G.: Háborús célkitűzések és katonai döntések a fasiszta Németországban. — RIHM, 43. sz. 1979. 89—104. p.

Karnahl, O.: A porosz—német vadászcsapatok történetéből. 3—4. r. — Der Freiwillige, 1979. 4. sz. 17—19., 5. sz. 6—9. p.

Megjegyzések a „Georg von Sachsen herceg titkos parancsa 1891 júniusában a katonák rossz bánásmódjával kapcsolatos kérdésekről" c. cikkhez (1977/5. sz.) — MG, 1979. 6. sz. 735. p.

Overesch, M.: Hermann Brill és a német politika újrakezdése Thüringiában 1945-ben. — VFZ, 1979. 4. sz. 524—569. p.

Rosenhaft, E.: Katonai jelleg és politikai erőszak a Weimari Köztársaságban. A védelmi és harci egyesületek erőszakos jellegéhez. — BZK, 1979. 4. sz. 133—150. p.

Schmidt, D.: A Landwehr a porosz katonai rendszerben 1815 és 1819 között. — RIHM, 43. sz. 1979. 38—55. p.

Schreiber, G.: A német haditengerészeti vezetés világ- és nagyhatalmi törekvéseinek kontinuitásához. — MM, 1979. 2. sz. 101—172. p.

Schulze-Kossens, R.: A Waffen-SS vezetőutánpótlása az SS Junkeriskolákból. — Der Freiwillige, 1979. 11. sz. 22—26. p.

Staberock, R.: A porosz hadsereg bölcsőjénél. — EW, 1979. 11. sz. 567—568. p.

Weinberg, G. L.: Adolf Hitler juttatásai Wilhelm von Leeb vezértábornagy részére. — MM, 1979. 2. sz. 97—100. p.

Német Demokratikus Köztársaság

Ehm, W.: A Nemzeti Néphadsereg haditengerészetének fejlődése. — MG, 1979. 4. sz. 406—418. p.

Franz, W.: A munkásosztály harci csoportjainál folyó szocialista verseny fejlődése. — MG, 1979. 6. sz. 687—695. p.

Glaser, G.: A Német Demokratikus Köztársaság politikai és katonai fejlődéséről a Varsói Szövetségbe való belépéstől a Nemzeti Néphadsereg felállítá-

sáig. — RIHM, 43. sz. 1979. 137—153. p.

Greese, K.—*Schramm*, P.—*Voerster*, A.: A Nemzeti Néphadsereg és a Lengyel Néphadsereg fegyverbarátságának kialakulása és fejlődése a 60-as évek végéig. — MG, 1979. 4. sz. 429—439. p.

Greese, K.—*Voerster*, A.: Az NDK Nemzeti Néphadseregének szocialista hagyományai. — WPH, 1979. 1. sz. 137—149. p.

Hampf, E.: 30 éves az NDK és megbízható fegyveres védelme. A Nemzeti Néphadsereg történeti fejlődése és feladata. — MG, 1979. 4. sz. 391—405. p.

30 éves harc a békéért, biztonságért és leszerelésért. 30 éves az NDK. 2—3. r. (Dokumentáció.) — M, 1979. 4. sz. 94—99., 7. sz. 94—98. p.

Heider, P.: Az NDK és fegyveres erőinek katonai hagyományai. Kialakulásuk és folytonosságuk problémái. — MG, 1979. 4. sz. 440—449. p.

Heinze, S.: A Nemzeti Néphadsereg és az NDK határőrsége csapattörténeteinek kutatásához és propagálásához. — MG, 1979. 5. sz. 539—548. p.

Horn, K.—*Markowsky*, G.—*Sternkopf*, *H.*: Az NDK határőrcsapatainak fejlesztési problémái az 1960-as és 1970-es években. — MG, 1979. 4. sz. 419—428. p.

Hübner, W.: A párt vezető szerepe a szocialista honvédelmi nevelésben, a NSzEP 8. kongresszusa után. — MG, 1979. 1. sz. 5—16. p.

Jahn, W.: A „Friedrich Engels" Katonai Akadémián folyó oktatás és kutatás fejlődése. — MG, 1979. 6. sz. 676—686. p.

Lustig, H.—*Postier*, D.: A Nemzeti Néphadsereg harckocsicsapatainak felállítása és fejlődése az 1950-es évek második felében. — MG, 1979. 4. sz. 469—473. p.

Rehm, W.: A Nemzeti Néphadsereg és Potsdam. — EW, 1979. 12. sz. 627—628.

Scheibe, H.: A dolgozók honvédelmi készsége — az NDK 30 éves fennállása alkalmából készített számvetésünk fontos alkotórésze. — M, 1979. 8. sz. 3—9. p.

Szarin, O. L.: Az internacionalizmus zászlaja alatt. A szovjet és NDK fegyveres erők fegyverbarátsága a „Szovetszkaja Armija" c. újság tükrében. — MG, 1979. 4. sz. 474—479. p.

Német Szövetségi Köztársaság

Dobias, T.: Az NSZK szocialistaellenes katonapolitikájának fejlődése. — MG, 1979. 4. sz. 450—462. p.

A GSG 9 (Grenzsicherheitsgruppe) — nyugatnémet terroristaellenes rohamcsoport. — Der Freiwillige, 1979. 1. sz. 12—13. p.

Kolb, W. P.: Húsz éves az NSZK polgári védelme. — Zivilverteidigung, 1979. 1. sz. 5—12. p.

Model, H.: Magas második világháborús kitüntetésekkel rendelkező tisztek a Bundeswehrben. — KTR, 1979. 5. sz. 231. p.

Sstreller, K.-H.: A CDU/CSU NATO-politikájának alapvonásai az NSZK expanzív külpolitikájának biztosításában, 1961—1969. — MG, 1979. 1. sz. 31—40 p.

Olaszország

Bovió, O.: Acqui gyalogdandár zászlóaljai: hadtörténelmi áttekintés. — RM, 1979. 5. sz. 97—100. p.

Bovio, O.: A Brescia gépesített dandár fennállásának története. — RM, 1979. 3. sz. 41—45. p.

Bovio, O.: A trieszti dandár zászlóaljainak története. — RM, 1979. 6. sz. 96—100. p.

Minniti, F.: A fegyverkezés problémája 1935—1943 közötti olasz katonai felkészülésben. — Storia Contemporanea, 1978. 1. sz. 5—61. p.

Parente, V.: Tüzérség az olasz szárazföldi erőben: 1945—1979. és a jövő. — RM, 1979. 6. sz. 29—40. p.

Rubini, F. A.: Teverei lövészek 1860-ban. — RM, 1979. 2. sz. 121—125. p.

Sampieri, V.: Tüzérség Itáliában: egy kis hadtörténelem. — RM, 1979. 4. sz. 57—72. p.

Vinogradov, A.: Az igazság arról, hogyan lépett ki Olaszország a második világháborúból. — VI, 1979. 5. sz. 121—130. p.

Románia

Antoszjak, A.: A szocializmus vívmányainak őrhelyén. 35 éves a Román Szocialista Köztársaság hadserege. — KVSZ, 1979. 20. sz. 88—91. p.

Bodor András: Burebista egységes, központosított állama. 1—3. r. — Korunk, 1979. 3. sz. 209—210., 4. sz. 298—301., 11. sz. 880—882. p.

Bunta Péter: „Beszélnek Szamosfalva kínzókamrájáról..." [Az észak-erdélyi kommunista mozgalom 1941—1943 között] — A Hét, 1978. szeptember 8. 8—9. p.

Popescu, T.: A hadsereg szervezésének terve A. I. Cuza fejedelemsége idején. — Revista Achivelor, 1979. 1. sz. 9—11. p.

Popescu, T.: A román hadsereg modernizálása A. I. Cuza idején. — Revista de Istorie, 1979. 1. sz. 79—103. p.

A Román Szocialista Népköztársaság hadseregének évfordulója. — VM, 1979. 10. sz. 76—80. p.

Rusu, D. N.: Adalékok a modern román hadsereg kialakulásához 1812—1830 között. — Revista de Istorie, 1978. 2. sz. 241—252. p.

Svájc

Bucher, E.: Svájc 1940 nyarán. — SZG, 1979. 2. sz. 355—398. p.

Förster, H.: A radikális polgárőrség Freiburgban, 1847—1856. — SZG, 1979. 2. sz. 407—417. p.

Privat, E.: 40 évvel ezelőtt. 1940. szeptember—november. Az 1. hadosztály szerepe a svájci hadsereg hadműveleti tervében. — RMS, 1979. 9. sz. 355—359. p.

Szovjetunió

Orosz hadtörténelem 1917-ig

Adeev, A.—*Usztinov*, E.: Az ukrán nép felszabadító harca Bogdan Hmelnickij vezetésével, 1648—1654-ben. — VIZS, 1979. 1. sz. 19—25. p.

Bolhovitinov, N. N.— *Polevoj*, B. P.: Az Egyesült Államok közvéleménye és Szevasztopol védelme 1854—1855-ben. — NNI, 1978. 4. sz. 35—52. p.

Epifanov, P.: Az orosz hadsereg történelmi győzelme. (A poltavai csata 270. évfordulójára.) — VIZS, 1979. 6. sz. 58—62. p.

Narocsnickij, A. L.: Oroszország és az európai uralomért folytatott napóleoni háborúk. — VI, 1979. 4. sz. 65—81. p.

[Rosztunov] Rostunov, I. I.: Oroszország népeinek küzdelme a külső betolakodókkal a XIII. század elejétől a XIX. századig. — RIHM, 44. sz. 1979. 248—263. p.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a polgárháború és a szovjetellenes intervenció időszaka

Andrusko, A. I.: A drogobicsko-i fegyveres felkelés 60. évfordulója. — UIZS, 1979. 4. sz. 101—103. p.

[Azovcev] Azovtsev, N. N.: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom vívmányainak fegyveres védelme. — RIHM, 44. sz. 1979. 7—23. p.

Bobülev, P.: A Nyugati Front szerepe Denikin szétzúzásában. — VIZS, 1979. 6. sz. 62—67. p.

Dmitriev, P.: A Vörös Hadsereg hadászati tartalékainak felhasználása az 1919—1920. évi őszi—téli hadjáratban. — VIZS, 1979. 10. sz. 45—49. p.

Drobot, B.: Az 1. lovashadsereg szerepe Denikin szétverésében. (Dokumentumok.) — VIZS, 1979. 11. sz. 57—59. p.

Guszev, G.: Az ellenforradalom és az intervenció leverése. — KVSZ, 1979. 9. sz. 72—79. p.

Kicsij, I. V.: Forradalmár katonák a délnyugati fronton, a szovjet hatalomért vívott harcban (1917. október—december). — UIZS, 1979. 6. sz. 81—89. p.

Lavrov, Sz. V.: Anglia kaukázusi és közép-ázsiai politikája 1917—1921-ben. Angol intervenció a Kaukázusban és Turkesztánban. — VI, 1979. 5. sz. 78—92. p.

Nikitin, E.—*Minaev*, N.: Fontos állomás a párt katonapolitikájának kidolgozásában. (Az OK(b)P VIII. kongresszusának 60. évfordulója.) — VIZS, 1979. 3. sz. 3—7. p.

Pankratov, N.: A szocializmus építésének és védelmének harci programja. Az OK(b)P VIII. kongresszusának 60. évfordulójára. — KVSZ, 1979. 5. sz. 9—16. p.

Ruban, M.: Erős hadsereggel legyőzhetetlenek vagyunk. 60 éves Lenin: „Levél a munkásokhoz és parasztokhoz a Kolcsakon aratott győzelem alkalmából" c. írása. — KVSZ, 1979. 16. sz. 8—21. p.

Surügin, A.: A köztársaság védelmének katonai programja. 60 éve jelent meg Lenin: „Mind egy szálig harcra Denikin ellen!" c. munkája. — KVSZ, 1979. 13. sz. 9—14. p.

Szobolev, M.: A forradalom hívta életre. 60 éve vezették be a politikai tiszti intézményt. — KVSZ, 1979. 20. sz. 9—17. p.

A Szovjetunió fegyveres erőinek útja a polgárháborútól napjainkig

Batov, P.: A szovjet háborús veteránok a békért folyó harcban. — VIZS, 1979. 6. sz. 71—75. p.

Bellamy, C.: 70 év: hasonlóság a korszerű szovjet hadsereg és annak cári elődje között. — RUSI, 1979. 3. sz. 29—38. p.

Belousz, N.: Káderképzés és technikai próba a Kaspi-flottillánál. — VIZS, 1979. 11. sz. 69—71. p.

Belov, A. I.: A szovjet katonai híradás 60 éve. — VIZS, 1979. 10. sz. 87—89. p.

Belov, A. I.: A Szovjetunió Fegyveres Erői híradó csapatainak 60 éve — VM, 1979. 10. sz. 58—63. p.

Bokarev, V.: A szovjet fegyveres erők a háború utáni időszakban. — KVSZ, 1979. 12. sz. 69—80. p.

Burluc'kij, D. M.: A Vörös Hadsereg felszabadító hadjárata Nyugat-Ukrajná-

ban és Nyugat-Belorussziában 1939. szeptemberében. — UIZS, 1979. 5. sz. 17—25. p.

Cedev, D.—*Plotnikov*, G. K.: A szovjet—mongol fegyverbarátság dicsőséges oldala. — VM, 1979. 8. sz. 59—67. p.

Danilov, V.: A szovjet harcosok állandó feladata: növelni az éberséget és a csapatok harckészségét. — VIZS, 1979. 2. sz. 3—9. p.

Dobrik, V. F.: A Szovjetunió Kommunista Pártja lenini politikájának kimagasló eredménye Nyugat-Ukrajna egyesítése az Ukrán Szovjet Állammal. — UIZS, 1979. 9. sz. 5—15. p.

Drugov, V.: Napjaink egyik legfontosabb feladata: a dolgozók honvédelmi nevelése. — VIZS, 1979. 9. sz. 3—8. p.

Episev, A. A.: Az SZKP katonapolitikája. (A Szovjet Katonai Enciklopédiából ford. F. Nesvadba). — HV, 1979. 4. sz. 26—31. p.

Ermacsenkov, V.: A szovjet fegyveres erők a szocializmus békés építésének éveiben. — KVSZ, 1979. 10. sz. 79—86. p.

Gajkovszkij, M. I.—*Szlobodjan*, M. I.: Hogyan fogadták és támogatták Nyugat-Ukrajna dolgozó tömegei a Vörös Hadsereget a felszabadulás napjaiban, 1939. szeptemberében. — UIZS, 1979. 6. 34—41. p.

Gubin, I.: A szocialista törvényesség és a katonai fegyelem betartása a XXV. kongresszus határozatai és a szovjet alkotmány szellemében. — VIZS, 1979. 9. sz. 9—16. p.

Heuchling, J.: A szovjet tengeri hatalom jelentősége és fejlődése a második világháború óta. — EW, 1979. 8. sz. 395—398. p.

Július 29. — a szovjet haditengerészet napja. — RMSov, 1979. 7. sz. 2. p.

Kalinin, M.: A légiegységek és alegységek harckészültségének tökéletesítése a háború után. — VIZS, 1979. 7. sz. 32—37. p.

Kolibernov, E. Sz.: 160 éves a Kujbisev Katonai Műszaki Akadémia. — VM, 1979. 12. sz. 56—61. p.

Koval', M. V.—*Kuz'menko*, V. V.: Szovjet Ukrajna felszabadítása. (Dokumentumok. 1939.) — UIZS, 1979. 10. sz. 129—137. p.

Koval'ev, I. Ja.: Honvédelmi nevelőmunka az ifjúság körében — a lenini Komszomol fontos tevékenysége. — UIZS, 1979. 6. sz. 25—33. p.

Krajnij, L.: Gondosan ápolni és növelni a Szovjet Fegyveres Erők dicső hagyományait. — KVSZ, 1979. 13. sz. 66—75. p.

Kuznecov, V.—*Monasztürszkij*, B.: A hőstettek stafétája. [A DOSZAAF szerepe az ifjúság hazafias honvédelmi nevelésében.] — VIZS, 1979. 2. sz. 85—87. p.

Makszimov, K.: A katonai kérdésekben folytatott ideológiai harc aktuális problémái. — VIZS, 1979. 5. sz. 12—19. p.

Nikitin, E.: A Lenin Katonapolitikai Akadémia 60 éves. — VIZS, 1979. 12. sz. 84—86. p.

Palasevszkij, I. Sz.: A szovjet légierők szervezeti építésének főbb szakaszai (1919-től az 50-es évekig). — VM, 1979. 8. sz. 68—74. p.

Panov, V. V.: A Szovjetunió Fegyveres Erőinek fejlődése a második világháború után. — RIHM, 44. sz. 1979. 237—247. p.

Petrovszkij, G.: 60 éves az összfegyvernemi katonai főiskola. — VIZS, 1979. 3. sz. 94—96. p.

Ruzsin, V.: A politikai foglalkozások fejlődése a szovjet fegyveres erőknél. — VIZS, 1979. 3. sz. 68—72. p.

Szkrjabin, Sz.: A szovjet hadsereg hadtáp vezetőszervei létrehozásának történetéből. — VIZS, 1979. 7. sz. 54—59. p.

[Szedov] Sedov, N.: A hadsereg és a nép egysége. — RMSov, 1979. 3. sz. 7—9. p.

Szmirnov, P.: Az első ötéves terv és a párt haditechnikai politikája. — VIZS, 1979. 4. sz. 66—69. p.

Szobolev, M.: A szovjet fegyveres erők vezető pártszervei. — VIZS, 1979. 5. sz. 3—11. p.

Tolubko, V. F.: A haza rakéta pajzsa. (20 éves a szovjet hadászati rakéta haderőnem) — VM, 1979. 12. sz. 3—11. p.

Zamlinszkij, V. A.: A kommunista párt szervezte meg a szocializmus győzelmét Nyugat-Ukrajna területén (1939). — UIZS, 1979. 9. sz. 16—28. p.

Vietnam

35 éves a Vietnami Néphadsereg. — VM, 1979. 12. sz. 62—66. p.

Leont'ev, A.: Egy hős nép hadserege. 35 éves a Vietnami Néphadsereg. — KVSZ, 1979. 24. sz. 71—75. p.

Szeponik, H.: Amikor a dzsungel-erőd elesett. (Vietnam, 1954. május 7.) — Armee Rundschau, 1979. 5. sz. 78—82. p.

Volosin, L.: 35 év a vietnami nép vívmányainak védelmében. — VIZS, 1979. 12. sz. 49—51. p.

A polgárháború hősei. — VIZS, 1979. 2. sz. 71—73., 5. sz. 60—63., 12. sz. 46—48. p.

A Szovjetunió Kétszeres Hősei. — VIZS, 1979. 3. sz. 35—37. p.

Kurocskin, P.: P. A. *Belik* hadseregtábornok. — VIZS, 1979. 10. sz. 93—95. p.

Scharrer, K.: Egy elfelejtett katonakarmester — Heinrich *Berger.* — EW, 1979. 6. sz. 295. p.

[Konsztantinov] Konstantinov, N.: *Birjuzov* marsall születésének 75. évfordulója. — RMSov, 1979. 7. sz. 40—41. p.

Gallinari, V.: A hadtudomány nagyjai: Enrico *Caviglia.* — RM, 1979. 5. sz. 108—113. p.

Drobot, B.—*Nagaev,* I.: P. E. *Dübenko* hadseregparancsnok (születésének 90. évfordulójára.) — VIZS, 1979. 2. sz. 66—70. p.

Janett, R.: Waldemar *Erfurth* születésének 100. évfordulójára — WR, 1979. 4. sz. 101—102. p.

Lunt, J. D.: A brit hadsereg történésze (Sir John *Fortescue*). — AQ, 1979. 4. sz. 433—435. p.

Everett-Heath, E. J.: Mihail *Frunze* — a hivatásos forradalmárból a Vörös Hadsereg vezetője. — AQ, 1979. 2. sz. 195—202. p.

Bugaj, N.: D. A. *Furmanov* — a forradalom katonája. — MG, 1979. 5. sz. 558—564. p.

Gallinari, V.: A hadtudomány nagyjai: Angelo *Gatti.* — RM, 1979. 4. sz. 127—132. p.

Kaech, A.: Rudolf *Gnägi* nemzetvédelmi miniszter búcsúztatása. — ASMZ, 1979. 12. sz. 661—663. p.

Marinov, I.: Petör Dimitrov *Gruev* vezérőrnagy. — VISZ, 1979. 2. sz. 183—189. p.

Bugaj, N.: Sz[ergej] I[vanovics] *Guszev* — a szocialista hadtudomány egyik megalapítója. — MG, 1979. 6. sz. 696—701. p.

JKSZ KB elnökségének közleménye Edward *Kardelj* (1910—1979.) haláláról. — VD, 1979. 1. sz. 9—13. p.

Ljubicsics, N.: Forradalomnak szentelt élet. (Edward *Kardelj.*) — VD, 1979. 1. sz. 14—22. p.

Bugaj, N. F.: S. M. *Kirov* — hadvezér és államférfi. — MG, 1979. 1. sz. 49—58. p.

Pogrebinszkij, M.: Sz. V. *Koszior* katonai-politikai tevékenysége. — VIZS, 1979. 11. sz. 65—68. p.

Birnstiel, F.: August von *Mackensen* táborszernagy életútja (1849—1945). — KTR, 1979. 5. sz. 222—223. p.

Gallinari, V.: A hadtudomány nagyjai: Pietro *Maravigna.* — RM ,1979. 6. sz. 107—112. p.

Fowler, J.: Parancsnoki döntés. (Megemlékezés George C. *Marshall* tábornokról.) — MR, 1979. 6. sz. 2—6. p.

Gallinari, V.: A hadtudomány nagyjai: Luigi Federico *Menabrea,* — RM, 1979. 2. sz. 73—80. p.

Blankeship, Cz, J.: *Michelangelo,* a katona. — MR, 1979. 7. sz. 47—49. p.

Lunt, J. L.: Lord Luis *Mountbatten* — megemlékezés. — AQ, 1979. 4. sz. 389—391. p.

Lascsenko, P.: I. G. *Pavlovszkij* hadseregtábornok. — VIZS, 1979. 2. sz. 52—55. p.

Gallinari, V.: A hadtudomány nagyjai: Alberto *Pollio.* — RM, 1979. 3. sz. 125—130. p.

Stresemann, J.: Sir William *Robertson* táborszernagy. (Életrajz.) — AQ, 1979. 1. sz. 57—59. p.

Munzel, O.: Graf von *Schwerin* szolgálatonkívüli altábornagy 80 éves. — KTR, 1979. 5. sz. 230. p.

Birnstiel, F.: Hans von *Seeckt* vezérezredes (1866—1936.) — KTR, 1979. 3. sz. 128—129. p.

Grigulevics, I. R.: David Alvaro *Siqueiros,* a katona, a művész és a kommunista. (Részletek az életéből.) 1—2. r. — NNI, 1979. 5. sz. 99—119., 6. sz. 93—111. p.

Howard, M.: Sir John *Slessor,* a Brit Királyi Légierő marsallja. (Nekrológ.) — Survival, 1979. 6. sz. 242—243. p.

Stapor, Z.: Karol *Swierczewki* „Walter" tábornok — hazafi és internacionalista — a Lengyel Néphadsereg kiemelkedő vezetője. — MW, 1979. 3. sz. 3—13. p.

[Sakmagonov] Chakhmagonov, N.: A. V. *Szuvorov* születésének 250. évfordulójára. — RMSov, 1979. 11. sz. 42—44. p.

Kreuter, S.: Joszip Broz *Tito* élete. 1—2. r. — ÖMZ, 1979. 3. sz. 207—213., 4. sz. 308—319. p.

Kazakov, K.: N. N. *Voronov* tüzérségi főmarsall (80. születésnapjára). — VIZS, 1979. 5. sz. 56—59. p.

Birnstiel, F.: Yorck von *Wartenburg* tábornagy (1759—1830). — KTR, 1979. 4. sz. 171—172. p.

Leuschner, M.: Josef *Zettler* — élete a munkásosztály szolgálatában. — MG, 1979. 6. sz. 721—729. p.

Összeállította:
Viniczai István
Windisch Aladárné

TARTALOM

TANULMÁNYOK

ZACHAR JÓZSEF — Ráttky György kuruc ezereskapitány, francia generális (?—1742) — — — — — — — — 355

FARKAS MÁRTON — Téli hadjárat a Kárpátokban (1915. január 23—március 22.) — — — — — 393

KORNIS PÁL — A Voronyezsi Front támadó hadműveletének előkészítése a német „B" hadseregcsoport déli szárnyának (2. magyar hadsereg, 8. olasz hadsereg részei) szétzúzására (1943 január) — — 432

KÖZLEMÉNYEK

CSENDES LÁSZLÓ — Lipszky János huszártiszt életútja és térképei 464

SZÁNTÓ IMRE — A Délvidék feladása és Szeged 1848/49 telén (Az újszeged—szőregi csata) — — — — — 482

SZEMLE

* * * — Isztorija vtoroj mirovoj vojnü 1939—1945. 11. k. *(Nádor Tibor)* — — — — — — — — 495

* * * — Historie a Vojenstvi (1979) *(N. T.)* — — — 498

BIBLIOGRAFIA

* * * — Külföldi folyóiratok hadtörténelmi repertóriuma. 1979. II. rész. *(Viniczai István—Windisch Aladárné)* — — — — — — — — — — 502

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

ЙОЖЕФ ЗАХАР — Тысяцкий куруцев, французский генерал Дьёрдь Раттки (?—1742) — — — — — — — — — — — 355

МАРТОН ФАРКАШ — Зимняя кампания в Карпатах (23 января—22 марта 1915 гг). — — — — — — — — — — — 393

ПАЛ КОРНИШ — Подготовка наступательной операции Воронежского Фронта дла разгрома южного фланга немецкой армейской группы „Б" (2 венгерской и частей 8 итальянской армий). — — — — — — — — — — 432

СООБЩЕНИЯ

ЛАСЛО ЧЕНДЕШ — Жизненный путь гусарского офицера Яноша Липски и его карты. — — — — — — — — — — 464

ИМРЕ САНТО — Сдача Южного края и город Сегед осенью 1848—1849 гг. (Битва при Уйсегеде-Сёреге). — — — — — 482

ОБЗОР

* * * — История второй мировой войны 1939—1945 гг. т. II. *(Тибор Надор)* — — — — — — — — — — 495

* * * — Historie a Vojenstvi (1979) *(Т. Н.)* — — — — — 498

БИБЛИОГРАФИЯ

* * * — Военно-историческая библоиграфия зарубежных журналов. 1979 г. часть II *(Иштван Виницаи—Элеонора Виндиш)* — — — — — — — — — — — 502

INHALT

STUDIEN

JÓZSEF ZAHAR — Kurutzenoberst, französischer General György Ráttky (?—1742) — — — — — — — — 355

MÁRTON FARKAS — Winterfeldzug in den Karpaten (23. Januar 1915—22. März 1915) — — — — — — — 393

PÁL KORNIS — Die Vorbereitung der Offensive der Woronescher Front zur Zerschlagung des Südflügels der Heeresgruppe „B" (2. Ungarische und Teile der 8. Italienischen Armee) Januar, 1943 — — — 432

MITTEILUNGEN

LÁSZLÓ CSENDES — Lebensweg und Landkarten des Husarenoffiziers János Lipszky — — — — — — — — — 464

IMRE SZÁNTÓ — Die Überlassung des Südens und Szeged im Winter 1848/49 (Die Schlacht von Újszeged-Szőreg) — — — — — — — — — — 482

RUNDSCHAU

* * * — История второй мировой войны. 1939—1945. Bd. 11. *(Tibor Nádor)* — — — — — — — — 495

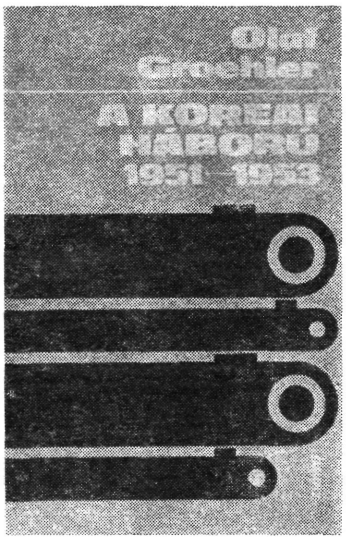
* * * — Historie a Vojenstvi (1979 *(T. N.)* — — — 498

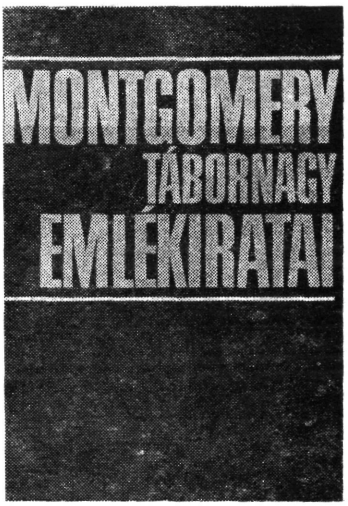
BIBLIOGRAPHIE

* * * — Das kriegsgeschichtliche Repertorium der ausländischen Zeitschriften. II. Teil 1979. *(István Viniczai—Eleonora Windisch)* — — — — 502

Ára: 13,– Ft

A Zrínyi Katonai Kiadó legújabb kiadványaiból

HADMŰVELETI MŰVÉSZET	40 Ft
A VARSÓI SZERZŐDÉS SZERVEZETE	42 Ft
Garai Gábor	
VÉGTELEN MEG EGY	20 Ft
KIVONT KARDOK	10 Ft
Enzsöl Gyula	
PÁNCÉLELHÁRÍTÁS	29 Ft
PÁRTPOLITIKAI MUNKA A KIKÉPZÉS SZOLGÁLATÁBAN	25 Ft